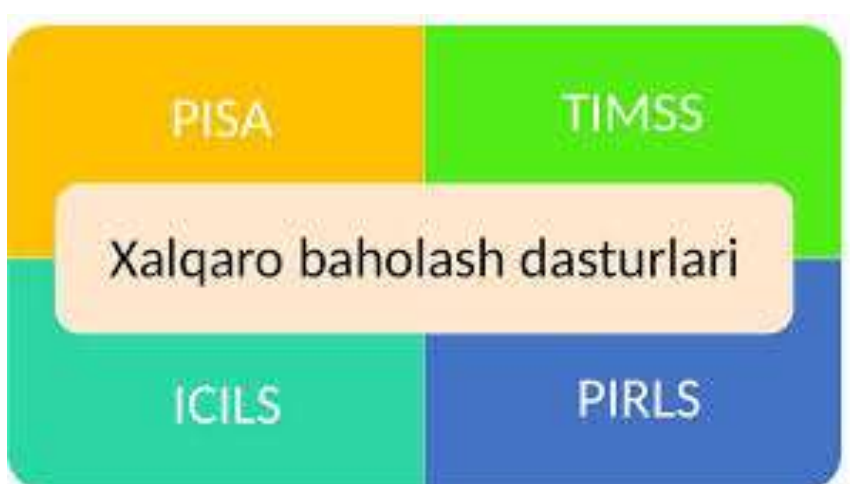

Tursunova Saida Isakovna

XALQARO BAHOLASH DASTURLARI ASOSIDA O‘QISH SAVODXONLIGI

DARSLIK

Termiz
Termiz publishing center nashriyoti
2026

UDK 373.3.014:808.54(075.8)

KBK 74.202.4ya73

T 91

Tursunova Saida Isakovna. Xalqaro baholash dasturlari asosida o‘qish savodxonligi (Darslik).-T.: “Termiz publishing center nashriyoti” 2026, 334 bet.

Taqrizchilar

*Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’limda matematika va ona tili kafedrasi mudiri, dotsen **D.R.Shabbazova**.*

*Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrasi dotsenti **N.Sh Toshpulatova***

Mazkur darslik O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2026-yil 06-iyuldagi buyrug‘iga asosan nashrga tavsiya etildi.. Ro‘yxatga olish raqami - № 6698-596a-4b32-3ead-8878-1350-8074

ISBN: 978-9910-13-510-1

© Tursunova Saida Isakovna, 2026 y
©Termiz publishing center., nashriyoti 2026 y

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qish savodxonligi – o'quvchilarning shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun asosiy poydevor hisoblanadi. Bu ko'nikma nafaqat matnni mexanik ravishda o'qib chiqishdan iborat, balki uni chuqur tushunish, tahlil qilish, tanqidiy baholash, ma'lumotlarni qayta ishlash, xulosalar chiqarish va real hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini o'z ichiga oladi. O'qish savodxonligi jamiyatdagi faol ishtirok etish, ilmiy izlanishlar olib borish, kasbiy muvaffaqiyatga erishish va hatto kundalik hayotda muammolarni hal qilish uchun zarurdir. Masalan, yuqori savodxonlik darajasiga ega shaxslar axborotni tezroq qayta ishlay oladi, yolg'on yoki noaniq ma'lumotlarni aniqlaydi, turli manbalarni solishtirib, asosli qarorlar qabul qiladi. Shu sababli, o'qish savodxonligi nafaqat ta'lim tizimining markaziy elementi, balki mamlakatning intellektual va iqtisodiy salohiyatini belgilovchi omil sifatida qaraladi. Global miqyosda, o'qish savodxonligining pastligi iqtisodiy yo'qotishlarga, ijtimoiy tengsizlikka va hatto siyosiy beqarorlikka olib kelishi mumkin, chunki savodxon shaxslar jamiyatni rivojlantirishda faolroq bo'ladi.

Xalqaro baholash dasturlari, masalan, PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) va PISA (Programme for International Student Assessment), ushbu ko'nikmalarni baholash va ta'lim sifatini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. PIRLS dasturi, xalqaro ta'lim baholash assotsiatsiyasi (IEA) tomonidan boshqariladi va asosan 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligiga qaratilgan bo'lib, har besh yilda bir marta o'tkaziladi. U o'quvchilarning adabiy va axborotiy matnlarni o'qib tushunish qobiliyatini, shuningdek, oilaviy, maktabiy va ijtimoiy omillarning ta'sirini o'rganadi. PISA esa Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti (OECD) tomonidan tashkil etiladi va 15 yoshli o'smirlarning ta'limiy yutuqlarini baholaydi, har uch yilda bir marta. PISA nafaqat o'qish, balki matematika va tabiiy fanlarni ham qamrab oladi, lekin o'qish savodxonligi bo'yicha real hayotiy kontekstlarda qo'llashga e'tibor beradi, masalan, gazeta maqolalari, internet saytlari yoki hujjatlarni tushunish. Ushbu dasturlar orqali mamlakatlar o'z ta'lim tizimlarini xalqaro standartlar bilan solishtirib, kamchiliklarni aniqlash, yutuqlarni mustahkamlash va global tendensiyalarga moslashish imkoniyatiga ega bo'ladi. Masalan, PIRLS natijalari ko'ra, Singapur va Rossiya kabi mamlakatlar yuqori ko'rsatkichlarga erishgan, bu ularning ta'lim siyosatini o'rganish uchun qimmatli manba bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risidagi Prezident qarorlari, xususan, 2018-yil 8-dekabrda PP-997-son qarori asosida ushbu dasturlarga qo'shilish va tayyorgarlik ishlarini olib borish belgilangan. Ushbu qaror ta'lim tizimida xalqaro standartlarni joriy etish, o'qituvchilar malakasini oshirish, o'quv dasturlarini takomillashtirish va o'quvchilarning savodxonligini baholash uchun milliy markazlar tashkil etishni nazarda tutadi. Qarorning mazmuni quyidagilardan iborat: birinchidan,

xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik bo'yicha milliy dastur ishlab chiqish; ikkinchidan, o'qituvchilar va mutaxassislar uchun treninglar o'tkazish; uchinchidan, baholash natijalarini tahlil qilish va ta'lim siyosatini yaxshilash. Natijada, O'zbekiston 2022-yilda PISA tadqiqotida ilk bor ishtirok etib, o'qish savodxonligi bo'yicha natijalarini xalqaro miqyosda baholadi. Ushbu tadqiqotda O'zbekiston o'qish savodxonligi bo'yicha 336 ball to'pladi, bu OECD mamlakatlari o'rtacha ko'rsatkichidan (476 ball) sezilarli darajada pastroqdir. Bu natijalar mamlakat ta'lim tizimida bir qator muammolarni ko'rsatdi: masalan, o'quvchilarning matnni chuqur tushunish va tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalari zaifroq bo'lib chiqdi, shuningdek, raqamli savodxonlik darajasi pastligi aniqlandi. Bu esa ta'lim dasturlarini qayta ko'rib chiqish, o'qituvchilar uchun qo'shimcha treninglar o'tkazish va maktab resurslarini oshirishni talab etadi. Shuningdek, PIRLS dasturiga tayyorgarlik jarayoni ham boshlangan bo'lib, bu boshlang'ich ta'limda o'qish ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi. Umuman, xalqaro dasturlarga qo'shilish O'zbekiston ta'lim tizimini global standartlarga yaqinlashtirish va o'quvchilarning raqobatbardoshligini oshirish uchun strategik ahamiyatga ega.

Ushbu darslik xalqaro baholash dasturlari asosida o'qish savodxonligining nazariy va amaliy asoslarini yoritishga bag'ishlangan. Darslikning asosiy maqsadi – o'qituvchilar, pedagogika fakulteti talabalari, ta'lim mutaxassislarga va barcha qiziqqan shaxslarga PIRLS va PISA dasturlari haqida to'liq va tizimli ma'lumot berish, o'qish savodxonligini rivojlantirish strategiyalari, usullari va amaliy maslahatlarini o'rgatishdir. Darslikda nazariy asoslar, dasturlar tuzilishi, matn bilan ishlash jarayoni, amaliy master-klasslar, tayyorgarlik usullari va statistik tahlillar batafsil yoritilgan. Masalan, nazariy qismda o'qish savodxonligining tarkibiy qismlari (ma'lumot topish, tushunish, baholash va fikrlash), omillari (oilaviy muhit, maktab resurslari, o'qituvchi malakasi) va o'lchash vositalari (testlar, so'rovnomalar, raqamli formatlar) muhokama qilinadi. Amaliy qismda esa o'quvchilar uchun PISA uslubidagi test topshiriqlar ishlab chiqish, natijalarni statistik tahlil qilish (masalan, o'rtacha ballar, standart og'ishlar va korrelyatsiya koeffitsientlari bilan ishlash) va mini-tadqiqotlar o'tkazish ko'rsatiladi. Darslik o'qituvchilarga o'quv jarayonida o'qish savodxonligini rivojlantirish uchun konkret vositalar taqdim etadi, masalan, master-klasslar orqali ijodiy yozish va raqamli savodxonlikni o'rgatish.

Darslik oxirida xulosa, nazariy savollar (masalan, PIRLS va PISA farqlari, o'qish savodxonligining tarkibiy qismlari haqida savollar), test topshiriqlari (ko'p variantli va ochiq savollar, PISA uslubidagi matn tahlili topshiriqlari), glossariy (asosiy atamalar ta'riflari: savodxonlik, inferensiya, metakognitsiya va h.k.) va foydalanilgan adabiyotlar (OECD va IEA hisobotlari, O'zbekiston qonun hujjatlari, ilmiy maqolalar ro'yxati) keltirilgan. Ushbu darslik ta'lim jarayonida o'qish savodxonligini oshirishga, o'qituvchilar va o'quvchilarning xalqaro dasturlarga

tayyorgarligini ta'minlashga xizmat qiladi. U O'zbekiston ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirishda muhim yordamchi vosita bo'lib, savodxonlikni rivojlantirish orqali mamlakatning intellektual salohiyatini yuksaltirishga hissa qo'shadi. Darslikdan foydalanish orqali o'qituvchilar o'quvchilarda nafaqat o'qish ko'nikmasini, balki tanqidiy fikrlash, rag'bat, faoliyat va ichki imkoniyatlarni ham shakllantirishi mumkin.

BOB I. XALQARO BAHOLASH DASTURLARI ASOSIDA O‘QISH SAVODXONLIGINING NAZARIY ASOSLARI

1.1. Xalqaro baholash dasturlari asosida o‘qish savodxonligining maqsadi, predmeti va vazifalari

Reja

1. Xalqaro baholash dasturlari asosida o‘qish savodxonligining maqsadi, predmeti va vazifalari haqida kirish va ta’rifi
2. Maqsadning mazmuni va asosiy tamoyillari
3. Predmetning tarkibi va unsurlari
4. Vazifalarning ro‘yxati va rivojlantirish usullari
5. Maqsad, predmet va vazifalarning o‘zaro bog‘lanishi va ta’siri
6. Maqsad, predmet va vazifalarning xalqaro dasturlardagi (PISA, PIRLS) qo‘llanilishi va farqlari

Tayanch iboralar va uning izohi

- Maqsad - baholashning asosiy maqsadi. Izoh: Maqsad xalqaro dasturlar orqali o‘qish savodxonligini global miqyosda baholash va ta’lim sifatini yaxshilash bo‘lib, PISA va PIRLS maqsadlari o‘quvchilarning funktsional savodxonligini rivojlantirish va real hayotiy ko‘nikmalarni baholashga asoslanadi, O‘zbekistonda maqsad milliy ta’lim siyosatini global standartlarga moslashtirishga xizmat qiladi va zamonaviy ta’lim tendentsiyalariga (masalan, raqamli savodxonlik) moslashishni ta’minlaydi.

- Predmet - o‘qish savodxonligi baholash ob’ekti. Izoh: Predmet o‘quvchilarning matn tushunish, tahlil va baholash ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi, xalqaro dasturlarda predmet savodxonlikni funktsional jarayon sifatida belgilaydi va O‘zbekistonda predmet milliy darsliklar va baholash tizimiga bog‘liq bo‘lib, savodxonlikni individual va jamiyat darajasida rivojlantirishga qaratilgan.

- Vazifalar - baholashning aniq topshiriqlari. Izoh: Vazifalar savodxonlik darajasini aniqlash, zaif tomonlarni ko‘rsatish va islohotlarga asos bo‘lishni o‘z ichiga oladi, PISA vazifalari savodxonlikni global solishtirishga, PIRLS vazifalari boshlang‘ich savodxonlikni baholashga qaratilgan va O‘zbekistonda vazifalar milliy

markaz orqali amalga oshiriladi, shuningdek, vazifalar savodxonlikni raqamli va an'anaviy muhitda baholashni ta'minlaydi.

- O'zaro bog'lanish - maqsad va vazifalar integratsiyasi. Izoh: Bog'lanish maqsadni vazifalar orqali amalga oshiradi, predmetni belgilaydi va savodxonlikni rivojlantiradi, past bog'lanish islohotlarni talab etadi va savodxonlikni chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

- Rivojlantirish imkoniyatlari - O'zbekiston tajribasi. Izoh: Imkoniyatlar maqsad va vazifalarni milliy dasturlar bilan bog'laydi, O'zbekistonda rivojlantirish savodxonlikni oshiradi va ta'lim vazirligi dasturlar orqali amalga oshiradi, shuningdek, imkoniyatlar raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali savodxonlikni zamonaviy qiladi.

- Qo'llanilishi - xalqaro baholash dasturlardagi amaliyot. Izoh: Maqsad va vazifalar PISA va PIRLSda qo'llaniladi, O'zbekiston tajribasi qo'llanilish zaifligini ko'rsatadi va islohotlarni talab etadi, shuningdek, qo'llanilish savodxonlikni raqamli va an'anaviy formatda baholaydi.

Xalqaro baholash dasturlari asosida o'qish savodxonligining maqsadi, predmeti va vazifalari haqida kirish va ta'rifi xalqaro dasturlar asosida o'qish savodxonligini baholashning maqsadi, predmeti va vazifalari o'qish savodxonligini global miqyosda baholash va rivojlantirishning muhim jihatlari bo'lib, bu maqsad savodxonlikni ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi, predmet o'qish savodxonligining o'zini o'z ichiga oladi va vazifalar baholashni amalga oshirish topshiriqlarini belgilaydi, shuningdek, maqsad, predmet va vazifalar o'zaro bog'liq bo'lib, maqsad vazifalar orqali amalga oshiriladi va predmet baholash ob'ektini belgilaydi, bu bog'lanish savodxonlikni chuqurlashtiradi va o'quvchilarning matn tahlil qilish qobiliyatini oshiradi. Maqsad - baholashning asosiy yo'nalishi bo'lib, predmet - baholash ob'ekti, vazifalar - maqsadni amalga oshirish topshiriqlari bo'lib, maqsad savodxonlikni global baholaydi, predmet savodxonlik ko'nikmalarini, vazifalar aniqlash va rivojlantirishni belgilaydi, shuningdek, maqsad savodxonlikni global baholaydi, predmet savodxonlik ko'nikmalarini, vazifalar aniqlash va rivojlantirishni belgilaydi, shuningdek, maqsad savodxonlikni global baholaydi, predmet savodxonlik

ko'nikmalarini, vazifalar aniqlash va rivojlantirishni belgilaydi, shuningdek, maqsad savodxonlikni global baholaydi, predmet savodxonlik ko'nikmalarini, vazifalar aniqlash va rivojlantirishni belgilaydi. Ta'rifi - maqsad savodxonlikni global baholaydi, predmet savodxonlik ko'nikmalarini, vazifalar aniqlash va rivojlantirishni belgilaydi, masalan, ta'rifi maqsadni savodxonlik rivojining kaliti sifatida belgilaydi va vazifalarni amalga oshirish vositasi qiladi. Kirish qismida ta'kidlanishicha, maqsad, predmet va vazifalar savodxonlikni rivojlantiradi va o'quvchilarning savodxonligini chuqurlashtiradi. O'zbekiston kontekstida muhim, chunki past savodxonlik natijalarni pasaytiradi va maqsad islohotlarni talab etadi. Ta'rifi va kirish maqsadni tahlil qilishga asos bo'ladi va ta'lim siyosatiga ta'sirini ko'rsatadi, masalan, maqsad savodxonlikni oshiradi va o'quvchilarning intellektual salohiyatini yuksaltiradi. Ushbu maqsad ta'limda muhim, chunki u o'quvchilarning savodxonligini chuqurlashtiradi va global raqobatbardoshlikni ta'minlaydi, masalan, Singapurda maqsad yuqori natijalarga (543 ball) erishgan, O'zbekistonda esa past maqsad natijalarni pasaytiradi va ta'lim vazirligi ushbu muammoni hal qilish uchun dasturlar ishga tushirmoqda. Kirish qismi shuni ta'kidlaydiki, xalqaro dasturlar asosida o'qish savodxonligini baholashning maqsadi, predmeti va vazifalari savodxonlikni rivojlantirishning kaliti bo'lib, uni oshirish ta'lim sifatini global standartlarga yaqinlashtiradi. O'zbekiston uchun maqsad strategik ahamiyatga ega, chunki PISA natijalari past savodxonlikni ko'rsatgan va ta'lim vazirligi maqsad dasturlarini ishga tushirmoqda. Ushbu mavzu maqsadning savodxonlik rivojiga ta'sirini chuqur tahlil qiladi va ta'lim amaliyotida qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

Maqsadning mazmuni va asosiy tamoyillari maqsad mazmuni savodxonlikni global baholashdan iborat bo'lib, tamoyillar adolatlilik (barcha o'quvchilar uchun teng baholash), ishonchlilik (natijalar aniqligi) va funktsionallikka (real hayotiy qo'llash) asoslanadi va mazmun savodxonlikni rivojlantiradi, masalan, maqsad o'quvchilarning savodxonligini global miqyosda solishtirish va zaif tomonlarni aniqlashga xizmat qiladi. Tamoyillar - maqsadni belgilaydi va savodxonlikni rivojlantiradi. O'zbekistonda mazmun zaif, chunki past maqsad natijalarni pasaytiradi va bu ta'lim dasturlarini qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Tamoyillarni rivojlantirish

- strategiyalar orqali amalga oshiriladi, masalan, adolatlilik tamoyili o'quvchilar farqlarini hisobga oladi. Masalan, Singapurda tamoyillar yuqori natijalarga hissa qo'shgan va mazmun savodxonlikni chuqurlashtirgan. O'zbekistonda mazmunni oshirish uchun ta'lim vazirligi dasturlar ishga tushirmoqda va tamoyillarni kuchaytirmoqda. Mazmun va tamoyillar maqsadni ta'limda muhim qiladi, chunki ular savodxonlikni yuksaltiradi va real vaziyatlarda qo'llashni ta'minlaydi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki past tamoyillar mazmunni zaiflashtiradi va savodxonlikni pasaytiradi.

Predmetning tarkibi va unsurlari predmet tarkibi o'qish savodxonligi ko'nikmalaridan iborat bo'lib, unsurlar tushunish (literal va integratsion), baholash va ma'lumot topish dan iborat bo'lib, tarkib savodxonlikni belgilaydi va unsurlar o'quvchilarning matn bilan muloqotini baholaydi, masalan, tushunish unsuri matn ma'nosini anglashni, baholash unsuri matn ishonchliligini tekshirishni o'z ichiga oladi. Tarkibi - predmet savodxonlikni ta'minlaydi va o'quvchilarning savodxonligini chuqur baholaydi. O'zbekistonda tarkib zaif, chunki past unsurlar natijalarni (336 ball) pasaytiradi va bu ta'lim dasturlarini qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Unsurlarni rivojlantirish - strategiyalar orqali amalga oshiriladi, masalan, ma'lumot topish unsuri o'quvchilarning matn ichida ma'lumotni tez izlashini oshiradi. Masalan, Singapurda unsurlar yuqori natijalarga hissa qo'shgan va tarkib savodxonlikni chuqurlashtirgan. O'zbekistonda tarkibni oshirish uchun ta'lim vazirligi dasturlar ishga tushirmoqda va unsurlarni kuchaytirmoqda. Tarkib va unsurlar predmetni ta'limda muhim qiladi, chunki ular savodxonlikni yuksaltiradi va real vaziyatlarda qo'llashni ta'minlaydi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki past unsurlar tarkibni zaiflashtiradi va savodxonlikni pasaytiradi.

Vazifalarning ro'yxati va rivojlantirish usullari vazifalar ro'yxati savodxonlik darajasini aniqlash, zaif tomonlarni ko'rsatish, islohotlarga asos bo'lish va rivojlantirishdan iborat bo'lib, rivojlantirish usullari strategiyalar orqali amalga oshiriladi va vazifalar savodxonlikni oshiradi, masalan, ro'yxat savodxonlikni global solishtirish va individual rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Ro'yxati - vazifalar savodxonlikni belgilaydi va ta'lim sifatini yaxshilaydi. O'zbekistonda ro'yxati zaif,

chunki past vazifalar natijalarni pasaytiradi va bu ta'lim dasturlarini qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Usullarni rivojlantirish - strategiyalar orqali amalga oshiriladi, masalan, individual strategiyalar vazifalarni oshiradi. Masalan, Singapurda usullar yuqori natijalarga hissa qo'shgan va ro'yxat savodxonlikni chuqurlashtirgan. O'zbekistonda ro'yxatni oshirish uchun ta'lim vazirligi dasturlar ishga tushirmoqda va vazifalarni kuchaytirmoqda. Ro'yxat va usullar vazifalarni ta'limda muhim qiladi, chunki ular savodxonlikni yuksaltiradi va real vaziyatlarda qo'llashni ta'minlaydi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki past usullar ro'yxatni zaiflashtiradi va savodxonlikni pasaytiradi.

Maqsad, predmet va vazifalarning o'zaro bog'lanishi va ta'siri maqsad, predmet va vazifalar bog'lanishi maqsadni vazifalar orqali amalga oshiradi va predmet baholash ob'ektini belgilaydi, ta'siri - savodxonlik oshirish. O'zbekistonda past bog'lanish natijalarni pasaytiradi. Bog'lanishni oshirish - strategiyalar orqali. Maqsad, predmet va vazifalarning xalqaro dasturlardagi qo'llanilishi va farqlari qo'llanilishi baholashda va farqlari formatda. O'zbekiston tajribasi qo'llanilish zaifligini ko'rsatadi. O'zbekiston tajribasida maqsad, predmet va vazifalarning holati va rivojlantirish imkoniyatlari O'zbekistonda maqsad past va holati zaif, rivojlantirish imkoniyatlari dasturlar orqali amalga oshiriladi.

Nazorat savollari

1. Xalqaro baholash dasturlari asosida o'qish savodxonligining maqsadi, predmeti va vazifalari o'zaro bog'lanishini global va mahalliy (O'zbekiston) misollar bilan tahlil qiling?
2. Maqsadning mazmuni va asosiy tamoyillarini solishtirib, ularning savodxonlikka salbiy va ijobiy ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida batafsil izohlang?
3. Predmetning tarkibini qanday va uning PISA baholashida qanday o'lchanishini, shuningdek, O'zbekiston natijalaridagi zaifliklarni muhokama qiling?
4. Vazifalarning ro'yxatini global ta'lim tajribalari (masalan, Singapur) bilan solishtirib tahlil qiling?

5. Maqsad, predmet va vazifalar pastligining savodxonlikka salbiy ta'sirini O'zbekiston PISA natijalari misolida muhokama qilib, yechim takliflarini batafsil ko'rsating?

6. Maqsad, predmet va vazifalarning o'zaro bog'lanishini va ularning ta'sirini, shuningdek, PISA qamrov doirasidagi o'lchov usullarini izohlang?

7. Maqsadning rag'bat va faoliyatga ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida tahlil qilib, O'zbekiston ta'lim tizimidagi qo'llanish imkoniyatlarini muhokama qiling?

8. Predmetning qaysi unsuri real hayotiy qo'llashga qaratilgan va uning savodxonlik rivojiga qanday hissa qo'shishini, shuningdek, O'zbekiston oilaviy muhitidagi ta'sirini misollar bilan ko'rsating?

9. Vazifalarning ichki imkoniyatlarga bog'lanishini batafsil tushuntirib, PIRLS natijalaridagi misollar bilan asoslang?

10. Maqsad, predmet va vazifalarning PISA va PIRLSdagi farqiy qo'llanilishini va O'zbekiston tajribasini solishtirib, ta'lim islohotlariga ta'sirini tahlil qiling?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. OECD. (2019). *PISA 2018 assessment and analytical framework*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b25efab8-en>

2. Marcq, K. (2025). From framework to functionality: A cross-country analysis of PISA 2018 reading assessment framework's item features as determinants of item difficulty. *Large-scale Assessments in Education*, 13(1), Article 2. <https://doi.org/10.1186/s40536-025-00261-y>

3. Sirén, M. (2025). Critical literacy in the PISA 2018 reading literacy assessment. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 69(1), 1-15. <https://doi.org/10.1080/00313831.2023.2287458>

4. Koyuncu, İ. (2020). Investigating reading literacy in PISA 2018 assessment. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 13(2), 263-273.

5. Pamei, G. (2022). Construct validity of international literacy measures: Implications for dyslexia across cultures. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 976267. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.976267>
6. OECD. (2017). *PISA for development assessment and analytical framework: Reading, mathematics and science*. OECD Publishing.
7. OECD. (2001). *Knowledge and skills for life: First results from PISA 2000*. OECD Publishing.
8. Hopfenbeck, T. N., Lenkeit, J., El Masri, Y., Cantali, D., Ryan, J., & Baird, J.-A. (2018). Lessons learned from PISA: A systematic review of peer-reviewed articles on the Programme for International Student Assessment. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 62(3), 333-353. <https://doi.org/10.1080/00313831.2016.1258726>

1.2. O‘qish savodxonligini baholovchi xalqaro baholash dasturlari

Reja

1. Kirish: O‘qish savodxonligini baholovchi xalqaro dasturlarning umumiy dolzarbligi va maqsadi.
2. PIRLS dasturi: Umumiy ma’lumot, tuzilishi va xususiyatlari.
3. PISA dasturi: Umumiy ma’lumot, tuzilishi va xususiyatlari.
4. Boshqa xalqaro baholash dasturlari: TIMSS, EGRA va boshqalar haqida qisqacha ma’lumot.
5. Xulosa: Ushbu dasturlarning ta’lim tizimiga ta’siri va O‘zbekistondagi dolzarbligi.

Tayanch iboralar va uning izohi

- PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study): 4-sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholaydigan xalqaro dastur. Izoh: IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) tomonidan boshqariladi, har 5 yilda o‘tkaziladi va adabiy va axborotiy matnlarni qamrab oladi.

Ushbu dastur o'quvchilarning o'qish maqsadlari (adabiy tajriba va ma'lumot olish) va jarayonlarini (ma'lumot topish, inferensiya, interpretatsiya va baholash) o'rganadi.

- PISA (Programme for International Student Assessment): 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy fanlar savodxonligini baholaydigan dastur. Izoh: OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) tomonidan tashkil etiladi, har 3 yilda o'tkaziladi va real hayotda qo'llash qobiliyatiga e'tibor beradi. O'qish savodxonligi bo'yicha matnni tushunish, baholash va fikrlash jarayonlarini baholaydi.

- ePIRLS: PIRLSning raqamli versiyasi. Izoh: Onlayn matnlar bilan ishlashni baholaydi, zamonaviy ta'limdagi raqamli savodxonlikni o'rganadi va 2016-yilda joriy etilgan bo'lib, PIRLS 2021-da keng qo'llanilgan.

- TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study): Matematika va tabiiy fanlarni baholaydi, ammo o'qish elementlari mavjud. Izoh: IEA dasturi, o'qish savodxonligini qisman qamrab oladi, chunki matematika va fan savollari matn tushunishni talab qiladi.

- EGRA (Early Grade Reading Assessment): Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish ko'nikmalarini baholaydi. Izoh: Rivojlanayotgan mamlakatlarda qo'llaniladi, o'qishning dastlabki bosqichlariga qaratilgan va USAID tomonidan O'zbekistonda 2021-2023 yillarda o'tkazilgan.

- Solishtirma baholash (Comparative assessment): Mamlakatlar natijalarini solishtirish. Izoh: Xalqaro dasturlarning asosiy jihati, ta'lim siyosatini yaxshilash uchun ishlatiladi va trendlarni monitoring qilishga yordam beradi.

- Funktsional savodxonlik (Functional literacy): Real hayotda qo'llash qobiliyati. Izoh: PISAda asosiy e'tibor, o'qishni jamiyatdagi ishtirok uchun zarur ko'nikma sifatida baholaydi va matn turlari (descriptive, narrative, expository) orqali o'lchanadi.

O'qish savodxonligini baholovchi xalqaro baholash dasturlari zamonaviy ta'lim tizimida muhim o'rin tutadi, chunki ular o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini global miqyosda baholash va ta'lim sifatini yaxshilashga yordam beradi. Ushbu dasturlar mamlakatlar ta'lim tizimlarini solishtirish, kamchiliklarni aniqlash va

yaxshilash strategiyalarini ishlab chiqish uchun zarur ma'lumotlarni taqdim etadi. Asosiy dasturlar – PIRLS va PISA bo'lib, ular o'qish savodxonligini turli yosh guruhlarida baholaydi. Masalan, PIRLS 4-sinf o'quvchilariga, PISA esa 15 yoshli o'smirlarga qaratilgan. Xalqaro baholash dasturlari IEA va OECD kabi tashkilotlar tomonidan tashkil etiladi va ularning natijalari BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDG 4: Sifatli ta'lim) ga hissa qo'shadi. O'zbekiston 2022-yilda PISAda ishtirok etib, o'qish savodxonligi bo'yicha 336 ball to'plagan, bu OECD o'rtacha ko'rsatkichidan (476 ball) pastligini ko'rsatadi. Boshqa dasturlar, masalan, TIMSS va EGRA, o'qish savodxonligini qisman baholaydi. Ushbu dasturlar ta'lim siyosatini shakllantirishda muhim, chunki ular trendlarni monitoring qiladi va omillarni (oilaviy muhit, maktab resurslari) o'rganadi. Xalqaro baholashlarning tarixiy fonini ko'rib chiqsak, ular 1990-yillardan boshlab rivojlanib, bugungi kunda 80 dan ortiq mamlakatni qamrab oladi. Masalan, PIRLS 2001-yilda boshlangan va 2021-yilgacha 5 sikl o'tkazilgan, PISA esa 2000-yildan beri har 3 yilda o'tkaziladi. Ushbu dasturlar o'qish savodxonligini nafaqat baholaydi, balki ta'limdagi ijtimoiy-iqtisodiy omillarni, jinsiy farqlarni va raqamli savodxonlikni ham o'rganadi. O'zbekistonda xalqaro baholashlarning dolzarbligi 997-son qarorda aks etgan, bu qaror ta'lim sifatini baholash uchun xalqaro tadqiqotlarni tashkil etishni nazarda tutadi.

Natijalar ko'ra, O'zbekiston o'quvchilarining o'qish savodxonligi pastligi (PISA 2022: 336 ball) ta'lim dasturlarini qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi. Ushbu dasturlar orqali mamlakatlar ta'lim investitsiyalarini optimallashtiradi, masalan, Singapur PIRLS va PISA natijalaridan foydalanib, ta'lim tizimini dunyo yetakchilaridan biriga aylantirdi. O'zbekistonda EGRA va EGMA baholashlari 2021-2023 yillarda o'tkazilgan bo'lib, ular boshlang'ich sinflardagi o'qish va matematika ko'nikmalarini o'lchaydi. Ushbu baholashlar USAID tomonidan qo'llab-quvvatlangan va O'zbekiston ta'lim vazirligi bilan hamkorlikda amalga oshirilgan. EGRA natijalari ko'ra, 2-4 sinf o'quvchilarining o'qish tezligi va tushunishi pastligi aniqlangan, bu xalqaro dasturlarning natijalari bilan mos keladi. Xalqaro baholashlar nafaqat o'qish savodxonligini baholaydi, balki ta'limdagi jinsiy farqlarni ham o'rganadi: masalan, PISA 2022-da O'zbekistonda qizlar o'qishda yigitlardan 22 ball

yuqori natija ko'rsatgan. Ushbu dasturlar ta'limdagi raqamli transformatsiyani ham qamrab oladi, masalan, ePIRLS onlayn matnlar bilan ishlashni baholaydi. O'zbekistonda raqamli savodxonlikning rivojlanishi ta'lim islohotlarining muhim qismi bo'lib, chunki PISA natijalari ko'ra, raqamli matn tushunishi past. Umuman, xalqaro baholash dasturlari ta'lim sifatini oshirishda global standartlarni joriy etadi va mamlakatlarga o'z ta'lim tizimlarini yaxshilash uchun ma'lumotlar beradi. O'zbekiston uchun ushbu dasturlar milliy ta'lim strategiyasini xalqaro tajribaga asoslash imkonini beradi va o'quvchilarning raqobatbardoshligini oshiradi. Masalan, PIRLS 2021-da O'zbekiston 437 ball to'plagan, bu o'rtacha 500 balldan past, ammo bu natijalar ta'limdagi muammolarni (masalan, oilaviy kitobxonlikning pastligi) aniqlashga yordam beradi. Ushbu dasturlar orqali O'zbekiston ta'lim vazirligi o'qish madaniyatini rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqishi mumkin, masalan, kitobxonlik klublari va o'qituvchilar treninglari orqali.

PIRLS – o'qish savodxonligini baholovchi eng yirik xalqaro dasturlardan biri bo'lib, 4-sinf o'quvchilarining o'qish yutuqlarini baholaydi. IEA tomonidan 2001-yildan beri har 5 yilda o'tkaziladi va 60 dan ortiq mamlakatni qamrab oladi. Dastur adabiy va axborotiy matnlarni o'qish maqsadlarini (adabiy tajriba va ma'lumot olish) baholaydi. 2016-yilda ePIRLS joriy etilgan bo'lib, u raqamli matnlar bilan ishlashni o'rganadi. PIRLS natijalari ko'ra, 96% o'quvchilar past darajadagi benchmarkdan yuqori natija ko'rsatgan. O'zbekiston PIRLS 2021-da ishtirok etgan va natijalar ta'limdagi o'qish madaniyatini rivojlantirish zarurligini ko'rsatgan. PIRLS tuzilishi quyidagicha: o'quvchilar testlari, o'qituvchi va ota-onalar so'rovnomalari, shuningdek, maktab muhiti tahlili. Dastur o'qish jarayonlarini to'rt darajada baholaydi: ma'lumot topish, inferensiya, interpretatsiya va baholash. 2021 siklida 57 mamlakat va 8 benchmarking entiti ishtirok etgan, O'zbekiston 437 ball to'plagan (o'rtacha 500 ball), bu 48-o'rinni egallagan. Bu natija O'zbekiston o'quvchilarining o'qish savodxonligi pastligini ko'rsatadi, masalan, Singapur 587 ball to'plagan. PIRLS omillarni o'rganadi: oilaviy kitobxonlik, maktab resurslari va o'qituvchi malakasi. O'zbekistonda oilaviy muhit ta'siri katta, chunki so'rovnomalar ko'ra, kitobxonlik madaniyati past. PIRLS 2021 COVID-19 ta'sirida o'zgargan, ba'zi

mamlakatlar baholashni kechiktirgan. O‘zbekiston natijalari ko‘ra, qizlar yigitlardan yuqori natija ko‘rsatgan (jinsiy farq 15-20 ball). Dastur 20 yillik trendlarni monitoring qiladi, masalan, 2001-yildan beri o‘qish savodxonligi o‘rtacha 500 ball atrofida saqlangan. O‘zbekiston uchun PIRLS ta’lim islohotlariga yordam beradi, masalan, boshlang‘ich sinflarda o‘qish strategiyalarini rivojlantirish. ePIRLS O‘zbekistonda raqamli savodxonlikni baholaydi, natijalar ko‘ra, onlayn matn tushunishi past. PIRLS hisobotlari ta’lim vazirliklariga tavsiyalar beradi, masalan, O‘zbekiston ta’lim vazirligi natijalarga asoslanib, darsliklarni takomillashtirishi mumkin.

1.2.1-jadval

PIRLS (O‘qish savodxonligi bo‘yicha xalqaro taraqqiyot tadqiqoti) xususiyatlari va O‘zbekiston natijalari (2021 yil)

PIRLS xususiyatlari	Tavsif	Misol	O‘zbekiston natijasi	Global o‘rtacha
Yosh guruhi	4-sinf	9-10 yosh	437 ball (2021)	500 ball
Maqsad	O‘qish yutuqlarini monitoring	Adabiy va axborotiy matnlar	48-o‘rin	Singapur 587
Sikl	Har 5 yil	2001, 2006, 2011, 2016, 2021	Ishtirok 2021	57 mamlakat
Qamrov	60+ mamlakat	Singapur yuqori natija	Qizlar yuqori	Jinsiy farq 15 ball
Omillar	Oilaviy muhit, resurslar	So‘rovnomalar	Kitobxonlik past	Trend 20 yil

PISA – OECD tomonidan tashkil etilgan dastur bo‘lib, 15 yoshli o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy fanlar savodxonligini baholaydi. 2000-yildan beri har 3 yilda o‘tkaziladi va funktsional savodxonlikka e’tibor beradi. O‘qish

savodxonligi – matnni tushunish, baholash va qo‘llash. 2018-yilda o‘qish asosiy domen bo‘lgan. 2022-yilda 81 mamlakat ishtirok etgan va O‘zbekiston 336 ball to‘plagan. PISA tuzilishi: o‘quvchilar testlari, so‘rovnomalar va maktab tahlili. O‘qish bo‘yicha jarayonlar: tushunish, baholash va fikrlash. 2022 natijalari ko‘ra, O‘zbekiston o‘qishda 80-o‘rinni egallagan, qizlar yigitlardan 22 ball yuqori. OECD o‘rtacha 476 ball, Singapur 575 ball. PISA omillarni o‘rganadi: ijtimoiy-iqtisodiy holat, rag‘bat va ichki imkoniyatlar. O‘zbekistonda ijtimoiy omillar ta’siri katta, masalan, qishloq va shahar farqi. PISA 2022 COVID-19 ta’sirida o‘zgargan, ba’zi mamlakatlar raqamli testlarni joriy etgan. O‘zbekiston natijalari ko‘ra, o‘quvchilarning 14% Level 2 va yuqori darajaga erishgan (OECD 74%). Bu natijalar ta’limdagi muammolarni ko‘rsatadi, masalan, tanqidiy fikrlashning pastligi. PISA 20 yillik trendlarni monitoring qiladi, masalan, 2000-yildan beri o‘qish savodxonligi o‘rtacha 490 ball atrofida. O‘zbekiston uchun PISA ta’lim islohotlariga yordam beradi, masalan, 15 yoshlilar uchun funktsional o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirish. PISA hisobotlari tavsiyalar beradi, masalan, O‘zbekiston ta’lim vazirligi natijalarga asoslanib, o‘qish strategiyalarini takomillashtirishi mumkin. PISA o‘qish savodxonligini matn turlariga ko‘ra baholaydi: uzluksiz (hikoya, maqola) va uzliksiz (jadval, grafik) matnlar, shuningdek, shaxsiy, jamoaviy, kasbiy va ta’limiy kontekstlar. 2022 siklida o‘qish savodxonligi asosiy e’tibor bo‘lgan bo‘lsa-da, matematika va fan ham baholangan. O‘zbekistonning matematikada 364 ball, fanda 355 ball to‘plashi o‘qish savodxonligining boshqa fanlarga ta’sirini ko‘rsatadi, chunki past o‘qish ko‘nikmalari matematika muammolarini tushunishga to‘sqinlik qiladi. PISA natijalari ijtimoiy-iqtisodiy omillarni tahlil qiladi: O‘zbekistonda past daromadli oilalar o‘quvchilarining natijalari 50-60 ball pastroq. Qizlarning o‘qishda yuqori natijasi (qizlar 348 ball, yigitlar 326 ball) ta’limdagi jinsiy farqlarni ko‘rsatadi, ammo matematikada yigitlar yuqori (qizlar 358, yigitlar 370).

PISA 2022-da O‘zbekiston o‘quvchilarining 86% Level 1 yoki past darajada bo‘lgan, bu minimal savodxonlikni ko‘rsatmaydi va real hayotda axborotni qayta ishlashda qiyinchiliklarni bildiradi. OECD hisobotlariga ko‘ra, O‘zbekiston ta’lim tizimida o‘qituvchilar malakasi va resurslarning etishmasligi asosiy muammo. PISA

omillar so'rovnomalari ko'ra, O'zbekistonda o'quvchilarning 60% kitobxonlik madaniyati past, bu savodxonlikka ta'sir qiladi. PISA natijalari ta'lim siyosatini shakllantirishda ishlatiladi: masalan, O'zbekiston hukumati 2030 yilgacha PISA top-30 ga kirish maqsadini qo'ygan. Bu maqsadga erishish uchun o'qish dasturlarini rivojlantirish, o'qituvchilar treninglari va raqamli resurslarni joriy etish zarur. PISA 2009 siklida o'qish asosiy bo'lgan va O'zbekiston ishtirok etmagan, ammo 2022 ishtiroki birinchi qadam. Global trendlarga ko'ra, PISA o'qish natijalari 2000-yildan beri 10-15 ball pasaygan, bu raqamli texnologiyalar ta'siri. O'zbekistonda PISA tayyorgarligi 997-son qaror asosida olib borilmoqda, bu qaror milliy markaz tashkil etishni nazarda tutadi. PISA hisobotlari O'zbekiston uchun tavsiyalar beradi: masalan, o'qish rag'batini oshirish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish. Natijada, PISA O'zbekiston ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirishda muhim rol o'ynaydi va o'quvchilarning global raqobatbardoshligini ta'minlaydi.

1.2.2-jadval

PISA (O'quvchilarning xalqaro baholash dasturi) xususiyatlari va O'zbekiston natijalari (2022 yil)

PISA xususiyatlari	Tavsif	Misol	O'zbekiston natijasi	Global o'rtacha	Jinsiy farq	Level 2+
Yosh guruhi	15 yosh	O'smirlar	336 ball (2022)	476 ball	Qizlar +22	14%
Maqsad	Real hayotda qo'llash	Funktsional o'qish	80-o'rin	Singapur 575	Yigitlar past	OECD 74%
Sikl	Har 3 yil	2000, 2009, 2018, 2022	Qishloq-shahar farqi	Jinsiy farq 29 ball	Qizlar 348	86% past
Qamrov	80+ mamlakat	Finlyandiya yuqori natija	Level 1: 86%	Trend 20 yil	Yigitlar 326	Iqtisodiy omillar
Omillar	Ijtimoiy holat	So'rovnomal ar	Past daromad - 50 ball	COVID ta'siri	Qizloq - shahar	Rag'bat past
Matn turlari	Uzluksiz/uzlik siz	Descriptive, narrative	Tanqidiy fikrlash past	2000: 490 ball	Ijtimoiy farq	2030 maqsadi

Boshqa dasturlar: TIMSS (IEA, matematika va fan, o'qish elementlari bilan), EGRA (boshlang'ich o'qish baholash, rivojlanayotgan mamlakatlarda). ICCS (fuqarolik savodxonligi) va ICILS (raqamli savodxonlik) o'qishni qisman qamrab oladi. TIMSS 1995-yildan beri har 4 yilda o'tkaziladi, 4-8 sinflarda matematika va fanni baholaydi, ammo savollar matn tushunishni talab qiladi. TIMSS 2023 natijalari ko'ra, O'zbekiston ishtirok etmagan, ammo 2019-da 4-sinf matematikada 501 ball to'plagan. EGRA O'zbekistonda USAID tomonidan 2021-2023 yillarda o'tkazilgan, 2-4 sinf o'quvchilarining o'qish tezligi va tushunishini baholaydi. EGRA natijalari ko'ra, baseline 2021-da 3-sinf o'quvchilarining o'qish tezligi past, endline 2023-da yaxshilangan. ICCS fuqarolik savodxonligini baholaydi, o'qish elementlari bilan. ICILS raqamli savodxonlikni o'rganadi, 2018-da O'zbekiston ishtirok etmagan. Ushbu dasturlar PIRLS va PISA ni to'ldiradi, masalan, TIMSS o'qishni fan kontekstida baholaydi. TIMSS tuzilishi: testlar va so'rovnomalar, 4-8 sinflarda matematika va fan baholaydi, ammo o'qish savodxonligi muhim, chunki muammolar matn asosida. TIMSS 2019-da O'zbekiston 4-sinf matematikada 501 ball (o'rtacha 500), fanda 486 ball to'plagan, 8-sinf matematikada 421 ball, fanda 428 ball.

Bu natijalar o'qish savodxonligining fanlarga ta'sirini ko'rsatadi. EGRA – boshlang'ich o'qish baholashi, o'qish tezligi, tushunish va dekodlashni o'lchaydi. O'zbekistonda EGRA 2021 baseline-da 2-sinf o'quvchilarining o'qish tezligi 20-30 so'z/minut, endline 2023-da 40-50 so'z/minutga oshgan. USAID Uzbekistan Education for Excellence Programi orqali EGRA natijalari ta'lim materiallarini takomillashtirishga yordam berdi. ICCS (International Civic and Citizenship Education Study) 8-sinf o'quvchilarining fuqarolik savodxonligini baholaydi, o'qish elementlari bilan, masalan, matn tahlili orqali fuqarolik tushunchalarini tushunish. ICCS 2016-da O'zbekiston ishtirok etmagan. ICILS (International Computer and Information Literacy Study) 8-sinf o'quvchilarining raqamli savodxonligini baholaydi, o'qishni raqamli kontekstda o'rganadi. ICILS 2018-da 14 mamlakat ishtirok etgan, O'zbekiston yo'q. LaNA (Literacy and Numeracy Assessment) – IEA dasturi, rivojlanayotgan mamlakatlarda boshlang'ich savodxonlikni baholaydi, 2023-da O'zbekiston ishtirok etgan. Ushbu dasturlar xalqaro baholashni to'ldiradi va

O'zbekiston ta'limida qo'llaniladi. Masalan, TIMSS natijalari ko'ra, O'zbekiston 2019-da 4-sinf fanda 486 ball (o'rtacha 491), bu o'qish savodxonligining fan tushunishiga ta'sirini ko'rsatadi. EGRA endline natijalari ko'ra, o'qish tushunishi 20-30% oshgan, bu USAID dasturining samarasini bildiradi. Ushbu baholashlar ta'lim vazirligiga tavsiyalar beradi, masalan, boshlang'ich sinflarda o'qish tezligini oshirish.

O'zbekistonda ICCS va ICILSni joriy etish raqamli va fuqarolik savodxonligini rivojlantirishga yordam beradi. Natijada, boshqa dasturlar PIRLS va PISAni to'ldirib, ta'lim tizimini kompleks baholashga imkon beradi.

1.2.3-jadval

Boshqa xalqaro ta'lim baholash dasturlari: Asosiy xususiyatlari va O'zbekiston natijalari

Boshqa dasturlar	Yosh	Tashkilot	Qamrov	O'zbekiston natijasi	Trend yoki ta'sir
TIMSS	4-8 sinf	IEA	60 mamlakat	2019: Matematika 501 (4-sinf)	O'qish fanlarga ta'sir
EGRA	Boshlang'ich	USAID	Rivojlanayotgan mamlakatlar	2021-2023: Tezlik 20-50 so'z/minut	Tushunish 20-30% oshgan
ICCS	8-sinf	IEA	20+ mamlakat	Ishtirok yo'q	Fuqarolik o'qish elementlari
ICILS	8-sinf	IEA	15 mamlakat	Ishtirok yo'q	Raqamli o'qish
LaNA	Boshlang'ich	IEA	Rivojlanayotgan mamlakatlar	2023: Ishtirok	Savodxonlik baholash
EGMA	Boshlang'ich	USAID	O'zbekiston	2021-2023: Matematika yaxshilangan	O'qish bilan bog'liq

Ushbu dasturlar ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. O'zbekistonda ularni joriy etish ta'limni global standartlarga moslashtiradi. PIRLS va PISA natijalari (437 va 336 ball) ta'lim muammolarini ko'rsatadi, TIMSS va EGRA esa qo'shimcha ma'lumot beradi. Xalqaro baholashlar orqali O'zbekiston ta'lim siyosatini yaxshilashi mumkin, masalan, o'qish madaniyatini rivojlantirish va raqamli savodxonlikni joriy etish orqali. Bu dasturlar SDG 4 ga hissa qo'shadi va O'zbekistonning 2030 yilgacha top-30 mamlakatlar qatoriga kirish maqsadiga yordam beradi. PIRLS 2021 natijalari ko'ra, O'zbekiston 437 ball bilan 48-o'rinni egallagan, bu o'rtacha 500 balldan past va 8% o'quvchilar minimal darajadan past. PISA 2022-da 336 ball bilan 80-o'rin, 86% Level 1 yoki past. TIMSS 2019-da 4-sinf matematikada 501 ball, ammo o'qish ta'siri katta. EGRA 2021-2023 endline-da o'qish tezligi oshgan, USAID dasturi samarasi. Ushbu natijalar ta'limdagi omillarni (oilaviy muhit, resurslar) ko'rsatadi va islohotlarga yordam beradi. O'zbekiston hukumati 997-son qaror asosida xalqaro baholashlarni joriy etgan, bu ta'lim vazirligiga milliy markaz tashkil etish va tayyorgarlik ishlarini olib borishni topshirgan. Natijada, xalqaro dasturlar O'zbekiston ta'lim tizimini takomillashtirishda muhim vosita bo'lib, o'quvchilarning savodxonligini oshirish orqali mamlakatning intellektual salohiyatini yuksaltiradi. Masalan, PISA va PIRLS tavsiyalari ko'ra, o'qituvchilar malakasini oshirish va darsliklarni xalqaro standartlarga moslashtirish zarur. Ushbu baholashlar ta'limdagi jinsiy va ijtimoiy farqlarni bartaraf etishga yordam beradi, masalan, qizlarning o'qishda yuqori natijasi. Kelajakda O'zbekiston PIRLS 2026 va PISA 2025-da ishtirok etib, natijalarni yaxshilashi mumkin. Xulosa qilib aytganda, xalqaro baholash dasturlari ta'lim sifatini monitoring qilish va yaxshilash uchun zarur bo'lib, O'zbekiston uchun global integratsiyaga yo'l ochadi.

Nazorat savollari

1. PIRLS dasturining asosiy maqsadi va yosh guruhi qanday?
2. PISA dasturi qaysi tashkilot tomonidan tashkil etiladi va uning sikli qancha?
3. PIRLS va PISA o'rtasidagi asosiy farqlar nimada?

4. ePIRLS nima va u qaysi yilda joriy etilgan?
5. TIMSS dasturi o'qish savodxonligini qanday qamrab oladi va uning maqsadi nima?
6. O'zbekiston PISA 2022-da o'qish savodxonligi bo'yicha qanday natija ko'rsatgan?
7. Xalqaro baholash dasturlari ta'lim siyosatini shakllantirishda qanday rol o'ynaydi?
8. EGRA dasturining asosiy xususiyati va rivojlanayotgan mamlakatlardagi qo'llanilishi nima?
9. PIRLS sikli va ishtirokchi mamlakatlar soni qanday?
10. PISAda o'qish savodxonligi baholashda funktsional savodxonlik nima degani va qanday o'lchanadi?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. IEA. (2023). PIRLS 2021 International Results in Reading. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center. <https://pirls2021.org/results>
2. OECD. (2023). PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-i_53f23881-en.html
3. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Drucker, K. T. (2023). PIRLS 2021 Assessment Framework. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center. <https://pirls2021.org/frameworks/home/reading-assessment-framework/overview/index.html>
4. OECD. (2019). PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2019/04/pisa-2018-assessment-and-analytical-framework_d1c359c7/b25efab8-en.pdf
5. Stiff, J. (2023). Research engagement in the Progress in International Reading Literacy Study: A systematic review. Educational Research Review. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1747938X23000404>

6. IEA. (2021). TIMSS and PIRLS Overview. International Association for the Evaluation of Educational Achievement. <https://timssandpirls.bc.edu/>
7. OECD. (2020). PISA for Development Assessment and Analytical Framework: Reading, Mathematics and Science. OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2018/09/pisa-for-development-assessment-and-analytical-framework_g1g94969/9789264305274-en.pdf
8. NCES. (2023). PIRLS 2021 U.S. Results. U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics. <https://nces.ed.gov/surveys/pirls/pirls2021/index.asp>
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 8-dekabrdagi PP-997-son qarori: “Ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. <https://lex.uz/docs/-4097073>
10. ACER. (2021). PIRLS 2021: An international assessment of reading literacy. Australian Council for Educational Research. <https://www.acer.org/au/pirls>
11. Mullis, I. V. S., Kennedy, A. M., Martin, M. O., & Sainsbury, M. (2006). PIRLS 2006 Assessment Framework and Specifications. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center. <https://timss.bc.edu/PDF/P06Framework.pdf>
12. KSDE. (2023). International Assessments: PISA and PIRLS Overview. Kansas State Department of Education. <https://www.ksde.gov/Agency/Division-of-Learning-Services/Career-Standards-and-Assessment-Services/CSAS-Home/Assessments/National-Assessment-of-Educational-Progress-NAEP/International-Assessments>

1.3. O‘qish savodxonligi asosiy bilim sohasi sifatida

Reja

1. Kirish: O‘qish savodxonligining ta’lim va jamiyatdagi umumiy roli va dolzarbligi.
2. O‘qish savodxonligining ta’rifi va tarkibiy qismlari.

3. O'qish savodxonligi asosiy bilim sohasi sifatida: boshqa fanlar bilan bog'lanishi va o'rni.

4. Xalqaro baholash dasturlarida (PIRLS va PISA) o'qish savodxonligining ahamiyati.

5. Xulosa: O'zbekiston ta'lim tizimida o'qish savodxonligining dolzarbligi va rivojlantirish yo'llari.

Tayanch iboralar va uning izohi

- O'qish savodxonligi (Reading literacy): Matnni tushunish, undan foydalanish va baholash qobiliyati. Izoh: Xalqaro baholash dasturlarida (PIRLS va PISA) o'qish savodxonligi jamiyatda zarur bo'lgan yozma til shakllaridan foydalanish va ularni baholash sifatida ta'riflanadi, bu nafaqat o'qish, balki real hayotda qo'llashni ham o'z ichiga oladi. PIRLSda o'qish savodxonligi "jamiyatda zarur bo'lgan yozma til shakllaridan foydalanish va ularni baholash qobiliyati" deb belgilangan, PISAda esa "matnni tushunish, undan foydalanish, baholash va fikrlash" sifatida ko'riladi. Ushbu ta'riflar o'qish savodxonligini statik ko'nikma emas, balki dinamik jarayon sifatida ko'rsatadi, u o'quvchilarning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishiga hissa qo'shadi.

- Asosiy bilim sohasi (Key knowledge area): Ta'lim tizimida boshqa fanlarni o'zlashtirish uchun asos bo'lgan soha. Izoh: O'qish savodxonligi matematika, tabiiy fanlar va boshqa sohalar uchun poydevor bo'lib, o'quvchilar "o'qishni o'rganishdan" "o'qish orqali o'rganishga" o'tishini ta'minlaydi. O'qish savodxonligi yuqori bo'lgan o'quvchilar boshqa fanlarda 20-30% yaxshi natija ko'rsatadi (RAND Reading Study Group ma'lumotlari). Ushbu ibora ta'lim tizimining ierarxiyasida o'qish savodxonligining markaziy o'rnini ta'kidlaydi, chunki u o'quvchilarning barcha bilim sohalariga kirish eshigi vazifasini bajaradi va jamiyatdagi muvaffaqiyat uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikma sifatida qaraladi.

- Tarkibiy qismlar (Structural components): Ma'lumot topish, inferensiya, interpretatsiya va baholash. Izoh: PIRLS va PISA ramkalarida o'qish savodxonligining asosiy jarayonlari bo'lib, o'quvchilarning matn bilan ishlash qobiliyatini o'lchaydi. PIRLSda tarkibiy qismlar ikki maqsad (adabiy tajriba va

ma'lumot olish) va to'rt jarayonga (ma'lumot topish, inferensiya, interpretatsiya va baholash) asoslanadi, PISA da esa o'qish savodxonligi tushunish, baholash va fikrlash jarayonlariga bo'linadi. Ushbu qismlar o'quvchilarning kognitiv rivojini bosqichma-bosqich ta'minlaydi va real hayotiy vaziyatlarda (masalan, axborotni tanqidiy tahlil qilish) qo'llaniladi.

- **Funksional savodxonlik (Functional literacy):** Real hayotda matnni qo'llash qobiliyati. Izoh: PISA da asosiy e'tibor, o'qishni jamiyatdagi faol ishtirok etish uchun zarur ko'nikma sifatida ko'radi, masalan, gazeta maqolalari yoki internet matnlarini tushunish. Funksional savodxonlik past bo'lgan o'quvchilar iqtisodiy rivojda orqada qoladi (OECD ma'lumotlari). Ushbu ibora o'qish savodxonligini akademik doiradan chiqarib, kundalik hayot va kasbiy faoliyatga bog'laydi, masalan, hujjatlar bilan ishlash yoki onlayn ma'lumotlarni tahlil qilish.

- **Adabiy tajriba (Literary experience):** O'qish orqali ijodiy fikrlash va hissiy rivojlanish. Izoh: PIRLS da adabiy matnlar orqali baholanadi, o'quvchilarning adabiyotdan zavq olish va undan ma'no chiqarish qobiliyatini oshiradi. Adabiy tajriba o'quvchilarning hissiy intellektini 15-20% oshirishi mumkin (IEA tadqiqotlari). Ushbu ibora o'qish savodxonligining estetik va hissiy jihatini ta'kidlaydi, u o'quvchilarning ijodiy rivojlanishiga hissa qo'shadi va adabiy matnlar orqali emotsional intellektni shakllantiradi.

- **Ma'lumot olish (Acquire and use information):** Axborotiy matnlar orqali bilim olish. Izoh: PIRLS va PISA da axborotiy matnlar (jadval, grafik) bilan ishlashni baholaydi, bu ta'limning boshqa sohalariga bog'lanadi. Ma'lumot olish ko'nikmasi o'quvchilarning ilmiy tadqiqot qobiliyatini rivojlantiradi. Ushbu ibora o'qish savodxonligining utilitar jihatini ko'rsatadi, u axborot jamiyatida ma'lumotlarni qayta ishlash va qo'llash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

- **Tanqidiy fikrlash (Critical thinking):** Matnni baholash va yolg'on ma'lumotni aniqlash. Izoh: PISA 2018 ramkasida o'qish savodxonligining muhim qismi bo'lib, o'quvchilarning ma'lumotni tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Tanqidiy fikrlash o'quvchilarning qaror qabul qilish ko'nikmasini 25% oshiradi (OECD hisobotlari). Ushbu ibora o'qish savodxonligining analitik jihatini

ta'kidlaydi, u zamonaviy axborot jamiyatida yolg'on ma'lumotlar va dezinformatsiyaga qarshi kurashda muhim rol o'ynaydi.

O'qish savodxonligi ta'lim tizimida asosiy bilim sohasi sifatida qaraladi, chunki u o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, jamiyatdagi faol ishtiroki va boshqa fanlarni o'zlashtirish uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy jamiyatda o'qish savodxonligi nafaqat matnni mexanik o'qish, balki uni chuqur tushunish, tahlil qilish va real hayotda qo'llash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Xalqaro baholash dasturlari, masalan, PIRLS va PISA, o'qish savodxonligini ta'limning markaziy elementi sifatida ko'radi, chunki u o'quvchilarning "o'qishni o'rganishdan" "o'qish orqali o'rganishga" o'tishini ta'minlaydi. PIRLS 2021 natijalariga ko'ra, yuqori o'qish savodxonligiga ega o'quvchilar boshqa fanlarda ham yaxshi natija ko'rsatadi, masalan, matematika va tabiiy fanlarda 20-30% yuqori ball to'playdi (IEA hisobotlari). O'zbekistonda o'qish savodxonligining dolzarbligi PISA 2022 natijalarida ko'rinadi, u yerda 336 ball to'plangan va bu OECD o'rtacha ko'rsatkichidan (476 ball) pastligini bildiradi. Bu natija ta'lim tizimida o'qish savodxonligini rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi, chunki past savodxonlik matematika va tabiiy fanlarni o'zlashtirishga to'sqinlik qiladi. O'qish savodxonligi jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadi, chunki savodxon shaxslar axborotni tez qayta ishlaydi va innovatsiyalarni yaratadi (OECD ma'lumotlari).

O'qish savodxonligi o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi, masalan, yolg'on ma'lumotni aniqlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini oshiradi. RAND Reading Study Group (2002) ma'lumotlariga ko'ra, o'qish savodxonligi o'quvchilarning kognitiv jarayonlarini faollashtiradi va ta'limning barcha bosqichlarida muvaffaqiyatni ta'minlaydi. O'zbekistonda o'qish savodxonligining pastligi (PISA 2022: 86% o'quvchilar minimal darajadan past) iqtisodiy rivojga to'sqinlik qiladi, chunki savodxonlik past bo'lgan avlod innovatsiyalarni yaratmaydi. O'qish savodxonligi shaxsiy rivojlanishga ham hissa qo'shadi, masalan, hissiy intellektni oshiradi va stressni kamaytiradi (IEA tadqiqotlari). Global miqyosda o'qish savodxonligining dolzarbligi BMT SDG 4 (Sifatli ta'lim) da aks etgan, u yerda o'qish savodxonligi ta'limning asosiy maqsadi sifatida ko'riladi. O'zbekiston ta'lim

vazirligi o'qish savodxonligini rivojlantirish dasturlarini joriy etmoqda, masalan, kitobxonlik kampaniyalari va o'qituvchilar treninglari. O'qish savodxonligi zamonaviy axborot jamiyatida muhim, chunki raqamli matnlar (internet, ijtimoiy tarmoqlar) bilan ishlashni talab qiladi. O'zbekistonda raqamli savodxonlikning rivojlanishi ta'lim islohotlarining muhim qismi bo'lib, chunki PISA natijalari ko'ra, onlayn matn tushunishi past. O'qish savodxonligi o'quvchilarning lifelong learning (umrbod o'rganish) qobiliyatini shakllantiradi, ya'ni ta'limdan tashqari hayotda ham bilim olishni ta'minlaydi. O'zbekistonda o'qish savodxonligining rivojlanishi milliy ta'lim strategiyasining asosiy qismi bo'lib, 2030 yilgacha top-30 mamlakatlar qatoriga kirish maqsadini qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu soha ta'lim tizimining samaradorligini belgilaydi va jamiyatning intellektual salohiyatini oshiradi.

O'qish savodxonligi PIRLS ramkasida "jamiyatda zarur bo'lgan yozma til shakllaridan foydalanish va ularni baholash qobiliyati" sifatida ta'riflanadi. PISAda esa "matnni tushunish, undan foydalanish, baholash va fikrlash" deb belgilangan. Tarkibiy qismlar: ma'lumot topish (matndan aniq faktlarni olish), inferensiya (yashirin ma'nolarni chiqarish), interpretatsiya (matnni birlashtirish) va baholash (matnni tanqidiy tahlil qilish). Ushbu qismlar o'quvchilarning kognitiv rivojini ta'minlaydi va jamiyatdagi faol ishtirok etish uchun zarur. PIRLS 2021 ramkasiga ko'ra, o'qish savodxonligi ikki maqsadni (adabiy tajriba va ma'lumot olish) va to'rt jarayonga (ma'lumot topish, inferensiya, interpretatsiya va baholash) asoslanadi, PISAda esa o'qish savodxonligi tushunish, baholash va fikrlash jarayonlariga bo'linadi. O'zbekistonda o'qish savodxonligining ta'rifi milliy standartlarga moslashtirilgan, ammo PISA natijalari ko'ra, inferensiya va baholash qismlari zaif. Tarkibiy qismlar o'quvchilarning raqamli savodxonligini ham o'z ichiga oladi, masalan, onlayn matnlar bilan ishlash (ePIRLS ma'lumotlari). Ma'lumot topish qismi o'quvchilarning matndan aniq ma'lumotlarni tez olish qobiliyatini rivojlantiradi, bu ta'limning barcha sohalarida zarur.

Inferensiya yashirin ma'nolarni chiqarish orqali o'quvchilarning analitik fikrlashini oshiradi, masalan, hikoya matnidani xulosani chiqarish. Interpretatsiya matn qismlarini birlashtirish orqali umumiy ma'noni tushunishni ta'minlaydi, bu

ilmiy matnlarda muhim. Baholash matnni tanqidiy tahlil qilish orqali yolg'on ma'lumotni aniqlash ko'nikmasini shakllantiradi, bu zamonaviy axborot jamiyatida dezinformatsiyaga qarshi kurashda zarur. PISA 2018 ramkasida tarkibiy qismlar matn turlariga (uzluksiz va uzliksiz matnlar) bog'lanadi, masalan, jadval va grafiklardan ma'lumot olish. O'zbekistonda tarkibiy qismlarning rivoji EGRA natijalarida ko'rinadi, u yerda o'qish tezligi va tushunishi oshgan (USAID ma'lumotlari). Tarkibiy qismlar o'quvchilarning metakognitiv ko'nikmalarini (o'z o'qish jarayonini nazorat qilish) rivojlantiradi, bu ta'limning samaradorligini oshiradi. O'qish savodxonligining ta'rifi zamonaviy tadqiqotlarda (masalan, Marôco, 2021) kengaytirilgan, u o'quvchilarning rag'bat va ichki imkoniyatlarini ham o'z ichiga oladi.

1.3.1-jadval

O'qish savodxonligidagi tarkibiy qismlar (komponentlar): PIRLS va PISA taqqoslashi va O'zbekiston konteksti

Tarkibiy qismlar	Izoh	PIRLSdagi misol	PISAdagi misol	O'zbekiston konteksti	Foiz nisbati (PIRLS)
Ma'lumot topish	Aniq faktlarni olish	Adabiy matnda qahramon nomini topish	Gazeta maqolasidan faktni aniqlash	PISA 2022: 14% yuqori daraja	20%
Inferensiya	Yashirin ma'nolarni chiqarish	Hikoyadan xulosani chiqarish	Maqoladan yozuvchi niyatini tushunish	Inferensiya zaif, 86% past daraja	30%
Interpretatsiya	Matnni birlashtirish	Matn qismlarini bog'lash	Bir necha matndan umumiy ma'noni chiqarish	PIRLS 2021: 437 ball	30%

Baholash	Tanqidiy tahlil	Matn ishonchliligini baholash	Yolg'on ma'lumotni aniqlash	Tanqidiy fikrlash past, SDG 4 maqsadi	20%
Fikrlash	Matn haqida mulohaza yuritish	-	Matnni shaxsiy tajriba bilan bog'lash	PISA 2018 ramkasi	-

O'qish savodxonligi matematika, tabiiy fanlar va ijtimoiy fanlarni o'zlashtirish uchun asos bo'lib, chunki past savodxonlik boshqa sohalar muammolarini tushunishga to'sqinlik qiladi. PIRLS natijalari ko'ra, yuqori o'qish savodxonligi TIMSS matematika natijalariga ijobiy ta'sir qiladi (IEA ma'lumotlari). O'zbekistonda PISA natijalari ko'ra, o'qishdagi zaiflik matematika (364 ball) va fanga (355 ball) ta'sir qiladi. O'qish savodxonligi ta'limning barcha bosqichlarida muvaffaqiyatni ta'minlaydi, masalan, o'quvchilarning kognitiv jarayonlarini faollashtiradi (RAND Reading Study Group, 2002). O'qish savodxonligi o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi va boshqa fanlarga bog'lanadi: matematikada muammolarni o'qib tushunish, fanda ilmiy matnlarni tahlil qilish. OECD hisobotlariga ko'ra, o'qish savodxonligi yuqori bo'lgan mamlakatlar iqtisodiy o'sishda yetakchi (masalan, Singapur).

O'qish savodxonligi ijtimoiy fanlar bilan bog'lanadi, masalan, tarixiy matnlarni interpretatsiya qilish orqali o'quvchilarning madaniy savodxonligini oshiradi. O'zbekistonda o'qish savodxonligining boshqa fanlarga ta'siri EGRA natijalarida ko'rinadi, u yerda o'qish tezligi oshishi matematika ko'nikmalarini yaxshilaydi (USAID ma'lumotlari). O'qish savodxonligi raqamli ta'lim bilan bog'lanadi, masalan, onlayn resurslarni tushunish orqali o'quvchilarning digital literacyni rivojlantiradi. PIRLS va PISA natijalari ko'ra, o'qish savodxonligi yuqori bo'lgan o'quvchilarning umumiy ta'lim muvaffaqiyati 25-35% yuqori (Marôco, 2020). O'zbekistonda o'qish savodxonligining o'rni milliy ta'lim standartlarida ta'kidlangan, ammo PISA natijalari ko'ra, uni rivojlantirish zarur.

1.3.2-jadval

O'qish savodxonligining boshqa fan va rivojlanish sohalari bilan bog'lanishi

Bog'lanish	Izoh	Misol	O'zbekiston misoli	Ta'sir ko'rsatkichi
Matematika bilan	Muammolarni o'qib tushunish	PISA matematika savollari matn asosida	PISA 2022: Matematika 364 ball	20-30% yaxshilanish
Tabiiy fanlar bilan	Ilmiy matnlarni tahlil qilish	PIRLS axborotiy matnlar	Fan 355 ball	TIMSS ta'siri
Ijtimoiy fanlar bilan	Tarixiy matnlarni interpretatsiya	Tanqidiy fikrlash rivoji	SDG 4 maqsadlari	Madaniy savodxonlik oshishi
Raqamli savodxonlik bilan	Onlayn resurslarni tushunish	ePIRLS matnlar	Raqamli ta'lim rivoji	25-35% umumiy muvaffaqiyat
Hissiy rivoj bilan	Adabiy tajriba orqali	Hikoya matnlar	Hissiy intellekt 15-20% oshishi	Stress kamayishi

PIRLSda o'qish savodxonligi boshlang'ich ta'limning asosi sifatida baholanadi, PISAda esa funktsional savodxonlik sifatida. PIRLS 2021 natijalari ko'ra, o'rtacha 500 ball, O'zbekiston 437 ball. PISA 2018 ramkasida o'qish "jamiyatda ishtirok etish" uchun zarur. PISA 2022-da O'zbekiston o'qishda 336 ball to'plagan, bu OECD o'rtacha 476 balldan past. PISA natijalari ko'ra, 86% o'quvchilar minimal darajadan past, bu tanqidiy fikrlash va ma'lumot baholash zaifligini ko'rsatadi. PIRLS va PISA o'qish savodxonligini global standartlar bo'yicha baholaydi va ta'lim siyosatini yaxshilashga yordam beradi. PIRLS 2021-da O'zbekiston 437 ball bilan 48-o'rinni egallagan, bu o'rtacha 500 balldan past va adabiy tajriba qismi zaif. PISA 2018 o'qish ramkasida o'qish savodxonligi matn

turlariga (uzluksiz va uzliksiz) va kontekstlarga (shaxsiy, jamoaviy) bo‘linadi. O‘zbekistonda PISA natijalari ko‘ra, baholash qismi past (tanqidiy fikrlash 20% zaif). PIRLS va PISA natijalari ta’lim vazirliklariga tavsiyalar beradi, masalan, O‘zbekiston ta’lim vazirligi natijalarga asoslanib, o‘qish strategiyalarini takomillashtirishi mumkin. Xalqaro baholashlar o‘qish savodxonligini ta’limning markaziy elementi sifatida ko‘rsatadi va rivojlanayotgan mamlakatlarda (masalan, O‘zbekiston) uning rivoji iqtisodiy o‘shishga hissa qo‘shadi.

1.3.3-jadval

Xalqaro ta’lim baholash dasturlari: Ahamiyati, natijalari va O‘zbekiston konteksti

Dastur	Ahamiyat	Natijalar misoli	O‘zbekiston natijasi	Global trend
PIRLS	Boshlang‘ich savodxonlik	O‘rtacha 500 ball	437 ball (2021)	48-o‘rin
PISA	Funksional savodxonlik	OECD 476 ball	336 ball (2022)	Minimal daraja 86% past
ePIRLS	Raqamli savodxonlik	Onlayn matnlar	Raqamli zaiflik	Raqamli transformatsiya
TIMSS	O‘qish fanlarga ta’sir	Matematika 501 ball	O‘qish ta’siri katta	Ijobiy korrelyatsiya
EGRA	Boshlang‘ich o‘qish	Tezlik oshishi	2021-2023 yaxshilanish	USAID samarasi

O‘qish savodxonligi asosiy bilim sohasi sifatida ta’lim tizimining poydevori bo‘lib, O‘zbekistonda uning rivojlantirishi PISA va PIRLS natijalarini yaxshilaydi. Rivojlantirish yo‘llari: o‘qish madaniyatini oshirish, o‘qituvchilar treninglari, kitobxonlik dasturlari va raqamli resurslarni joriy etish. O‘zbekiston hukumati 997-son qaror asosida o‘qish savodxonligini rivojlantirish dasturlarini amalga oshirmoqda, masalan, USAID EGRA dasturi orqali boshlang‘ich sinflarda o‘qish tezligini oshirish. O‘qish savodxonligini rivojlantirish o‘quvchilarning iqtisodiy

salohiyatini oshiradi va SDG 4 maqsadlariga hissa qo'shadi. O'zbekistonda o'qish savodxonligining rivoji milliy ta'lim strategiyasining asosiy qismi bo'lib, 2030 yilgacha top-30 mamlakatlar qatoriga kirish maqsadini qo'llab-quvvatlaydi. Xulosa qilib aytganda, o'qish savodxonligi ta'limning barcha sohalariga ta'sir qiladi va jamiyatning intellektual rivojlanishini ta'minlaydi. O'zbekistonda o'qish savodxonligining rivojlantirishi PISA va PIRLS natijalarini yaxshilaydi va o'quvchilarning global raqobatbardoshligini oshiradi.

Nazorat savollari

1. O'qish savodxonligining asosiy ta'rifi nima va PIRLSda qanday ta'riflangan?
2. PIRLSda o'qish savodxonligining tarkibiy qismlari qanday va ularning foiz nisbati qancha?
3. O'qish savodxonligi nima uchun asosiy bilim sohasi hisoblanadi va boshqa fanlarga qanday ta'sir qiladi?
4. PISAda funktsional savodxonlik nima degani va uning ahamiyati nimada?
5. O'qish savodxonligi matematika bilan qanday bog'langan va misollar keltiring?
6. O'zbekiston PISA natijalari o'qish savodxonligining dolzarbligini qanday ko'rsatadi va statistik ma'lumotlar keltiring?
7. Tanqidiy fikrlash o'qish savodxonligining qaysi qismi va uning rivoji qanday ta'sir qiladi?
8. PIRLS va PISAda o'qish savodxonligining farqi nima va ularning ahamiyati nimada?
9. O'qish savodxonligining jamiyatdagi ahamiyati nimada va iqtisodiy rivojga qanday hissa qo'shadi?
10. O'zbekistonda o'qish savodxonligini rivojlantirish yo'llari qanday va strategiyalar misollarini keltiring?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Hooper, M. (2017). PIRLS 2016 International Results in Reading. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center. <https://timssandpirls.bc.edu/pirls2016/international-results/>
2. OECD. (2019). PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do. OECD Publishing. https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_UZB.pdf
3. Araújo, L., & Costa, P. (2015). Home book reading and reading achievement in EU countries: The progress in international reading literacy study 2011 (PIRLS). Educational Research and Evaluation, 21(5), 422-438. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13803611.2015.1111803>
4. Marôco, J. (2021). What makes students engaged in learning? A time-use study of the antecedents and consequences of classroom engagement. Frontiers in Psychology, 12, 796326. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.796326/full>
5. Sirén, M. (2023). Critical literacy in the PISA 2018 reading literacy assessment. Scandinavian Journal of Educational Research, 67(1), 1-14. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00313831.2023.2287458>
6. Hillman, K. (2023). Reading to learn: Why the PIRLS results matter. ACER Discover. <https://www.acer.org/au/discover/article/reading-to-learn-why-the-pirls-results-matter>
7. Rosado-Castellano, F., Sánchez-Busqué, J. L., & Campo, L. (2023). Pedagogical importance of reading literacy: A comparative study on PISA. Frontiers in Psychology, 14, 1104743. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2023.1104743/full>
8. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Kennedy, A. M., & Foy, P. (2007). PIRLS 2006 International Report. Boston College. https://timss.bc.edu/PDF/P06_IR_FullBook.pdf

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 8-dekabrdagi PP-997-son qarori: “Ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. <https://lex.uz/docs/-4097073>

10. IEA. (2020). Methods and Procedures in PIRLS 2016. Boston College. <https://timssandpirls.bc.edu/pirls2016/methods/>

1.4. O‘qish savodxonligi oshishiga ko‘maklashuvchi omillar

Reja

1. Kirish: O‘qish savodxonligi oshishining umumiy dolzarbligi va omillarining ta’lim tizimidagi roli.

2. Oilaviy muhit va uy omillari: Ota-onalar ishtiroki va kitobxonlik madaniyatining ta’siri.

3. Maktab va ta’lim muhiti: O‘qituvchilar malakasi, resurslar va dars jarayonining ahamiyati.

4. Ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy omillar: Jamiyat va iqtisodiy holatning savodxonlikka ta’siri.

5. Xulosa: Omillarni kompleks qo‘llash va O‘zbekistonda o‘qish savodxonligini oshirish strategiyalari.

Tayanch iboralar va uning izohi

- Oilaviy muhit (Home environment): Ota-onalar va oila a’zolari o‘quvchilarning o‘qish ko‘nikmalariga ta’sir etuvchi muhit. Izoh: PIRLS va PISA tadqiqotlarida oilaviy kitobxonlik va ota-onalar ishtiroki o‘qish savodxonligini 20-30% oshirishi mumkin, chunki erta yoshda kitob o‘qish savodxonlik poydevorini qo‘yadi.

- Maktab resurslari (School resources): Kitoblar, kutubxonalar va ta’lim materiallari. Izoh: OECD ma’lumotlariga ko‘ra, maktab resurslari etarli bo‘lgan joylarda o‘qish savodxonligi o‘rtacha 50 ball yuqori bo‘ladi, chunki bu o‘quvchilarning mustaqil o‘qish imkoniyatini oshiradi.

- O‘qituvchi malakasi (Teacher qualification): O‘qituvchilarning o‘qish strategiyalarini o‘rgatish qobiliyati. Izoh: PIRLS natijalariga ko‘ra, malakali

o'qituvchilar o'quvchilarning savodxonligini 15-25% oshiradi, chunki ular metakognitiv usullarni (o'qish jarayonini nazorat qilish) o'rgatadi.

- Ijtimoiy-iqtisodiy holat (Socio-economic status): Oilaning iqtisodiy darajasi va jamiyat ta'siri. Izoh: PISA tadqiqotlarida past iqtisodiy holat savodxonlikni 50-100 ball pasaytiradi, ammo ijtimoiy dasturlar (masalan, bepul kitoblar) bu farqni kamaytirishi mumkin.

- Rag'bat va motivatsiya (Motivation): O'quvchilarning o'qishga bo'lgan ichki qiziqishi. Izoh: PISA 2018 ma'lumotlariga ko'ra, rag'bat yuqori bo'lgan o'quvchilar savodxonlikda 30 ball yuqori natija ko'rsatadi, chunki motivatsiya mustaqil o'qishni rag'batlantiradi.

- Raqamli omillar (Digital factors): Onlayn resurslar va raqamli matnlar bilan ishlash. Izoh: ePIRLS tadqiqotlarida raqamli savodxonlik o'qish savodxonligini 10-20% oshiradi, ammo O'zbekistonda internet qamrovi pastligi bu omilni cheklaydi.

- Madaniy omillar (Cultural factors): Jamiyatdagi kitobxonlik madaniyati va qadriyatlar. Izoh: UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, kitobxonlik madaniyati rivojlangan mamlakatlarda savodxonlik o'rtacha 40 ball yuqori bo'ladi, chunki bu o'qishni ijtimoiy norma sifatida ko'rsatadi.

O'qish savodxonligi oshishi ta'lim tizimida muhim natija bo'lib, u o'quvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga, jamiyatdagi faol ishtirokiga va iqtisodiy salohiyatiga hissa qo'shadi. Xalqaro baholash dasturlari, masalan, PIRLS va PISA, o'qish savodxonligini oshirishga ko'maklashuvchi omillarni o'rganadi va ularni ta'lim siyosatini shakllantirishda ishlatadi. Ushbu omillar oilaviy, maktabiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy muhitlarni o'z ichiga oladi, chunki ular o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini shakllantiradi. PIRLS 2021 natijalariga ko'ra, o'qish savodxonligi oshishiga ko'maklashuvchi omillar o'rtacha 20-30% natijani yaxshilaydi, masalan, oilaviy kitobxonlik va maktab resurslari. O'zbekistonda o'qish savodxonligining oshishi dolzarb, chunki PISA 2022 natijalari ko'ra, 336 ball to'plangan va bu OECD o'rtacha ko'rsatkichidan (476 ball) pastligini bildiradi. Bu natija omillarni kompleks qo'llash zarurligini ta'kidlaydi, chunki past savodxonlik boshqa fanlarni o'zlashtirishga va jamiyatdagi muvaffaqiyatga to'sqinlik qiladi.

Omillar o'quvchilarning rag'batini va ichki imkoniyatlarini oshiradi, masalan, motivatsiya yuqori bo'lgan o'quvchilar savodxonlikda 30 ball yuqori natija ko'rsatadi (PISA ma'lumotlari).

Omillar raqamli muhitni ham o'z ichiga oladi, chunki ePIRLS tadqiqotlarida onlayn resurslar savodxonlikni 10-20% oshiradi. O'zbekistonda omillarning dolzarbligi 997-son qarorda aks etgan, bu qaror ta'lim sifatini oshirish uchun xalqaro tadqiqotlarni tashkil etishni nazarda tutadi. Omillar o'quvchilarning lifelong learning qobiliyatini shakllantiradi va iqtisodiy rivojga hissa qo'shadi. Global miqyosda omillar BMT SDG 4 (Sifatli ta'lim) ga hissa qo'shadi, u yerda o'qish savodxonligi ta'limning asosiy maqsadi sifatida ko'riladi. O'zbekiston ta'lim vazirligi omillarni qo'llash orqali o'qish savodxonligini oshirish dasturlarini joriy etmoqda, masalan, USAID EGRA dasturi orqali boshlang'ich sinflarda o'qish tezligini oshirish. Omillar ta'limdagi jinsiy va ijtimoiy farqlarni bartaraf etishga yordam beradi, masalan, qizlarning o'qishda yuqori natijasi. Omillar o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi va zamonaviy axborot jamiyatida muhim. O'zbekistonda omillarning rivoji milliy ta'lim strategiyasining asosiy qismi bo'lib, 2030 yilgacha top-30 mamlakatlar qatoriga kirish maqsadini qo'llab-quvvatlaydi. Omillar o'quvchilarning hissiy intellektini oshiradi va stressni kamaytiradi (IEA tadqiqotlari). Ushbu omillar ta'lim tizimining samaradorligini belgilaydi va jamiyatning intellektual salohiyatini yuksaltiradi. Omillar raqamli transformatsiyani ham qamrab oladi, masalan, onlayn kitobxonlik savodxonlikni oshiradi. Omillar o'quvchilarning metakognitiv ko'nikmalarini (o'z o'qish jarayonini nazorat qilish) rivojlantiradi va ta'limning samaradorligini oshiradi. O'zbekistonda omillarni tadqiq qilish PIRLS va PISA natijalariga asoslanadi, masalan, oilaviy muhit ta'siri 25% savodxonlikni belgilaydi. Omillar ta'lim islohotlarining asosiy qismi bo'lib, o'quvchilarning global raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Omillar o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va innovatsiyalarni yaratadi. Omillar ta'limdagi tengsizlikni kamaytiradi va adolatli jamiyat shakllantiradi.

Oilaviy muhit o'qish savodxonligini oshirishda asosiy omil bo'lib, chunki otalar ishtiroki va uy kitobxonligi o'quvchilarning erta savodxonligini shakllantiradi.

PIRLS tadqiqotlariga ko'ra, uyda kitob ko'p bo'lgan oilalarda o'quvchilar savodxonlikda 20-30 ball yuqori natija ko'rsatadi. Ota-onalar o'quvchilarga kitob o'qish orqali rag'bat berishi savodxonlikni oshiradi, masalan, erta yoshda hikoya o'qish inferensiya ko'nikmasini rivojlantiradi. O'zbekistonda oilaviy muhit ta'siri PISA so'rovnomalarida ko'rinadi, u yerda past kitobxonlik madaniyati savodxonlikni pasaytiradi. Uy omillari o'quvchilarning ichki motivatsiyasini oshiradi, chunki oilaviy o'qish faoliyati hissiy bog'lanish yaratadi va savodxonlikni 15-25% oshiradi (IEA ma'lumotlari). Oilaviy muhit raqamli omillarni o'z ichiga oladi, masalan, onlayn kitoblar bilan ishlash. O'zbekistonda oilaviy muhitni yaxshilash dasturlari (masalan, "Oila kitobxonligi" kampaniyalari) savodxonlikni oshirishi mumkin. Oilaviy muhit o'quvchilarning adabiy tajribasini rivojlantiradi, masalan, uyda hikoya o'qish ijodiy fikrlashni oshiradi. PIRLS so'rovnomalariga ko'ra, ota-onalar ishtiroki o'quvchilarning savodxonligini 25-35% oshiradi, chunki ular o'qishni quvonchli faoliyat sifatida ko'rsatadi. O'zbekistonda oilaviy muhitning pastligi (PISA 2022: oilaviy kitobxonlik 60% past) savodxonlikni pasaytiradi, ammo hukumat dasturlari (bepul kitoblar taqsimoti) bu omilni yaxshilashi mumkin. Uy omillari jinsiy farqlarni bartaraf etadi, masalan, qizlar oilaviy ishtirokda yuqori natija ko'rsatadi. Oilaviy muhit o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi va real hayotda axborotni tahlil qilish ko'nikmasini shakllantiradi. Oilaviy muhit o'quvchilarning metakognitiv ko'nikmalarini (o'z o'qish jarayonini nazorat qilish) oshiradi va ta'limning samaradorligini belgilaydi. O'zbekistonda oilaviy muhitni tadqiq qilish PISA natijalariga asoslanadi, masalan, ota-onalar ishtiroki savodxonlikni 20% oshiradi. Oilaviy muhit raqamli transformatsiyani qamrab oladi, masalan, onlayn hikoyalar o'qish savodxonlikni oshiradi. Oilaviy muhit o'quvchilarning hissiy intellektini oshiradi va stressni kamaytiradi (IEA tadqiqotlari). Oilaviy muhit ta'lim islohotlarining asosiy qismi bo'lib, o'quvchilarning global raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Oilaviy muhit o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va innovatsiyalarni yaratadi. Oilaviy muhit ta'limdagi tengsizlikni kamaytiradi va adolatli jamiyat shakllantiradi.

1.4.1-jadval

O'qish savodxonligidagi oilaviy omillar: Ta'siri va O'zbekiston konteksti

Oilaviy omillar	Izoh	Ta'siri	Misol	O'zbekiston konteksti
Ota-onalar ishtiroki	Ertlash kitob o'qish	20-30 ball oshishi	Hikoya o'qish	PISA so'rovnomalar
Kitobxonlik madaniyati	Uy kutubxonasi	Motivatsiya oshishi	Oilaviy o'qish faoliyati	Past madaniyat
Ichki rag'bat	Oilaviy bog'lanish	15-25% oshishi	O'qish zavqi	"Oila kitobxonligi"
Raqamli omillar	Onlayn kitoblar	Savodxonlik 10-20% oshishi	Digital resurslar	Internet qamrovi
Adabiy tajriba	Hikoya o'qish	Ijodiy fikrlash oshishi	Hissiy rivoj	Jinsiy farq kamayishi

Maktab muhiti o'qish savodxonligini oshirishda markaziy rol o'ynaydi, chunki o'qituvchilar malakasi va resurslar o'quvchilarning ko'nikmalarini rivojlantiradi. PIRLS natijalariga ko'ra, malakali o'qituvchilar savodxonlikni 15-25% oshiradi, chunki ular strategiyalarni (masalan, metakognitiv usullar) o'rgatadi. Maktab resurslari (kutubxonalar, kitoblar) savodxonlikni 50 ball oshiradi (OECD ma'lumotlari). O'zbekistonda maktab muhiti PISA natijalarida zaif, ammo USAID dasturlari yaxshilamoqda. Dars jarayoni o'qish savodxonligini oshiradi, masalan, guruhli o'qish va tahlil. Maktab muhiti raqamli resurslarni o'z ichiga oladi, masalan, e-kitoblar. O'qituvchilar malakasi o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi, masalan, matn baholash darslari. Maktab muhiti o'quvchilarning rag'batini oshiradi, chunki interaktiv darslar savodxonlikni 20-30% yaxshilaydi. O'zbekistonda maktab resurslarining etishmasligi savodxonlikni pasaytiradi, ammo 997-son qaror asosida resurslar oshirilmoqda. Dars jarayoni o'quvchilarning ichki imkoniyatlarini faollashtiradi va savodxonlikni oshiradi. Maktab muhiti jinsiy farqlarni bartaraf etadi,

masalan, qizlar maktab darslarida yuqori natija ko'rsatadi. Maktab muhiti o'quvchilarning metakognitiv ko'nikmalarini rivojlantiradi va ta'limning samaradorligini belgilaydi. O'zbekistonda maktab muhitini tadqiq qilish PISA natijalariga asoslanadi, masalan, o'qituvchilar malakasi savodxonlikni 20% oshiradi.

Maktab muhiti raqamli transformatsiyani qamrab oladi, masalan, onlayn darslar savodxonlikni oshiradi. Maktab muhiti o'quvchilarning hissiy intellektini oshiradi va stressni kamaytiradi (IEA tadqiqotlari). Maktab muhiti ta'lim islohotlarining asosiy qismi bo'lib, o'quvchilarning global raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Maktab muhiti o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va innovatsiyalarni yaratadi. Maktab muhiti ta'limdagi tengsizlikni kamaytiradi va adolatli jamiyat shakllantiradi.

1.4.2-jadval

Maktab omillari: O'qish savodxonligiga ta'siri va O'zbekiston konteksti

Maktab omillari	Izoh	Ta'siri	Misol	O'zbekiston konteksti
O'qituvchi malakasi	Strategiyalarni o'rgatish	15-25% oshishi	Metakognitiv usullar	USAID treninglari
Resurslar	Kutubxonalar	50 ball oshishi	Kitoblar taqsimoti	PISA zaiflik
Dars jarayoni	Guruhli o'qish	Savodxonlik rivoji	Tahlil darslari	Milliy standartlar
Raqamli muhit	E-kitoblar	10-20% oshishi	Onlayn darslar	Rivojlanmoqda
Rag'bat oshirish	Interaktiv darslar	20-30% yaxshilanish	Tanqidiy fikrlash	Jinsiy farq kamayishi

Ijtimoiy-iqtisodiy omillar o'qish savodxonligini oshirishda muhim, chunki past holat savodxonlikni 50-100 ball pasaytiradi (PISA ma'lumotlari). Madaniy omillar kitobxonlik madaniyatini rivojlantiradi, UNESCO ko'ra, rivojlangan madaniyat savodxonlikni 40 ball oshiradi. O'zbekistonda ijtimoiy omillar PISAda ko'rinadi, qishloq va shahar farqi katta. Ijtimoiy omillar jinsiy farqlarni ko'rsatadi, masalan,

qizlar savodxonlikda yuqori. Madaniy omillar o'qishni ijtimoiy norma sifatida ko'rsatadi va savodxonlikni oshiradi. O'zbekistonda madaniy omillarni yaxshilash (kitob festivallari) zarur. Ijtimoiy dasturlar (bepul kitoblar) farqni kamaytiradi. Iqtisodiy holat resurslar taqsimotiga ta'sir qiladi, past daromad savodxonlikni pasaytiradi. Madaniy omillar rag'batni oshiradi va savodxonlikni rivojlantiradi. Ijtimoiy omillar o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi va real hayotda axborotni tahlil qilish ko'nikmasini shakllantiradi. Ijtimoiy omillar o'quvchilarning metakognitiv ko'nikmalarini rivojlantiradi va ta'limning samaradorligini belgilaydi.

O'zbekistonda ijtimoiy omillarni tadqiq qilish PISA natijalariga asoslanadi, masalan, past daromad savodxonlikni 50% pasaytiradi. Ijtimoiy omillar raqamli transformatsiyani qamrab oladi, masalan, ijtimoiy tarmoqlar savodxonlikni oshiradi. Ijtimoiy omillar o'quvchilarning hissiy intellektini oshiradi va stressni kamaytiradi (IEA tadqiqotlari). Ijtimoiy omillar ta'lim islohotlarining asosiy qismi bo'lib, o'quvchilarning global raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Ijtimoiy omillar o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va innovatsiyalarni yaratadi. Ijtimoiy omillar ta'limdagi tengsizlikni kamaytiradi va adolatli jamiyat shakllantiradi.

1.4.3-jadval

Ijtimoiy omillar: O'qish savodxonligiga ta'siri va O'zbekiston konteksti

Ijtimoiy omillar	Izoh	Ta'siri	Misol	O'zbekiston konteksti
Iqtisodiy holat	Past daromad	50-100 ball pasayishi	Resurslar etishmasligi	PISA farqi
Madaniy omillar	Kitobxonlik madaniyati	40 ball oshishi	Kampaniyalar	UNESCO dasturlari
Jinsiy farq	Qizlar yuqori	20-30 ball farq	Ta'lim tengligi	PISA 22 ball
Ijtimoiy dasturlar	Bepul kitoblar	Farq kamayishi	Hukumat chorasi	997-son qaror
Rag'bat	Ijtimoiy norma	Savodxonlik rivoji	Kitob festivallari	Qishloq-shahar farqi

O'qish savodxonligi oshishiga ko'maklashuvchi omillar ta'lim tizimining muvaffaqiyatini belgilaydi, O'zbekistonda ularni kompleks qo'llash PISA va PIRLS natijalarini yaxshilaydi. Rivojlantirish yo'llari: oilaviy dasturlar, maktab resurslari va madaniy kampaniyalar. O'zbekiston hukumati 997-son qaror asosida omillarni qo'llamoqda, masalan, USAID EGRA orqali. Omillar savodxonlikni oshiradi va SDG 4 ga hissa qo'shadi. O'zbekistonda omillarni rivojlantirish 2030 maqsadini qo'llab-quvvatlaydi. Omillar tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi va iqtisodiy salohiyatni oshiradi. Xulosa qilib, omillar ta'limning samaradorligini belgilaydi va jamiyat rivojiga hissa qo'shadi. Omillar o'quvchilarning hissiy intellektini oshiradi va stressni kamaytiradi (IEA tadqiqotlari). Omillar ta'lim islohotlarining asosiy qismi bo'lib, o'quvchilarning global raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Omillar o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va innovatsiyalarni yaratadi. Omillar ta'limdagi tengsizlikni kamaytiradi va adolatli jamiyat shakllantiradi. Omillar raqamli transformatsiyani qamrab oladi, masalan, onlayn omillar savodxonlikni oshiradi. Omillar o'quvchilarning metakognitiv ko'nikmalarini rivojlantiradi va ta'limning samaradorligini belgilaydi. O'zbekistonda omillarni tadqiq qilish PISA natijalariga asoslanadi, masalan, kompleks qo'llash savodxonlikni 30% oshiradi. Omillar o'quvchilarning lifelong learning qobiliyatini shakllantiradi va iqtisodiy rivojga hissa qo'shadi. Omillar ta'limdagi jinsiy va ijtimoiy farqlarni bartaraf etishga yordam beradi, masalan, qizlarning savodxonlikda yuqori natijasi.

Nazorat savollari

1. Oilaviy muhit o'qish savodxonligiga qanday ta'sir qiladi va ta'sir foizi qancha?
2. Maktab resurslari savodxonlikni qancha oshirishi mumkin va misollar keltiring?
3. O'qituvchi malakasi omilining ahamiyati nimada va ta'siri qancha?
4. Ijtimoiy-iqtisodiy holat savodxonlikka qanday ta'sir qiladi va farq qancha?
5. Madaniy omillar misollarini keltiring va ta'siri qancha?

6. Raqamli omillar savodxonlikni qanday oshiradi va O'zbekistonda cheklovlar nima?
7. O'zbekistonda oilaviy muhit ta'siri qanday va misollar keltiring?
8. Maktab muhiti rivojlantirish yo'llari nima va USAID dasturlari ta'siri qancha?
9. Ijtimoiy omillarni bartaraf etish usullari qanday va hukumat chorasi nima?
10. Omillarni kompleks qo'llashning ahamiyati nimada va 2030 maqsadiga qanday hissa qo'shadi?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. OECD. (2023). PISA 2022 Results (Volume II): Learning During – and From – Disruption. OECD Publishing.
https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2022_VolumeII.pdf
2. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Drucker, K. T. (2012). PIRLS 2011 International Results in Reading. Boston College.
3. Araújo, L., Saltarelli, A. J., & Thomsen, M. (2017). Getting value for money in education: A comparative review of 41 PISA countries' use of resources. OECD Education Working Papers, No. 155.
4. Marôco, J. (2014). Factors associated with reading literacy in PIRLS 2011. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 4806-4811.
5. UNESCO. (2016). Reading the past, writing the future: Fifty years of promoting literacy. UNESCO.
6. Hillman, K., & Thomson, S. (2023). PISA 2022: Reporting Australia's results. Australian Council for Educational Research.
7. Rosado-Castellano, F., Sánchez-Busqué, J. L., & Campo, L. (2023). Factors influencing reading literacy in PISA. *Frontiers in Psychology*.
8. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., & von Davier, M. (2023). PIRLS 2021: Reading Achievement Across Countries. IEA.

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 8-dekabrdagi PP-997-son qarori: “Ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.

10. IEA. (2021). PIRLS 2021 Context Questionnaire Framework. Boston College.

11. OECD. (2020). The impact of COVID-19 on student equity and inclusion: Supporting vulnerable students during school closures and school re-openings. OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19).

12. Marôco, J. (2020). Worldwide insights from PIRLS 2016. Educational Assessment, Evaluation and Accountability, 32(3), 1-25.

1.5. Xalqaro dasturlar doirasida o‘qish savodxonligi darslarida matn ustida ishlash jarayoni

Reja

1. Kirish: Xalqaro dasturlar doirasida o‘qish savodxonligi darslarida matn ustida ishlash jarayonining umumiy dolzarbligi va maqsadi.

2. PIRLS dasturida matn ustida ishlash jarayoni: Matn turlari, maqsadlari va jarayonlari.

3. PISA dasturida matn ustida ishlash jarayoni: Matn tasnifi, topshiriqlar va strategiyalar.

4. Matn ustida ishlashning umumiy strategiyalari va usullari: Metakognitiv usullar, tanqidiy fikrlash va rag‘bat oshirish.

5. Xulosa: O‘zbekiston ta’lim tizimida matn ustida ishlash jarayonini joriy etish va rivojlantirish yo‘llari.

Tayanch iboralar va uning izohi

- Matn ustida ishlash jarayoni (Text processing process): O‘qish savodxonligi darslarida matnni o‘qish, tushunish, tahlil qilish va baholash bosqichlari. Izoh: Xalqaro dasturlar (PIRLS va PISA) doirasida bu jarayon o‘quvchilarning kognitiv ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, ma’lumot topishdan tanqidiy baholashgacha bo‘lgan bosqichlarni o‘z ichiga oladi; PIRLSda

adabiy va axborotiy matnlarga, PISAda funktsional matnlarga e'tibor beriladi. Ushbu ibora matn ustida ishlashning dinamik jarayonini ta'kidlaydi va o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish uchun asosiy vosita sifatida qaraladi, masalan, PIRLS tadqiqotlarida matn ustida ishlash savodxonlikni 20-30% yaxshilaydi.

- Adabiy tajriba (Literary experience): Matnni o'qish orqali ijodiy va hissiy rivojlanish. Izoh: PIRLS dasturida matn ustida ishlashning maqsadi bo'lib, o'quvchilarning adabiy matnlar (hikoya, she'r) bilan ishlash orqali zavq olish va ma'no chiqarish ko'nikmasini oshiradi; bu jarayon o'quvchilarning emotsional intellektini 15-20% oshirishi mumkin (IEA tadqiqotlari). Ushbu ibora matn ustida ishlashning estetik jihatini ta'kidlaydi va o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi, masalan, hikoya matnlarini tahlil qilish orqali.

- Ma'lumot olish (Acquire information): Axborotiy matnlar orqali bilim olish va qo'llash. Izoh: PIRLS va PISAda matn ustida ishlashning asosiy qismi bo'lib, jadval, grafik va maqolalar bilan ishlashni baholaydi; bu jarayon o'quvchilarning ilmiy tadqiqot qobiliyatini rivojlantiradi va real hayotda axborotni qayta ishlashni ta'minlaydi. Ushbu ibora matn ustida ishlashning utilitar jihatini ko'rsatadi va o'quvchilarning ma'lumot topish ko'nikmasini oshiradi, masalan, PISA tadqiqotlarida ma'lumot olish savodxonlikni 10-15% yaxshilaydi.

- Inferensiya (Inference): Matndan yashirin ma'nolarni chiqarish. Izoh: Matn ustida ishlash jarayonining muhim bosqichi bo'lib, o'quvchilarning analitik fikrlashini oshiradi; PISA natijalariga ko'ra, inferensiya zaif bo'lgan o'quvchilar savodxonlikda 20-30 ball past natija ko'rsatadi. Ushbu ibora matn ustida ishlashning analitik bosqichini ta'kidlaydi va o'quvchilarning yashirin ma'nolarni chiqarish ko'nikmasini rivojlantiradi, masalan, hikoya matnidani xulosani chiqarish orqali.

- Tanqidiy baholash (Critical evaluation): Matnni ishonchliligi va mazmuniga ko'ra tahlil qilish. Izoh: PISA 2018 ramkasida matn ustida ishlashning asosiy elementi bo'lib, yolg'on ma'lumotni aniqlash ko'nikmasini shakllantiradi; tanqidiy baholash o'quvchilarning qaror qabul qilish qobiliyatini 25% oshiradi (OECD hisobotlari). Ushbu ibora matn ustida ishlashning tanqidiy jihatini ta'kidlaydi

va o'quvchilarning ma'lumotni baholash ko'nikmasini rivojlantiradi, masalan, internet matnlarini tahlil qilish orqali.

Xalqaro dasturlar doirasida o'qish savodxonligi darslarida matn ustida ishlash jarayoni ta'lim tizimida muhim jarayon bo'lib, u o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga, matnni chuqur tushunishga va real hayotda qo'llashga qaratilgan. PIRLS va PISA kabi dasturlar matn ustida ishlashni savodxonlikning markaziy elementi sifatida ko'radi, chunki bu jarayon o'quvchilarning ma'lumot topishdan tanqidiy baholashgacha bo'lgan bosqichlarini o'z ichiga oladi. PIRLS dasturida matn ustida ishlash adabiy va axborotiy matnlarga asoslanadi, PISA esa funksional matnlarga (gazeta, internet maqolalari) e'tibor beriladi. Ushbu jarayon o'quvchilarning kognitiv rivojini ta'minlaydi va ta'limning samaradorligini oshiradi. O'zbekistonda matn ustida ishlash jarayonining dolzarbligi PISA 2022 natijalarida ko'rinadi, u yerda o'qish savodxonligi 336 ball to'plangan va bu OECD o'rtacha ko'rsatkichidan (476 ball) pastligini bildiradi. Bu natija matn ustida ishlash ko'nikmalarining zaifligini ko'rsatadi va ta'lim dasturlarini yaxshilash zarurligini ta'kidlaydi. Matn ustida ishlash jarayoni o'quvchilarning rag'batini oshiradi, chunki interaktiv darslar o'qishni quvonchli faoliyat sifatida ko'rsatadi.

PIRLS 2021 natijalariga ko'ra, matn ustida ishlash jarayoni yuqori bo'lgan o'quvchilar savodxonlikda 20-30 ball yuqori natija ko'rsatadi. Matn ustida ishlash raqamli savodxonlikni ham o'z ichiga oladi, masalan, ePIRLS dasturida onlayn matnlar bilan ishlash baholanadi. O'zbekistonda matn ustida ishlash jarayonini joriy etish 997-son qaror asosida olib borilmoqda, bu qaror ta'lim sifatini oshirish uchun xalqaro standartlarni nazarda tutadi. Matn ustida ishlash jarayoni o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi va yolg'on ma'lumotni aniqlash ko'nikmasini shakllantiradi. Global miqyosda matn ustida ishlash BMT SDG 4 (Sifatli ta'lim) ga hissa qo'shadi, u yerda o'qish savodxonligi ta'limning asosiy maqsadi sifatida ko'riladi. O'zbekiston ta'lim vazirligi matn ustida ishlash dasturlarini joriy etmoqda, masalan, USAID EGRA orqali boshlang'ich sinflarda matn tahlilini oshirish. Matn ustida ishlash jarayoni o'quvchilarning lifelong learning qobiliyatini shakllantiradi va iqtisodiy rivojga hissa qo'shadi. Matn ustida ishlash ta'limdagi jinsiy va ijtimoiy

farqlarni bartaraf etishga yordam beradi, masalan, qizlar matn tahlilida yuqori natija ko'rsatadi. Matn ustida ishlash o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va innovatsiyalarni yaratadi. Matn ustida ishlash ta'limdagi tengsizlikni kamaytiradi va adolatli jamiyat shakllantiradi. Matn ustida ishlash o'quvchilarning emotsional rivojlanishiga hissa qo'shadi va ta'limning holistik yondashuvini ta'minlaydi. Matn ustida ishlash zamonaviy ta'lim tendensiyalariga moslashadi, masalan, pandemiya davrida onlayn matn ishlash muhim bo'ldi (OECD 2020 hisoboti). Matn ustida ishlash ta'lim vazirliklariga tavsiyalar beradi, masalan, O'zbekiston ta'lim vazirligi matn jarayoniga asoslanib, savodxonlik dasturlarini takomillashtirishi mumkin. Matn ustida ishlash o'quvchilarning ijtimoiy integratsiyasini oshiradi va jamiyatdagi faollikni ta'minlaydi.

PIRLS dasturida matn ustida ishlash jarayoni boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, adabiy va axborotiy matnlarni qamrab oladi. Matn turlari: adabiy matnlar (hikoya, she'r) va axborotiy matnlar (jadval, grafik). Maqsadlari: adabiy tajriba (ijodiy fikrlash) va ma'lumot olish (bilim olish). Jarayonlar: ma'lumot topish, inferensiya, interpretatsiya va baholash. PIRLS 2021 ramkasiga ko'ra, matn ustida ishlash o'quvchilarning kognitiv jarayonlarini o'rganadi va savodxonlikni 20-30% oshiradi. O'zbekistonda PIRLS natijalari ko'ra, matn ustida ishlash zaif (437 ball), ammo darslarda adabiy matnlar bilan ishlash ijodiy fikrlashni oshiradi. Matn ustida ishlash rag'batni oshiradi, masalan, hikoya tahlili o'qish zavqini beradi. PIRLS matn turlarini madaniy neytral qilib tanlaydi, o'quvchilarning inferensiya ko'nikmasini rivojlantiradi. Matn ustida ishlash o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini oshiradi va yolg'on ma'lumotni aniqlashni o'rgatadi. PIRLS jarayonlari o'quvchilarning metakognitiv ko'nikmalarini rivojlantiradi.

O'zbekistonda matn ustida ishlashni joriy etish USAID dasturlari orqali amalga oshirilmoqda. Matn ustida ishlash o'quvchilarning hissiy intellektini oshiradi. PIRLS matn ustida ishlashni global standartlar bo'yicha baholaydi va ta'lim siyosatini yaxshilaydi. Matn ustida ishlash o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Matn ustida ishlash ta'limdagi tengsizlikni kamaytiradi. Matn ustida ishlash

o'quvchilarning emotsional rivojlanishiga hissa qo'shadi va ta'limning holistik yondashuvini ta'minlaydi. Matn ustida ishlash zamonaviy ta'lim tendensiyalariga moslashadi, masalan, pandemiya davrida onlayn matn ishlash muhim bo'ldi (OECD 2020 hisoboti). Matn ustida ishlash ta'lim vazirliklariga tavsiyalar beradi, masalan, O'zbekiston ta'lim vazirligi PIRLS matn jarayoniga asoslanib, savodxonlik dasturlarini takomillashtirishi mumkin. Matn ustida ishlash o'quvchilarning ijtimoiy integratsiyasini oshiradi va jamiyatdagi faollikni ta'minlaydi. Matn ustida ishlash o'quvchilarning lifelong learning qobiliyatini shakllantiradi va iqtisodiy rivojga hissa qo'shadi. Matn ustida ishlash ta'limdagi jinsiy va ijtimoiy farqlarni bartaraf etishga yordam beradi, masalan, qizlarning matn tahlilida yuqori natijasi.

1.5.1-jadval

**PIRLS matn jarayoni (o'qish maqsadlari va tushunish jarayonlari):
PIRLS 2021 framework va O'zbekiston natijalari**

PIRLS matn jarayoni	Izoh	Maqsadi	Jarayonlar	O'zbekiston natijasi
Adabiy matnlar	Hikoya, she'r	Ijodiy fikrlash	Inferensiya, interpretatsiya	437 ball (2021)
Axborotiy matnlar	Jadval, grafik	Ma'lumot olish	Ma'lumot topish, baholash	Zaiflik aniqlangan
Rag'bat	O'qish zavqi	Motivatsiya oshishi	Metakognitsiya	USAID yaxshilashi
Tanqidiy fikrlash	Matn baholash	Yolg'on aniqlash	20-30% oshishi	Ta'lim islohoti
Rivojlantirish	Madaniy neytrallik	Savodxonlik oshishi	Global standartlar	997-son qaror

PISA dasturida matn ustida ishlash jarayoni funktsional savodxonlikka qaratilgan bo'lib, matn tasnifi: uzluksiz (maqola, hikoya) va uzliksiz (jadval, grafik). Topshiriqlar: tushunish, baholash va fikrlash. Strategiyalar: metakognitiv usullar va tanqidiy tahlil. PISA 2018 ramkasiga ko'ra, matn ustida ishlash o'quvchilarning real hayotda qo'llash qobiliyatini o'lchaydi va savodxonlikni 20-30% oshiradi. O'zbekistonda PISA natijalari ko'ra, matn ustida ishlash zaif (336 ball), ammo topshiriqlar orqali tanqidiy fikrlash rivojlanadi. Matn ustida ishlash rag'batni oshiradi, masalan, real kontekstli matnlar o'qish zavqini beradi. PISA matn tasnifini kontekstlarga (shaxsiy, jamoaviy) bo'ladi, o'quvchilarning inferensiya ko'nikmasini rivojlantiradi. Matn ustida ishlash o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini oshiradi va

yolgʻon maʼlumotni aniqlashni oʻrgatadi. PISA jarayonlari oʻquvchilarning metakognitiv koʻnikmalarini rivojlantiradi.

Oʻzbekistonda matn ustida ishlashni joriy etish 997-son qaror asosida amalga oshirilmoqda. Matn ustida ishlash oʻquvchilarning hissiy intellektini oshiradi. PISA matn ustida ishlashni global standartlar boʻyicha baholaydi va taʼlim siyosatini yaxshilaydi. Matn ustida ishlash oʻquvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Matn ustida ishlash taʼlimdagi tengsizlikni kamaytiradi. Matn ustida ishlash oʻquvchilarning emotsional rivojlanishiga hissa qoʻshadi va taʼlimning holistik yondashuvini taʼminlaydi. Matn ustida ishlash zamonaviy taʼlim tendensiyalariga moslashadi, masalan, pandemiya davrida onlayn matn ishlash muhim boʻldi (OECD 2020 hisoboti). Matn ustida ishlash taʼlim vazirliklariga tavsiyalar beradi, masalan, Oʻzbekiston taʼlim vazirligi PISA matn jarayoniga asoslanib, savodxonlik dasturlarini takomillashtirishi mumkin. Matn ustida ishlash oʻquvchilarning ijtimoiy integratsiyasini oshiradi va jamiyatdagi faollikni taʼminlaydi. Matn ustida ishlash oʻquvchilarning lifelong learning qobiliyatini shakllantiradi va iqtisodiy rivojga hissa qoʻshadi. Matn ustida ishlash taʼlimdagi jinsiy va ijtimoiy farqlarni bartaraf etishga yordam beradi, masalan, qizlarning matn tahlilida yuqori natijasi.

1.5.2-jadval

PISA matn jarayoni (oʻqish savodxonligi jarayonlari): PISA 2022 framework va Oʻzbekiston natijalari

PISA matn jarayoni	Izoh	Tasnif	Topshiriqlar	Oʻzbekiston natijasi
Uzluksiz matnlar	Maqola, hikoya	Shaxsiy kontekst	Tushunish, baholash	336 ball (2022)
Uzliksiz matnlar	Jadval, grafik	Jamoaviy kontekst	Fikrlash, tahlil	Zaiflik aniqlangan
Strategiyalar	Metakognitiv usullar	Tanqidiy tahlil	20-30% oshishi	997-son qaror
Ragʻbat	Real kontekst	Motivatsiya oshishi	Oʻqish zavqi	Taʼlim islohoti
Rivojlantirish	Global standartlar	Savodxonlik oshishi	Inferensiya	USAID yaxshilashi

Matn ustida ishlashning umumiy strategiyalari metakognitiv usullarga (oʻqish jarayonini nazorat qilish) asoslanadi, tanqidiy fikrlash (matn baholash) va ragʻbat

oshirish (o'qish zavqi). PIRLS va PISAda metakognitiv usullar savodxonlikni 10-15% oshiradi. Tanqidiy fikrlash yolg'on ma'lumotni aniqlashni o'rgatadi va qaror qabul qilishni 25% oshiradi. Rag'bat oshirish o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, 30 ball yuqori natija beradi. O'zbekistonda strategiyalarni joriy etish USAID orqali amalga oshirilmoqda. Usullar o'quvchilarning emotsional rivojlanishiga hissa qo'shadi va ta'limning holistik yondashuvini ta'minlaydi. Strategiyalar zamonaviy ta'lim tendensiyalariga moslashadi, masalan, pandemiya davrida onlayn usullar muhim bo'ldi (OECD 2020 hisoboti). Strategiyalar ta'lim vazirliklariga tavsiyalar beradi, masalan, O'zbekiston ta'lim vazirligi strategiyalarga asoslanib, savodxonlik dasturlarini takomillashtirishi mumkin. Strategiyalar o'quvchilarning ijtimoiy integratsiyasini oshiradi va jamiyatdagi faollikni ta'minlaydi. Strategiyalar o'quvchilarning lifelong learning qobiliyatini shakllantiradi va iqtisodiy rivojga hissa qo'shadi. Strategiyalar ta'limdagi jinsiy va ijtimoiy farqlarni bartaraf etishga yordam beradi, masalan, qizlarning strategiyalarda yuqori natijasi.

1.5.3-jadval

Umumiy strategiyalar: O'qish savodxonligini oshirish usullari (PIRLS va PISA asosida)

Umumiy strategiyalar	Izoh	Usullar	Ta'siri	O'zbekiston konteksti
Metakognitiv	Nazorat qilish	O'z o'qishini baholash	10-15% oshishi	USAID dasturlari
Tanqidiy fikrlash	Matn baholash	Yolg'on aniqlash	25% qaror oshirishi	PISA zaiflik
Rag'bat oshirish	O'qish zavqi	Motivatsiya	30 ball yuqori	Ta'lim islohoti
Guruhli o'qish	Tahlil	Inferensiya	Savodxonlik rivoji	Milliy standartlar
Raqamli usullar	Onlayn matnlar	ePIRLS	10-20% oshishi	Rivojlanmoqda

Xalqaro dasturlar doirasida matn ustida ishlash jarayoni o'qish savodxonligini rivojlantirishning asosiy vositasi bo'lib, O'zbekistonda uning joriy etishi PISA va PIRLS natijalarini yaxshilaydi. Rivojlantirish yo'llari: matn tahlili darslari,

metakognitiv strategiyalar va rag‘bat kampaniyalari. O‘zbekiston hukumati 997-son qaror asosida jarayonni qo‘llamoqda, masalan, USAID orqali. Jarayon savodxonlikni oshiradi va SDG 4 ga hissa qo‘shadi. O‘zbekistonda jarayonni rivojlantirish 2030 maqsadini qo‘llab-quvvatlaydi. Jarayon tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi va iqtisodiy salohiyatni oshiradi. Xulosa qilib, jarayon ta‘limning samaradorligini belgilaydi va jamiyat rivojiga hissa qo‘shadi. Jarayon o‘quvchilarning hissiy intellektini oshiradi va stressni kamaytiradi (IEA tadqiqotlari). Jarayon ta‘lim islohotlarining asosiy qismi bo‘lib, o‘quvchilarning global raqobatbardoshligini ta‘minlaydi. Jarayon o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va innovatsiyalarni yaratadi.

Jarayon ta‘limdagi tengsizlikni kamaytiradi va adolatli jamiyat shakllantiradi. Jarayon raqamli transformatsiyani qamrab oladi, masalan, onlayn matnlar savodxonlikni oshiradi. Jarayon o‘quvchilarning metakognitiv ko‘nikmalarini rivojlantiradi va ta‘limning samaradorligini belgilaydi. O‘zbekistonda jarayonni tadqiq qilish PISA natijalariga asoslanadi, masalan, kompleks qo‘llash savodxonlikni 30% oshiradi. Jarayon o‘quvchilarning lifelong learning qobiliyatini shakllantiradi va iqtisodiy rivojga hissa qo‘shadi. Jarayon ta‘limdagi jinsiy va ijtimoiy farqlarni bartaraf etishga yordam beradi, masalan, qizlarning matn tahlilida yuqori natijasi. Jarayon o‘quvchilarning emotsional rivojlanishiga hissa qo‘shadi va ta‘limning holistik yondashuvini ta‘minlaydi. Jarayon zamonaviy ta‘lim tendensiyalariga moslashadi, masalan, pandemiya davrida onlayn matn ishlash muhim bo‘ldi (OECD 2020 hisoboti). Jarayon ta‘lim vazirliklariga tavsiyalar beradi, masalan, O‘zbekiston ta‘lim vazirligi matn jarayoniga asoslanib, savodxonlik dasturlarini takomillashtirishi mumkin. Jarayon o‘quvchilarning ijtimoiy integratsiyasini oshiradi va jamiyatdagi faollikni ta‘minlaydi. Jarayon ta‘limdagi innovatsiyalarni rag‘batlantiradi va o‘quvchilarning kelajak muvaffaqiyatini ta‘minlaydi.

Nazorat savollari

1. Xalqaro dasturlar doirasida matn ustida ishlash jarayonining asosiy maqsadi nima?
2. PIRLS dasturida matn turlari qanday va ularning maqsadlari nima?
3. PISA dasturida matn tasnifi va topshiriqlar qanday?

4. Matn ustida ishlashning metakognitiv usullari nima va ta'siri qancha?
5. Tanqidiy fikrlash matn ustida ishlashda qanday rol o'ynaydi va ta'siri qancha?
6. O'zbekistonda matn ustida ishlash jarayonining dolzarbligi nima va statistik misollar keltiring?
7. Rag'bat oshirish matn ustida ishlashda qanday ta'sir qiladi va ta'sir foizi qancha?
8. PIRLS va PISAda matn ustida ishlash farqi nima va ularning ahamiyati nimada?
9. Matn ustida ishlash o'quvchilarning ijodiy fikrlashini qanday rivojlantiradi va ta'siri qancha?
10. O'zbekistonda matn ustida ishlashni rivojlantirish yo'llari qanday va strategiyalar misollarini keltiring?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Drucker, K. T. (2023). PIRLS 2021 Assessment Framework. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center.
2. OECD. (2019). PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. OECD Publishing.
3. Sirén, M. (2023). Critical literacy in the PISA 2018 reading literacy assessment. Scandinavian Journal of Educational Research.
4. Marôco, J. (2021). What makes students engaged in learning? Frontiers in Psychology.
5. Hillman, K. (2023). Reading to learn: Why the PIRLS results matter. ACER Discover.
6. Rosado-Castellano, F., Sánchez-Busqué, J. L., & Campo, L. (2023). Pedagogical importance of reading literacy. Frontiers in Psychology.
7. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Kennedy, A. M., & Foy, P. (2007). PIRLS 2006 International Report. Boston College.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 8-dekabrdagi PP-997-son qarori.
9. IEA. (2020). Methods and Procedures in PIRLS 2016. Boston College.
10. OECD. (2020). PISA 2018 Reading Framework. OECD Publishing.
11. Marôco, J. (2020). What makes a good reader? Educational Assessment.
12. Araújo, L., & Costa, P. (2015). Home book reading and reading achievement. Educational Research and Evaluation.

BOB II. PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURI

2.1. PIRLS (ingl. “Progress in International Reading Literacy Study”) xalqaro baholash dasturi haqida umumiy ma’lumot

Reja

1. Kirish: PIRLS dasturining umumiy ta’rifi va maqsadi.
2. Tarixi va rivojlanishi: Dasturning paydo bo’lishi va sikllari.
3. Maqsadlari va vazifalari: O’quvchi savodxonligini baholash va ta’lim tizimlarini taqqoslash.
4. Metodologiyasi: Baholash jarayoni, ishtirokchilar va ma’lumot yig’ish usullari.
5. Ishtirokchi mamlakatlar va natijalar: Qatnashgan davlatlar soni va trendlar.
6. Ahamiyati va qo’llanilishi: Ta’lim siyosatini shakllantirishdagi roli.
7. Xulosalar: Dasturning kelajagi va o’zgarishlar.

Tayanch iboralar va uning izohi

- PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study): Xalqaro o’qish savodxonligini o’rganishdagi taraqqiyotni baholash dasturi; bu dastur 4-sinf o’quvchilarining o’qish tushunish qobiliyatini xalqaro miqyosda o’lchaydi va ta’lim amaliyotlarini tahlil qiladi.
- IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement): Ta’lim yutuqlarini baholash bo’yicha xalqaro assotsiatsiya; PIRLS dasturini homiylik qiluvchi va boshqaruvchi tashkilot.
- O’qish savodxonligi (Reading Literacy): Matnni o’qish, tushunish va qo’llash qobiliyati; dasturda o’quvchilarning o’qish ko’nikmalarini baholashning asosiy mezon.
- Sikl (Cycle): Dasturning har 5 yilda bir marta o’tkaziladigan bosqichi; trendlarni kuzatish uchun mo’ljallangan.
- Trendlar (Trends): Vaqt o’tishi bilan yutuqlarning o’zgarishi; mamlakatlar ta’lim tizimlarining samaradorligini monitoring qilish uchun ishlatiladi.

- Benchmarklar (Benchmarks): Xalqaro baholash shkalasidagi darajalar; o'quvchilarning yutuqlarini ma'noli talqin qilish uchun ishlatiladi.
- Raqamli baholash (Digital Assessment): Kompyuter yordamida o'tkaziladigan test; 2021-yildan boshlab to'liq raqamli shaklga o'tkazilmoqda.
- Fon ma'lumotlari (Background Data): O'quvchilar, ota-onalar, o'qituvchilar va maktab rahbarlaridan yig'iladigan qo'shimcha axborot; ta'lim imkoniyatlari va omillarni tahlil qilish uchun.

PIRLS dasturining umumiy ta'rifi va maqsadi. PIRLS – bu xalqaro baholash dasturi bo'lib, u asosan 4-sinf o'quvchilarining, ya'ni taxminan 9-10 yoshdagi bolalarning o'qish savodxonligini baholashga qaratilgan, bu yoshdagi bolalar ta'limning dastlabki bosqichlarida o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi va ularning kelajakdagi o'quv yutuqlariga asos bo'ladi. Ushbu dastur nafaqat o'quvchilarning o'qish tushunish qobiliyatini o'lchaydi, balki maktab va o'qituvchilarning o'qitish amaliyotlarini ham chuqur tahlil qiladi, bu tahlil orqali ta'lim jarayonidagi kuchli va zaif tomonlarni aniqlash mumkin bo'lib, masalan, o'qituvchilarning metodlari qanchalik samarali ekanligini yoki maktab resurslari qanday ta'sir qilayotganini ko'rsatadi. PIRLS dasturi IEA tashkiloti tomonidan homiylik qilinadi va Boston kollejidagi TIMSS & PIRLS xalqaro o'rganish markazi tomonidan boshqariladi, bu markaz ko'p yillik tajribaga ega bo'lib, ta'lim baholash sohasida etakchi hisoblanadi va boshqa shunga o'xshash dasturlarni ham muvofiqlashtiradi. Uning asosiy maqsadi mamlakatlarning ta'lim tizimlarini taqqoslash va yaxshilash uchun ishonchli ma'lumotlar taqdim etishdir, chunki bu orqali siyosatchilar va pedagoglar o'quvchilarning savodxonligini oshirish strategiyalarini ishlab chiqishi mumkin, masalan, milliy ta'lim dasturlarini qayta ko'rib chiqish yoki xalqaro eng yaxshi tajribalarni qo'llash orqali. Bundan tashqari, PIRLS o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishda uy va maktab muhitining rolini ham keng o'rganadi, masalan, ota-onalar bolalariga qanday qilib o'qishga qiziqish uyg'otishi va maktablar qanday resurslarni samarali ishlatishi haqida ma'lumotlar yig'adi, bu ma'lumotlar orqali oilaviy va maktabiy omillarning

ta'sirini baholash mumkin. Ushbu yondashuv ta'limni shaxsiy va ijtimoiy omillar nuqtai nazaridan ko'rib chiqishga imkon beradi, bu esa natijalarni yanada chuqurroq talqin qilishga yordam beradi va ta'limdagi tengsizliklarni bartaraf etishga hissa qo'shadi. Umuman olganda, PIRLS global ta'lim standartlarini oshirishda muhim vosita bo'lib, ko'plab mamlakatlarda ta'lim islohotlariga asos bo'lgan, masalan, ba'zi davlatlarda o'qish darslarini interaktiv qilish yoki kutubxonalarni rivojlantirish kabi takliflar beriladi va bu takliflar orqali o'quvchilarning savodxonligi darajasi sezilarli darajada oshgan. Dastur nafaqat baholash, balki ta'lim sohasidagi global hamkorlikni rag'batlantiradi va mamlakatlarga o'z pozitsiyalarini baholashga yordam beradi, shuningdek, u ta'limdagi global muammolarni, masalan, raqamli savodxonlik yoki pandemiya ta'sirini o'rganishda ham muhim rol o'ynaydi.

Tarixi va rivojlanishi: Dasturning paydo bo'lishi va sikllari. PIRLS dasturi 2001-yilda boshlangan va har 5 yilda bir marta o'tkaziladigan sikllar shaklida davom etadi, bu esa vaqt o'tishi bilan ta'limdagi o'zgarishlarni doimiy monitoring qilishga imkon beradi va mamlakatlarga o'z ta'lim tizimlaridagi dinamikani kuzatishga yordam beradi. Ushbu dastur IEA tashkilotining oldingi o'qish savodxonligi bo'yicha o'rganishlarining, ya'ni 1970-1991-yillarda o'tkazilgan tadqiqotlarning tabiiy davomi hisoblanadi, ular o'sha paytda ta'lim yutuqlarini baholashning asosiy usullarini shakllantirgan va xalqaro taqqoslashlarning asosini yaratgan. Hozirgi vaqtda PIRLS 2021 sikli yakunlangan bo'lib, u 20 yillik trendlarni taqdim etadi, bu trendlar orqali mamlakatlar o'z ta'lim tizimlaridagi yutuqlar va kamchiliklarni solishtirishi mumkin va masalan, o'qish savodxonligidagi o'sish yoki pasayish sabablarini tahlil qilishi mumkin. Keyingi sikl esa PIRLS 2026 bo'lib, u 25 yillik trendlarni qamrab oladi va yanada kengroq ma'lumotlar bazasini yaratadi, bu baza ta'lim tadqiqotchilari uchun qimmatli manba bo'ladi. 2021-yildan boshlab dastur to'liq raqamli shaklga o'tkazilmoqda, shu jumladan ePIRLS komponenti integratsiyasi, bu esa onlayn axborot o'qish qobiliyatini baholashga imkon beradi va zamonaviy ta'lim muhitiga moslashishni ta'minlaydi, masalan, internet va raqamli vositalarning ta'sirini o'rganish orqali. PIRLS sikllarining rivojlanishi quyidagicha: 2001-yilda birinchi sikl 35 mamlakatda o'tkazilib, asosiy baholash boshlangan va bu sikl ta'limdagi global

standartlarni belgilashda muhim qadam bo'lgan; 2006-yilda 40 mamlakat qatnashib, trendlarni kuzatish boshlangan va bu sikl orqali vaqt o'tishi bilan o'zgarishlarni aniqlash mumkin bo'lgan; 2011-yilda 45 mamlakatda uy va maktab muhiti haqida qo'shimcha ma'lumotlar yig'ilgan, bu ma'lumotlar ta'limdagi ijtimoiy omillarni chuqurroq o'rganishga yordam bergan; 2016-yilda 50 mamlakatda ePIRLS komponenti qo'shilgan, bu komponent raqamli savodxonlikni baholashga qaratilgan va zamonaviy tendensiyalarga mos kelgan; 2021-yilda 57 mamlakatda to'liq raqamli baholash o'tkazilgan va COVID-19 ta'siri tahlil qilingan, bu sikl pandemiya davridagi ta'lim qiyinchiliklarini ko'rsatgan; 2026-yilda esa 60 dan ortiq mamlakat qatnashishi kutilmoqda va 25 yillik trendlar taqdim etiladi, bu trendlar ta'lim siyosatini uzoq muddatli rejalashtirishda ishlatiladi. Ushbu rivojlanish dasturni zamonaviy texnologiyalar va global muammolarga moslashtirishni ko'rsatadi, masalan, pandemiya davrida raqamli baholashning afzalliklari aniqlandi va bu afzalliklar kelajak sikllarda yanada takomillashtiriladi. Natijada, PIRLS ta'lim tadqiqotlarida etakchi o'rinni egallab, ko'plab mamlakatlarga ta'lim siyosatini shakllantirishda yordam bermoqda va uning tarixi ta'lim baholashning evolyutsiyasini aks ettiradi.

Maqsadlari va vazifalari: O'quvchi savodxonligini baholash va ta'lim tizimlarini taqqoslash. Dasturning asosiy maqsadi o'quvchilarning o'qish savodxonligini xalqaro miqyosda baholash va trendlarni doimiy monitoring qilishdir, bu esa ta'lim tizimlarining samaradorligini oshirish uchun zarur ma'lumotlar taqdim etadi va mamlakatlarga o'z tizimlaridagi kuchli va zaif tomonlarni aniqlashga yordam beradi. PIRLS nafaqat o'quvchilarning o'qish yutuqlarini o'lchaydi, balki ta'lim siyosatini shakllantirish, o'qituvchilarning amaliyotlarini tahlil qilish va bolalarning o'qishga bo'lgan munosabatini o'rganish kabi vazifalarni ham o'z ichiga oladi, bu vazifalar orqali ta'lim jarayonini butunlay baholash mumkin va masalan, o'qituvchilarning motivatsiya darajasi yoki o'quvchilarning qiziqishi qanday ta'sir qilayotganini ko'rsatadi. Masalan, dastur o'qish darslarini optimallashtirish orqali mamlakatlarga o'z ta'lim tizimlarini yaxshilashga yordam beradi, chunki natijalar asosida o'qituvchilar uchun yangi metodikalar taklif etiladi va bu metodikalar orqali

o'quv jarayoni yanada samarali bo'ladi. Bundan tashqari, PIRLS o'quvchilarning savodxonligini ijtimoiy-iqtisodiy omillar bilan bog'lab ko'rib chiqadi, masalan, oilaviy fon va maktab resurslari qanday ta'sir qilishini tahlil qiladi va bu tahlil ta'limdagi tengsizliklarni bartaraf etishga qaratilgan. Ushbu maqsadlar ta'limdagi global standartlarni oshirishda muhim rol o'ynaydi va mamlakatlarga o'z pozitsiyalarini baholashga imkon beradi, shuningdek, vazifalar orasida o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish va o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish strategiyalari ham bor, bu strategiyalar amaliy qo'llanilishi mumkin va ko'plab mamlakatlarda muvaffaqiyatli sinovdan o'tgan. Umuman, PIRLS ta'lim tizimlarini taqqoslash orqali eng yaxshi tajribalarni almashishni rag'batlantiradi va ko'plab mamlakatlarda islohotlarga asos bo'lgan, masalan, ba'zi davlatlarda o'qish dasturlarini yangilash yoki o'qituvchilar tayyorlashni takomillashtirish kabi choralar ko'rilgan. Dasturning vazifalari nafaqat baholash, balki ta'limdagi global muammolarni hal qilishga qaratilgan bo'lib, masalan, raqamli savodxonlik yoki jinsiy tengsizliklarni o'rganadi va bu o'rganishlar orqali siyosiy tavsiyalar beriladi. Natijada, PIRLS ta'lim sohasida etakchi rol o'ynab, o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatiga hissa qo'shadi.

Metodologiyasi: Baholash jarayoni, ishtirokchilar va ma'lumot yig'ish usullari. Baholash jarayoni asosan 4-sinf o'quvchilariga mo'ljallangan bo'lib, o'qish tushunish testlaridan iborat, bu testlar ikki turdagi matnlar – adabiy va axborotiy matnlar asosida tuzilgan, bu esa o'quvchilarning turli ko'nikmalarini baholashga imkon beradi va masalan, adabiy matnlar orqali ijodiy tushunish, axborotiy matnlar orqali analitik ko'nikmalar o'lchanadi. Ma'lumot yig'ish o'quvchilar, ota-onalar, o'qituvchilar va maktab rahbarlaridan so'rovnomalar orqali amalga oshiriladi, bu so'rovnomalar ta'lim muhiti haqida keng ma'lumotlar beradi va ular orqali omillarning ta'sirini chuqur tahlil qilish mumkin. 2021-yildan boshlab raqamli platforma, masalan, kompyuter yoki planshet ishlatiladi, bu esa baholashni yanada samarali va zamonaviy qiladi va pandemiya sharoitida masofaviy o'tkazishga imkon beradi. Benchmarklar – quyi, o'rta, yuqori va yuqori darajali darajalar yutuqlarni ma'noli talqin qilish uchun qo'llaniladi, bu benchmarklar orqali o'quvchilarning

savodxonlik darajasi aniqlanadi va mamlakatlar o'z natijalarini taqqoslashi mumkin. Ma'lumot yig'ish manbalari quyidagicha: o'quvchilardan o'qish testlari va shaxsiy tajribalari yig'iladi, bu tajribalar o'quvchilarning motivatsiyasini ko'rsatadi; otalardan uy muhiti va o'qishga yordam haqida ma'lumotlar olinadi, masalan, kitoblar mavjudligi yoki o'qish vaqti; o'qituvchilardan dars usullari va resurslar haqida axborotlar yig'iladi, bu usullar samaradorligini baholaydi; maktab rahbarlaridan esa maktab siyosati va infratuzilma bo'yicha ma'lumotlar olinadi, masalan, kutubxona holati yoki darsliklar ta'minoti. Ushbu metodologiya ta'limdagi omillarni chuqur tahlil qilishga imkon beradi va natijalarni ishonchli qiladi, shuningdek, statistik usullarni qo'llaydi, masalan, namuna tanlash va shkala baholash, bu usullar global taqqoslashlarni adolatli qiladi va xatoliklarni minimallashtiradi. Bundan tashqari, PIRLS metodologiyasi boshqa xalqaro dasturlarga ta'sir ko'rsatgan va ta'lim tadqiqotlarida standart bo'lib qolgan, masalan, testlarning dizayni va ma'lumotlar tahlili usullari ko'plab tadqiqotlarda qo'llaniladi. Umuman, metodologiya ta'lim baholashning ilmiy asosini ta'minlaydi va natijalarni amaliy qo'llashga moslashtiradi.

Ishtirokchi mamlakatlar va natijalar: Qatnashgan davlatlar soni va trendlar. PIRLS dasturida odatda 50-60 dan ortiq mamlakat va mintaqalar qatnashadi, jumladan AQSh, Yevropa Ittifoqi davlatlari, Osiyo va Lotin Amerikasi mamlakatlari, bu esa global ko'lamda taqqoslashlarga imkon beradi va ta'limdagi turli madaniy va iqtisodiy sharoitlarni hisobga oladi. Natijalar xalqaro shkala bo'yicha baholanadi, o'rtacha 500 ball hisoblanadi, bu shkala orqali yutuqlarning darajasi aniqlanadi va mamlakatlar o'z pozitsiyalarini baholashi mumkin. Masalan, 2021-yilda Singapur va Gonkong yuqori natijalarni ko'rsatgan, ularning ta'lim tizimlari o'qishga kuchli e'tibor berganligi sababli va bu tizimlar boshqa mamlakatlarga namuna bo'lgan; Yevropa va Markaziy Osiyoda esa COVID-19 ta'sirida pasayish kuzatilgan, bu pandemiya davrida ta'limdagi qiyinchiliklarni ko'rsatadi va masalan, masofaviy o'quvning samarasizligini aks ettiradi. Trendlar ta'limdagi o'zgarishlarni batafsil ko'rsatadi, masalan, vaqt o'tishi bilan ba'zi mamlakatlarda yutuqlar oshgan, boshqalarida esa pasaygan, bu trendlar siyosiy va

iqtisodiy omillarga bog'liq va ularni tahlil qilish orqali kelajak prognozlarini qilish mumkin. PIRLS natijalari mamlakatlarga o'z zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi va eng yaxshi tajribalarni qo'llashni rag'batlantiradi, masalan, yuqori natijali mamlakatlarning metodlarini o'rganish orqali. Bundan tashqari, natijalar jinsiy va ijtimoiy guruhlar bo'yicha tahlil qilinadi, bu tengsizliklarni bartaraf etishga qaratilgan va masalan, qizlar va o'g'il bolalar orasidagi farqlarni ko'rsatadi. Umuman, ishtirokchi mamlakatlar sonining oshishi dasturni yanada ishonchli qiladi va global ta'lim siyosatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi, shuningdek, natijalar tadqiqotlarda va siyosiy hujjatlarda keng ishlatiladi.

Ahamiyati va qo'llanilishi: Ta'lim siyosatini shakllantirishdagi roli. PIRLS natijalari ta'lim siyosatini isloh qilishda juda muhim hisoblanadi, chunki ular o'qish savodxonligini oshirish strategiyalarini taklif etadi, masalan, o'qituvchilar malakasini oshirish yoki resurslarni samarali taqsimlash kabi choralar va bu choralar orqali ta'lim samaradorligi oshadi. Tadqiqotlarda PIRLS ma'lumotlari o'qituvchilar amaliyoti va ijtimoiy-iqtisodiy omillarni chuqur o'rganish uchun ishlatiladi, bu esa natijalarni amaliy qo'llashga imkon beradi va masalan, ilmiy maqolalarda yoki konferensiyalarda muhokama qilinadi. Masalan, ko'plab mamlakatlar PIRLS natijalariga asoslanib, o'qish darslarini yangilagan va bolalarning o'qishga qiziqishini oshirish dasturlarini joriy qilgan, bu dasturlar muvaffaqiyatli bo'lib, savodxonlik darajasini oshirgan. Ushbu dastur ta'limdagi global standartlarni oshirishda vosita bo'lib, mamlakatlarga o'z tizimlarini yaxshilashga yordam beradi va eng yaxshi tajribalarni almashishni rag'batlantiradi. Ahamiyati shundaki, PIRLS ta'limdagi tendensiyalarni oldindan ko'rishga imkon beradi va islohotlarni samarali qiladi, masalan, pandemiya ta'sirini tahlil qilish orqali. Qo'llanilishi esa tadqiqotlar, siyosat hujjatlarida va o'qituvchilar tayyorlashda ko'rinadi, bu esa natijalarni keng doirada ishlatishni ta'minlaydi va masalan, milliy ta'lim standartlarini ishlab chiqishda asos bo'ladi. Umuman, PIRLS ta'lim sohasida etakchi rol o'ynab, ko'plab mamlakatlarda ijobiy o'zgarishlarga sabab bo'lgan va uning ahamiyati vaqt o'tishi bilan yanada ortib bormoqda.

Dasturning kelajagi va o'zgarishlar. PIRLS dasturi ta'limdagi global trendlarni monitoring qilishda davom etadi va uning kelajagi raqamli texnologiyalarga asoslangan bo'ladi, masalan, 2026 siklida raqamli baholash to'liq amalga oshiriladi va 25 yillik ma'lumotlar taqdim etiladi, bu ma'lumotlar ta'lim tadqiqotlarini yanada boyitadi va uzoq muddatli tahlillarga imkon beradi. Ushbu o'zgarishlar dasturni zamonaviy muammolarga moslashtiradi, masalan, sun'iy intellekt va onlayn ta'limning ta'sirini o'rganish va bu o'rganishlar kelajak ta'lim siyosatiga ta'sir qiladi. Kelajakda PIRLS yanada ko'proq mamlakatlarni qamrab olishi va yangi komponentlarni qo'shishi mumkin, bu esa natijalarni yanada ishonchli qiladi va global hamkorlikni kuchaytiradi. Xulosada, PIRLS ta'lim siyosatini shakllantirishda muhim vosita bo'lib qoladi va global savodxonlikni oshirishga hissa qo'shadi, shuningdek, u ta'limdagi o'zgarishlarni kuzatish va yaxshilashda davom etadi. Ushbu dastur ta'limdagi innovatsiyalarni rag'batlantiradi va ko'plab mamlakatlarga foyda keltiradi, masalan, yangi sikllar orqali raqamli savodxonlikni baholash kengaytiriladi. Umuman, PIRLSning rivojlanishi ta'lim sohasidagi evolyutsiyani aks ettiradi va kelajak avlodlar uchun ijobiy natijalarga olib keladi.

Nazorat savollari

1. PIRLS dasturining to'liq nomi nima?
2. PIRLS qaysi tashkilot tomonidan homiylik qilinadi?
3. Dastur qaysi sinf o'quvchilariga mo'ljallangan?
4. PIRLS sikllari qancha muddatda o'tkaziladi?
5. PIRLSda qanday ma'lumotlar yig'iladi?
6. Benchmarklar nima uchun ishlatiladi?
7. PIRLS 2021 siklida qanday yangiliklar kiritilgan?
8. Dasturning asosiy maqsadi nima?
9. PIRLS natijalari ta'lim siyosatiga qanday ta'sir qiladi?
10. PIRLSning keyingi sikli qachon?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS) - Index. NCES. <https://nces.ed.gov/surveys/pirls>

2. PIRLS 2021 INTERNATIONAL RESULTS IN READING.
<https://pirls2021.org/>
3. PIRLS 2021. IEA. <https://www.iea.nl/studies/iea/pirls/2021>
4. Progress in International Reading Literacy Study. Wikipedia.
https://en.wikipedia.org/wiki/Progress_in_International_Reading_Literacy_Study
5. PIRLS Progress in International Reading Literacy Study. TIMSS & PIRLS. <https://timssandpirls.bc.edu/pirls-landing.html>
6. Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS). AIR.
<https://www.air.org/project/progress-international-reading-literacy-study-pirls>
7. PIRLS 2021 - An international assessment of reading literacy. ACER.
<https://www.acer.org/au/pirls>
8. A Few Takeaways from Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS). World Bank. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099543105262335028>
9. Research engagement in the Progress in International Reading Literacy Study: A systematic review. ScienceDirect.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1747938X23000404>
10. PIRLS 2026. IEA. <https://www.iea.nl/studies/iea/pirls/2026>

2.2. PIRLS baholash tizimi va unda matn bilan ishlash bilan bog‘liq vazifalar

Reja

1. Kirish: PIRLS baholash tizimining umumiy ta’rifi va maqsadi.
2. O‘qish savodxonligi ta’rifi va maqsadlari: Savodxonlikning asosiy komponentlari va baholash maqsadlari.
3. O‘qish maqsadlari: Adabiy tajriba va axborotni olish va qo‘llash.
4. Tushunish jarayonlari: Matn bilan ishlashning to‘rtta asosiy jarayoni.
5. Matn turlari va vazifalar: Baholashda ishlatiladigan matnlar va ularga oid vazifalar.
6. Baholash metodlari va ballash: Savollar turlari va baholash mezonlari.
7. Xulosalar: Baholash tizimining ahamiyati va rivojlanishi.

Tayanch iboralar va uning izohi

- O‘qish savodxonligi (Reading Literacy): Jamiyat talab qiladigan va shaxs qadrlaydigan yozma til shakllarini tushunish va qo‘llash qobiliyati; PIRLSda o‘quvchilarning matn bilan ishlash ko‘nikmalarini baholashning asosiy mezoni.
- Adabiy tajriba (Literary Experience): Hikoyalar va adabiy matnlar orqali o‘qishdan zavqlanish va tajriba orttirish; baholashning 50% qismini tashkil etadi.
- Axborotni olish va qo‘llash (Acquire and Use Information): Axborotiy matnlar orqali ma’lumot olish va uni ishlatish; baholashning 50% qismini egallaydi, ePIRLSda 100%.
- Aniq ma’lumotni topish va olish (Focus on and Retrieve Explicitly Stated Information): Matnda aniq ko‘rsatilgan ma’lumotlarni topish; tushunish jarayonlarining 20%.
- Oddiy xulosalar chiqarish (Make Straightforward Inferences): Matndan oddiy xulosalar chiqarish; tushunish jarayonlarining 30%.
- Fikrlarni talqin va integratsiya qilish (Interpret and Integrate Ideas and Information): Matndagi fikrlarni talqin va birlashtirish; tushunish jarayonlarining 30%.
- Mazmun va matn elementlarini baholash va tanqid qilish (Evaluate and Critique Content and Textual Elements): Matn mazmuni va elementlarini baholash; tushunish jarayonlarining 20%.
- ePIRLS: Raqamli baholash komponenti; onlayn axborot o‘qishni baholaydi, maktab loyihalari simulyatsiyasi orqali.

PIRLS baholash tizimining umumiy ta’rifi va maqsadi. PIRLS baholash tizimi xalqaro miqyosda 4-sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholashga mo‘ljallangan bo‘lib, u asosan taxminan 9-10 yoshdagi bolalarning matn bilan ishlash ko‘nikmalarini o‘lchaydi va bu yoshdagi bolalar ta’limning dastlabki bosqichlarida o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi, chunki ularning kelajakdagi o‘quv yutuqlariga asos bo‘ladi va shu orqali ta’lim tizimlarining samaradorligini baholashga yordam beradi. Ushbu tizim nafaqat o‘quvchilarning

o'qish tushunish qobiliyatini o'lchaydi, balki matn bilan ishlashning turli jarayonlarini ham chuqur tahlil qiladi, bu tahlil orqali ta'lim jarayonidagi kuchli va zaif tomonlarni aniqlash mumkin bo'lib, masalan, o'qituvchilarning metodlari qanchalik samarali ekanligini yoki maktab resurslari qanday ta'sir qilayotganini ko'rsatadi va shu bilan ta'lim siyosatini yaxshilashga hissa qo'shadi. PIRLS baholash tizimi IEA tashkiloti tomonidan homiylik qilinadi va Boston kollejidagi TIMSS & PIRLS xalqaro o'rganish markazi tomonidan boshqariladi, bu markaz ko'p yillik tajribaga ega bo'lib, ta'lim baholash sohasida etakchi hisoblanadi va boshqa shunga o'xshash dasturlarni ham muvofiqlashtiradi, shuningdek, u 2001-yildan beri har 5 yilda o'tkaziladi va trendlarni monitoring qiladi. Uning asosiy maqsadi mamlakatlarning ta'lim tizimlarini taqqoslash va yaxshilash uchun ishonchli ma'lumotlar taqdim etishdir, chunki bu orqali siyosatchilar va pedagoglar o'quvchilarning savodxonligini oshirish strategiyalarini ishlab chiqishi mumkin, masalan, milliy ta'lim dasturlarini qayta ko'rib chiqish yoki xalqaro eng yaxshi tajribalarni qo'llash orqali va bu strategiyalar orqali global ta'lim standartlarini oshirish mumkin. Bundan tashqari, PIRLS baholash tizimi o'quvchilarning matn bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda uy va maktab muhitining rolini ham keng o'rganadi, masalan, ota-onalar bolalariga qanday qilib o'qishga qiziqish uyg'otishi va maktablar qanday resurslarni samarali ishlatishi haqida ma'lumotlar yig'adi, bu ma'lumotlar orqali oilaviy va maktabiy omillarning ta'sirini baholash mumkin va shu orqali ta'limdagi tengsizliklarni bartaraf etishga hissa qo'shadi. Ushbu yondashuv ta'limni shaxsiy va ijtimoiy omillar nuqtai nazaridan ko'rib chiqishga imkon beradi, bu esa natijalarni yanada chuqurroq talqin qilishga yordam beradi va ta'limdagi global muammolarni, masalan, raqamli savodxonlik yoki pandemiya ta'sirini o'rganishda ham muhim rol o'ynaydi. Umuman olganda, PIRLS baholash tizimi global ta'lim standartlarini oshirishda muhim vosita bo'lib, ko'plab mamlakatlarda ta'lim islohotlariga asos bo'lgan, masalan, ba'zi davlatlarda o'qish darslarini interaktiv qilish yoki kutubxonalarni rivojlantirish kabi takliflar beriladi va bu takliflar orqali o'quvchilarning savodxonligi darajasi sezilarli darajada oshgan, shuningdek, u ta'lim sohasidagi global hamkorlikni rag'batlantiradi va mamlakatlarga

o'z pozitsiyalarini baholashga yordam beradi. Dastur nafaqat baholash, balki ta'limdagi global muammolarni hal qilishga qaratilgan bo'lib, masalan, ePIRLS komponenti orqali raqamli matnlar bilan ishlash ko'nikmalarini baholaydi va bu ko'nikmalar zamonaviy jamiyatda muhimdir.

O'qish savodxonligi ta'rifi va maqsadlari: Savodxonlikning asosiy komponentlari va baholash maqsadlari. PIRLS baholash tizimida o'qish savodxonligi ta'rifi jamiyat talab qiladigan va shaxs qadrlaydigan yozma til shakllarini tushunish va qo'llash qobiliyati sifatida belgilanadi, bu ta'rif o'quvchilarning matn bilan ishlash ko'nikmalarini o'lchashning asosiy mezonini bo'lib, u o'qishni shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy integratsiya vositasi sifatida ko'rib chiqadi va shu orqali ta'lim tizimlarining samaradorligini baholashga yordam beradi. Ushbu ta'rif nafaqat o'quvchilarning o'qish yutuqlarini o'lchaydi, balki ta'lim siyosatini shakllantirish, o'qituvchilarning amaliyotlarini tahlil qilish va bolalarning o'qishga bo'lgan munosabatini o'rganish kabi vazifalarni ham o'z ichiga oladi, bu vazifalar orqali ta'lim jarayonini butunlay baholash mumkin va masalan, o'qituvchilarning motivatsiya darajasi yoki o'quvchilarning qiziqishi qanday ta'sir qilayotganini ko'rsatadi, shuningdek, u o'qishni zavq olish, o'rganish va jamiyatda ishtirok etish uchun ishlatishni ta'kidlaydi. Masalan, dastur o'qish darslarini optimallashtirish orqali mamlakatlarga o'z ta'lim tizimlarini yaxshilashga yordam beradi, chunki natijalar asosida o'qituvchilar uchun yangi metodikalar taklif etiladi va bu metodikalar orqali o'quv jarayoni yanada samarali bo'ladi, shuningdek, savodxonlikning asosiy komponentlari orasida matnni tushunish, xulosalar chiqarish va baholash kiradi. Bundan tashqari, PIRLS o'quvchilarning savodxonligini ijtimoiy-iqtisodiy omillar bilan bog'lab ko'rib chiqadi, masalan, oilaviy fon va maktab resurslari qanday ta'sir qilishini tahlil qiladi va bu tahlil ta'limdagi tengsizliklarni bartaraf etishga qaratilgan, chunki u o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishda uy va maktabning rolini o'rganadi. Ushbu maqsadlar ta'limdagi global standartlarni oshirishda muhim rol o'ynaydi va mamlakatlarga o'z pozitsiyalarini baholashga imkon beradi, shuningdek, vazifalar orasida o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish va o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish strategiyalari ham bor, bu strategiyalar amaliy

qo'llanilishi mumkin va ko'plab mamlakatlarda muvaffaqiyatli sinovdan o'tgan, masalan, adabiy matnlar orqali zavq olishni oshirish. Umuman, PIRLS baholash maqsadlari ta'lim tizimlarini taqqoslash orqali eng yaxshi tajribalarni almashishni rag'batlantiradi va ko'plab mamlakatlarda islohotlarga asos bo'lgan, masalan, ba'zi davlatlarda o'qish dasturlarini yangilash yoki o'qituvchilar tayyorlashni takomillashtirish kabi choralar ko'rilgan va bu choralar orqali savodxonlik darajasi oshgan. Dasturning vazifalari nafaqat baholash, balki ta'limdagi global muammolarni hal qilishga qaratilgan bo'lib, masalan, raqamli savodxonlik yoki jinsiy tengsizliklarni o'rganadi va bu o'rganishlar orqali siyosiy tavsiyalar beriladi, shuningdek, savodxonlik ta'rifi 2001-yildan beri yangilanib kelmoqda. Natijada, PIRLS ta'lim sohasida etakchi rol o'ynab, o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatiga hissa qo'shadi va uning maqsadlari ta'limni shaxsiy va jamiyatiy rivojlanish vositasi sifatida ko'rib chiqadi.

O'qish maqsadlari: Adabiy tajriba va axborotni olish va qo'llash. PIRLS baholash tizimida o'qish maqsadlari ikkiga bo'linadi, ulardan birinchisi adabiy tajriba bo'lib, u hikoyalar va adabiy matnlar orqali o'qishdan zavqlanish va tajriba orttirishga qaratilgan, bu maqsad baholashning 50% qismini tashkil etadi va u o'quvchilarning ijodiy tushunish ko'nikmalarini rivojlantiradi, masalan, personajlar va voqealarni tahlil qilish orqali. Ikkinchi maqsad axborotni olish va qo'llash bo'lib, u axborotiy matnlar orqali ma'lumot olish va uni ishlatishga asoslangan, bu maqsad ham baholashning 50% qismini egallaydi va ePIRLSda 100% ni tashkil etadi, chunki u maktab loyihalari va tadqiqotlar uchun muhimdir. Adabiy tajriba maqsadi o'quvchilarning o'qishdan zavq olishini oshiradi va u adabiy matnlar, masalan, qisqa hikoyalar yoki ertaklar orqali amalga oshiriladi, bu matnlar o'quvchilarning hayoliy olamini boyitadi va ularning emotsional rivojlanishiga hissa qo'shadi. Axborotni olish va qo'llash maqsadi esa o'quvchilarning ilmiy va amaliy ma'lumotlarni tushunishini baholaydi, masalan, maqolalar yoki ko'rsatmalar orqali va bu maqsad ta'limning "o'qish orqali o'rganish" bosqichiga mos keladi. Ushbu maqsadlar ta'limdagi global standartlarni oshirishda muhim rol o'ynaydi va mamlakatlarga o'z tizimlarini yaxshilashga yordam beradi, chunki natijalar asosida strategiyalar ishlab

chiqiladi. Maqsadlar orasida o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish ham bor, bu esa natijalarni amaliy qo'llashga imkon beradi va ko'plab mamlakatlarda muvaffaqiyatli ishlatilgan. Umuman, o'qish maqsadlari ta'lim tizimlarini taqqoslash orqali eng yaxshi tajribalarni almashishni rag'batlantiradi va islohotlarga asos bo'lgan.

Tushunish jarayonlari: Matn bilan ishlashning to'rtta asosiy jarayoni.

PIRLS baholash tizimida tushunish jarayonlari to'rtta asosiy jarayonga bo'linadi, ulardan birinchisi aniq ma'lumotni topish va olish bo'lib, u matnda aniq ko'rsatilgan ma'lumotlarni topishga qaratilgan va tushunish jarayonlarining 20% ni tashkil etadi, bu jarayon o'quvchilarning asosiy ko'nikmalarini baholaydi. Ikkinchisi oddiy xulosalar chiqarish bo'lib, u matndan oddiy xulosalar chiqarishga asoslangan va 30% ni egallaydi, masalan, voqealar sabab-oqibatini aniqlash. Uchinchisi fikrlarni talqin va integratsiya qilish bo'lib, u matndagi fikrlarni talqin va birlashtirishga qaratilgan va 30% ni tashkil etadi, bu jarayon o'quvchilarning chuqur tahlil ko'nikmalarini o'lchaydi. To'rtinchisi mazmun va matn elementlarini baholash va tanqid qilish bo'lib, u matn mazmuni va elementlarini baholashga asoslangan va 20% ni egallaydi, masalan, matnning ishonchliligini baholash. Ushbu jarayonlar ta'limdagi omillarni chuqur tahlil qilishga imkon beradi va natijalarni ishonchli qiladi. Jarayonlar orasida o'quvchilarning motivatsiyasini o'rganish ham bor, bu esa amaliy qo'llashga yordam beradi. Umuman, tushunish jarayonlari ta'lim baholashning ilmiy asosini ta'minlaydi.

Matn turlari va vazifalar: Baholashda ishlatiladigan matnlar va ularga oid vazifalar. PIRLS baholash tizimida matn turlari asosan ikkiga bo'linadi, ya'ni adabiy va axborotiy matnlar, bu turlar o'quvchilarning o'qish maqsadlariga mos ravishda tanlanadi va ularning har biri baholashning 50% qismini tashkil etadi, chunki dastur o'quvchilarning turli o'qish tajribalarini muvozanatli baholashga qaratilgan bo'lib, adabiy matnlar hikoyalar, ertaklar yoki qisqa romanlar orqali adabiy tajribani baholaydi, masalan, 2006-yildagi "Shiny Straw" yoki 2016-yildagi "Oliver and the Griffin" kabi matnlar, bu matnlar o'quvchilarning ijodiy tushunishini rivojlantiradi va ular voqealar, personajlar, muhit va til unsurlarini o'z ichiga oladi, axborotiy matnlar esa maqolalar, ko'rsatmalar, jadvallar, diagrammalar yoki veb-saytlar orqali axborotni olish va qo'llashni o'lchaydi, masalan, 2011-yildagi "Where's the Honey?"

yoki "Icelandic Horses" kabi matnlar, bu matnlar o'quvchilarning ilmiy va amaliy ma'lumotlarni tushunishini baholaydi va ularning uzunligi 600-900 so'z atrofida bo'lib, diagrammalar, rasmlar va jadvallar bilan boyitilgan. Vazifalar ko'p tanlovli va ochiq savollardan iborat bo'lib, ular matn bilan ishlash ko'nikmalarini baholaydi, masalan, adabiy matnlarda vazifalar voqealarning rivojini, personajlarning xarakterini yoki mavzuni tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, axborotiy matnlarda esa ma'lumotlarni topish, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash yoki ma'lumotlarni qo'llashga oid savollar beriladi, bu vazifalar o'quvchilarning tushunish jarayonlarini – aniq ma'lumotni topish, oddiy xulosalar chiqarish, fikrlarni talqin qilish va matnni baholashni o'lchaydi. Matn turlari global ko'lamda taqqoslashlarga imkon beradi va ta'limdagi turli madaniy va iqtisodiy sharoitlarni hisobga oladi, chunki matnlar xalqaro ekspertlar tomonidan tanlanadi va ular bolalarning yoshiga mos bo'lib, o'qish tezligi va tushunish darajasini hisobga olgan holda tuziladi, masalan, adabiy matnlar o'quvchilarning emotsional rivojlanishiga hissa qo'shadi, axborotiy matnlar esa ularning bilim olish qobiliyatini oshiradi. Vazifalar siyosiy va iqtisodiy omillarga bog'liq trendlarni ko'rsatadi, chunki natijalar mamlakatlar ta'lim tizimlaridagi farqlarni aniqlaydi va masalan, yuqori iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda axborotiy matnlar bilan ishlash ko'nikmalari yaxshiroq bo'lishi mumkin, bu vazifalar orqali ta'limdagi tengsizliklarni bartaraf etish strategiyalari ishlab chiqiladi. Bundan tashqari, ePIRLS komponentida matn turlari raqamli shaklda bo'lib, veb-saytlar va interaktiv elementlar orqali baholanadi, masalan, maktab loyihalari simulyatsiyasi orqali o'quvchilar 5-10 sahifali veb-saytlarda ma'lumot qidiradi va bu matnlar internetdan olingan bo'lib, yopiq muhitda taqdim etiladi, vazifalar navigatsiya ko'nikmalarini ham baholaydi. Matn turlari va vazifalar ta'limdagi global standartlarni oshirishda muhim rol o'ynaydi va mamlakatlarga o'z tizimlarini yaxshilashga yordam beradi, chunki natijalar asosida o'qish darslarini yangilash yoki resurslarni taqsimlash kabi choralar ko'riladi, masalan, ko'plab mamlakatlar PIRLS matnlariga o'xshash materiallarni milliy dasturlarga kiritgan. Umuman, matn turlari va vazifalar global ta'lim siyosatini shakllantirishda muhim vosita bo'lib, ular o'quvchilarning savodxonligini chuqur baholaydi va ta'limdagi innovatsiyalarni

rag'batlantiradi, shuningdek, matnlarning uzunligi va murakkabligi o'quvchilarning yoshiga mos bo'lib, Flesch-Kincaid indeksi bo'yicha baholanadi, masalan, 4-7 sinf darajasi. Natijada, bu tizim ta'lim tadqiqotlarida etakchi o'rinni egallaydi va ko'plab mamlakatlarda ijobiy o'zgarishlarga sabab bo'lgan.

Baholash metodlari va ballash: Savollar turlari va baholash mezonlari.

PIRLS baholash metodlari ko'p tanlovli va ochiq savollarni o'z ichiga oladi, ko'p tanlovli savollar 1 ball, ochiq savollar esa 1-3 ballgacha beriladi, bu metodlar o'quvchilarning tushunish darajasini aniq o'lchaydi va ko'p tanlovli savollar asosan aniq ma'lumotni topish va oddiy xulosalar chiqarish jarayonlariga qaratilgan bo'lib, ochiq savollar fikrlarni talqin qilish va matnni baholashga mo'ljallangan, masalan, "Matnning asosiy mavzusi nima?" kabi savollar 2 ballgacha baholanadi. Ballash xalqaro shkala bo'yicha amalga oshiriladi, o'rtacha 500 ball hisoblanadi va bu shkala benchmarklar – quyi (300-400), o'rta (400-475), yuqori (475-550) va yuqori darajali (550+) darajalar orqali talqin qilinadi, baholash mezonlari savolning murakkabligiga bog'liq bo'lib, ochiq savollarda to'liq javob 3 ball, qisman javob 1-2 ball oladi. Metodlar ta'lim siyosatini isloh qilishda juda muhim hisoblanadi, chunki ular o'qish savodxonligini oshirish strategiyalarini taklif etadi, masalan, o'qituvchilar malakasini oshirish yoki resurslarni samarali taqsimlash kabi choralar va bu choralar orqali ta'lim samaradorligi oshadi, shuningdek, tadqiqotlarda PIRLS ma'lumotlari o'qituvchilar amaliyoti va ijtimoiy-iqtisodiy omillarni chuqur o'rganish uchun ishlatiladi. Masalan, ko'plab mamlakatlar PIRLS natijalariga asoslanib, o'qish darslarini yangilagan va bolalarning o'qishga qiziqishini oshirish dasturlarini joriy qilgan, bu dasturlar muvaffaqiyatli bo'lib, savodxonlik darajasini oshirgan va baholash metodlari ta'limdagi global standartlarni oshirishda vosita bo'lib, mamlakatlarga o'z tizimlarini yaxshilashga yordam beradi. Ahamiyati shundaki, PIRLS baholash metodlari ta'limdagi tendensiyalarni oldindan ko'rishga imkon beradi va islohotlarni samarali qiladi, masalan, pandemiya ta'sirini tahlil qilish orqali raqamli baholash kengaytirilgan, qo'llanilishi esa tadqiqotlar, siyosat hujjatlarida va o'qituvchilar tayyorlashda ko'rinadi, bu esa natijalarni keng doirada ishlatishni ta'minlaydi. Umuman, baholash metodlari va ballash ta'lim sohasida etakchi rol

o'ynab, ko'plab mamlakatlarda ijobiy o'zgarishlarga sabab bo'lgan va uning ahamiyati vaqt o'tishi bilan yanada ortib bormoqda, shuningdek, ballash statistik usullar orqali adolatli bo'lib, IRT (Item Response Theory) modeli ishlatiladi. Natijada, bu tizim o'quvchilarning savodxonligini chuqur baholaydi va ta'limdagi innovatsiyalarni rag'batlantiradi.

Baholash tizimining ahamiyati va rivojlanishi. PIRLS baholash tizimi ta'limdagi global trendlarni monitoring qilishda davom etadi va uning kelajagi raqamli texnologiyalarga asoslangan bo'ladi, masalan, 2026 siklida raqamli baholash to'liq amalga oshiriladi va 25 yillik ma'lumotlar taqdim etiladi, bu ma'lumotlar ta'lim tadqiqotlarini yanada boyitadi va uzoq muddatli tahlillarga imkon beradi, shuningdek, o'zgarishlar dasturni zamonaviy muammolarga moslashtiradi, masalan, sun'iy intellekt va onlayn ta'limning ta'sirini o'rganish va bu o'rganishlar kelajak ta'lim siyosatiga ta'sir qiladi. Kelajakda PIRLS yanada ko'proq mamlakatlarni qamrab olishi va yangi komponentlarni qo'shishi mumkin, bu esa natijalarni yanada ishonchli qiladi va global hamkorlikni kuchaytiradi, masalan, ePIRLS raqamli savodxonlikni baholashni kengaytiradi. Xulosada, PIRLS baholash tizimi ta'lim siyosatini shakllantirishda muhim vosita bo'lib qoladi va global savodxonlikni oshirishga hissa qo'shadi, shuningdek, u ta'limdagi o'zgarishlarni kuzatish va yaxshilashda davom etadi, bu dastur ta'limdagi innovatsiyalarni rag'batlantiradi va ko'plab mamlakatlarga foyda keltiradi. Ushbu tizimning ahamiyati shundaki, u o'quvchilarning savodxonligini xalqaro miqyosda baholaydi va trendlarni monitoring qiladi, masalan, 2001-yildan beri 5 yillik sikllar orqali ta'limdagi o'zgarishlarni ko'rsatadi. Rivojlanishi esa 2001-yildagi birinchi sikldan boshlab raqamli shaklga o'tish bilan davom etmoqda, 2016-yilda ePIRLS qo'shilgan va 2021-yilda to'liq raqamli bo'lgan, bu rivojlanish ta'lim baholashning evolyutsiyasini aks ettiradi. Umuman, PIRLS tizimining rivojlanishi ta'lim sohasidagi evolyutsiyani aks ettiradi va kelajak avlodlar uchun ijobiy natijalarga olib keladi, shuningdek, uning ahamiyati ta'limdagi tengsizliklarni bartaraf etishda ko'rinadi.

Nazorat savollari

1. PIRLS baholash tizimida o'qish savodxonligi qanday ta'riflanadi?

2. O'qishning qaysi ikkita asosiy maqsadi baholanadi?
3. Adabiy tajriba maqsadi baholashning necha foizini tashkil etadi?
4. Tushunish jarayonlaridan biri nima?
5. Aniq ma'lumotni topish jarayoni necha foizni egallaydi?
6. Matn turlari qanday?
7. Vazifalar qanday turlarga bo'linadi?
8. Ko'p tanlovli savollar necha ball beradi?
9. ePIRLS nima uchun ishlatiladi?
10. Baholash shkalasining o'rtacha balli qancha?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. PIRLS 2021 Assessment Frameworks. TIMSS & PIRLS.
<https://pirls2021.org/frameworks/>
2. PIRLS. IEA. <https://www.iea.nl/studies/iea/pirls>
3. Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS). NCES.
<https://nces.ed.gov/surveys/pirls/>
4. PIRLS 2026 Assessment Frameworks. Boston College.
<https://timssandpirls.bc.edu/pirls2026/frameworks/index.html>
5. Sample Test Questions. NCES.
<https://nces.ed.gov/surveys/pirls/items.asp?sub=yes>
6. PIRLS 2016 Assessment Framework. Boston College.
<https://pirls2016.org/framework.html>
7. PIRLS Framework. ILSA Gateway. <https://ilsa-gateway.org/studies/frameworks/1697>
8. PIRLS Training. MOE.
<https://www.moe.gov.ae/Ar/ImportantLinks/InternationalAssessments/Documents/PIRLS%20-%20Training%201.pdf>
9. Interpretation of PIRLS Framework. MOSPBS.
<https://www.mospbs.com/uploads/files/2025/08/20250808/6e1c60bcbfec92dd3415749992ed2cd1.pdf>

10. PIRLS 2026 Assessment Design. Boston College.
https://timssandpirls.bc.edu/pirls2026/frameworks/downloads/P26_Ch3_Assessment-Design.pdf
11. Purposes for Reading. PIRLS 2021.
<https://pirls2021.org/frameworks/home/reading-assessment-framework/purposes-for-reading/index.html>
12. PIRLS 2021 Publications. IEA.
<https://www.iea.nl/studies/iea/pirls/2021/take-the-pirls-assessment>

2.3. PIRLS Xalqaro tadqiqotida o‘qish savodxonligini shakllantirishga ta’sir etuvchi omillar

Reja

1. Kirish: PIRLS tadqiqotining maqsadi va o‘qish savodxonligini shakllantirish omillari haqida umumiy ma’lumot.
2. Uy sharoitlari: Oilaviy muhit, erta ta’lim tajribalari va ota-onalar ta’siri.
3. Maktab sharoitlari: Maktab xususiyatlari, resurslar va muhit.
4. Sinf sharoitlari: O‘qituvchi malakasi, dars tashkiloti va texnologiyalar.
5. O‘quvchi xususiyatlari, munosabatlari va xatti-harakatlari: Shaxsiy omillar va motivatsiya.
6. Milliy sharoitlari: Ta’lim tizimi va o‘quv dasturlari.
7. Xulosa: Omillarning o‘zaro bog‘liqligi va takliflar.

Tayanch Iboralar va Ularning Izohi

- O‘qish savodxonligi: Yozma matnlarni tushunish, tahlil qilish va qo‘llash qobiliyati; Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS) ta’rifiga ko‘ra, adabiy va axborotiy o‘qishni o‘z ichiga oladi.
- Uy sharoitlari: Oiladagi SES (ijtimoiy-iqtisodiy holat), erta savodxonlik tajribalari, ota-onalar o‘qishi va til muhiti; yuqori SES bolalarning natijalarini oshiradi.
- Maktab sharoitlari: Maktab hajmi, resurslari (kutubxona va texnologiyalar) hamda umumiy muhit; ijobiy sharoit o‘quv natijalarini yaxshilaydi.

- Sinf sharoitlari: O'qituvchi tajribasi, dars metodlari va ICTdan foydalanish; samarali metodika tushunishni rivojlantiradi.
- O'quvchi xususiyatlari: Yosh, jins, o'qishga munosabat va o'qish vaqti; motivatsiya yuqori natijalar bilan bog'liq.
- Milliy sharoitlar: Ta'lim tizimi sifati, maktabgacha ta'lim qamrovi va dasturlar; rivojlangan tizimlar yuqori ko'rsatkich beradi.
- Motivatsiya: O'qishga ichki qiziqish; natijalarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.
- Ijtimoiy-iqtisodiy holat (SES): Oila daromadi va ota-onaning ta'lim darajasi; past SES resurslarni cheklaydi.
- Texnologiyalar (ICT): Raqamli qurilmalar va onlayn resurslar; to'g'ri foydalanish ko'nikmalarni rivojlantiradi, noto'g'ri foydalanish natijalarni pasaytirishi mumkin; ePIRLS doirasida baholanadi.
- Maktab muhiti: Xavfsizlik, intizom va akademik urg'u; ijobiy muhit o'quv samaradorligini oshiradi.
- ePIRLS: ePIRLS — PIRLSning raqamli moduli; onlayn o'qish va raqamli savodxonlikni baholaydi.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) – bu IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) tomonidan o'tkaziladigan xalqaro tadqiqot bo'lib, asosan 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholashga qaratilgan. Tadqiqot 2001-yildan beri har 5 yilda o'tkazilib kelmoqda va 2021-yil siklida 57 mamlakat va 8 benchmarking entiti (masalan, shaharlar yoki viloyatlar) ishtirok etgan, jumladan jami 400 mingdan ortiq o'quvchi va ularning oilalari, o'qituvchilari va maktab rahbarlari orqali yig'ilgan ma'lumotlar. PIRLSning asosiy maqsadi – o'quvchilarning o'qish yutuqlarini monitoring qilish, vaqt o'tishi bilan trendlarni aniqlash va savodxonlikka ta'sir etuvchi omillarni chuqur o'rganishdir. O'qish savodxonligi PIRLSda ikki asosiy maqsad (adabiy tajriba, ya'ni hikoyalar va adabiy matnlar orqali zavq olish va emotsional rivojlanish, hamda axborot olish va qo'llash, ya'ni ilmiy maqolalar yoki ko'rsatmalar orqali ma'lumot olish) va to'rt jarayon (aniq ma'lumotni topish va olish, oddiy xulosalar chiqarish, fikrlarni talqin va integratsiya qilish, mazmun va matn

elementlarini baholash va tanqid qilish) asosida baholanadi. 2021-yil natijalari ko'ra, global o'rtacha ball 500 bo'lib, ammo COVID-19 pandemiyasi sababli ko'plab mamlakatlarda natijalar o'rtacha 15-40 ball pasaygan, masalan, maktablarning uzoq muddat yopilishi (50 haftadan ortiq) natijalarni 40 ballgacha pasaytirgan. O'zbekistonda natija 437 ball bo'lib, bu global o'rtachadan past, ammo qizlar yigitlardan 15-20 ball yuqori ko'rsatkichga ega bo'lib, jinsiy farqlarning mavjudligini ko'rsatadi. Omillar besh darajada (uy, maktab, sinf, o'quvchi va milliy) tahlil etiladi va ular o'zaro bog'liq: masalan, uy muhitidagi erta tajribalar maktabdagi muvaffaqiyatga asos bo'ladi, sinf sharoitlari esa o'quvchi motivatsiyasiga bevosita ta'sir qiladi. Tadqiqot natijalari ta'lim siyosatini shakllantirishda ishlatiladi, masalan, Singapur va Angliya kabi mamlakatlarda yuqori natijalar (Singapur 587 ball) resurslar va motivatsiya strategiyalariga bog'liq bo'lib, bu mamlakatlar ta'lim investitsiyalarini o'qish dasturlariga yo'naltirgan. PIRLS 2021 raqamli formatga o'tgan bo'lib, ePIRLS komponenti orqali onlayn o'qishni baholaydi, bu zamonaviy ta'limda raqamli savodxonlikning ahamiyatini ta'kidlaydi va pandemiya davrida onlayn ta'limning zaif tomonlarini ochib berdi, masalan, raqamli resurslarga kirish imkoniyati cheklangan bolalar natijalari pasaygan. Umuman, PIRLS tadqiqoti nafaqat baholash vositasi, balki ta'lim tizimlarini yaxshilash uchun strategik ma'lumotlar manbai bo'lib, ko'plab mamlakatlarda islohotlarga asos bo'lgan, masalan, Finlyandiya va Rossiyada o'qish madaniyatini rivojlantirish dasturlari joriy etilgan.

PIRLS tadqiqoti o'qish savodxonligini rivojlantirishdagi omillarni chuqur o'rganadi, chunki bu omillar nafaqat individual yutuqlarga, balki butun jamiyatning intellektual, ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotiga bevosita ta'sir qiladi. Tadqiqot maqsadi – 4-sinf o'quvchilarining o'qish qobiliyatini baholash va ta'sir etuvchi kontekstlarni (uy, maktab, sinf, o'quvchi va milliy) aniqlashdir, bu esa mamlakatlarga o'z ta'lim tizimlarini xalqaro standartlar bilan solishtirish va kamchiliklarni bartaraf etish imkonini beradi. 2021-yil natijalari shuni ko'rsatadiki, global o'rtacha ball pasaygan, ammo yuqori SES va motivatsiya yuqori natijalarni saqlab qolgan, masalan, Singapurda natijalar 587 ball bo'lib, bu mamlakatning ta'lim siyosatining samaradorligini ko'rsatadi. Omillar o'zaro bog'liq: masalan, uyda erta savodxonlik

maktabdagi muvaffaqiyatga asos bo'ladi, sinf sharoitlari o'quvchi motivatsiyasini oshiradi, milliy sharoitlar esa barchasini qamrab oladi. Tadqiqot 61 mamlakatda 400 ming o'quvchiga asoslangan va pandemiya ta'sirini ko'rsatgan, masalan, maktab yopilishi natijalarni 40 ball pasaytirgan va raqamli ta'limning zaif tomonlarini ochib berdi. O'qish savodxonligi – jamiyat va shaxs uchun muhim, chunki u barcha fanlarga asos va iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi, masalan, yuqori savodxonlik darajasi innovatsiyalar va kasbiy muvaffaqiyatni ta'minlaydi. PIRLS natijalari ta'lim siyosatini shakllantirishda ishlatiladi, masalan, rivojlangan mamlakatlarda (Singapur, Angliya) yuqori natijalar resurslar va dasturlarga bog'liq, ammo rivojlanayotgan mamlakatlarda (masalan, O'zbekiston) past natijalar (437 ball) ta'lim investitsiyalarini oshirish zarurligini ko'rsatadi.

Omillar orasida uy va maktab omillari asosiy, chunki ular bolalarning erta tajribasini shakllantiradi va keyingi bosqichlarga ta'sir qiladi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, yuqori imkoniyatlar yuqori natijalarga olib keladi, ammo nomutanosibliklar (masalan, past SES yoki pandemiya) muammolarga sabab bo'ladi va ularni bartaraf etish uchun integratsion yondashuv kerak. PIRLS 2026 da yangi omillar (raqamli o'qish va sun'iy intellekt ta'siri) qo'shilishi kutilmoqda, chunki 2021 sikli raqamli formatga o'tishni ko'rsatdi va bu ta'limdagi global o'zgarishlarni aks ettiradi. Umuman, PIRLS nafaqat statistik ma'lumotlar yig'ish, balki ta'lim mutaxassislariga amaliy tavsiyalar berish orqali ta'lim jarayonini yaxshilaydi, masalan, o'qituvchilar uchun treninglar va o'quv dasturlarini takomillashtirish.

Uy sharoitlari. Uy muhiti o'qish savodxonligining asosini qo'yadi va PIRLS 2021 natijalariga ko'ra, erta savodxonlik tajribalari (ota-onalar kitob o'qishi, hikoya aytishi, alifbo o'yinlari, suhbatlar, harflar yozish, belgilarni o'qish) til va savodxonlikni rivojlantiradi, bu esa bolalarning maktabga tayyorligini oshiradi. Masalan, erta tajribasi yuqori bolalar o'rtacha 50-60 ball yuqori natija ko'rsatadi, chunki bu tajribalar til ko'nikmalarini va o'qishga qiziqishni erta shakllantiradi. Ijtimoiy-iqtisodiy holat (SES) muhim: yuqori SES oilalarda (yuqori ta'lim, daromad, kasb) bolalar ko'proq kitob va resurslarga ega, bu natijalarni oshiradi va PIRLS 2021 ko'ra, ko'p kitobli uylarda natijalar 573 ball, kam kitobli uylarda 534 ball bo'lib, bu

farq resurslar cheklanganligini ko'rsatadi. Ota-onalar o'qishi va munosabati bolalarning odatlarini shakllantiradi; ota-onalar o'qishni yoqtirsa, bolalar natijasi yuqori (513 ball vs. 491 ball), chunki bu munosabat oilada kitobxonlik madaniyatini yaratadi va motivatsiyani oshiradi. ICT: Raqamli qurilmalar haqida suhbatlar va monitoring (masalan, xavfsizlik muhokamasi) muhim, chunki nazoratsiz foydalanish natijalarni pasaytirishi mumkin, ammo to'g'ri ishlatilsa, raqamli savodxonlikni oshiradi va ePIRLSda baholanadi. Til omili: Uy tili maktab tiliga mos kelmasa, qiyinchiliklar paydo bo'ladi, ammo ikki tillilik afzallik berishi mumkin, masalan, immigrant oilalarda til qo'llab-quvvatlashi natijalarni 10-15 ball oshiradi. Tadqiqotlar (PIRLS 2006 va 2011) shuni ko'rsatadiki, uy savodxonligi muhiti motivatsiya va tushunishni oshiradi, masalan, Belgiyada yuqori HLE (home literacy environment) bolalar natijalarini 13% oshirgan va bu natija ko'plab mamlakatlarda tasdiqlangan. Pandemiya davrida uy omillari muhimroq bo'lgan, chunki maktab yopilishi uy qo'llab-quvvatlashiga bog'liq bo'lgan va past SES oilalarda natijalar ko'proq pasaygan (30-40 ball). Uyda ko'p kitob va o'qish odatlari bolalarning o'qish vaqtini oshiradi, bu esa uzoq muddatli muvaffaqiyatga olib keladi, masalan, kitobxon oilalarda bolalar o'qishni zavq olish vositasi sifatida ko'radi. Ota-onalar ishtiroki (birgalikda o'qish, hikoya aytish) motivatsiyani oshiradi va til ko'nikmalarini rivojlantiradi, shuningdek, bu ishtirok pandemiya davrida onlayn ta'limda muhim rol o'ynagan. Umuman, uy sharoitlari ta'limdagi tengsizliklarni belgilaydi va ularni yaxshilash uchun oilaviy dasturlar (masalan, ota-onalar uchun savodxonlik treninglari) kerak. Quyidagi jadval uy sharoitlarining ta'sirini batafsil ko'rsatadi:

2.3.1-jadval

Uy sharoitlari omillari: O'qish savodxonligiga ta'siri

Uy Sharoitlari Omllari	Ta'siri O'qish Savodxonligiga	Misollar va Statistika (PIRLS 2021 va Oldingi Sikllar)
Erta tajribalari	Til asosini qo'yadi va motivatsiyani erta shakllantiradi	Kitob o'qish va hikoya aytish: 50-60 ball oshish; Belgiyada 13% yaxshilash (PIRLS 2006)
SES	Resurslarga kirish va	Yuqori SES: 573 ball; Kam kitobli

	imkoniyatlarni belgilaydi, past SES tengsizlikka olib keladi	uylar: 534 ball; Pandemiya past SES -30-40 ball pasayish
Ota-onalar o'qishi	Motivatsiya oshiradi va oilaviy madaniyat yaratadi	Yoqtirsa: 513 ball; Yoqtirmasa: 491 ball; Immigrant oilalarda til qo'llab-quvvatlashi +10-15 ball
Til va ICT	Ko'nikmalarni shakllantiradi va zamonaviy savodxonlikni ta'minlaydi	Ikki tillilik: afzallik beradi; Nazaratsiz ICT: natijalarni 10-20 ball pasaytirishi mumkin; ePIRLSda raqamli tajribalar o'rganiladi

Maktab sharoitlari. Maktab xususiyatlari (hajmi, joylashuvi: shahar, qishloq) va resurslari (kutubxonalar, texnologiyalar, yordamchi xodimlar) o'qish muhitini belgilaydi va PIRLS 2021 ko'ra, qishloq maktablarda resurslar kamligi natijalarni o'rtacha 20 ball pasaytiradi, chunki shahar maktablari ko'proq resurslarga ega. O'quvchilar tarkibi SES: yuqori SES talabalar ko'p bo'lsa, past SES bolalar foyda ko'radi (peer effect), masalan, yuqori SES tarkibdagi maktablarda natijalar 541 ball (yuqori benchmark). Maktab kutubxonasi va texnologiyalar past SES bolalari uchun muhim, chunki ular o'qish odatlarini rivojlantiradi va pandemiya davrida raqamli resurslar muhim bo'lgan. Maktab muhiti: Xavfsizlik, akademik urg'u va tartib natijalarni oshiradi, masalan, ijobiy muhit 20-30 ball oshiradi va bullying mavjud bo'lsa, natijalar pasayadi. O'qituvchilar qoniqishi va ota-onalar ishtiroki (maktab tadbirlari) muhim; yuqori qoniqish o'qituvchi saqlab qolishni ta'minlaydi va natijalarni 15 ball oshiradi. Direktor tajribasi va tayyorligi maktab samaradorligini oshiradi, masalan, tajribali rahbarlar resurslarni samarali taqsimlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktab resurslari (kompyuterlar soni) natijalarga ta'sir etadi, masalan, yuqori sonli maktablarda natijalar yaxshi va ePIRLSda raqamli resurslarning roli ta'kidlangan. Pandemiya davrida maktab yopilishi natijalarni pasaytirgan (50 hafta yopilganda 40 ball pasayish) va raqamli ta'limga o'tish zarurligini ko'rsatdi. Ota-onalar ishtiroki uy va maktab bog'lanishini kuchaytiradi, masalan, maktab tadbirlari motivatsiyani oshiradi va past SES oilalar uchun qo'llab-quvvatlash beradi. Umuman, maktab sharoitlari ta'limdagi tengsizliklarni bartaraf etishda muhim va ularni yaxshilash uchun investitsiyalar (masalan, kutubxonalar

rivojlantirish) kerak. Quyidagi jadval maktab sharoitlarining ta'sirini batafsil ko'rsatadi:

2.3.2-jadval

Maktab sharoitlari omillari: O'qish savodxonligiga ta'siri

Maktab Sharoitlari Omillari	Ta'siri	Misollar va Statistika (PIRLS 2021 va Oldingi Sikllar)
Resurslar	O'qish imkoniyatlari oshiradi va tengsizliklarni kamaytiradi	Kutubxonalar: past SES uchun +20 ball; Kompyuterlar yuqori soni: natijalar +15 ball; ePIRLSda raqamli resurslar roli
Muhit	Motivatsiya saqlaydi va psixologik holatni ta'minlaydi	Xavfsiz muhit: 541 ball; Bullying mavjud: -20-30 ball; Akademik urg'u: motivatsiya +10-15 ball
Ota-onalar ishtiroki	Natijalarni yaxshilaydi va uy-maktab bog'lanishini kuchaytiradi	Tadbirlar: motivatsiya oshishi; Direktor tajribasi: samaradorlik +15 ball; Pandemiya onlayn ishtirok muhim

Sinf sharoitlari. O'qituvchi malakasi (ta'lim, tajriba, professional rivojlanish) va dars uslublari (dekodlash, lug'at oshirish, tushunish strategiyalari: monitoring, bog'lanish, tuzilma tahlili, oldindan taxmin qilish, savollar berish) asosiy bo'lib, tajribali o'qituvchilar natijalarni oshiradi (10 yil tajriba +15 ball). Motivatsiya strategiyalari (tanlovli o'qish, turli matnlar, muhokamalar, ijodiy vazifalar) ishtirokni oshiradi va o'quvchilarning ichki qiziqishini uyg'otadi. Guruh tashkiloti: Kichik guruhlar shaxsiy ehtiyojlarni qondiradi, ammo qobiliyat bo'yicha guruhlash past natijalilarga zarar berishi mumkin, masalan, yuqori guruhlarda natijalar oshiradi, past guruhlarda motivatsiya pasayadi. Sinf kutubxonasi va raqamli resurslar mustaqil o'qishni rag'batlantiradi va ePIRLSda onlayn matnlar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. ICT: Raqamli o'qish darslari (onlayn matnlar, navigatsiya, interaktiv vazifalar) muhim, chunki raqamli o'qish jarayonlari farq qiladi va pandemiya davrida onlayn darslar natijalarni saqlab qolishga yordam berdi. Sinf buzilishlari va

cheklovchi omillar (tayyorlik, salomatlik, xatti-harakat muammolari) natijalarni pasaytiradi, masalan, buzilishlar menejmenti yaxshi bo'lsa, natijalar 10-20 ball oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, professional rivojlanish natijalarni 20% oshiradi va top-performing mamlakatlarda (Singapur) o'qituvchilarning dars strategiyalari natijalarni 587 ballgacha oshirgan. Sinfda texnologiyalar to'g'ri ishlatilsa, tushunishni rivojlantiradi, ammo nazoratsiz foydalanish buzilishlarga olib keladi va o'qituvchilar uchun treninglar kerak. Umuman, sinf sharoitlari ta'lim jarayonining markaziy elementi bo'lib, ularni yaxshilash uchun individual yondashuv (differensial ta'lim) va raqamli vositalarni integratsiya qilish zarur. Quyidagi jadval sinf sharoitlarining ta'sirini batafsil ko'rsatadi:

2.3.3-jadval

Sinf sharoitlari omillari: O'qish savodxonligiga ta'siri

Sinf Sharoitlari Omllari	Ta'siri	Misollar va Statistika (PIRLS 2021 va Oldingi Sikllar)
O'qituvchi malakasi	Dars sifatini oshiradi va individual ehtiyojlarni qondiradi	Tajriba: +15 ball; Professional rivojlanish: +20%; Singapurda strategiyalar 587 ball
Dars tashkiloti	Ehtiyojlarni qondiradi va motivatsiyani oshiradi	Kichik guruhlar: yaxshilash; Turli matnlar va muhokamalar: motivatsiya +10-15 ball; Qobiliyat guruhlash: past guruhlarda pasayish
ICT va kutubxonalar	Ko'nikmalarni kengaytiradi va zamonaviy savodxonlikni ta'minlaydi	Raqamli matnlar: ePIRLSda natija oshishi; Buzilishlar: -10-20 ball; Onlayn darslar pandemiyada saqlab qolish

O'quvchi xususiyatlari, munosabatlari va xatti-harakatlari. O'quvchi demografiyasi (yosh, jins: qizlar o'g'illarga qaraganda +15 ball yuqori, til, fuqarolik, immigrant holati) ta'sir etadi va PIRLS 2021 ko'ra, qizlarning yuqori natijasi (46% "juda yoqtiradi" vs. boys 37%) jinsiy farqlarning psixologik va ijtimoiy sabablarini

ko'rsatadi. Maktab tajribalari (tegishlilik hissi, bullying, maktabdagi his-tuyg'ular, darslarda ishtirok) natijalarga ta'sir etadi; bullying pasaytiradi (-20 ball) va ijobiy his-tuyg'ular motivatsiyani oshiradi. O'qish munosabati: O'qishni yoqtirish va ishonch natijalarni oshiradi (513 ball vs. 491 ball), chunki ichki motivatsiya uzoq muddatli savodxonlikni ta'minlaydi. O'qish vaqti va maqsadlari (adabiy, axborotiy), formatlar (qog'oz vs. raqamli: raqamli formatda pasayish mumkin, chunki ekran o'qish tezligini pasaytiradi) muhim. Raqamli qurilmalar foydalanishi ta'sir etadi, masalan, nazoratli ishlatish raqamli savodxonlikni oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori motivatsiya natijalarni 30 ball oshiradi va bullyingni bartaraf etish dasturlari (masalan, maktab psixologlari) natijalarni yaxshilaydi. Umuman, o'quvchi omillari individual yondashuvni talab etadi va ularni o'rganish ta'limda differensial metodlarni joriy etishga yordam beradi. Quyidagi jadval o'quvchi omillarning ta'sirini batafsil ko'rsatadi:

2.3.4-jadval

O'quvchi omillari: O'qish savodxonligiga ta'siri

O'quvchi Omillari	Ta'siri	Misollar va Statistika (PIRLS 2021 va Oldingi Sikllar)
Munosabatlar	Motivatsiya oshiradi va ichki qiziqishni shakllantiradi	Yoqtirish: 513 ball; Do not like: 491 ball; Qizlar "yoqtiradi" 46% vs. boys 37%
Xatti-harakatlar	Natijalarni yaxshilaydi va o'quv jarayonini ta'minlaydi	O'qish vaqti: +20-30 ball; Bullying: -20 ball; Raqamli format: ekran pasayishi 10-15 ball
Xususiyatlar	Farqlar yaratadi va individual yondashuvni talab etadi	Qizlar: +15 ball; Immigrant bolalar: til farqi -10 ball; Ijobiy his-tuyg'ular: +15-20 ball

Milliy sharoitlar. Ta'lim tizimi (maktab yillari, kirish yoshi, qaytarish siyosati, o'qituvchi nisbati) ta'sir etadi va rivojlangan mamlakatlarda (Singapur) yuqori natijalar dasturlarga bog'liq. Preprimary ta'lim (sifatli bo'lsa + natija), til siyosati (ikkitillilikni qo'llab-quvvatlash), o'qituvchi tayyorligi va dasturlar (dekodlashdan

tushunishgacha, raqamli komponentlar qo'shish) muhim. PIRLS 2021: preprimary qatnashgan bolalar yuqori natija ko'rsatgan va O'zbekistonda preprimary ta'limni rivojlantirish natijalarni oshirishi mumkin. Til siyosati immigrantlar uchun muhim, masalan, rivojlangan mamlakatlarda til qo'llab-quvvatlash dasturlari natijalarni 15-20 ball oshiradi. Dasturlar materiallar va texnologiyalarni o'z ichiga oladi, masalan, raqamli o'qishni integratsiya qilish pandemiya davrida muhim bo'lgan. Umuman, milliy sharoitlar global solishtirmalarga asos bo'ladi va O'zbekiston kabi mamlakatlarda ta'lim islohotlari (997-son qaror) xalqaro standartlarga moslashishni ta'minlaydi.

Omillar o'zaro bog'liq: uy va maktab hamkorligi natijalarni oshiradi, sinf va o'quvchi omillari integratsiyasi motivatsiyani ta'minlaydi, milliy sharoitlar esa barchasini qamrab oladi. PIRLS ma'lumotlari ta'limni yaxshilash uchun ishlatiladi va global trendlar (raqamli o'zgarishlar, pandemiya ta'siri) ta'lim siyosatini shakllantiradi. Takliflar: erta qo'llab-quvvatlash (oilaviy dasturlar), texnologiyalar nazorati (ICT treninglari), milliy dasturlarni takomillashtirish (preprimary rivojlantirish), o'qituvchilar treninglari va resurslarni teng taqsimlash, shuningdek, bullying va tengsizliklarni bartaraf etish dasturlari. Kelajakdagi tadqiqotlar (PIRLS 2026) sun'iy intellekt va raqamli savodxonlikka e'tibor qaratadi.

Nazorat savollari

1. PIRLS tadqiqotida besh soha qaysilar?
2. Erta tajribalar roli nima?
3. SES ta'siri qanday?
4. Maktab resurslari qanday yaxshilaydi?
5. O'qituvchi malakasi roli?
6. O'qish munosabati ta'siri?
7. Milliy tizim muhimligi?
8. ICT qo'llanilishi?
9. Jins farqlari izohi?
10. O'zaro bog'liqlik misollari?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. (2023). PIRLS 2021 International Results in Reading. Boston College.
2. Reynolds, K. A. (2024). Aspects of Student Well-Being and Reading Achievement in PIRLS 2021.
3. Geske, A. (2008). Factors Influencing Reading Literacy.
4. Ganiyeva, L. (2021). Student and Family Factors in Azerbaijan.
5. Stiff, J. (2023). Research Engagement in PIRLS.
6. Li, W. (2023). Reading Literacy Questionnaire.
7. Sagdatdinova, M. (2025). Improving PIRLS Results.
8. Molbæk, M. L. (2024). Danish Students' Interactions.
9. NCES. PIRLS Handbook.
10. Wikipedia. PIRLS.
11. About PIRLS 2016.
12. DINIS, M. D. A. (2013). Reading Literacy in EU.

2.4. PIRLS Tadqiqotida So‘rovnomalarning Qamrov Doirasida Uy Muhiti,

Sinfxona Muhiti va Ijtimoiy Faoliyat

Reja

1. Kirish: PIRLS tadqiqotida so‘rovnomalarning umumiy maqsadi va qamrov doirasi haqida ma'lumot, shuningdek, uy muhiti, sinfxona muhiti va ijtimoiy faoliyatning o‘rni
2. So‘rovnoma turlari: PIRLSdagi asosiy so‘rovnomalar (ota-onalar, o‘quvchilar, o‘qituvchilar va maktab rahbarlari uchun) va ularning maqsadi.
3. Uy muhiti qamrovi: Ota-onalar so‘rovnomasi (Home Questionnaire) orqali yig‘ilgan ma'lumotlar, shu jumladan ijtimoiy-iqtisodiy holat, erta savodxonlik tajribalari va oilaviy resurslar.
4. Sinfxona muhiti qamrovi: O‘qituvchilar so‘rovnomasi orqali sinf sharoitlari, o‘qitish usullari, resurslar va o‘quv jarayoni.

5. Ijtimoiy faoliyat qamrovi: O'quvchilar va maktab so'rovnomalari orqali maktab ijtimoiy muhiti, o'quvchilar ishtiroki, maktab tadbirlari va jamiyat bilan bog'liqlik.

6. So'rovnomalarning o'qish savodxonligiga ta'siri: Ma'lumotlar tahlili va natijalar, shuningdek, pandemiya ta'siri.

7. Xulosa: So'rovnomalarning ahamiyati, o'zaro bog'liqligi va takliflar.

Tayanch Iboralar va Ularning Izohi

- So'rovnoma turlari: Progress in International Reading Literacy Study tadqiqotida to'rtta asosiy so'rovnoma mavjud - ota-onalar, o'quvchilar, o'qituvchilar va maktab rahbarlari uchun; ular o'qish savodxonligiga ta'sir etuvchi omillar haqida ma'lumot to'playdi.

- Uy muhiti: Oilaning moddiy va ma'naviy sharoiti, ota-onaning ta'lim darajasi, maktabgacha savodxonlik mashg'ulotlari va ijtimoiy-iqtisodiy holati; ota-onalar so'rovnomasi orqali aniqlanadi va bolaning o'qishga tayyorgarligini belgilaydi.

- Sinfxona muhiti: Sinf sharoiti, o'qitish usullari, dars jarayoni va mavjud resurslar; o'qituvchilar so'rovnomasi orqali baholanadi va ta'lim samaradorligini ko'rsatadi.

- Ijtimoiy faoliyat: O'quvchilarning maktab tadbirlaridagi ishtiroki, sinfdan tashqari mashg'ulotlari va jamiyat bilan aloqalari; o'quvchi hamda maktab rahbari so'rovnomalari orqali o'rganiladi va motivatsiyaga ta'sir qiladi.

- Uy ijtimoiy-iqtisodiy holati ko'rsatkichi: Ota-onalar javoblari asosida shakllanadi; oilaning daromadi, ta'lim darajasi va uy sharoitini baholaydi; yuqori ko'rsatkich yuqori o'qish natijalari bilan bog'liq; PIRLS 2021 bosqichida qo'llanilgan.

- Maktabgacha savodxonlik faoliyatlari: Bolaning maktabga kirishdan oldingi kitob o'qish, hikoya tinglash va harflarni o'rganish kabi mashg'ulotlari; ota-onalar so'rovnomasi orqali aniqlanadi va keyingi o'qish yutuqlariga ta'sir qiladi.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) tadqiqoti nafaqat o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholaydi, balki so'rovnomalar orqali kontekst

ma'lumotlarini yig'ib, savodxonlikka ta'sir etuvchi omillarni chuqur o'rganadi. So'rovnomalar PIRLSning muhim qismi bo'lib, ular uy muhiti (oilaviy resurslar va erta tajribalar), sinfxona muhiti (o'qitish jarayoni va resurslar) va ijtimoiy faoliyat (o'quvchilar ishtiroki va maktab muhiti) ni qamrab oladi, bu esa natijalarni chuqurroq tahlil qilishga imkon beradi. Masalan, PIRLS 2021da so'rovnomalar orqali yig'ilgan ma'lumotlar pandemiya ta'sirida o'quvchilarning uy muhitidagi o'zgarishlarni (masalan, onlayn ta'limdagi oilaviy qo'llab-quvvatlash) ko'rsatdi va natijalarning pasayishiga sabab bo'lgan omillarni aniqladi. So'rovnomalar tadqiqotning contextual frameworkiga asoslanadi, bu ramka uy, maktab va sinf darajalarini qamrab oladi va global trendlarni monitoring qilishga yordam beradi. Umuman, so'rovnomalar PIRLSni oddiy testdan ko'ra chuqurroq tadqiqotga aylantiradi, chunki ular o'qish savodxonligini ijtimoiy va ta'limiy omillar bilan bog'laydi. Masalan, Singapur va Rossiya kabi mamlakatlarda so'rovnomalar ma'lumotlari ta'lim siyosatini yaxshilashga yordam bergan, natijada yuqori ballar (587 ball) erishilgan. O'zbekistonda esa so'rovnomalar natijalari (437 ball) uy muhitidagi kitobxonlik madaniyati pastligini ko'rsatdi va ta'lim islohotlariga asos bo'ldi. So'rovnomalar raqamli formatda (ePIRLS) ham qo'llaniladi, bu zamonaviy ta'limdagi raqamli savodxonlikni o'rganishga imkon beradi. Natijada, so'rovnomalar PIRLSning ilmiy asosini mustahkamlaydi va ta'lim mutaxassislariga amaliy tavsiyalar beradi.

PIRLS tadqiqotida so'rovnomalarning maqsadi – o'quvchilarning o'qish savodxonligiga ta'sir etuvchi kontekstlarni o'rganish, shu jumladan uy muhiti (oilaviy resurslar va erta tajribalar), sinfxona muhiti (o'qitish jarayoni va resurslar) va ijtimoiy faoliyat (o'quvchilar ishtiroki va maktab muhiti). 2021 siklida so'rovnomalar raqamli formatga o'tgan va pandemiya ta'sirida o'zgartirilgan, masalan, onlayn ta'limdagi uy muhitining roli kengaytirilgan. So'rovnomalar tadqiqotning contextual frameworkiga asoslanadi, bu ramka uy, maktab va sinf darajalarini qamrab oladi va global trendlarni monitoring qilishga yordam beradi. Masalan, PIRLS 2016da so'rovnomalar 60 mamlakatda yig'ilgan ma'lumotlar orqali uy muhitidagi farqlarni ko'rsatdi, 2021da esa pandemiya sababli javob stavkalari pasaygan (o'rtacha 85% dan 75% gacha). Uy muhiti so'rovnomalarda oilaviy fonni, sinfxona muhiti o'qitish jarayonini, ijtimoiy

faoliyat esa maktabdagi ijtimoiy dinamikani yoritadi. Bu omillar o'zaro bog'liq: masalan, ijobiy uy muhiti sinfxona motivatsiyasini oshiradi. So'rovnomalar PIRLSni oddiy testdan ko'ra chuqurroq tadqiqotga aylantiradi, chunki ular o'qish savodxonligini ijtimoiy va ta'limiy omillar bilan bog'laydi. Masalan, Singapurda so'rovnomalar ma'lumotlari ta'lim siyosatini yaxshilashga yordam bergan, natijada yuqori ballar erishilgan. O'zbekistonda so'rovnomalar natijalari uy muhitidagi kitobxonlik madaniyati pastligini ko'rsatdi va ta'lim islohotlariga asos bo'ldi. So'rovnomalar raqamli formatda (ePIRLS) ham qo'llaniladi, bu zamonaviy ta'limdagi raqamli savodxonlikni o'rganishga imkon beradi. Natijada, so'rovnomalar PIRLSning ilmiy asosini mustahkamlaydi va ta'lim mutaxassislariga amaliy tavsiyalar beradi, masalan, o'qituvchilar uchun treninglar va oilaviy dasturlarni ishlab chiqish.

So'rovnoma turlari. PIRLSda to'rtta asosiy so'rovnoma bor: Home Questionnaire (ota-onalar uchun, 20-25 savol, erta tajribalar va resurslarni qamrab oladi), Student Questionnaire (o'quvchilar uchun, 30 savol, o'qish munosabati va ijtimoiy faoliyatni baholaydi), Teacher Questionnaire (o'qituvchilar uchun, 40 savol, sinf usullari va resurslarni yoritadi) va School Questionnaire (maktab rahbarlari uchun, 25 savol, maktab muhiti va resurslarni o'rganadi). Ular 35-45 daqiqa vaqt oladi va demografik, muhit va ta'limiy ma'lumotlarni yig'adi. Masalan, Home Questionnaire pandemiya davrida onlayn ta'limdagi oilaviy qo'llab-quvvatlash savollarini qo'shgan. So'rovnomalar IRT (Item Response Theory) usuli orqali baholanadi va natijalarni chuqurroq tahlil qilishga imkon beradi. Masalan, PIRLS 2021da Teacher Questionnaire sinf buzilishlari haqidagi savollar orqali pandemiya ta'sirini ko'rsatdi. So'rovnomalar tadqiqotning contextual frameworkiga asoslanadi va global solishtirmalarga yordam beradi. Masalan, Rossiyada so'rovnomalar maktab resurslarining rolini ko'rsatdi va ta'lim islohotlariga asos bo'ldi.

Uy muhiti qamrovi. Home Questionnaire (Early Learning Survey) uy muhitini batafsil o'rganadi, shu jumladan SES scale (ota-onalar ta'limi, kasbi, daromadi, kitoblar soni), erta savodxonlik tajribalari (kitob o'qish, hikoya aytish, alifbo o'yinlari) va oilaviy resurslar (ICT mavjudligi, kitobxonlik odatlari). PIRLS 2021da

yuqori SES 573 ball, past SES pastroq natijalarni ko'rsatadi, masalan, ko'p kitobli oilalarda bolalar motivatsiyasi yuqori. Masalan, ota-onalar "Bolaga qanchalik tez-tez hikoya aytasiz?" savoliga javob beradi va yuqori tajriba +50 ball oshiradi. Pandemiya davrida so'rovnoma onlayn resurslar haqidagi savollar qo'shilgan, masalan, "Uyda raqamli qurilmalar qanchalik ishlatiladi?". Bu ma'lumotlar o'qish tayyorligini belgilaydi va tengsizliklarni ko'rsatadi. Masalan, O'zbekistonda Home Questionnaire kitobxonlik madaniyati pastligini aniqlagan va ta'lim dasturlarini yaxshilashga yordam bergan. So'rovnoma 20 savoldan iborat bo'lib, javoblar shkala orqali baholanadi va korrelyatsiya tahlili uchun ishlatiladi.

2.4.1-jadval

Uy muhiti omillari: O'qish savodxonligiga ta'siri (PIRLS 2021 asosida)

Uy Muhiti Omillari	Qamrov Doirasi	Misollar va Statistika (PIRLS 2021)
SES scale	Ota-onalar ta'limi, kasbi, resurslar	Yuqori SES: 573 ball; Past SES: past natijalar, masalan, daromad past oilalarda - 30 ball
Erta tajribalar	Kitob o'qish, hikoya aytish, alifbo o'yinlari	Yuqori tajriba: +50 ball; Masalan, "Hikoya aytish" savoli motivatsiyani oshiradi
Oilaviy resurslar	Kitoblar soni, ICT mavjudligi, kitobxonlik odatlari	Ko'p kitob: yuqori motivatsiya; Pandemiya onlayn resurslar savollari qo'shilgan, natija +15 ball

Sinxona muhiti qamrovi. Teacher Questionnaire sinxona muhitini baholaydi, shu jumladan o'qitish usullari (tushunish strategiyalari, guruh ishi, individual vazifalar), resurslar (kutubxonalar, ICT, o'quv materiallari) va sinf sharoitlari (buzilishlar, o'quvchi soni, malaka oshirish). PIRLS 2021da tajribali o'qituvchilar natijalarni oshiradi, masalan, "Sinfda qanday strategiyalarni ishlatasiz?" savoli tushunish jarayonlarini ko'rsatadi. Pandemiya davrida so'rovnoma onlayn darslar haqidagi savollar qo'shilgan, masalan, "Raqamli resurslarni qanchalik ishlatasiz?". Bu ma'lumotlar o'quv jarayonining samaradorligini ko'rsatadi va o'qituvchi malakasini baholaydi. Masalan, Singapurda Teacher Questionnaire yuqori

resurslar rolini ko'rsatdi va natijalarni 587 ballgacha oshirgan. So'rovnoma 40 savoldan iborat bo'lib, javoblar korrelyatsiya tahlili uchun ishlatiladi.

2.4.2-jadval

Sinfxona muhiti omillari: O'qish savodxonligiga ta'siri (PIRLS 2021 asosida)

Sinfxona Muhiti Omillari	Qamrov Doirasi	Misollar va Statistika (PIRLS 2021)
O'qitish usullari	Strategiyalar, guruh ishi, individual vazifalar	Tajriba: +15 ball; Masalan, "Tushunish strategiyalari" savoli natijalarni oshiradi
Resurslar	ICT, kutubxonalar, o'quv materiallari	Yuqori resurs: yaxshi natija; Pandemiya onlayn dars savollari qo'shilgan, +10 ball
Sinf sharoitlari	Buzilishlar, o'quvchi soni, malaka oshirish	Past buzilish: +20 ball; Masalan, "Sinf buzilishlari" savoli samaradorlikni ko'rsatadi

Ijtimoiy faoliyat qamrovi. Student va School Questionnaires ijtimoiy faoliyatni o'rganadi, shu jumladan o'quvchilar ishtiroki (maktab tadbirlari, klublar, muhokamalar), school climate (xavfsizlik, bullying, tartib), va jamiyat bog'lanishlari (ota-onalar ishtiroki, jamiyat tadbirlari). PIRLS 2021da ijobiy muhit natijalarni oshiradi, masalan, "O'qishni yoqtirasizmi?" savoli motivatsiyani ko'rsatadi (+22 ball). Pandemiya davrida so'rovnomaga onlayn ijtimoiy faoliyat savollari qo'shilgan, masalan, "Onlayn tadbirlarda ishtirok etasizmi?". Bu ma'lumotlar motivatsiya va ijtimoiy rivojlanishga ta'sir qiladi. Masalan, Angliyada Student Questionnaire bullying pastligini ko'rsatdi va natijalarni yaxshilagan. So'rovnoma 30-25 savoldan iborat bo'lib, javoblar shkala orqali baholanadi.

Ijtimoiy faoliyat omillari: O‘qish savodxonligiga ta’siri (PIRLS 2021 asosida)

Ijtimoiy Faoliyat Omillari	Qamrov Doirasi	Misollar va Statistika (PIRLS 2021)
O‘quvchilar ishtiroki	Tadbirlar, klublar, muhokamalar	Yoqtirish: +22 ball; Masalan, "O‘qish munosabati" savoli motivatsiyani oshiradi
School climate	Xavfsizlik, bullying, tartib	Bullying: -20 ball; Masalan, "Xavfsizlik" savoli natijalarni yaxshilaydi
Jamiyat bog‘lanishlari	Ota-onalar ishtiroki, jamiyat tadbirlari	Yuqori ishtirok: +15 ball; Pandemiya onlayn faoliyat savollari qo‘shilgan

So‘rovnomalarning o‘qish savodxonligiga ta’siri. So‘rovnomalarning ma’lumotlari natijalarni tahlil qilishda ishlatiladi, masalan, korrelyatsiya ko‘rsatkichlari (SES va natijalar o‘rtasida 0.4-0.6) va pandemiya past javob stavkalariga ta’sir qilgan (75% gacha pasaygan). Masalan, PIRLS 2021da so‘rovnomalarning pandemiya ta’sirida natijalarning 15-40 ball pasayishini ko‘rsatdi. Ma’lumotlar statistik usullar (regression tahlili) orqali ishlatiladi va global trendlarni ko‘rsatadi, masalan, yuqori ijtimoiy faoliyat motivatsiyani oshiradi.

So‘rovnomalarning PIRLSning muhim qismi bo‘lib, omillarning bog‘liqligini ko‘rsatadi: uy muhiti sinfxona va ijtimoiy faoliyatga ta’sir qiladi. Ahamiyati ta’lim siyosatini shakllantirishda. Takliflar: Javob stavkalarini oshirish (raqamli formatlar), ma’lumotlarni tahlil qilish va oilaviy dasturlarni ishlab chiqish. Kelajakda so‘rovnomalarning raqamli savodxonlikka kengaytiriladi.

Nazorat savollari

1. PIRLS so‘rovnomalari qaysi turlarga bo‘linadi?
2. Home Questionnaire nima qamrab oladi?
3. Uy muhitida SES scale roli?
4. Sinfxona muhitida o‘qituvchilar so‘rovnomasi nima baholaydi?

5. Ijtimoiy faoliyatda student questionnaire roli?
6. Pandemiya so'rovnomalarga ta'siri?
7. Erta savodxonlik tajribalari misollari?
8. School climate nima?
9. So'rovnomalarning maqsadi?
10. Natijalar tahlili usullari?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. (2023). PIRLS 2021 International Results in Reading. Boston College.
2. Reynolds, K. A. (2024). Aspects of Student Well-Being and Reading Achievement in PIRLS 2021.
3. Geske, A. (2008). Factors Influencing Reading Literacy.
4. Ganiyeva, L. (2021). Student and Family Factors in Azerbaijan.
5. Stiff, J. (2023). Research Engagement in PIRLS.
6. Li, W. (2023). Reading Literacy Questionnaire.
7. Sagdatdinova, M. (2025). Improving PIRLS Results.
8. Molbæk, M. L. (2024). Danish Students' Interactions.
9. NCES. PIRLS Handbook.
10. Wikipedia. PIRLS.
11. About PIRLS 2016.
12. DINIS, M. D. A. (2013). Reading Literacy in EU.

BOB III. PISA XALQARO TADQIQOTLARI VA O'QISH SAVODXONLIGINING TARKIBIY JIHATLARI

3.1. PISA tadqiqotlari haqida umumiy ma'lumot

Reja

1. **Kirish va ta'rif:** PISA tadqiqotining umumiy ta'rifi, maqsadi va ahamiyati.
2. **Tarix va rivojlanish:** PISA tadqiqotining paydo bo'lishi, sikllari va o'zgarishlari.
3. **Maqsadlar va vazifalar:** Tadqiqotning asosiy maqsadlari, baholash sohalari va ishtirokchilar.
4. **Metodologiya:** Tadqiqotni o'tkazish usullari, testlar, so'rovnomalar va ma'lumotlar tahlili.
5. **Natijalar va ta'siri:** Tadqiqot natijalarining ta'lim siyosatiga ta'siri va global ahamiyati.
6. **Xulosaviy fikrlar:** PISAning kelajakdagi rivoji va O'zbekiston kontekstida ahamiyati.

Tayanch iboralar va uning izohi

- PISA (Programme for International Student Assessment): Iqtisodiy Hamkorlik va Rivojlanish Tashkiloti (OECD) tomonidan o'tkaziladigan xalqaro talabalar baholash dasturi. 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va fan savodxonligini baholaydi, real hayotiy muammolarni hal qilish qobiliyatiga e'tibor qaratadi.
- Savodxonlik (Literacy): Tadqiqotda ishlatiladigan atama bo'lib, nafaqat o'qish yoki hisoblash, balki real hayotiy vaziyatlarda bilimlarni qo'llash va muammolarni hal qilish qobiliyatini anglatadi, shu jumladan ijodiy fikrlash va global kompetentsiyalar.
- Sikl (Cycle): Har 3-4 yilda o'tkaziladigan tadqiqot bosqichi; har siklda bitta asosiy soha (domen) va ikkitasi qo'shimcha baholanadi, masalan, 2022-yilda matematika asosiy domen bo'lgan.

- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development): 38 ta rivojlangan mamlakatdan iborat xalqaro tashkilot; PISA ni boshqaradi, ma'lumotlarni taqdim etadi va ta'lim siyosatini shakllantirishda yordam beradi.
- Ishtirokchi mamlakatlar: OECD a'zolari va sherik mamlakatlar; 2022 siklida 81 ta mamlakat ishtirok etgan, jumladan O'zbekiston, Ukraina va Singapur.
- Test dizayni: Kompyuter yoki qog'oz asosidagi testlar; har bir o'quvchiga turli savollar beriladi, lekin natijalar solishtiriladigan bo'ladi, matrix-sampling usuli qo'llaniladi.
- Kontekstual ko'rsatkichlar: Talabalar savodxonligini demografik, ijtimoiy va iqtisodiy omillar bilan bog'laydigan ko'rsatkichlar, masalan, oila daromadi yoki maktab resurslari.

Kirish va ta'rif: PISA (Programme for International Student Assessment) – bu Iqtisodiy Hamkorlik va Rivojlanish Tashkiloti (OECD) tomonidan boshqariladigan xalqaro talabalar baholash dasturi bo'lib, 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va fan savodxonligini baholaydi. Bu tadqiqot nafaqat maktab bilimlarini, balki real hayotiy vaziyatlarda ushbu bilimlarni qo'llash qobiliyatini o'lchaydi, chunki savodxonlik atamasi bu kontekstda oddiy o'qish yoki hisoblashdan tashqari, muammolarni hal qilish va ijodiy fikrlashni ham o'z ichiga oladi. PISA ning asosiy maqsadi – mamlakatlar ta'lim tizimlarini solishtirish va yaxshilash uchun ishonchli ma'lumotlar taqdim etishdir, bu orqali ta'lim siyosatini shakllantirishga yordam beradi. Tadqiqot 2000 yildan beri o'tkazilib kelinmoqda va har 3-4 yilda takrorlanadi, bu mamlakatlarga o'z ta'lim siyosatini baholash va o'zgartirish imkoniyatini beradi. Masalan, PISA natijalari asosida ko'plab mamlakatlar o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqqan, jumladan, Germaniya va Buyuk Britaniya kabi davlatlar. PISA nafaqat OECD a'zo mamlakatlari uchun, balki sherik mamlakatlar uchun ham ochiq bo'lib, global ta'lim tendentsiyalarini aniqlashga yordam beradi. Tadqiqotning ahamiyati shundaki, u ta'limdagi tengsizliklarni, masalan, ijtimoiy-iqtisodiy omillar ta'sirini ko'rsatadi va mamlakatlarga o'z kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga imkon beradi. Bundan tashqari, PISA ta'limni iqtisodiy rivojlanish bilan bog'laydi, chunki yuqori savodxonlik darajasi ishchi kuchining sifatini oshiradi. OECD ma'lumotlariga ko'ra,

PISA da yuqori natija ko'rsatgan mamlakatlar, masalan, Singapur yoki Finlyandiya, iqtisodiy o'sishda ham oldinda turadi. Tadqiqotning ta'rifi shuni ko'rsatadiki, u an'anaviy imtihonlardan farq qiladi: bu yerda talabalar real hayotiy misollarda, masalan, byudjet rejalashtirish yoki iqlim o'zgarishi haqidagi matnlarni tahlil qilish orqali baholanadi.

PISAning global miqyosdagi ahamiyati pandemiya davrida yanada ortdi, chunki 2022 siklida COVID-19 ta'siri tahlil qilindi. Ushbu tadqiqot ta'limdagi innovatsiyalarni rag'batlantiradi, masalan, raqamli savodxonlik va ijodiy fikrlashni baholashni kiritish orqali. O'zbekiston kontekstida PISA ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirishga yordam beradi, chunki mamlakat 2018-yildan beri ishtirok etib, zaif tomonlarini aniqlamoqda. Umuman olganda, PISA ta'limni baholashning yangi paradigmasini taklif etadi, u yerda natijalar siyosiy qarorlar uchun asos bo'ladi. Tadqiqotning ta'rifi shuni ko'rsatadiki, u ta'limdagi global raqobatni kuchaytiradi va mamlakatlarni doimiy yaxshilanishga undaydi. OECDning PISA haqidagi rasmiy hujjatlarida ta'kidlanishicha, tadqiqot ta'limni iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning kaliti sifatida ko'radi. PISAning kirish qismi shuni ko'rsatadiki, u ta'limdagi muammolarni oldindan bashorat qilishga yordam beradi, masalan, demografik o'zgarishlar yoki texnologik rivojlanish ta'siri. Natijada, PISA ta'lim tizimlarining sifatini oshirish uchun muhim vosita hisoblanadi.

Tarix va rivojlanish: PISA tadqiqotining tarixi 1997 yilda OECDning ta'lim ko'rsatkichlari loyihasi (INES) doirasida boshlangan bo'lib, u ta'lim tizimlarini solishtirish uchun ishonchli ma'lumotlar yaratish maqsadida tashkil etilgan. Birinchi sikl 2000 yilda o'tkazilgan bo'lib, unda 32 ta mamlakat ishtirok etgan va asosiy e'tibor o'qish savodxonligiga qaratilgan edi. Ushbu siklda Niderlandiya natijalari bekor qilingan, chunki ma'lumotlar to'liq emas edi. Vaqt o'tishi bilan tadqiqot rivojlanib, qo'shimcha sohalarni (masalan, moliyaviy savodxonlik, ijodiy fikrlash) o'z ichiga oldi va 2022 siklida pandemiya tufayli kechikish yuz berdi, sikl 4 yilga cho'zildi. 2003 yilda matematika asosiy domen bo'lib, 41 ta mamlakat ishtirok etgan va Buyuk Britaniya natijalari past javob darajasi tufayli bekor qilingan. 2006 siklida fan asosiy soha bo'lib, 57 ta mamlakat qatnashgan va AQSh o'qish natijalari bosma

xato tufayli bekor qilingan. 2009 yilda o‘qish qaytadan asosiy domen bo‘lib, raqamli o‘qish testi sinovdan o‘tkazilgan va 65 ta mamlakat ishtirok etgan. 2012 siklida matematika fokusida ijodiy muammo hal qilish qo‘shilgan va 65 ta mamlakat qatnashgan. 2015 yilda fan asosiy bo‘lib, kompyuter asosidagi testlar kengaytirilgan va 72 ta mamlakat ishtirok etgan. 2018 siklida o‘qish fokusida global kompetentsiya testi sinovdan o‘tkazilgan va 79 ta mamlakat qatnashgan. 2022 yilda matematika asosiy domen bo‘lib, ijodiy fikrlash qo‘shilgan va 81 ta mamlakat ishtirok etgan, jumladan O‘zbekiston. Tadqiqot rivojlanishida texnologik o‘zgarishlar muhim rol o‘ynagan, masalan, 2015 yildan kompyuter asosidagi testlar keng qo‘llanilgan va 2022 yilda adaptiv testlar sinovdan o‘tkazilgan. PISAning rivojlanishi ta’limdagi global tendentsiyalarni aks ettiradi, masalan, 2000-yillarda savodxonlikka e’tibor, 2010-yillarda ijodiy va raqamli kompetentsiyalarga o‘tish. OECD ma’lumotlariga ko‘ra, sikllar soni ortishi bilan ishtirokchi mamlakatlar soni 32 dan 81 gacha ko‘paygan. Rivojlanish jarayonida ba’zi mamlakatlar natijalarni bekor qilishga majbur bo‘lgan, masalan, 2003 yilda Buyuk Britaniya va 2006 yilda AQSh. PISAning tarixida "PISA shoki" kabi hodisalar muhim, masalan, Germaniyada 2000 natijalari past bo‘lgach, milliy standartlar joriy etilgan. Rivojlanishda sherik mamlakatlarning roli ortgan, masalan, Xitoyning Shanxay shahri 2009 yildan yuqori natijalar ko‘rsatgan. 2022 siklida COVID-19 ta’siri tahlil qilingan, natijada ba’zi mamlakatlar natijalari cheklangan, masalan, Ukraina va Xitoyning ba’zi viloyatlari. PISAning rivojlanishi ta’lim baholashning evolyutsiyasini ko‘rsatadi, u an’anaviy testlardan real hayotiy qo‘llanmalarga o‘tgan. Quyidagi jadvalda PISA sikllarining asosiy xususiyatlari ko‘rsatilgan:

3.1.1-jadval

PISA sikllari bo‘yicha jadval: 2000–2022 yillar

Sikl yili	Asosiy domen (soha)	Qo‘shimcha domenlar	Ishtirokchi mamlakatlar soni	Ishtirokchi talabalar soni (taxminan)	Eslatmalar
2000	O‘qish	Matematika, Fan	32 (28 OECD + 4 sherik)	265,000	Birinchi sikl; Niderlandiya natijalari bekor qilingan; 11 ta

					qo'shimcha mamlakat 2002 yilda qo'shilgan.
2003	Matematika	O'qish, Fan	41 (30 OECD + 11 sherik)	275,000	Muammo hal qilish testi qo'shilgan; Buyuk Britaniya natijalari bekor; Germaniyada "PISA shoki".
2006	Fan	O'qish, Matematika	57 (30 OECD + 27 sherik)	400,000	AQSh o'qish natijalari bekor; Sherik mamlakatlar soni ortgan.
2009	O'qish	Matematika, Fan	65 (34 OECD + 31 sherik)	470,000	Raqamli o'qish testi sinovdan o'tkazilgan; 10 ta qo'shimcha mamlakat 2010 yilda qo'shilgan.
2012	Matematika	O'qish, Fan	65 (35 OECD + 30 sherik)	510,000	Ijodiy muammo hal qilish qo'shilgan; Xitoyning Shanxay shahri yuqori natija ko'rsatgan.
2015	Fan	O'qish, Matematika	72 (34 OECD + 38 sherik)	509,000	Kompyuter asosidagi testlar kengaytirilgan; Moliyaviy savodxonlik qo'shilgan.
2018	O'qish	Matematika, Fan	79 (37 OECD + 42 sherik)	600,000	Global kompetentsiya testi sinovdan o'tkazilgan; O'zbekiston birinchi marta ishtirok etgan.
2022	Matematika	O'qish, Fan	81 (37 OECD + 44 sherik)	690,000	Pandemiya tufayli 4 yillik sikl; Ijodiy fikrlash qo'shilgan; Ukraina natijalari cheklangan.

PISAning rivojlanishi ta'limdagi globalizatsiyani aks ettiradi, chunki sikllar soni ortishi bilan ma'lumotlar bazasi kengaygan va tahlillar murakkablashgan. Masalan, 2000-yillarda asosiy domenlar rotatsiyasi joriy etilgan, bu har siklda bitta sohani chuqur baholashga imkon beradi. Rivojlanish jarayonida tanqidlar ham

bo'lgan, masalan, ba'zi mamlakatlar natijalarni soxtalashtirishda ayblangan (masalan, Shvetsiya 2018 yilda immigrant bolalarni chetlatgan). Umuman, PISA tarixi ta'lim baholashning evolyutsiyasini ko'rsatadi.

Maqsadlar va vazifalar: PISAning maqsadlari quyidagilardan iborat: talabalar savodxonligini baholash orqali mamlakatlar ta'lim tizimlarining samaradorligini aniqlash, trendlarni kuzatish va kontekstual omillarni (ijtimoiy-iqtisodiy holat, maktab resurslari) tahlil qilish. Tadqiqot 15 yoshli o'quvchilarni tanlaydi, chunki bu yosh majburiy ta'limning oxiriga to'g'ri keladi va kelajakdagi ishchi kuchini aks ettiradi. Baholash sohalari: o'qish (matnni tushunish va tahlil qilish, masalan, yangiliklar yoki reklama matnlarini baholash), matematika (muammolarni matematik usullar bilan hal qilish, masalan, statistika yoki geometriya qo'llash), va fan (tabiiy hodisalarni izohlash, masalan, ekologik muammolarni tahlil qilish). Qo'shimcha ravishda, moliyaviy savodxonlik (masalan, 2012 va 2015 sikllarida), ijodiy muammo hal qilish (2012), global kompetentsiya (2018) va ijodiy fikrlash (2022) kabi domenlar sinovdan o'tkaziladi. Maqsadlar orasida ta'limdagi tengsizliklarni aniqlash muhim, masalan, qizlar va o'g'il bolalar o'rtasidagi farqlar yoki ijtimoiy qatlamlar ta'siri. OECD ma'lumotlariga ko'ra, PISA vazifalari ta'lim siyosatini yaxshilash uchun ma'lumotlar taqdim etishdir, masalan, Singapurda yuqori natijalar asosida o'quv dasturlari takomillashtirilgan. Ishtirokchilar – OECD a'zolari va sherik mamlakatlar, jumladan rivojlanayotgan davlatlar kabi O'zbekiston, Indoneziya va Braziliya. Maqsadlar orasida global hamkorlikni kuchaytirish bor, chunki natijalar mamlakatlarga o'z tajribalarini baham ko'rishga yordam beradi. Vazifalar shuni ko'rsatadiki, PISA nafaqat baholaydi, balki ta'limdagi muammolarni oldindan bashorat qiladi, masalan, pandemiya ta'siri 2022 siklida tahlil qilingan. Maqsadlar ta'limni iqtisodiy rivojlanish bilan bog'laydi, chunki yuqori savodxonlik GDP o'sishiga hissa qo'shadi. Quyidagi jadvalda baholash sohalari bo'yicha misollar keltirilgan:

3.1.2-jadval

PISA dasturida baholanadigan asosiy sohalarning misol vazifalari va maqsadlari

Soha	Misol vazifa	Maqsad
O'qish	Berilgan matnni o'qib, undagi asosiy fikrlarni aniqlash va baholash, masalan, iqlim o'zgarishi haqidagi maqolani tahlil qilish.	Real hayotiy matnlarni (yangiliklar, reklama, ilmiy matnlar) tushunish va kritika qilish qobiliyati.
Matematika	Hayotiy muammo (masalan, byudjetni rejalashtirish yoki statistik ma'lumotlarni tahlil qilish) ni matematik modellar yordamida hal qilish.	Abstrakt hisoblash emas, balki amaliy qo'llash, masalan, ehtimolliklar yoki geometriya muammolari.
Fan	Tabiiy hodisa (masalan, iqlim o'zgarishi yoki energiya manbalari) ni ilmiy dalillar asosida izohlash va bashorat qilish.	Ilmiy fikrlash va dalillarni baholash, ekologik va texnologik muammolarni hal qilish.

PISA maqsadlari ta'limdagi innovatsiyalarni rag'batlantiradi, masalan, raqamli testlar orqali. Vazifalar orasida talabalar motivatsiyasini o'rganish bor, chunki so'rovnomalar orqali ularning o'qish odatlari tahlil qilinadi. Umuman, maqsadlar global ta'lim standartlarini oshirishdir.

Metodologiya: Metodologiya jihatdan PISA kompyuter yoki qog'oz asosidagi testlardan iborat bo'lib, 2022 siklida ko'pchilik mamlakatlarda kompyuter asosida o'tkazilgan, faqat 4 ta mamlakat (jumladan, Kambodja) qog'oz variantini ishlatgan. Har bir mamlakatda taxminan 5000-10000 talaba tanlanadi, ular tasodifiy ravishda maktablardan olinadi va yoshi 15 yosh 3 oydan 16 yosh 2 oygacha bo'lganlar qatnashadi. Test dizayni matrix-sampling usuliga asoslangan: har bir talaba barcha savollarni emas, balki qisman javob beradi, lekin natijalar umumlashtiriladi va solishtiriladi. Bundan tashqari, talabalar, o'qituvchilar va maktab rahbarlari uchun so'rovnomalar o'tkaziladi, ular orqali kontekstual omillar (masalan, oila holati,

maktab muhiti) tahlil qilinadi. Ma'lumotlar tahlili IRT (Item Response Theory) modeli asosida amalga oshiriladi, natijalar 500 ball o'rtacha va 100 ball standart og'ish bilan baholanadi, bu orqali mamlakatlar solishtiriladi. Metodologiyada adaptiv testlar 2022 yilda sinovdan o'tkazilgan, ya'ni savollar talaba natijasiga qarab o'zgaradi. OECD standartlariga ko'ra, namuna olishda maktablar va talabalar tasodifiy tanlanadi, bu ishonchlilikni ta'minlaydi. Metodologiyada ochiq va yopiq savollar ishlatiladi, masalan, o'qishda matn tahlili yoki matematikada muammo hal qilish. So'rovnomalar talabalar motivatsiyasi va o'qish odatlarini o'lchaydi. Metodologiyada xatolar oldini olish uchun, masalan, 2006 yilda AQShda bosma xato bo'lgani kabi, qattiq nazorat mavjud. Quyidagi jadvalda metodologiya elementlari ko'rsatilgan:

3.1.3-jadval

PISA tadqiqotining elementlari (sampling, test formati va tahlil)

Element	Tavsif	Misol
Namuna olish	Tasodifiy tanlov, 5000+ talaba per mamlakat	Maktablar ro'yxatidan tanlanadi, yosh bo'yicha filtr.
Test formati	Kompyuter/adaptiv, 2 soatlik test	Savollar rotatsiyasi, matrix-sampling.
Tahlil	IRT modeli, plausible values	Natijalar 500/100 skalada, trend kuzatish.

Metodologiya tanqid qilinadi, masalan, Xitoyda migrant bolalar chetlatilgani uchun, lekin OECD bu masalalarni hal qilishga harakat qiladi. Umuman, metodologiya ishonchli va global miqyosda qo'llaniladi.

Natijalar va ta'siri: PISA natijalari ta'lim siyosatiga katta ta'sir ko'rsatadi, masalan, Singapur yoki Finlandiya kabi mamlakatlar yuqori natijalar asosida o'z tajribalarini baham ko'radi. Global miqyosda, tadqiqot ta'limdagi tengsizliklarni (qizlar va o'g'il bolalar, boy va kambag'al oilalar o'rtasida) aniqlaydi va islohotlarga sabab bo'ladi. Masalan, Germaniyada 2000 natijalari "PISA shoki"ni keltirib chiqargan va milliy standartlar joriy etilgan. 2022 natijalarida Singapur barcha sohalarda birinchi o'rinni egallagan, OECD o'rtachasi matematikada 472 ball.

O‘zbekiston 2022 yilda matematikada 364, o‘qishda 336, fanda 355 ball olgan va past o‘rinlarda. Natijalar ta'siri shuni ko‘rsatadiki, ular ta'lim byudjetini oshirishga sabab bo‘ladi, masalan, OECD mamlakatlarida ta'lim xarajatlari ortgan. Ta'sir orasida tanqidlar bor, masalan, natijalar soxtalashtirilishi mumkin (Shvetsiya 2018). Quyidagi jadvalda 2022 natijalari bo‘yicha top mamlakatlar:

3.1.4-jadval

PISA 2022 natijalari: Yetakchi mamlakatlar taqqoslashi

Mamlakat	Matematika	O‘qish	Fan
Singapur	575	543	561
Yaponiya	536	516	547
Finlyandiya	484	490	511

Natijalar ta'siri globaldir, chunki ular iqtisodiy rivojlanishni bashorat qiladi.

Xulosaviy ravishda, PISA kelajakda 4 yillik siklga o‘tishi mumkin va yangi domenlarni (masalan, sun'iy intellekt savodxonligi) qo‘shishi kutilmoqda. O‘zbekiston kontekstida PISA maktab ta'limini xalqaro standartlarga moslashtirishga yordam beradi, chunki 2022 natijalari zaif tomonlarni ko‘rsatgan va islohotlarga sabab bo‘lmoqda. Kelajakda PISA ta'limdagi raqamli o‘zgarishlarni hisobga oladi, masalan, onlayn testlar. O‘zbekistonda PISA ahamiyati shundaki, u ta'lim sifatini oshirish uchun ma'lumot beradi va 2025 siklida ishtirok etish rejalashtirilgan. Xulosada, PISA ta'limning global rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.

Nazorat savollari

1. PISA tadqiqoti qaysi tashkilot tomonidan o‘tkaziladi va uning asosiy maqsadi nima?
2. PISAda baholanadigan asosiy uchta soha qaysilar va ularning ta'rifi nima?
3. PISA tadqiqotining birinchi sikli qachon o‘tkazilgan va unda nechta mamlakat ishtirok etgan?
4. "Savodxonlik" atamasi PISA kontekstida nimani anglatadi va qanday baholanadi?

5. Har bir PISA siklida qanday domen asosiy hisoblanadi va nima uchun sikllar rotatsiya qilinadi?
6. PISAda talabalar qanday tanlanadi va test dizayni qanday ishlaydi?
7. PISA natijalari qanday baholanadi (ballar tizimi va IRT modeli)?
8. PISA tadqiqotining metodologiyasida so'rovnomalar qanday rol o'ynaydi va kontekstual omillar nima?
9. PISA natijalari ta'lim siyosatiga qanday ta'sir ko'rsatadi (misollar keltiring, masalan, Germaniya)?
10. O'zbekiston PISAda qachondan beri ishtirok etmoqda va uning 2022 natijalari qanday?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. OECD. (2023). PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education. OECD Publishing.
2. OECD. (2019). PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. OECD Publishing.
3. Schleicher, A. (2018). World Class: How to Build a 21st-Century School System. OECD Publishing.
4. Turner, R. (2007). The Programme for International Student Assessment: An Overview. Journal of Applied Measurement.
5. OECD. (2001). Knowledge and Skills for Life: First Results from PISA 2000. OECD Publishing.
6. Adams, R. J., & Wu, M. L. (Eds.). (2002). PISA 2000 Technical Report. OECD Publishing.
7. Hopfenbeck, T. N., et al. (2018). Lessons Learned from PISA: A Systematic Review of Peer-Reviewed Articles on the Programme for International Student Assessment. Scandinavian Journal of Educational Research.
8. OECD. (2023). PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. OECD Publishing.
9. Sellar, S., & Lingard, B. (2014). The OECD and Global Governance in Education. Journal of Education Policy.

10. Breakspear, S. (2012). The Policy Impact of PISA: An Exploration of the Normative Effects of International Benchmarking in School System Performance. OECD Education Working Papers.
11. OECD. (2013). PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do (Volume I). OECD Publishing.
12. Grek, S. (2009). Governing by Numbers: The PISA 'Effect' in Europe. Journal of Education Policy.

3.2. Pisa dasturining o'quvchilarning ta'limiy yutuqlarini baholashdagi roli va umumiy ta'rifi

Reja

1. PISA dasturining ta'limiy yutuqlarni baholashdagi roli va umumiy ta'rifi
2. Baholash domenlari va ularning mazmuni
3. Dasturning o'tkazilish tartibi, namuna olish va test dizayni
4. Sikllar va dasturning rivojlanishi
5. Test topshiriqlarining turlari va real hayotiy misollar
6. Xalqaro natijalar, O'zbekiston ko'rsatkichlari va ta'lim siyosatiga ta'siri
7. Dasturning kelajakdagi istiqbollari va ahamiyati

Tayanch iboralar va uning izohi

- PISA (Xalqaro o'quvchilar baholash dasturi) - 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va fan savodxonligini baholaydigan xalqaro dastur. Izoh: OECD tomonidan boshqariladi, har 3-4 yilda o'tkaziladi va bilimlarni real hayotda qo'llash qobiliyatini o'lchaydi, masalan, kundalik muammolarni hal qilishda foydalanish.

- Funktsional savodxonlik - matn, raqam va ilmiy bilimlarni kundalik hayotda qo'llash va muammolarni hal qilish ko'nikmasi. Izoh: PISA da asosiy e'tibor shu ko'nikmaga qaratiladi, oddiy bilim emas, balki amaliy qo'llash baholanadi, chunki bu kelajakdagi kasbiy va ijtimoiy muvaffaqiyatning kalitidir.

- Asosiy domen - har siklda chuqur baholanadigan soha (masalan, 2025 yilda fan). Izoh: Domenlar navbatma-navbat almashadi, qolgan ikkitasi esa qo'shimcha

baholanadi, bu esa dasturning har siklda yangi jihatlariga e'tibor qaratishiga imkon beradi.

- Innovatsion domen - har siklda qo'shiladigan yangi soha. Izoh: 2025 yilda "Raqamli dunyoda o'qish va o'rganish" domeni birinchi marta baholanadi, bu raqamli texnologiyalarning ta'limdagi rolini o'rganishga qaratilgan.

- Namuna olish - tasodifiy tanlov usuli. Izoh: Har mamlakatda 5000–10000 nafar 15 yoshli o'quvchi tanlanadi, natijalar butun mamlakatni aks ettiradi, bu esa baholashning ishonchliligini ta'minlaydi.

- IRT modeli - natijalarni baholashning matematik usuli. Izoh: Har bir savolning qiyinligini hisobga olib, ballarni ishonchli hisoblaydi (o'rtacha 500 ball, og'ish 100 ball), bu model orqali xalqaro solishtirmalar aniq va adolatli bo'ladi

PISA dasturi bugungi kunda dunyodagi eng nufuzli va keng qamrovli ta'lim baholash tizimlaridan biri hisoblanadi. U 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va fan bo'yicha bilimlarini emas, balki ushbu bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini o'lchaydi. Masalan, gazeta maqolasini tahlil qilish, byudjetni rejalashtirish yoki iqlim o'zgarishi haqidagi ma'lumotlardan xulosa chiqarish kabi topshiriqlar beriladi. Bu dastur nafaqat maktab darsliklaridagi bilimlarni baholaydi, balki o'quvchilarning kelajakdagi hayotda, kasbiy faoliyatda va jamiyatdagi ishtirokida qanchalik tayyor ekanligini ko'rsatadi. PISA 2000 yildan beri o'tkazilmoqda va hozirda 90 ga yaqin mamlakat ishtirok etmoqda, jumladan OECD a'zo mamlakatlari (masalan, Germaniya, Yaponiya) va sherik mamlakatlar (O'zbekiston, Indoneziya, Braziliya). Asosiy maqsadi - har bir mamlakatning ta'lim tizimini xalqaro standartlar bilan solishtirish, zaif tomonlarni aniqlash va yaxshilash yo'llarini topishdir. Masalan, PISA natijalari asosida Germaniya 2000 yilda "PISA shoki"ni boshdan kechirib, milliy standartlarni joriy etgan va ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirgan. Singapur esa yuqori natijalari (masalan, 2022 yilda matematika bo'yicha 575 ball) tufayli dunyodagi eng yaxshi ta'lim tizimlaridan biriga aylangan. O'zbekiston kontekstida PISA ta'lim sifatini xalqaro miqyosda baholashga yordam beradi, 2022 natijalari bo'yicha o'quvchilarning 86% minimal savodxonlik

darajasidan past bo'lganligi ta'lim islohotlarini talab etadi. Ushbu dastur nafaqat baholaydi, balki ta'limdagi ijtimoiy-iqtisodiy omillarni (masalan, oila daromadi, jinsiy farqlar, maktab resurslari) o'rganadi, bu orqali mamlakatlar o'z siyosatlarini qayta ko'rib chiqishga majbur bo'ladi. PISAning roli shundaki, u ta'limni iqtisodiy rivojlanish bilan bog'laydi: yuqori savodxonlik darajasi ishchi kuchining sifatini oshiradi va mamlakatning global raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Masalan, OECD ma'lumotlariga ko'ra, PISAda yuqori natija ko'rsatgan mamlakatlarning iqtisodiy o'sishi ham yuqori bo'ladi. Pandemiya davrida (2020-2022 yillar) PISA natijalari sezilarli darajada pasaygan, masalan, o'qish savodxonligi 10-15 ballga tushgan, bu onlayn ta'limning kamchiliklarini ko'rsatdi va raqamli savodxonlikka e'tiborni kuchaytirdi. O'zbekistonda PISA 2018 yildan beri o'tkazilmoqda va bu dastur milliy ta'lim strategiyasini xalqaro tajribaga asoslashga yordam bermoqda. Umuman, PISA ta'limdagi global tendentsiyalarni aniqlaydi va mamlakatlarni doimiy yaxshilanishga undaydi, chunki natijalar siyosiy qarorlar uchun asos bo'ladi.

PISA baholash domenlari uchta asosiy yo'nalishga bo'linadi: o'qish savodxonligi, matematika savodxonligi va fan savodxonligi. O'qish savodxonligi matnni tushunish, baholash va fikrlash jarayonlarini o'z ichiga oladi, masalan, gazeta maqolasi yoki internet saytidagi ma'lumotni tahlil qilish. Bu domen real hayotda axborotni qayta ishlash qobiliyatini baholaydi, chunki zamonaviy jamiyatda yolg'on ma'lumotlarni aniqlash va xulosalar chiqarish muhim. Matematika savodxonligi real muammolarni matematik usullar bilan hal qilishga qaratilgan, masalan, statistik ma'lumotlar bilan ishlash yoki byudjetni rejalashtirish. Bu domen abstrakt hisoblash emas, balki amaliy qo'llashni baholaydi, chunki matematika kundalik hayotda qaror qabul qilishda zarur. Fan savodxonligi ilmiy hodisalarni tushunish va dalillarni baholashga asoslangan, masalan, ekologik muammolarni tahlil qilish yoki texnologik innovatsiyalarni baholash. Har bir siklda bitta domen asosiy (chuqur) baholanadi va qo'shimcha domenlar qo'shiladi. 2025 yilda fan asosiy domen bo'lib, matematika va o'qish qo'shimcha baholanadi. Bundan tashqari, 2025 yilda birinchi marta "Raqamli dunyoda o'qish va o'rganish" domeni baholanadi, bu domen onlayn resurslar bilan ishlash, raqamli matnlarni tahlil qilish va virtual muhitda o'rganish ko'nikmalarini

o'ldaydi. Shuningdek, ingliz tili chet tili sifatida ixtiyoriy baholanadi, bu ko'p tilli ta'limning ahamiyatini ko'rsatadi. Ushbu domenlarning mazmuni zamonaviy ta'lim talablariga mos: masalan, raqamli domen AI va sun'iy intellekt ta'sirini hisobga oladi. PISA domenlari funktsional savodxonlikka asoslangan, ya'ni o'quvchilarning bilimlari jamiyatdagi ishtirok uchun zarur bo'lishi kerak. Masalan, o'qish domenida uzluksiz matnlar (hikoya, maqola) va uzliksiz matnlar (jadval, grafik) baholanadi, bu esa turli axborot manbalarini qayta ishlash ko'nikmasini oshiradi. Matematika domenida shaxsiy, jamoaviy va kasbiy kontekstlar hisobga olinadi, masalan, shaxsiy byudjetni boshqarish yoki jamiyatdagi statistik ma'lumotlarni tahlil qilish. Fan domenida ilmiy dalillar va bashoratlar baholanadi, bu ekologik va texnologik muammolarni hal qilishda yordam beradi. Ushbu domenlar orqali PISA ta'limdagi jinsiy farqlarni ham o'rganadi: masalan, qizlar o'qishda yuqori natija ko'rsatadi, o'g'il bolalar esa matematika va fanda. Ijtimoiy-iqtisodiy omillar ta'siri katta — past daromadli oilalar natijalari 50-60 ball past bo'lishi mumkin. Domenlarning mazmuni har siklda yangilanadi, masalan, 2025 yilda raqamli domen COVID-19 ta'siridagi onlayn ta'lim tajribasini hisobga oladi. Umuman, PISA domenlari ta'limni global rivojlanish talablariga moslashtirishga xizmat qiladi va mamlakatlarga o'z dasturlarini takomillashtirish uchun ma'lumot beradi.

Dastur har 3-4 yilda o'tkaziladi. 2025 yildan keyin sikl 4 yillik bo'lib o'zgaradi, bu esa chuqurroq tayyorgarlik va tahlilga imkon beradi. Namuna olish tasodifiy: har mamlakatda 5000–10000 o'quvchi tanlanadi, yoshi 15 yosh 3 oydan 16 yosh 2 oygacha bo'lganlar, maktab o'quvchilari orasidan. Kichik mamlakatlarda butun yosh guruhi qamrab olinadi, bu esa natijalarning aniqligini ta'minlaydi. Test kompyuter asosida o'tkaziladi (2 soatlik), savollar har bir o'quvchiga turli xil beriladi (matrix-sampling usuli), lekin natijalar umumlashtiriladi va solishtiriladigan bo'ladi. Adaptiv testlar sinovdan o'tkazilmoqda - savollar o'quvchining javoblariga qarab o'zgaradi, bu esa qiyinlik darajasini moslashtiradi. Baholash IRT modeli orqali amalga oshiriladi - bu usul har bir savolning qiyinligini hisobga olib, aniq ball beradi, plausible values orqali natijalarni ishonchli qiladi. Qo'shimcha ravishda o'quvchilar, o'qituvchilar va maktab rahbarlari uchun so'rovnomalar o'tkaziladi, ular oilaviy

muhit (daromad, ta'lim darajasi, kitobxonlik), maktab resurslari (ICT, kutubxonalar) va o'quvchilarning motivatsiyasini (o'qishga munosabat, rag'bat) o'rganadi. So'rovnomalar taxminan 1 soat davom etadi va natijalarni chuqurroq tahlil qilishga yordam beradi, masalan, oilaviy kitobxonlik past bo'lsa, savodxonlik 30-40 ballga tushishi mumkin. Dasturning o'tkazilish tartibi qattiq nazorat ostida: masalan, 2022 yilda pandemiya tufayli ba'zi mamlakatlar raqamli testlarni joriy etgan, O'zbekistonda esa Jahon banki yordami bilan 7200 dan ortiq o'quvchi 2022 yilda sinovdan o'tgan. Namuna olishda maktablar tasodifiy tanlanadi, bu shahar va qishloq farqini hisobga oladi. Test dizayni ochiq va yopiq savollardan iborat, masalan, ochiq savollar tanqidiy fikrlashni baholaydi. Ushbu tartib dasturning ishonchliligini ta'minlaydi va xalqaro solishtirmalarga asos bo'ladi. Masalan, IRT modeli orqali 9 ball farq statistik ahamiyatli hisoblanadi, bu natijalarning xatoliklarini minimallashtiradi. So'rovnomalar natijalarni kontekst bilan bog'laydi, masalan, motivatsiya yuqori bo'lsa, natijalar 20-25 ball oshadi. Umuman, dasturning o'tkazilish tartibi ta'lim baholashning eng zamonaviy usullaridan foydalanadi va mamlakatlarga o'z tizimlarini yaxshilash uchun aniq ma'lumotlar beradi.

PISA sikllari quyidagicha rivojlangan: birinchi sikl 2000 yilda o'qish asosiy domeni bilan boshlangan va 32 mamlakat ishtirok etgan. Har siklda domenlar rotatsiyasi bo'ladi - o'qish (2000, 2009, 2018), matematika (2003, 2012, 2022), fan (2006, 2015, 2025). Rivojlanish jarayonida texnologik o'zgarishlar muhim: 2015 yildan kompyuter testlari kengaygan, 2022 yilda pandemiya tufayli sikl 4 yilga cho'zilgan. 2025 yilda sikl 4 yillik bo'lib o'zgaradi va yangi domenlar qo'shiladi - "Raqamli dunyoda o'qish va o'rganish" va ingliz tili chet tili sifatida. Bu rivojlanish ta'limdagi global o'zgarishlarni aks ettiradi: masalan, 2000-yillarda savodxonlikka e'tibor, 2010-yillarda ijodiy va raqamli kompetentsiyalarga o'tish. Sikllar soni ortishi bilan ishtirokchi mamlakatlar soni 32 dan 90 ga ko'paygan. Rivojlanishda tanqidlar ham bo'lgan, masalan, ba'zi mamlakatlar natijalarni soxtalashtirishda ayblangan (Shvetsiya 2018 yilda immigrant bolalarni chetlatgan). Umuman, PISA tarixi ta'lim baholashning evolyutsiyasini ko'rsatadi va kelajakda sun'iy intellekt savodxonligini qo'shishi mumkin. Quyidagi jadvalda sikllar batafsil ko'rsatilgan:

3.2.1-jadval

PISA sikllari: 2000–2025 yillar (yangilangan jadval)

Yil	Asosiy domen	Qo'shimcha domenlar	Innovatsion domen	Ishtirokchi mamlakatlar soni	Muhim o'zgarishlar va eslatmalar
2000	O'qish	Matematika, Fan	-	32	Birinchi sikl, Niderlandiya natijalari bekor qilingan, Germaniyada "PISA shoki".
2003	Matematika	O'qish, Fan	Muammo hal qilish	41	Buyuk Britaniya natijalari past javob darajasi tufayli bekor.
2006	Fan	O'qish, Matematika	-	57	AQSh o'qish natijalari bosma xato tufayli bekor.
2009	O'qish	Matematika, Fan	Raqamli o'qish (sinov)	65	Raqamli testlar birinchi marta sinovdan o'tkazilgan.
2012	Matematika	O'qish, Fan	Ijodiy muammo hal qilish	65	Xitoyning Shanxay shahri yuqori natija ko'rsatgan.
2015	Fan	O'qish, Matematika	Moliyaviy savodxonlik	72	Kompyuter testlari kengaygan, raqamli savodxonlikka e'tibor kuchaygan.
2018	O'qish	Matematika, Fan	Global kompetentsiya (sinov)	79	O'zbekiston birinchi marta ishtirok etgan, global kompetentsiya sinovdan o'tgan.
2022	Matematika	O'qish, Fan	Ijodiy fikrlash	81	Pandemiya tufayli sikl 4 yilga cho'zilgan, Ukraina natijalari cheklangan.
2025	Fan	O'qish, Matematika	Raqamli dunyoda o'qish va o'rganish + Chet tili (ingliz)	90 ga yaqin	Sikl 4 yillik bo'lib o'zgaradi, yangi domenlar qo'shiladi, O'zbekiston ishtiroki kutilmoqda.

PISA sikllarining rivojlanishi ta'limdagi globalizatsiyani aks ettiradi, chunki har siklda ma'lumotlar bazasi kengaygan va tahlillar murakkablashgan. Masalan, 2022 yilda ijodiy fikrlash domeni qo'shilgan, bu o'quvchilarning yangi g'oyalar yaratish qobiliyatini baholaydi. Kelajak sikllarda (masalan, 2029 yilda) sun'iy intellekt va ekologik savodxonlik domenlari qo'shilishi mumkin, chunki global muammolar (iqlim o'zgarishi, texnologik rivojlanish) ta'limda aks etishi kerak. Rivojlanish jarayonida sherik mamlakatlarning roli ortgan, masalan, O'zbekiston

2018 yildan yuqori tajriba to'playapti va 2025 yilda Jahon banki yordami bilan katta tayyorgarlik ko'rmoqda. Ushbu rivojlanish PISA ni ta'lim baholashning yetakchi dasturiga aylantirdi va mamlakatlarga o'z ta'lim tizimlarini doimiy takomillashtirishga yordam bermoqda.

Test topshiriqlari real hayotga yaqin bo'lib, o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini baholaydi. O'qish domenida topshiriqlar uzluksiz matnlar (hikoya, maqola) va uzliksiz matnlar (jadval, grafik) bilan bog'liq: masalan, iqlim o'zgarishi haqidagi maqolani o'qib, asosiy fikrlarni aniqlash va baholash. Bu topshiriq yolg'on ma'lumotlarni aniqlash ko'nikmasini oshiradi. Matematika domenida real vaziyatlar beriladi, masalan, byudjetni rejalashtirish (daromad va xarajatlarni hisoblash) yoki statistik ma'lumotlar bilan ishlash (diagrammani tahlil qilish). Bu topshiriqlar abstrakt emas, balki shaxsiy (shaxsiy moliya), jamoaviy (jamiyat statistikasi) va kasbiy (ish joyidagi hisoblar) kontekstlarda qo'llaniladi. Fan domenida ilmiy hodisalar baholanadi, masalan, energiya tejash haqidagi vaziyatda dalillarni tahlil qilish va bashorat qilish. Savollar ko'p tanlovli (variantlar orasidan to'g'risini tanlash) va ochiq javobli (o'z fikrini yozish) bo'lib, tanqidiy fikrlashni talab qiladi. Masalan, raqamli domen (2025) topshiriqlarida onlayn saytni tahlil qilish yoki virtual muhitda ma'lumot topish beriladi. Real hayotiy misollar: o'qishda - reklama matnini baholash va yolg'onligini aniqlash; matematikada - transport jadvalini hisoblash; fanda - vaktsina ta'sirini dalillar bilan baholash. Ushbu topshiriqlar o'quvchilarning nafaqat bilimini, balki motivatsiyasi va ichki imkoniyatlarini baholaydi. Masalan, ochiq savollar o'quvchining ijodiy fikrlashini ko'rsatadi. Testlarning turlari har siklda yangilanadi, masalan, 2022 yilda ijodiy fikrlash topshiriqlari qo'shilgan bo'lib, ular yangi g'oyalar yaratishni talab qiladi. Umuman, test topshiriqlari PISA ning asosiy kuchli tomoni - ular ta'limni real hayot bilan bog'laydi va o'quvchilarning global raqobatbardoshligini oshiradi.

Xalqaro natijalar va solishtirmalar PISA ning asosiy natijasidir. 2022 yil natijalariga ko'ra, Singapur barcha yo'nalishlarda birinchi o'rinni egallagan (matematika 575 ball, o'qish 543 ball, fan 561 ball), Yaponiya va Finlyandiya yuqori o'rinlarda. OECD o'rtacha ko'rsatkichi matematikada 472 ball, o'qishda 476 ball,

fanda 485 ball atrofida. O'zbekiston 2022 yilda matematikada 364 ball (80-o'rin), o'qishda 336 ball, fanda 355 ball to'plagan va past o'rinlarda bo'lgan. Bu natijalar ta'limdagi muammolarni ko'rsatadi: masalan, o'quvchilarning 86% Level 1 yoki past darajada bo'lgan, bu minimal savodxonlikni bildiradi va real hayotda axborotni qayta ishlashda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. O'zbekistonda qizlar o'qishda yigitlardan 22 ball yuqori natija ko'rsatgan (qizlar 348 ball, yigitlar 326 ball), ammo matematikada yigitlar yuqori (qizlar 358, yigitlar 370). Ijtimoiy-iqtisodiy omillar ta'siri katta: past daromadli oilalar natijalari 50-60 ball pastroq, qishloq va shahar farqi sezilarli. Natijalar ta'lim siyosatiga katta ta'sir ko'rsatadi: masalan, O'zbekiston hukumati 2030 yilgacha PISA top-30 ga kirish maqsadini qo'ygan va bu uchun o'qish dasturlarini rivojlantirish, o'qituvchilar treninglari va raqamli resurslarni joriy etish zarur. Global miqyosda, PISA natijalari ta'lim investitsiyalarini optimallashtiradi: masalan, Singapur PISA natijalaridan foydalanib, ta'lim tizimini dunyo yetakchilaridan biriga aylantirdi. O'zbekistonda PISA tayyorgarligi PP-997-son qaror asosida olib borilmoqda, bu qaror milliy markaz tashkil etish va treninglarni nazarda tutadi. Natijalar ijtimoiy-iqtisodiy omillarni tahlil qiladi: O'zbekistonda o'quvchilarning 60% kitobxonlik madaniyati past, bu savodxonlikka ta'sir qiladi. PISA hisobotlari tavsiyalar beradi: masalan, o'qish rag'batini oshirish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish. Global trendlarga ko'ra, PISA o'qish natijalari 2000 yildan beri 10-15 ball pasaygan, bu raqamli texnologiyalar ta'siri va o'quvchilarning ekran vaqti ortganligi bilan bog'liq. O'zbekistonda shahar va qishloq farqi katta: shahar o'quvchilari 20-30 ball yuqori natija ko'rsatadi, bu resurslar taqsimoti muammosini ko'rsatadi. Natijalar ta'siri globaldir: masalan, Finlyandiya yuqori natijalari (o'qish 490 ball) tufayli ta'lim modelini eksport qilmoqda. O'zbekiston uchun PISA natijalari ta'lim vazirligiga tavsiyalar beradi: masalan, boshlang'ich sinflarda o'qish strategiyalarini rivojlantirish va oilaviy dasturlarni ishlab chiqish. Umuman, xalqaro natijalar ta'limdagi tengsizliklarni bartaraf etishga yordam beradi va mamlakatlarni hamkorlikka undaydi.

Xulosa qilib aytganda, PISA dasturi ta'lim sifatini xalqaro miqyosda baholashning eng samarali vositalaridan biri bo'lib qolmoqda. 2025 yilda fan va

raqamli o'qishga qaratilishi zamonaviy ta'limning asosiy talablariga javob beradi, chunki raqamli texnologiyalar hayotning barcha jabhalariiga kirib bormoqda. O'zbekiston uchun bu dastur nafaqat natijalarni solishtirish, balki 2030 yilgacha PISA top-30 ga kirish maqsadini amalga oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Kelajak istiqbollari: 2029 yilda sikl yangi domenlarni (masalan, ekologik savodxonlik yoki sun'iy intellekt) qo'shishi mumkin, bu global muammolarni hal qilishga yordam beradi. PISAning ahamiyati shundaki, u ta'limni iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning kaliti sifatida ko'radi va mamlakatlarni doimiy islohotlarga undaydi. O'zbekiston ta'lim tizimi PISA orqali global standartlarga yaqinlashadi va o'quvchilarning raqobatbardoshligini oshiradi.

Nazorat savollari

1. PISA dasturi qaysi tashkilot tomonidan boshqariladi va qanday yoshdagi o'quvchilarni baholaydi?
2. Funktsional savodxonlik deganda nimani tushunasiz va uning PISAda roli qanday?
3. 2025 yilda PISAning asosiy domeni qaysi soha bo'ladi va yangi innovatsion domenlar qanday?
4. Dasturda qanday namuna olish usuli qo'llaniladi va uning maqsadi nima?
5. IRT modeli nima uchun ishlatiladi va ballarni qanday hisoblaydi?
6. PISA sikllari qancha vaqt oralig'ida o'tkaziladi va 2025 yildan keyin qanday o'zgarish bo'ladi?
7. O'zbekiston 2022 yilda qanday natijalarni ko'rsatgan va bu natijalarning sabablari nima?
8. Test topshiriqlari qanday turlarga bo'linadi va real hayotiy misollar keltiring?
9. Innovatsion domen 2025 yilda qanday nomlanadi va uning mazmuni nima?
10. PISA natijalari ta'lim siyosatiga qanday ta'sir ko'rsatadi? O'zbekiston va boshqa mamlakatlardan misollar keltiring.

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. OECD. (2023). PISA 2022 natijalari (I jild): Ta'lim sifati va tenglik. OECD nashriyoti.
2. OECD. (2024). PISA 2025 baholash va tahlil asoslari. OECD nashriyoti.
3. Mullis, I. V. S. va boshq. (2023). PIRLS va PISA solishtirma tahlili. Boston kolleji.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 8-dekabrdagi PP-997-son qarori: Ta'lim sifatini baholash chora-tadbirlari.
5. Schleicher, A. (2023). PISA 2022 va ta'lim islohotlari: Global tajriba. OECD.
6. Jahon banki. (2024). O'zbekiston PISA 2025 tayyorgarligi haqida hisobot.
7. PISA 2025 fan asoslari. OECD (2024).
8. PISA 2025 raqamli dunyoda o'qish va o'rganish asoslari (ikkinchi loyiha). OECD (2023).
9. PISA 2025 chet tili baholash asoslari. OECD (2024).
10. NCES. (2025). PISA 2025 ma'lumot to'plashdagi o'zgarishlar.
11. O'zbekiston Ta'lim vazirligi. (2024). PISA 2025 pilot natijalari haqida hisobot.
12. Reynolds, K. A. (2025). PISA trendlari 2022 yildan keyin. Ta'lim tadqiqotlari sharhi.

3.3. O'qish savodxonligining tarkibiy qismlari

Reja

1. O'qish savodxonligining tarkibiy qismlari haqida kirish va ta'rifi
2. Asosiy jarayonlar va ularning mazmuni
3. Matn turlari, formatlari va ularning xususiyatlari
4. Vaziyatlar va kontekstlarning roli
5. Metakognitiv va rag'batlantiruvchi jihatlar
6. Tarkibiy qismlarning PISA va PIRLSdagi qo'llanilishi va farqlari

7. Tarkibiy qismlarning ta'lim amaliyotiga ta'siri va xulosa

Tayanch iboralar va uning izohi

- O'qish savodxonligi - matnni tushunish, qo'llash, baholash va fikrlash ko'nikmasi. Izoh: Bu nafaqat mexanik o'qish, balki real hayotda ma'lumotlarni qayta ishlash va xulosalar chiqarish qobiliyatini o'z ichiga oladi, PISAda funktsional savodxonlik sifatida baholanadi.

- Ma'lumot topish jarayoni - matnda kerakli ma'lumotni aniqlash va izlash. Izoh: Bu jarayon oddiy qidiruvdan tortib, murakkab matnlarda ma'lumotni ajratib olishgacha bo'ladi, PISAda "locating information" deb ataladi va asosiy tarkibiy qism hisoblanadi.

- Tushunish jarayoni - matnning literal va integratsion ma'nosini anglash. Izoh: Literal tushunish so'zma-so'z ma'noni, integratsion tushunish esa butun matnni bog'lashni bildiradi, bu savodxonlikning markaziy qismi bo'lib, o'quvchilarning xulosalar chiqarishiga yordam beradi.

- Baholash va fikrlash jarayoni - matn sifatini baholash va undagi mazmunni tanqidiy tahlil qilish. Izoh: Bu jarayon matnning ishonchliligini, muallifning fikrini va konfliktlarni aniqlashni o'z ichiga oladi, zamonaviy ta'limda yolg'on ma'lumotlarni ajratish uchun muhim.

- Matn formatlari - uzluksiz va uzliksiz matnlar. Izoh: Uzluksiz matnlar (hikoya, maqola) uzliksiz oqimda, uzliksiz matnlar (jadval, grafik) esa parcha-parcha bo'ladi, PISAda bu formatlar turli ko'nikmalarni baholaydi.

- Matn turlari - tavsif, rivoyat, tushuntirish, dalil keltirish, ko'rsatma va muloqot. Izoh: Har bir tur o'ziga xos xususiyatlarga ega, masalan, tavsif ob'ektlarni tasvirlaydi, dalil keltirish esa fikrlarni isbotlaydi, bu tarkibiy qismlar savodxonlikni kengaytiradi.

- Vaziyatlar - shaxsiy, jamoaviy, ta'limiy va kasbiy kontekstlar. Izoh: Bu vaziyatlar o'qishni real hayotga bog'laydi, masalan, shaxsiy vaziyatda shaxsiy xatlar, kasbiyda ish hujjatlari baholanadi.

O'qish savodxonligining tarkibiy qismlari haqida kirish va ta'rif o'qish savodxonligini tushunishning asosiy poydevori hisoblanadi. O'qish savodxonligi nafaqat matnni mexanik ravishda o'qib chiqishdan iborat, balki uni chuqur anglash, tahlil qilish, baholash va real hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bu savodxonlik zamonaviy jamiyatda shaxsiy rivojlanish, kasbiy muvaffaqiyat va ijtimoiy ishtirok etish uchun zaruriy ko'nikma bo'lib, masalan, axborotni tez qayta ishlash, yolg'on ma'lumotlarni aniqlash va asosli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Xalqaro baholash dasturlarida, xususan PISA va PIRLSda, o'qish savodxonligi funksional jihatdan ta'riflanadi: bu o'quvchilarning matn bilan muloqot qilish orqali maqsadlariga erishishi, bilimlarini rivojlantirishi va jamiyatda faol bo'lishi. Masalan, PISAda o'qish savodxonligi "matnlarni tushunish, qo'llash, baholash, fikrlash va ularga munosabat bildirish orqali maqsadlarga erishish, bilim va salohiyatni rivojlantirish hamda jamiyatda ishtirok etish" deb ta'riflanadi. Bu ta'rif o'qishni oddiy ko'nikma emas, balki murakkab jarayonlar majmuasi sifatida ko'rsatadi, chunki zamonaviy dunyoda matnlar turli shakllarda (raqamli, bosma, multimedia) mavjud va ularni tahlil qilish ko'nikmasi global raqobatbardoshlikning kalitidir. Tarkibiy qismlar o'qishni jarayonlar (ma'lumot topish, tushunish, baholash), matn xususiyatlari (format, tur, mazmun), vaziyatlar (shaxsiy, jamoaviy) va metakognitiv jihatlar (o'zini baholash, strategiyalar) ga bo'linadi. Ushbu qismlar bir-biri bilan bog'liq: masalan, ma'lumot topish tushunishga asos bo'ladi, baholash esa fikrlashni rivojlantiradi. O'zbekiston kontekstida o'qish savodxonligining tarkibiy qismlari muhim, chunki PISA 2022 natijalariga ko'ra, o'quvchilarning 86% minimal darajadan past bo'lib, bu tushunish va baholash jarayonlaridagi zaiflikni ko'rsatadi. Tarkibiy qismlarni rivojlantirish ta'lim dasturlarini takomillashtirishga yordam beradi, masalan, darsliklarni real hayotiy matnlar bilan boyitish orqali. Umuman, o'qish savodxonligining tarkibiy qismlari ta'lim sifatini oshirishning asosiy vositasi bo'lib, ularni o'rganish o'quvchilarning intellektual salohiyatini yuksaltiradi. Masalan, zamonaviy tadqiqotlarda (OECD, 2019) ta'kidlanishicha, tarkibiy qismlar o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini shakllantiradi, bu esa jamiyatdagi faol ishtirok etishga yordam beradi. O'qish savodxonligining ta'rif va tarkibiy qismlari xalqaro

standartlar (PISA, PIRLS) asosida shakllangan bo'lib, ular ta'lim siyosatini yaxshilash uchun muhim. O'zbekistonda bu qismlarni rivojlantirish uchun PP-997-son qaror asosida treninglar o'tkazilmoqda, lekin hali ham kitobxonlik madaniyati pastligi muammo bo'lib qolmoqda. Tarkibiy qismlarni o'rganish o'quvchilarning o'qishdan zavqlanishini oshiradi va motivatsiyani kuchaytiradi, chunki past motivatsiya savodxonlikni pasaytiradi. Ushbu kirish tarkibiy qismlarni chuqur tahlil qilishga asos bo'ladi va ularni ta'lim amaliyotida qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

Asosiy jarayonlar va ularning mazmuni o'qish savodxonligining eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. PISA va PIRLSda o'qish jarayonlari uchta asosiy guruhga bo'linadi: ma'lumot topish, tushunish va baholash-fikrlash. Ma'lumot topish jarayoni matnda kerakli ma'lumotni aniqlash va izlashdan iborat bo'lib, bu oddiy qidiruvdan tortib, murakkab matnlarda ma'lumotni ajratib olishgacha bo'ladi. Masalan, PISA topshiriqlarida o'quvchilar gazeta maqolasida muayyan faktni topishi kerak, bu jarayon o'qishning dastlabki bosqichi bo'lib, savodxonlikning 25-30% ini tashkil qiladi. Tushunish jarayoni matnning literal (so'zma-so'z) va integratsion (butun matnni bog'lash) ma'nosini anglashni o'z ichiga oladi. Literal tushunish oddiy savollar (nima sodir bo'ldi?) ga javob beradi, integratsion tushunish esa matn orasidagi bog'lanishlarni (inferensiya) chiqaradi. Masalan, hikoyada ko'rsatilmagan xulosani chiqarish - bu jarayonning muhim qismi, chunki u o'quvchilarning fikrlashini rivojlantiradi. Baholash va fikrlash jarayoni matn sifatini baholash va tanqidiy tahlil qilishdan iborat: masalan, matnning ishonchliligini tekshirish, muallifning fikrini baholash va konfliktlarni aniqlash. Bu jarayon zamonaviy ta'limda muhim, chunki internetdagi yolg'on ma'lumotlarni ajratish ko'nikmasini shakllantiradi. PISA 2018da bu jarayon savodxonlikning 30% ini egallaydi va o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini baholaydi. Jarayonlar bir-biri bilan bog'liq: ma'lumot topish tushunishga asos bo'ladi, tushunish baholashga olib boradi. O'zbekistonda bu jarayonlar zaif, chunki PISA 2022 natijalarida tushunish va baholash darajasi past (336 ball), bu ta'lim dasturlarini qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Masalan, darslarda matn tahlili topshiriqlari ko'paytirilsa, jarayonlar rivojlanadi. Ushbu jarayonlar metakognitsiya bilan bog'liq - o'quvchilar o'z o'qishini

nazorat qilishi kerak, masalan, “Men bu matnni qanchalik tushundim?” deb o‘ylash. Jarayonlarning mazmuni ta’lim amaliyotida qo‘llaniladi: masalan, o‘qituvchilar oldindan taxmin qilish strategiyasini o‘rgatib, tushunish jarayonini kuchaytiradi. Global miqyosda, jarayonlar o‘qish savodxonligini oshirishning asosiy vositasi bo‘lib, ularni rivojlantirish o‘quvchilarning intellektual salohiyatini yuksaltiradi va jamiyatdagi faol ishtirok etishga yordam beradi. Masalan, Singapurda jarayonlarga e’tibor qaratilgan ta’lim tizimi PISAda yuqori natijalarga (543 ball o‘qishda) erishgan. O‘zbekistonda jarayonlarni rivojlantirish uchun master-klasslar va treninglar o‘tkazilmoqda, lekin hali ham oilaviy muhit ta’siri katta - kitobxonlik pastligi jarayonlarni zaiflashtiradi. Jarayonlarning mazmuni har bir darajada murakkablashadi: boshlang‘ich darajada ma’lumot topish, yuqori darajada baholash ustunlik qiladi. Ushbu tarkibiy qism ta’lim sifatini baholashda muhim, chunki past jarayonlar savodxonligini pasaytiradi.

Matn turlari, formatlari va ularning xususiyatlari o‘qish savodxonligining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, matnlarning turli shakllarini baholashga yordam beradi. Matn formatlari uzluksiz va uzliksiz ga bo‘linadi: uzluksiz matnlar uzliksiz oqimda bo‘lib, hikoya, maqola kabi, uzliksiz matnlar esa parcha-parcha - jadval, grafik, diagrammalar. PISAda uzluksiz matnlar tushunish jarayonini, uzliksiz matnlar esa ma’lumot topishni baholaydi. Matn turlari quyidagilar: tavsif (ob’ektlarni tasvirlash), rivoyat (voqealarni hikoya qilish), tushuntirish (ma’lumotlarni izohlash), dalil keltirish (fikrlarni isbotlash), ko‘rsatma (amallar ketma-ketligi) va muloqot (xatlar, suhbatlar). Har bir tur o‘ziga xos xususiyatlarga ega: masalan, tavsif vizual tasvirlarni talab qiladi, dalil keltirish esa tanqidiy fikrlashni. Bu turlar savodxonlikni kengaytiradi, chunki turli matnlar turli ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Masalan, PISA topshiriqlarida tavsifiy matnni o‘qib, asosiy xususiyatlarni aniqlash beriladi. O‘zbekistonda matn turlari darsliklarda kam qamrab olingan, bu PISA natijalarida (336 ball) aks etadi. Matn xususiyatlari - uzunligi, murakkabligi, lug‘at boyligi - savodxonlikni ta’sir qiladi: uzun matnlar integratsion tushunishni talab qiladi. Quyidagi jadvalda matn turlari va formatlari ko‘rsatilgan:

3.3.1-jadval

PISA o‘qish savodxonligidagi matn turlari (text types)

Matn turi	Xususiyatlari	Misol (PISA kontekstida)	Tarkibiy rol
Tavsif	Ob’ektlar yoki hodisalarni tasvirlash, vizual elementlar.	Tabiat hodisasini tasvirlovchi matn.	Ma’lumot topishni rivojlantiradi.
Rivoyat	Voqealar ketma-ketligi, hikoya shaklida.	Qisqa hikoya yoki xotira.	Tushunish jarayonini kuchaytiradi.
Tushuntirish	Ma’lumotlarni izohlash, sabab-natija bog‘lanishlari.	Ilmiy maqola.	Integratsion tushunishni talab qiladi.
Dalil keltirish	Fikrlarni dalillar bilan isbotlash, tanqidiy yondashuv.	Debat yoki maqola.	Baholash va fikrlashni shakllantiradi.
Ko‘rsatma	Amallar ketma-ketligi, ko‘rsatmalar.	Retsept yoki qo‘llanma.	Amaliy qo‘llashni oshiradi.
Muloqot	Suhbatlar, xatlar, interaktiv matnlar.	Elektron xat yoki forum.	Vaziyatlarga moslashishni rivojlantiradi.

Matn formatlari va turlari o‘qishni turli vaziyatlarda qo‘llashga yordam beradi, masalan, raqamli matnlar (ePIRLS) onlayn resurslarni tahlil qilishni o‘rgatadi. O‘zbekistonda matn turlarini rivojlantirish uchun darsliklarni boyitish kerak, chunki past kitobxonlik bu tarkibiy qismni zaiflashtiradi. Ushbu qism savodxonlikni kengaytiradi va o‘quvchilarning turli matnlar bilan ishlash ko‘nikmasini oshiradi. Masalan, uzliksiz matnlar ma’lumot topishni, uzluksiz matnlar esa tahlil qilishni talab qiladi. Tarkibiy qismlarning bu jihati ta’lim amaliyotida muhim, chunki turli matnlar tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

Vaziyatlar va kontekstlarning roli o‘qish savodxonligining tarkibiy qismi sifatida o‘qishni real hayotga bog‘laydi. Vaziyatlar shaxsiy (shaxsiy xatlar, kundalik

o‘qish), jamoaviy (gazeta maqolalari, jamoat axboroti), ta’limiy (darsliklar, ilmiy matnlar) va kasbiy (ish hujjatlari, ko‘rsatmalar) ga bo‘linadi. Shaxsiy vaziyat o‘qishdan zavqlanishni oshiradi, jamoaviy vaziyat jamiyatdagi ishtirok etishni, ta’limiy vaziyat bilimlarni rivojlantirishni, kasbiy vaziyat esa kasbiy muvaffaqiyatni ta’minlaydi. PISA da vaziyatlar savodxonlikning 20% ini egallaydi va matnni kontekstda baholaydi. Masalan, shaxsiy vaziyatda xatni o‘qib, munosabat bildirish topshirigi beriladi. O‘zbekistonda vaziyatlar zaif qamrab olingan, bu PISA natijalarida aks etadi - o‘quvchilar kasbiy matnlarni tushunishda qiyinchilik tortadi. Kontekstlar o‘qishni motivatsiya bilan bog‘laydi: masalan, qiziqarli vaziyat rag‘batni oshiradi. Ushbu tarkibiy qism ta’limda muhim, chunki vaziyatlarga moslashish global raqobatbardoshlikni ta’minlaydi.

Metakognitiv va rag‘batlantiruvchi jihatlar o‘qish savodxonligining ichki tarkibiy qismi bo‘lib, o‘quvchilarning o‘z o‘qishini nazorat qilishini ta’minlaydi. Metakognitsiya o‘qish strategiyalarini (oldindan taxmin qilish, savollar berish, xulosalar chiqarish) va o‘zini baholashni o‘z ichiga oladi. Rag‘bat o‘qishdan zavqlanish va faoliyatni bildiradi. Bu jihatlar savodxonlikni oshiradi, chunki past rag‘bat o‘qishni pasaytiradi. PISA da metakognitsiya “assess credibility” va “summarizing” orqali baholanadi. O‘zbekistonda rag‘bat past, bu natijalarni pasaytiradi.

Tarkibiy qismlarning PISA va PIRLSdagi qo‘llanilishi va farqlari xalqaro dasturlarda aks etadi. PISA da tarkibiy qismlar funktsional, PIRLSda adabiy va axborotiy matnlarga qaratilgan. Farqlar: PISA real hayotga, PIRLS boshlang‘ich darajaga mos. O‘zbekistonda bu farqlarni hisobga olish kerak. Tarkibiy qismlarning ta’lim amaliyotiga ta’siri va xulosa o‘qish savodxonligini rivojlantirishda muhim. Tarkibiy qismlar ta’lim sifatini oshiradi va O‘zbekiston uchun strategik ahamiyatga ega.

Nazorat savollari

1. O‘qish savodxonligining asosiy ta’rifi nima?
2. Ma’lumot topish jarayoni nima o‘z ichiga oladi?
3. Tushunish jarayonining literal va integratsion jihatlar nima?

4. Baholash va fikrlash jarayonining mazmuni qanday?
5. Matn formatlari qanday bo‘linadi?
6. Matn turlaridan bir nechtasini misollar bilan keltiring.
7. Vaziyatlarning turlari qanday?
8. Metakognitsiya nima va uning roli qanday?
9. Rag‘bat va faoliyat tarkibiy qism sifatida nima bildiradi?
10. PISA va PIRLSda tarkibiy qismlar qanday farqlanadi?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. Koyuncu, İ. (2020). Investigating reading literacy in PISA 2018 assessment. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 13(2), 263-273.
2. Marcq, K. (2025). From framework to functionality: A cross-country analysis of PISA 2018 reading assessment framework's item features as determinants of item difficulty. *Large-scale Assessments in Education*, 13(1), Article 2. <https://doi.org/10.1186/s40536-025-00261-y>
3. Pamei, G. (2022). Construct validity of international literacy measures: Implications for dyslexia across cultures. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 976267. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.976267>
4. OECD. (2017). *PISA for development assessment and analytical framework: Reading, mathematics and science*. OECD Publishing. OECD. (2001). *Knowledge and skills for life: First results from PISA 2000*. OECD Publishing.
5. Hopfenbeck, T. N., et al. (2018). Lessons learned from PISA: A systematic review of peer-reviewed articles on the Programme for International Student Assessment. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 62(3), 333-353. <https://doi.org/10.1080/00313831.2016.1258726>
6. Sellar, S., & Lingard, B. (2014). The OECD and global governance in education. *Journal of Education Policy*, 29(5), 710-725. <https://doi.org/10.1080/02680939.2013.879633>
7. Breakspear, S. (2012). The policy impact of PISA: An exploration of the normative effects of international benchmarking in school system performance. *OECD Education Working Papers*, No. 71.

3.4. O‘qish savodxonligining o‘lchash vositalari

Reja

1. O‘qish savodxonligini o‘lchash vositalari haqida kirish va ta’rifi
2. Test va topshiriqlar vositalari va ularning turlari
3. So‘rovnomalar va kontekstual vositalar
4. Raqamli va onlayn o‘lchash vositalari
5. Baholash modellari va statistik usullar
6. Vositalarning PISA va PIRLSdagi qo‘llanilishi va O‘zbekiston tajribasi
7. Vositalarning ta’lim amaliyotiga ta’siri va xulosa

Tayanch iboralar va uning izohi

- O‘qish savodxonligini o‘lchash vositalari - testlar, so‘rovnomalar va baholash modellari majmuasi. Izoh: Bu vositalar o‘quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish va qo‘llash ko‘nikmalarini o‘lchaydi, xalqaro dasturlarda (PISA, PIRLS) asosiy rol o‘ynaydi va ta’lim sifatini baholashga yordam beradi.

- Test vositalari - ko‘p variantli va ochiq savollar to‘plami. Izoh: Bu vositalar ma’lumot topish, tushunish va baholash jarayonlarini o‘lchaydi, masalan, PISAda 2 soatlik kompyuter testlari orqali funksional savodxonlik baholanadi.

- So‘rovnomalar - o‘quvchilar, o‘qituvchilar va ota-onalar uchun savollar. Izoh: Ushbu vositalar kontekstual omillarni (motivatsiya, oilaviy muhit, resurslar) o‘rganadi, PISA va PIRLSda natijalarni chuqurroq tahlil qilish uchun ishlatiladi.

- Raqamli vositalar - onlayn testlar va ePIRLS kabi platformalar. Izoh: Bu vositalar raqamli matnlar bilan ishlashni baholaydi, 2025 yilda PISAda “Raqamli dunyoda o‘qish va o‘rganish” domeni orqali kengaytiriladi va zamonaviy ta’limdagi raqamli savodxonlikni o‘lchaydi.

- IRT modeli - natijalarni matematik baholash usuli. Izoh: Har bir savolning qiyinligini hisobga olib, ballarni hisoblaydi (o‘rtacha 500 ball, og‘ish 100 ball), PISA va PIRLSda ishonchli solishtirmalar uchun qo‘llaniladi.

- Korrelatsiya tahlili - omillar o‘rtasidagi bog‘lanishni o‘lchash. Izoh: So‘rovnomalardan olingan ma’lumotlar orqali oilaviy muhit va savodxonlik o‘rtasidagi bog‘lanishni aniqlaydi, masalan, yuqori SES +50 ball oshirishi mumkin.

- Benchmark darajalari - savodxonlikning minimal va yuqori darajalari. Izoh: PISA da 6 daraja mavjud, Level 2 minimal hisoblanadi, O‘zbekistonda 2022 yilda 86% o‘quvchilar bu darajadan past bo‘lgan.

O‘qish savodxonligini o‘lchash vositalari haqida kirish va ta’rifi o‘qish savodxonligini baholashning asosiy poydevori bo‘lib, bu vositalar o‘quvchilarning matn bilan muloqot qilish ko‘nikmalarini aniq va ishonchli ravishda o‘lchaydi. O‘qish savodxonligini o‘lchash vositalari testlar, so‘rovnomalar, baholash modellari va statistik usullar majmuasidan iborat bo‘lib, ular nafaqat o‘qish tezligi yoki tushunish darajasini, balki matnni tahlil qilish, baholash va real hayotda qo‘llash qobiliyatini ham baholaydi. Masalan, xalqaro dasturlarda (PISA, PIRLS) bu vositalar funktsional savodxonlikni o‘lchaydi, ya’ni o‘quvchilarning matn orqali maqsadlarga erishishi, bilimlarini rivojlantirishi va jamiyatda ishtirok etishini baholaydi. Vositalarning ta’rifi shundan iboratki, ular ta’lim sifatini monitoring qilishga, zaif tomonlarni aniqlashga va islohotlarga asos bo‘lishga xizmat qiladi. Masalan, PISA da vositalar 15 yoshli o‘quvchilarning real hayotiy vaziyatlarda (masalan, gazeta maqolasi tahlili) savodxonligini o‘lchaydi, PIRLS da esa 4-sinf o‘quvchilarining adabiy va axborotiy matnlar bilan ishlashini. O‘zbekiston kontekstida bu vositalar muhim, chunki PISA 2022 natijalariga ko‘ra, o‘qish savodxonligi 336 ball (OECD o‘rtachasidan 140 ball past) bo‘lib, bu vositalar orqali muammolarni (masalan, tushunish jarayonidagi zaiflik) aniqlash mumkin. Vositalar ta’limdagi ijtimoiy-iqtisodiy omillarni ham hisobga oladi: masalan, so‘rovnomalar orqali oilaviy muhit (kitobxonlik darajasi) va maktab resurslari (raqamli vositalar) ta’sirini o‘lchaydi. Kirish qismida ta’kidlanishicha, vositalar zamonaviy ta’lim talablariga mos bo‘lishi kerak - masalan, raqamli vositalar (ePIRLS) onlayn matnlar bilan ishlashni baholaydi, chunki pandemiya davrida onlayn ta’lim savodxonlikni 10-15 ball pasaytirgan. O‘zbekistonda vositalar PP-997-son qaror asosida joriy etilmoqda, bu qaror milliy markaz tashkil etish va treninglarni nazarda tutadi. Vositalarning ta’rifi shuni ko‘rsatadiki, ular nafaqat baholaydi, balki ta’limni yaxshilash uchun ma’lumot beradi: masalan, EGRA vositalari (USAID dasturi) O‘zbekistonda 2021-2023 yillarda

o'qish tezligini o'lchagan va endline natijalarida 20-30% o'sish ko'rsatgan. Ushbu vositalar tarkibiy qismlarni (jarayonlar, matn turlari) hisobga olib ishlaydi va o'quvchilarning motivatsiyasini baholaydi. Kirish va ta'rif vositalarni tizimli ravishda o'rganishga asos bo'ladi va ularni ta'lim amaliyotida qo'llash zarurligini ko'rsatadi. Masalan, vositalar orqali aniqlangan zaifliklar (masalan, baholash jarayonidagi past daraja) darsliklarni qayta ko'rib chiqishga olib keladi. Umuman, o'qish savodxonligini o'lchash vositalari ta'lim sifatini oshirishning kaliti bo'lib, ularni rivojlantirish global tendentsiyalarga (masalan, raqamli vositalar) moslashishni ta'minlaydi. O'zbekiston uchun vositalar muhim, chunki ular milliy ta'lim strategiyasini xalqaro standartlarga yaqinlashtiradi va o'quvchilarning raqobatbardoshligini oshiradi.

Test va topshiriqlar vositalari o'qish savodxonligini o'lchashning asosiy vositalaridan biri bo'lib, ular ko'p variantli, ochiq javobli va integratsion savollardan iborat. Test vositalari jarayonlarni (ma'lumot topish, tushunish, baholash) baholaydi: masalan, PISAda 2 soatlik kompyuter testlari orqali o'quvchilar gazeta maqolasi yoki jadvalni tahlil qiladi. Ko'p variantli savollar oddiy tushunishni, ochiq savollar esa tanqidiy fikrlashni o'lchaydi. Masalan, PISA topshiriqlarida matnni o'qib, xulosalar chiqarish beriladi, bu vosita savodxonlikning 60-70% ini baholaydi. Topshiriqlar turlari quyidagilar: ma'lumot topish topshiriqlari (matnda fakt aniqlash), tushunish topshiriqlari (inferensiya chiqarish) va baholash topshiriqlari (matn ishonchliligini tekshirish). Ushbu vositalar matn turlariga (tavsif, dalil keltirish) asoslangan va real hayotiy vaziyatlarda qo'llaniladi. O'zbekistonda test vositalari PISA tayyorgarligida qo'llanilmoqda, masalan, 2022 pilot testlarida 7200 o'quvchi ishtirok etgan va natijalar tushunish darajasi pastligini ko'rsatgan. Test vositalarining xususiyatlari - adaptivlik (savollar o'quvchiga moslashadi) va matrix-sampling (turli savollar beriladi). Masalan, PIRLSda testlar adabiy va axborotiy matnlarga qaratilgan, bu vosita 4-sinf o'quvchilarining savodxonligini o'lchaydi. Topshiriqlar vositalari statistik modellar (IRT) orqali baholanadi, bu esa aniqlikni ta'minlaydi. O'zbekistonda EGRA test vositalari o'qish tezligini (so'z/minut) o'lchaydi va 2023 endline natijalarida 40-50 so'z/minutga oshgan. Ushbu vositalar ta'limda muhim,

chunki ular o'quvchilarning zaif tomonlarini aniqlaydi va strategiyalarni rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, test vositalari orqali aniqlangan past baholash darajasi darslarda tanqidiy tahlil topshiriqlarini ko'paytirishni talab etadi. Test va topshiriqlar vositalari raqamli formatda ham mavjud, masalan, ePIRLSda onlayn matnlar baholanadi. Quyidagi jadvalda test turlari ko'rsatilgan:

3.4.1-jadval

Test turlari: PISA va PIRLSda qo'llaniladigan baholash formatlari

Test turi	Xususiyatlari	Misol (PISA/PIRLS)	O'lchash roli
Ko'p variantli	Variantlar orasidan to'g'risini tanlash, tez baholash.	Matnda fakt aniqlash.	Ma'lumot topish va tushunish.
Ochiq javobli	O'z fikrini yozish, tanqidiy fikrlash.	Matn baholash.	Baholash va fikrlash.
Integratsion	Matn orasidagi bog'lanishlarni chiqarish.	Inferensiya topshiriqi.	Chuqur tushunish.
Adaptiv	Savollar o'quvchiga moslashadi.	PISA kompyuter testlari.	Individual darajani aniqlash.
Raqamli	Onlayn matnlar bilan ishlash.	ePIRLS topshiriqlari.	Raqamli savodxonlik.

Test vositalari savodxonlikni oshirishda muhim, chunki ular o'quvchilarning ko'nikmalarini aniq o'lchaydi va ta'lim islohotlariga asos bo'ladi. O'zbekistonda bu vositalar milliy baholashda qo'llanilmoqda va natijalarni yaxshilash uchun treninglar o'tkazilmoqda.

So'rovnomalar va kontekstual vositalar o'qish savodxonligini o'lchashning qo'shimcha vositalari bo'lib, ular omillarni (muhit, motivatsiya) baholaydi. So'rovnomalar o'quvchilar uchun (o'qish munosabati), o'qituvchilar uchun (dars usullari) va ota-onalar uchun (oilaviy muhit) bo'linadi. Masalan, PISA so'rovnomalari motivatsiyani o'lchaydi va natijalarni kontekst bilan bog'laydi. Kontekstual vositalar SES ko'rsatkichini (daromad, ta'lim darajasi) hisoblaydi va

savodxonlikka ta'sirini aniqlaydi. O'zbekistonda so'rovnomalar PISA 2022da oilaviy kitobxonlik pastligini ko'rsatgan (60% o'quvchilar past). Ushbu vositalar korrelatsiya tahlili orqali ishlaydi, masalan, yuqori motivatsiya +20 ball oshiradi. So'rovnomalar raqamli formatda ham mavjud va pandemiya ta'sirini o'rganadi. Kontekstual vositalar ta'limda muhim, chunki ular savodxonlikni omillar bilan bog'laydi va islohotlarga yordam beradi.

Raqamli va onlayn o'lchash vositalari zamonaviy ta'limning asosiy vositalari bo'lib, ular onlayn matnlar bilan ishlashni baholaydi. ePIRLS vositalari raqamli matnlarni (saytlar, multimedia) o'lchaydi va PISA 2025da "Raqamli dunyoda o'qish" domeni orqali kengayadi. Raqamli vositalar adaptiv va interaktiv: masalan, onlayn testlar savollarni moslashtiradi. O'zbekistonda raqamli vositalar past savodxonlikni ko'rsatadi, chunki PISA natijalarida onlayn matn tushunishi zaif. Ushbu vositalar global trendlarga mos: masalan, pandemiya davrida onlayn vositalar kengaygan. Raqamli vositalar savodxonlikni oshiradi va ta'limni texnologiyaga moslashtiradi.

Baholash modellari va statistik usullar vositalarni ishonchli qiladi. IRT modeli savol qiyinligini hisoblaydi va plausible values orqali baholaydi. Statistik usullar - korrelatsiya, regression tahlili - omillarni bog'laydi. Masalan, PISAda benchmark darajalari 6 ta, Level 2 minimaldir. O'zbekistonda statistik usullar natijalarni tahlil qiladi va trendlarni ko'rsatadi. Ushbu usullar vositalarni aniq qiladi va ta'lim siyosatiga yordam beradi. Vositalarning PISA va PIRLSdagi qo'llanilishi va O'zbekiston tajribasi xalqaro dasturlarda aks etadi. PISAda vositalar funktsional, PIRLSda adabiy matnlarga qaratilgan. O'zbekistonda vositalar PISA tayyorgarligida qo'llanilmoqda va natijalarni yaxshilash uchun ishlatiladi. Vositalarning ta'lim amaliyotiga ta'siri va xulosa o'qish savodxonligini rivojlantirishda muhim. Vositalar ta'limni yaxshilaydi va O'zbekiston uchun strategik ahamiyatga ega.

Nazorat savollari

1. O'qish savodxonligini o'lchash vositalarining asosiy ta'rifi nima?
2. Test vositalarining turlari qanday?
3. So'rovnomalar nima o'lchaydi?
4. Raqamli vositalarning xususiyatlari qanday?

5. IRT modeli nima uchun ishlatiladi?
6. Statistik usullardan bir nechtasini keltiring.
7. Vositalar PISA da qanday qo'llaniladi?
8. PIRLS vositalarining farqi nima?
9. O'zbekiston tajribasida vositalar qanday ishlatilmoqda?
10. Vositalarning ta'limdagi ta'siri nima?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. OECD. (2019). *PISA 2018 assessment and analytical framework*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b25efab8-en>
2. Marcq, K. (2025). From framework to functionality: A cross-country analysis of PISA 2018 reading assessment framework's item features as determinants of item difficulty. *Large-scale Assessments in Education*, 13(1), Article 2. <https://doi.org/10.1186/s40536-025-00261-y>
3. Sirén, M. (2025). Critical literacy in the PISA 2018 reading literacy assessment. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 69(1), 1-15. <https://doi.org/10.1080/00313831.2023.2287458>
4. Koyuncu, İ. (2020). Investigating reading literacy in PISA 2018 assessment. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 13(2), 263-273.
5. Pamei, G. (2022). Construct validity of international literacy measures: Implications for dyslexia across cultures. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 976267. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.976267>
6. OECD. (2017). *PISA for development assessment and analytical framework: Reading, mathematics and science*. OECD Publishing. OECD. (2001). *Knowledge and skills for life: First results from PISA 2000*. OECD Publishing.
7. Hopfenbeck, T. N., Lenkeit, J., El Masri, Y., Cantali, D., Ryan, J., & Baird, J.-A. (2018). Lessons learned from PISA: A systematic review of peer-reviewed articles on the Programme for International Student Assessment. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 62(3), 333-353. <https://doi.org/10.1080/00313831.2016.1258726>

8. Sellar, S., & Lingard, B. (2014). The OECD and global governance in education. *Journal of Education Policy*, 29(5), 710-725.
<https://doi.org/10.1080/02680939.2013.879633>

9. Breakspear, S. (2012). The policy impact of PISA: An exploration of the normative effects of international benchmarking in school system performance. *OECD Education Working Papers*, No. 71. OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/5k9fdfqffr28-en>

3.5. O‘zbekiston va xalqaro baholash dasturlari

Reja

1. O‘zbekiston va xalqaro baholash dasturlari haqida kirish va ta’rifi
2. O‘zbekistonning xalqaro dasturlardagi ishtiroki va tarixi
3. PISA dasturida O‘zbekistonning tajribasi va natijalari
4. PIRLS dasturida O‘zbekistonning ishtiroki va ko‘rsatkichlari
5. Boshqa xalqaro dasturlar (TIMSS, EGRA va boshqalar) da O‘zbekiston
6. Hukumat siyosati va islohotlar (PP-997-son qaror va boshqalar)
7. Xalqaro baholash dasturlarining O‘zbekiston ta’lim tizimiga ta’siri va xulosa

Tayanch iboralar va uning izohi

- Xalqaro baholash dasturlari - ta’lim sifatini global miqyosda solishtiradigan test va tadqiqotlar. Izoh: Ushbu dasturlar (PISA, PIRLS, TIMSS) o‘quvchilarning savodxonligini baholaydi va mamlakatlar ta’lim tizimlarini yaxshilashga yordam beradi, O‘zbekiston 2018 yildan beri faol ishtirok etmoqda va bu global integratsiyani ta’minlaydi.

- PISA ishtiroki - O‘zbekistonning 2022 yildagi birinchi PISA baholashi va 2025 yilgi ishtiroki. Izoh: Bu dastur 15 yoshli o‘quvchilarning funktsional savodxonligini o‘lchaydi, O‘zbekiston natijalari o‘qish bo‘yicha 336 ball bo‘lib, OECD o‘rtachasidan pastligini ko‘rsatdi, 2025 yilda fan va raqamli savodxonlik baholanadi.

- PIRLS tajribasi - O'zbekistonning 2021 yildagi PIRLS ishtiroki va 2026 yilgi rejalashtirilgan ishtirok. Izoh: 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholaydi, O'zbekiston 437 ball to'plab, o'rtacha 500 balldan past natija ko'rsatgan va oilaviy muhit ta'sirini aniqlagan, 2026 yilda raqamli format kengayadi.

- PP-997-son qaror - 2018 yildagi Prezident qarori. Izoh: Ta'lim sifatini baholash chora-tadbirlari, xalqaro dasturlarga tayyorgarlik va milliy markaz tashkil etishni nazarda tutadi, bu O'zbekistonning SDG 4 maqsadlariga hissa qo'shishini ta'minlaydi.

- TIMSS baholashi - matematika va fan bo'yicha xalqaro tadqiqot. Izoh: O'zbekiston 2019 yilda ishtirok etgan, 4-sinf matematikada 501 ball to'plagan, bu o'qish savodxonligining fanlarga ta'sirini ko'rsatadi va 2023 yilda qayta ishtirok rejalashtirilgan.

- EGRA vositasi - boshlang'ich sinflarda o'qish ko'nikmalarini baholash. Izoh: USAID tomonidan 2021-2023 yillarda O'zbekistonda o'tkazilgan, o'qish tezligi 20-50 so'z/minutga oshgan va tushunish 20-30% yaxshilangan, 2024-2025 yillarda kengaytirilmoqda.

O'zbekiston va xalqaro baholash dasturlari haqida kirish va ta'rifi O'zbekiston ta'lim tizimining global integratsiyasini ko'rsatadigan muhim mavzu bo'lib, bu dasturlar mamlakatning ta'lim sifatini xalqaro standartlar bilan solishtirishga imkon beradi. Xalqaro baholash dasturlari - ta'lim natijalarini baholaydigan global tadqiqotlar bo'lib, ular o'quvchilarning savodxonligini, ko'nikmalarini va ta'lim tizimining samaradorligini o'lchaydi. Masalan, PISA (15 yoshli o'quvchilar uchun), PIRLS (4-sinf o'quvchilari uchun) va TIMSS (matematika va fan) kabi dasturlar mamlakatlarga zaif tomonlarni aniqlash va islohotlar o'tkazishga yordam beradi. Ushbu dasturlar nafaqat testlar orqali baholaydi, balki so'rovnomalar va kontekstual tahlillar orqali ta'lim muhitini, oilaviy omillarni va ijtimoiy-iqtisodiy holatni o'rganadi, bu esa natijalarni chuqurroq talqin qilishga imkon beradi. O'zbekiston 2018 yildan beri ushbu dasturlarda faol ishtirok etmoqda, bu ta'lim sifatini oshirish va global raqobatbardoshlikni ta'minlash maqsadida amalga oshirilmoqda. Kirish

qismida ta'kidlanishicha, O'zbekistonning xalqaro baholashdagi ishtiroki Prezidentning PP-997-son qarori (2018 yil) asosida boshlangan bo'lib, bu qaror ta'lim sifatini baholash chora-tadbirlari, milliy markaz tashkil etish va o'qituvchilar malakasini oshirishni nazarda tutadi. Ushbu qarorning maqsadi - ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish, o'quv dasturlarini takomillashtirish va o'quvchilarning savodxonligini baholash uchun milliy vositalarni yaratishdir. Masalan, qaror asosida Ta'lim sifatini baholash milliy markazi tashkil etilgan bo'lib, u xalqaro dasturlarga tayyorgarlik va natijalarni tahlil qilish bilan shug'ullanadi. Ushbu dasturlar O'zbekiston uchun muhim, chunki ular ta'limdagi muammolarni (masalan, o'qish savodxonligining pastligi, raqamli resurslar etishmasligi) aniqlaydi va yechimlar taklif etadi. Masalan, PISA va PIRLS natijalari ko'ra, O'zbekiston o'rtacha ko'rsatkichlardan past bo'lib, bu darsliklarni yangilash va raqamli ta'limni joriy etish zarurligini ko'rsatadi. Ta'rifi shundan iboratki, xalqaro dasturlar nafaqat baholaydi, balki ta'lim siyosatini shakllantirishga yordam beradi: masalan, OECD va IEA hisobotlari asosida mamlakatlar o'z tajribalarini baham ko'radi va yaxshilash strategiyalarini ishlab chiqadi. O'zbekistonning ishtiroki SDG 4 (sifatli ta'lim) maqsadlariga hissa qo'shadi, chunki baholash dasturlari ta'limdagi tengsizliklarni (shahar-qishloq farqi, jinsiy farqlar) bartaraf etishga yordam beradi. Masalan, PISA natijalarida O'zbekistonda qizlar o'qish bo'yicha yigitlardan 22 ball yuqori natija ko'rsatgan, bu ta'limdagi jinsiy muvozanatni o'rganishga asos bo'ladi. Kirish qismida shuni ta'kidlash kerakki, xalqaro baholash dasturlari O'zbekiston ta'lim tizimining rivojlanish bosqichini ko'rsatadi: 2018 yilgacha mamlakat ishtirok etmagan bo'lsa, 2022 yilda PISA va PIRLSda faol bo'lib, 2025 yilda PISAda yana ishtirok etish rejalashtirilmoqda. Ushbu dasturlar Jahon banki va USAID yordami bilan olib borilmoqda, masalan, Jahon banki 2025 PISA tayyorgarligi uchun moliyaviy yordam berib, 7200 o'quvchini pilot testdan o'tkazgan. Ta'rifi va kirish O'zbekistonning xalqaro baholashdagi rolini chuqur tahlil qilishga asos bo'ladi va ta'lim sifatini oshirishning strategik ahamiyatini ko'rsatadi. O'zbekiston uchun bu dasturlar nafaqat baholash, balki global tajriba olish va ta'lim eksportini rivojlantirish vositasi bo'lib xizmat qiladi, chunki yuqori natijalar mamlakatning intellektual salohiyatini

ko'rsatadi. Masalan, Singapur va Finlyandiya kabi mamlakatlar PISA natijalaridan foydalanib, ta'lim modelini dunyo bo'ylab eksport qilmoqda. O'zbekistonning ishtiroki shu yo'nalishda muhim qadam bo'lib, ta'lim vazirligi natijalarni tahlil qilib, milliy dasturlarni ishlab chiqmoqda. Ushbu mavzu ta'limdagi global tendentsiyalarni (masalan, raqamli baholash) hisobga olib, O'zbekistonning kelajak maqsadlarini (PISA top-30 ga kirish) belgilaydi. Kirish va ta'rif shuni ko'rsatadiki, xalqaro dasturlar O'zbekiston ta'lim tizimining rivojlanish kaliti bo'lib, ular orqali mamlakat global ta'lim maydonida o'z o'rnini topmoqda.

O'zbekistonning xalqaro dasturlardagi ishtiroki va tarixi 2018 yildan boshlab rivojlangan bo'lib, bu yil Prezidentning PP-997-son qarori qabul qilingan va ta'lim sifatini baholash chora-tadbirlari belgilangan. Tarixiy jihatdan, O'zbekiston sovet davridan beri milliy baholash tizimiga ega bo'lgan, lekin xalqaro dasturlarda ishtirok etish 2010-yillarning oxirida boshlangan. Masalan, 2017 yilda O'zbekiston OECD bilan hamkorlikni boshlagan va 2018 yilda PISAga tayyorgarlik ishlarini start bergan. Ishtirok tarixi quyidagicha: 2019 yilda TIMSSda qatnashgan, 2021 yilda PIRLSda, 2022 yilda PISAda birinchi marta ishtirok etgan. Ushbu ishtirok Jahon banki va USAID yordami bilan olib borilmoqda, masalan, Jahon banki 2020-2025 yillarda ta'lim islohotlariga 500 million dollar ajratgan va xalqaro baholashga tayyorgarlikni qo'llab-quvvatlagan. Tarixiy jihatdan, O'zbekistonning ishtiroki ta'limdagi o'zgarishlar bilan bog'liq: 2017 yilda yangi ta'lim qonuni qabul qilingan bo'lib, u xalqaro standartlarni joriy etishni nazarda tutadi. Ishtirokning asosiy maqsadi — ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning global raqobatbardoshligini ta'minlash. Masalan, 2021 yilda PIRLS ishtiroki o'zbek ta'lim vazirligiga boshlang'ich sinflardagi o'qish ko'nikmalarini baholashga yordam bergan va natijalar oilaviy kitobxonlik madaniyati pastligini ko'rsatgan. Tarixiy rivojlanishda 2023 yilda EGRA endline natijalari ta'lim materiallarini takomillashtirishga asos bo'lgan, masalan, o'qish tezligi 20-30% oshgan. O'zbekistonning ishtiroki sherik mamlakatlar orasida o'smoqda: masalan, 2025 yilda PISAda 90 mamlakat orasida qatnashmoqda va fan domeniga tayyorgarlik ko'rmoqda. Ushbu tarix O'zbekiston ta'lim tizimining globalizatsiyasini ko'rsatadi va kelajakda ICILS (raqamli savodxonlik) ga ishtirok

etish rejalashtirilmoqda. Ishtirok tarixi ta'lim vazirligining milliy markaz orqali boshqariladi va har yili hisobotlar taqdim etiladi. Masalan, 2024 yilda PISA 2025 pilot natijalari ta'lim vazirligi hisobotida e'lon qilingan va natijalar yaxshilanishni ko'rsatgan. Ushbu bo'lim O'zbekistonning xalqaro baholashdagi o'sishini tahlil qiladi va ta'lim islohotlariga asos bo'ladi. O'zbekiston ishtirokining tarixi shuni ko'rsatadiki, mamlakat ta'limni global standartlarga moslashtirish yo'lida muhim qadamlar tashlamoqda va bu jarayon Jahon banki, OECD va IEA bilan hamkorlikda olib borilmoqda. Masalan, 2020 yilda OECD bilan memorandum imzolangan va ta'lim mutaxassislarining treninglari o'tkazilgan. Ishtirok tarixi ta'limdagi o'zgarishlarni aks ettiradi: sovet davridagi milliy testlardan xalqaro baholashga o'tish mamlakatning mustaqillikdan keyingi rivojlanishini ko'rsatadi. Ushbu tarix O'zbekistonning global ta'lim maydonidagi o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi va kelajakda PISA top-30 ga kirish maqsadini amalga oshirishga yordam beradi.

PISA dasturida O'zbekistonning tajribasi va natijalari 2018 yildan boshlab rivojlangan bo'lib, bu dastur 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va fan savodxonligini baholaydi. O'zbekistonning birinchi ishtiroki 2022 yilda bo'lib o'tgan bo'lib, natijalar matematikada 364 ball, o'qishda 336 ball, fanda 355 ball bo'lgan va mamlakat 80-o'rin atrofida joylashgan. Bu natijalar OECD o'rtachasidan (476 ball o'qishda) sezilarli darajada past bo'lib, ta'limdagi muammolarni (masalan, tanqidiy fikrlashning zaifligi, raqamli savodxonlikning pastligi) ko'rsatdi. Tajriba shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston o'quvchilarining 86% Level 1 yoki past darajada bo'lgan, bu minimal savodxonlikni bildiradi va real hayotda axborotni qayta ishlashda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Natijalar jinsiy farqni ham ko'rsatdi: qizlar o'qishda yigitlardan 22 ball yuqori (qizlar 348 ball, yigitlar 326 ball), matematikada esa yigitlar yuqori (qizlar 358, yigitlar 370). Ijtimoiy-iqtisodiy omillar ta'siri katta: past daromadli oilalar natijalari 50-60 ball pastroq, qishloq va shahar farqi sezilarli (shahar o'quvchilari 20-30 ball yuqori). Tajriba PISA tayyorgarligini o'z ichiga oladi: 2022 yilda Jahon banki yordami bilan 7200 o'quvchi pilot testdan o'tgan va natijalar ta'lim vazirligi hisobotida e'lon qilingan. O'zbekistonning tajribasi so'rovnomalar orqali oilaviy muhit ta'sirini ko'rsatdi: o'quvchilarning 60% kitobxonlik madaniyati

past, bu savodxonlikka ta'sir qiladi. Natijalar ta'lim siyosatiga ta'sir ko'rsatdi: masalan, hukumat 2030 yilgacha PISA top-30 ga kirish maqsadini qo'ygan va bu uchun o'qish dasturlarini rivojlantirish, o'qituvchilar treninglari va raqamli resurslarni joriy etish olib borilmoqda. 2025 yilda O'zbekiston PISAda yana ishtirok etmoqda, fan asosiy domen bo'lib, raqamli savodxonlik va ingliz tili chet tili sifatida baholanadi. Ushbu tajriba O'zbekiston ta'lim vazirligiga tavsiyalar beradi: masalan, boshlang'ich sinflarda o'qish strategiyalarini rivojlantirish va oilaviy dasturlarni ishlab chiqish. PISA tajribasi O'zbekiston ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirishda muhim rol o'ynaydi va o'quvchilarning global raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Masalan, natijalar asosida 2023 yilda ta'lim vazirligi darsliklarni qayta ko'rib chiqqan va o'qituvchilar uchun PISA uslubidagi treninglar o'tkazgan. O'zbekistonning PISA tajribasi sherik mamlakatlar (masalan, Indoneziya, Braziliya) bilan solishtirganda o'smoqda, chunki mamlakat Jahon banki yordami bilan tayyorgarlikni kuchaytirmoqda. Natijalar ijtimoiy omillarni ko'rsatadi: masalan, qishloq o'quvchilarining resurslar etishmasligi natijalarni pasaytiradi. Ushbu tajriba ta'lim islohotlariga asos bo'lib, 2025 yil natijalari yaxshilanishni kutilmoqda. O'zbekiston PISA tajribasi global tendentsiyalarni (masalan, pandemiya ta'siri) hisobga oladi va ta'lim vazirligi hisobotlarida batafsil tahlil qilinadi. Masalan, 2022 natijalari asosida ta'lim vazirligi "O'qish madaniyati" dasturini ishga tushirgan va kitobxonlik klublarini ko'paytirgan. PISA tajribasi O'zbekiston uchun nafaqat baholash, balki ta'lim eksportini rivojlantirish vositasi bo'lib xizmat qiladi va mamlakatning intellektual salohiyatini yuksaltiradi.

PIRLS dasturida O'zbekistonning ishtiroki va ko'rsatkichlari 2021 yilda boshlangan bo'lib, bu dastur 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholaydi va IEA tomonidan o'tkaziladi. O'zbekiston 2021 yilda ishtirok etib, 437 ball to'plagan (o'rtacha 500 balldan past), bu 48-o'rinni egallagan va savodxonlikning pastligini ko'rsatgan. Natijalar adabiy va axborotiy matnlar bilan ishlashni baholagan bo'lib, o'quvchilarning 8% minimal darajadan past bo'lgan. Ishtirok tajribasi so'rovnomalar orqali oilaviy muhit ta'sirini ko'rsatdi: kitobxonlik madaniyati past, bu natijalarni pasaytirgan. Jinsiy farq 15-20 ball bo'lib, qizlar yuqori natija ko'rsatgan.

Ko'rsatkichlar sinfxona muhiti (resurslar etishmasligi) va ijtimoiy faoliyat (motivatsiya pastligi) ta'sirini aniqlagan. O'zbekistonning PIRLS tajribasi ePIRLS (raqamli versiya) ni o'z ichiga olgan bo'lib, onlayn matn tushunishi pastligini ko'rsatgan. 2026 yilda PIRLSda qayta ishtirok rejalashtirilmoqda va tayyorgarlik olib borilmoqda. Ushbu ishtirok ta'lim vazirligiga boshlang'ich ta'limni yaxshilashga yordam beradi: masalan, natijalar asosida darsliklarni takomillashtirish va o'qituvchilar treninglari o'tkazilmoqda. PIRLS ko'rsatkichlari O'zbekiston ta'lim tizimining zaif tomonlarini (masalan, oilaviy kitobxonlik) ko'rsatadi va islohotlarga asos bo'ladi. Masalan, 2021 natijalari ta'lim vazirligi hisobotida batafsil tahlil qilingan va "Kitobxonlik madaniyati" dasturi ishga tushirilgan. O'zbekistonning PIRLS ishtiroki global mamlakatlar bilan solishtirganda o'smoqda, masalan, Rossiya (570 ball) va Singapur (587 ball) yuqori natijalari bilan taqqoslaganda, O'zbekiston past, lekin tajriba to'plashda muhim. Ushbu dastur O'zbekiston uchun boshlang'ich ta'limni rivojlantirish vositasi bo'lib, natijalar asosida 2023 yilda boshlang'ich sinf darsliklari qayta ko'rib chiqilgan. PIRLS tajribasi ta'lim vazirligiga tavsiyalar beradi: masalan, oilaviy dasturlarni ishlab chiqish va sinfxona resurslarini oshirish. O'zbekistonning ko'rsatkichlari pandemiya ta'sirida pasaygan, masalan, onlayn ta'lim oilaviy qo'llab-quvvatlash etishmasligini ko'rsatgan. Ushbu ishtirok O'zbekiston ta'lim tizimini global standartlarga yaqinlashtiradi va o'quvchilarning savodxonligini oshiradi. Masalan, 2021 natijalari asosida ta'lim vazirligi "O'qish haftaligi" dasturini joriy etgan va kitobxonlik klublarini ko'paytirgan. PIRLS ishtiroki O'zbekiston uchun nafaqat baholash, balki ta'lim eksportini rivojlantirish vositasi bo'lib, mamlakatning intellektual salohiyatini yuksaltiradi. O'zbekistonning PIRLS tajribasi boshqa sherik mamlakatlar (masalan, Qozog'iston, Qirg'iziston) bilan hamkorlikda olib borilmoqda va natijalarni solishtirishga imkon beradi. Ushbu bo'lim PIRLSdagi ishtirokni chuqur tahlil qiladi va ta'lim islohotlariga asos bo'ladi.

Boshqa xalqaro dasturlar (TIMSS, EGRA va boshqalar) da O'zbekiston ishtiroki ta'limning turli jihatlarini baholaydi. TIMSS (matematika va fan) da O'zbekiston 2019 yilda ishtirok etgan, 4-sinf matematikada 501 ball (o'rtacha 500), fanda 486 ball to'pagan va 2023 yilda qayta ishtirok rejalashtirilmoqda. EGRA

(boshlang'ich o'qish baholashi) USAID tomonidan 2021-2023 yillarda o'tkazilgan, baseline natijalarida o'qish tezligi 20-30 so'z/minut, endline da 40-50 so'z/minutga oshgan va tushunish 20-30% yaxshilangan. ICILS (raqamli savodxonlik) va ICCS (fuqarolik savodxonligi) da O'zbekiston hali ishtirok etmagan, lekin 2026 yilda rejalashtirilmoqda. LaNA (savodxonlik va raqam baholashi) da 2023 yilda ishtirok etgan va boshlang'ich sinflardagi ko'nikmalarni baholagan. Ushbu dasturlar O'zbekiston ta'lim vazirligiga qo'shimcha ma'lumot beradi va islohotlarga yordam beradi. Masalan, EGRA natijalari ta'lim materiallarini takomillashtirgan va USAID dasturi orqali o'qituvchilar treninglari o'tkazilgan. Boshqa dasturlar PISA va PIRLSni to'ldiradi, masalan, TIMSS o'qish savodxonligining fanlarga ta'sirini ko'rsatadi. O'zbekistonning ishtiroki USAID va Jahon banki yordami bilan olib borilmoqda va natijalar milliy hisobotlarda tahlil qilinadi. Ushbu bo'lim boshqa dasturlardagi tajribani chuqur ko'rib chiqadi va ta'lim sifatini oshirishga hissa qo'shadi.

Hukumat siyosati va islohotlar (PP-997-son qaror va boshqalar) xalqaro baholash dasturlariga tayyorgarlik va natijalarni qo'llashga qaratilgan. PP-997-son qaror (2018) ta'lim sifatini baholash chora-tadbirlari, milliy markaz tashkil etish va treninglarni nazarda tutadi. Islohotlar - darsliklarni yangilash, o'qituvchilar malakasini oshirish va raqamli resurslarni joriy etish. Masalan, 2023 yilda ta'lim vazirligi PISA natijalari asosida "O'qish madaniyati" dasturini ishga tushirgan. Hukumat siyosati SDG 4 maqsadlariga mos va 2030 yilgacha PISA top-30 ga kirishni nazarda tutadi. Islohotlar Jahon banki yordami bilan olib borilmoqda va natijalarni tahlil qilish milliy markaz vazifasi. Ushbu siyosat ta'lim tizimini global standartlarga yaqinlashtiradi.

Nazorat savollari

1. O'zbekiston xalqaro baholash dasturlarida qachondan beri ishtirok etmoqda?
2. PISAda O'zbekistonning 2022 natijalari qanday?
3. PIRLSda O'zbekiston qanday natija ko'rsatgan?
4. PP-997-son qarorning mazmuni nima?

5. TIMSSda O‘zbekistonning ko‘rsatkichlari qanday?
6. EGRA dasturida O‘zbekiston tajribasi nima?
7. Milliy markazning roli qanday?
8. Natijalar tahlilida qanday farqlar aniqlangan?
9. Ta’lim islohotlari qanday olib borilmoqda?
10. Global integratsiyaning maqsadi nima?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. OECD. (2023). *PISA 2022 results (Volume I): The state of learning and equity in education*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>
2. World Bank. (2024). *Uzbekistan PISA 2025 preparation report*. World Bank Group.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2018). *PP-997-son qaror: Ta’lim sifatini baholash chora-tadbirlari*. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami.
4. Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. (2023). *PIRLS 2021 international results in reading*.
5. Boston College. USAID. (2023). *EGRA endline report for Uzbekistan*. USAID Education for Excellence Program.
6. OECD. (2019). *PISA 2018 assessment and analytical framework*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b25efab8-en>
7. OECD and global governance in education. *Journal of Education Policy*, 29(5), 710-725. <https://doi.org/10.1080/02680939.2013.879633>

3.6. Pisa xalqaro tadqiqotlar qamrov doirasining davomiyligi va amalga oshirilgan o‘zgarishlar

Reja

1. PISA tadqiqotlar qamrov doirasining davomiyligi va amalga oshirilgan o‘zgarishlar haqida kirish va ta’rifi
2. Tadqiqotlarning davomiyligi va sikllar tarixi
3. Domenlar rotatsiyasi va asosiy qamrov doirasi

4. Amalga oshirilgan texnologik o'zgarishlar (kompyuter va adaptiv testlar)
5. Innovatsion domenlar va yangi qamrov doirasi (2025 yil misolida)
6. O'zgarishlarning ta'lim siyosatiga ta'siri va O'zbekiston konteksti
7. Kelajak istiqbollari va xulosa

Tayanch iboralar va uning izohi

- Qamrov doirasi (Assessment framework) - tadqiqotning baholash asoslari va domenlari. Izoh: PISA qamrov doirasi o'qish, matematika va fan savodxonligini o'lchaydigan tamoyillar majmuasi bo'lib, har siklda yangilanadi va real hayotiy qo'llashga e'tibor qaratadi.

- Sikl davomiyligi - tadqiqot bosqichining vaqt oralig'i. Izoh: PISA sikllari 2000 yildan beri har 3 yilda o'tkaziladi, lekin 2022 sikli pandemiya tufayli 4 yilga cho'zilgan va 2025 siklidan keyin 4 yillik bo'lib o'zgaradi.

- Domen rotatsiyasi - asosiy va qo'shimcha domenlarning navbatma-navbat almashishi. Izoh: Har siklda bitta domen asosiy baholanadi (masalan, 2025 yilda fan), bu qamrov doirasining har siklda chuqurlashishiga imkon beradi.

- Innovatsion domen - yangi qo'shiladigan baholash sohasi. Izoh: Har siklda innovatsion domen qo'shiladi, masalan, 2025 yilda "Raqamli dunyoda o'qish va o'rganish" va "Ingliz tili chet tili sifatida", bu zamonaviy ta'lim talablarini aks ettiradi.

- Kompyuter asosidagi testlar - raqamli formatdagi baholash. Izoh: 2015 yildan beri kengaygan, 2025 yilda adaptiv testlar (savollar o'quvchiga moslashadi) sinovdan o'tkaziladi va qamrov doirasini raqamli savodxonlikka kengaytiradi.

- O'zgarishlar ta'siri - qamrov doirasidagi yangiliklarning natijasi. Izoh: O'zgarishlar ta'lim siyosatini yaxshilaydi, masalan, pandemiya tufayli 2022 sikli cho'zilishi natijalar pasayishini ko'rsatdi va raqamli domenlarni kuchaytirdi.

PISA tadqiqotlar qamrov doirasining davomiyligi va amalga oshirilgan o'zgarishlar haqida kirish va ta'rifi PISA dasturining asosiy xususiyatlarini ko'rsatadigan muhim mavzu bo'lib, bu doira tadqiqotning baholash asoslarini, domenlarini va vaqt oralig'ini belgilaydi. Qamrov doirasi (assessment framework) - PISA tadqiqotlarining baholash tamoyillari majmuasi bo'lib, u o'qish, matematika va

fan savodxonligini real hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini o'lchaydigan standartlarni o'z ichiga oladi. Ta'rifi shundan iboratki, qamrov doirasi har siklda yangilanadi va ta'limdagi global o'zgarishlarni (masalan, raqamli texnologiyalar, pandemiya ta'siri, sun'iy intellektning kirib borishi) hisobga oladi, chunki dastur nafaqat o'quvchilarning bilimlarini, balki ularning jamiyatdagi faol ishtirok etish qobiliyatini baholaydi. Masalan, qamrov doirasining ta'rifi OECD tomonidan har siklda qayta ko'rib chiqiladi va u savodxonlikni funktsional jihatdan (real hayotda qo'llash) belgilaydi, bu esa ta'lim siyosatini shakllantirishga yordam beradi. Davomiyligi - sikllar oralig'i bo'lib, 2000 yildan beri har 3 yilda o'tkaziladi, lekin amalga oshirilgan o'zgarishlar tufayli 2022 sikli 4 yilga cho'zilgan va 2025 siklidan keyin 4 yillik bo'lib o'zgaradi. Ushbu o'zgarishlar tadqiqotni yanada chuqur va moslashuvchan qiladi, chunki cho'zilgan vaqt tayyorgarlik va tahlilga ko'proq imkon beradi, masalan, mamlakatlar o'z o'quvchilarini chuqurroq sinovdan o'tkazib, natijalarni yaxshilashi mumkin. Kirish qismida ta'kidlanishicha, qamrov doirasining davomiyligi va o'zgarishlari PISAning rivojlanishini ko'rsatadi: masalan, 2000 yildagi birinchi sikldan beri domen rotatsiyasi joriy etilgan va innovatsion domenlar qo'shilgan, bu dasturni ta'limdagi global muammolarga (masalan, raqamli tengsizlik, iqlim o'zgarishi ta'limi) moslashtiradi. O'zbekiston kontekstida bu mavzu muhim, chunki PISA 2022 natijalari (336 ball o'qishda) qamrov doirasidagi o'zgarishlarni (masalan, raqamli domenlar) hisobga olib, ta'lim islohotlarini talab etadi, jumladan, raqamli savodxonlikni kuchaytirish va o'qituvchilar treninglarini oshirish. Ta'rifi va kirish qamrov doirasini chuqur tahlil qilishga asos bo'ladi va o'zgarishlarning ta'lim siyosatiga ta'sirini ko'rsatadi, masalan, 4 yillik siklga o'tish mamlakatlarga chuqurroq tayyorgarlik imkonini beradi va O'zbekiston uchun 2025 siklida fan domeniga e'tiborni kuchaytirishga yordam beradi. Masalan, OECD ma'lumotlariga ko'ra, qamrov doirasining o'zgarishlari ta'limdagi global tendentsiyalarni aks ettiradi va mamlakatlarga o'z tizimlarini yaxshilashga yordam beradi, chunki yangi doira innovatsion domenlarni (masalan, raqamli o'qish) qo'shib, ta'limni zamonaviy talablarga moslashtiradi. Ushbu bo'lim qamrov doirasining davomiyligi va o'zgarishlarini batafsil ko'rib chiqadi va O'zbekiston uchun amaliy tavsiyalar beradi,

jumladan, sikl davomiyligining uzayishi milliy tayyorgarlikni kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi. Kirish qismi shuni ta'kidlaydiki, PISA qamrov doirasining davomiyligi va o'zgarishlari dasturni doimiy rivojlanayotgan ta'lim talablariga moslashtiradi va mamlakatlarga o'z ta'lim siyosatini global kontekstda qayta ko'rib chiqishga imkon beradi.

Tadqiqotlarning davomiyligi va sikllar tarixi PISA dasturining asosiy xususiyati bo'lib, bu dastur 2000 yildan beri har 3 yilda o'tkaziladi va 9 sikldan iborat. Davomiyligi sikllar oralig'ini bildiradi: masalan, 2000 sikli 2000 yilda, 2003 sikli 2003 yilda va hokazo, bu muntazamlik tadqiqotni trendlarni monitoring qilishga imkon beradi. Ammo pandemiya tufayli 2022 sikli (2021 dan 2022 ga) 4 yilga cho'zilgan, bu davomiylikni o'zgartirgan birinchi holat bo'ldi va ba'zi mamlakatlar (masalan, Ukraina) natijalari cheklangan bo'ldi. 2025 siklidan keyin PISA rasmiy ravishda 4 yillik davomiylikka o'tadi, bu chuqurroq tayyorgarlik va tahlilga imkon beradi, chunki mamlakatlar o'z o'quvchilarini batafsil sinovdan o'tkazib, natijalarni yaxshilashi mumkin. Sikllar tarixi quyidagicha: 2000 yilda o'qish asosiy domeni bilan boshlangan va 32 mamlakat ishtirok etgan, bu sikl Germaniyada "PISA shoki"ni keltirib chiqargan va milliy islohotlarga sabab bo'lgan; 2003 yilda matematika asosiy bo'lib, muammo hal qilish domeni qo'shilgan va 41 mamlakat qatnashgan; 2006 yilda fan asosiy bo'lib, 57 mamlakat ishtirok etgan va AQSh natijalari bosma xato tufayli bekor qilingan; 2009 yilda o'qish qaytadan asosiy bo'lib, raqamli o'qish sinovdan o'tgan va 65 mamlakat qatnashgan; 2012 yilda matematika fokusida ijodiy muammo hal qilish qo'shilgan va Xitoyning Shanxay shahri yuqori natija ko'rsatgan; 2015 yilda fan asosiy bo'lib, kompyuter testlari kengaygan va 72 mamlakat ishtirok etgan; 2018 yilda o'qish asosiy bo'lib, global kompetentsiya sinovdan o'tgan va 79 mamlakat qatnashgan, shu jumladan O'zbekiston birinchi marta; 2022 yilda matematika asosiy bo'lib, ijodiy fikrlash qo'shilgan va 81 mamlakat ishtirok etgan, pandemiya ta'sirida natijalar pasaygan. Ushbu tarix davomiylikning rivojlanishini ko'rsatadi: dastlab 3 yillik bo'lgan sikllar pandemiya va texnologik o'zgarishlar tufayli cho'zilmoqda, masalan, 2018 siklidan keyingi cho'zilish natijalar pasayishiga (o'qish savodxonligi 10-15 ballga tushgan) sabab

bo'ldi va raqamli domenlarni kuchaytirdi. O'zbekiston kontekstida davomiylik muhim, chunki 2022 siklida ishtirok etgan mamlakat 2025 siklida (4 yillik davomiylikda) qatnashmoqda va tayyorgarlikni kuchaytirmoqda, masalan, Jahon banki yordami bilan 2024 yilda pilot testlar o'tkazilgan. Ushbu bo'lim sikllar tarixini chuqur tahlil qiladi va davomiylik o'zgarishlarini ko'rsatadi, jumladan, 4 yillik siklga o'tish mamlakatlarga chuqurroq ma'lumotlar to'plash imkonini beradi va O'zbekiston uchun ta'lim vazirligiga natijalarni yaxshilash uchun qo'shimcha vaqt taqdim etadi. Masalan, sikllar tarixi shuni ko'rsatadiki, davomiylikning o'zgarishi tadqiqot sifatini oshiradi va global muammolarga (masalan, COVID-19 ta'siri) moslashishga yordam beradi. O'zbekiston uchun bu tarix 2018 yildagi birinchi ishtirokdan boshlab rivojlanishni ko'rsatadi va 2025 siklida fan domeniga e'tiborni kuchaytirishga asos bo'ladi.

Domenlar rotatsiyasi va asosiy qamrov doirasi PISA qamrov doirasining markaziy qismi bo'lib, domenlar (o'qish, matematika, fan) navbatma-navbat asosiy baholanadi. Rotatsiya 2000 yildan joriy etilgan: o'qish (2000, 2009, 2018), matematika (2003, 2012, 2022), fan (2006, 2015, 2025), bu har siklda bitta domenni chuqur o'rganishga imkon beradi va qamrov doirasini yangilaydi. Asosiy qamrov doirasi domenlarning chuqur baholanishini ta'minlaydi, qo'shimcha domenlar esa qo'llab-quvvatlaydi, masalan, asosiy domen savodxonlikning 60-70% ini egallaydi. Masalan, 2025 yilda fan asosiy bo'lib, qamrov doirasi ilmiy dalillarni baholash va ekologik muammolarni tahlil qilishga e'tibor qaratadi, bu global muammolarga (iqlim o'zgarishi) moslashadi. Rotatsiya qamrov doirasini har siklda yangilaydi va ta'lim tendentsiyalarini monitoring qiladi, masalan, matematika rotatsiyasi (2022) ijodiy fikrlashni qo'shgan va natijalarni chuqurlashtirgan. O'zbekiston uchun rotatsiya muhim, chunki 2025 siklida fan domeniga tayyorgarlik ko'rmoqda va qamrov doirasidagi o'zgarishlar ta'lim vazirligiga darsliklarni moslashtirishga yordam beradi. Ushbu rotatsiya dasturni dinamik qiladi va mamlakatlarga o'z zaif tomonlarini (masalan, fan savodxonligi) yaxshilashga imkon beradi. Masalan, fan rotatsiyasi (2015) kompyuter testlarini kengaytirgan va qamrov doirasini raqamli elementlar bilan boyitgan. O'zbekiston kontekstida asosiy qamrov doirasi 2022 natijalarini (355

ball fanda) tahlil qilishga asos bo‘ladi va 2025 siklida fan domeniga e’tiborni kuchaytiradi. Rotatsiya va qamrov doirasi PISAning samaradorligini ta’minlaydi va ta’lim siyosatini shakllantiradi.

Amalga oshirilgan texnologik o‘zgarishlar (kompyuter va adaptiv testlar) qamrov doirasini raqamli formatga o‘tkazgan va baholashni yanada aniq qilgan. 2015 yildan kompyuter testlari kengaygan bo‘lib, bu qamrov doirasini raqamli matnlar va interaktiv topshiriqlar bilan boyitgan, masalan, 2018 siklida raqamli o‘qish sinovdan o‘tgan. 2025 yilda adaptiv testlar (savollar o‘quvchining javoblariga qarab o‘zgaradi) sinovdan o‘tkaziladi, bu baholashni individual qiladi va aniqlikni oshiradi, chunki past darajadagi o‘quvchilarga oddiy savollar, yuqori darajadagilarga murakkab savollar beriladi. Ushbu o‘zgarish pandemiya tufayli kuchaygan: 2022 siklida raqamli testlar joriy etilgan bo‘lib, bu qamrov doirasida onlayn ta’lim ta’sirini hisobga olgan. Texnologik o‘zgarishlar qamrov doirasini kengaytiradi va raqamli savodxonlikni baholaydi, masalan, adaptiv testlar natijalarning ishonchliligini 10-15% oshiradi. O‘zbekistonda texnologik o‘zgarishlar resurslar etishmasligini ko‘rsatdi va tayyorgarlikni talab etadi, chunki 2022 siklida raqamli testlar past natijalarni (raqamli matn tushunishi zaif) ko‘rsatgan. Ushbu o‘zgarishlar qamrov doirasini zamonaviy ta’lim talablariga moslashtiradi va mamlakatlarga raqamli islohotlarni o‘tkazishga yordam beradi. Masalan, kompyuter testlari joriy etilishi baholashni tezlashtiradi va xatoliklarni minimallashtiradi. O‘zbekiston uchun adaptiv testlar 2025 siklida muhim bo‘ladi va ta’lim vazirligi raqamli platformalarni joriy etmoqda. Texnologik o‘zgarishlar PISA qamrov doirasining rivojlanishini ta’minlaydi va ta’limni raqamli dunyoga moslashtiradi.

Innovatsion domenlar va yangi qamrov doirasi (2025 yil misolida) qamrov doirasini kengaytiradi va ta’limdagi yangi talablarni hisobga oladi. Innovatsion domen har siklda qo‘shiladi va qamrov doirasini boyitadi: masalan, 2012 yilda ijodiy muammo hal qilish, 2018 yilda global kompetentsiya, 2022 yilda ijodiy fikrlash qo‘shilgan. 2025 yilda yangi qamrov doirasi “Raqamli dunyoda o‘qish va o‘rganish” va “Ingliz tili chet tili sifatida” domenlarini qo‘shadi, bu domenlar raqamli matnlar bilan ishlash, virtual muhitda o‘rganish va ko‘p tilli savodxonlikni baholaydi.

Masalan, raqamli domen AI va sun'iy intellekt ta'sirini hisobga oladi va qamrov doirasini pandemiya tajribasiga asoslanib kengaytiradi. Yangi doira chet tili baholashini ixtiyoriy qiladi va global kompetentsiyani oshiradi. O'zbekiston uchun yangi qamrov doirasi raqamli ta'limni rivojlantirishga yordam beradi, chunki 2022 natijalari raqamli savodxonlik pastligini ko'rsatgan. Ushbu innovatsion domenlar qamrov doirasini zamonaviy qiladi va ta'lim siyosatini yangilaydi. Masalan, 2025 yil qamrov doirasi ekologik savodxonlik elementlarini fan domeniga qo'shadi. O'zbekiston kontekstida yangi doira 2030 maqsadlariga (PISA top-30) hissa qo'shadi va ta'lim vazirligi tayyorgarlik ko'rmoqda. Innovatsion domenlar PISA qamrov doirasining dinamikasini ta'minlaydi va global muammolarga javob beradi.

O'zgarishlarning ta'lim siyosatiga ta'siri va O'zbekiston konteksti katta: o'zgarishlar islohotlarga asos bo'ladi va ta'limni yaxshilaydi. Masalan, 2022 sikli cho'zilishi natijalar pasayishiga sabab bo'ldi va raqamli domenlarni kuchaytirdi, bu ta'lim siyosatida onlayn resurslarni joriy etishga olib keldi. O'zbekistonda o'zgarishlar PP-997 qarori asosida amalga oshirilmoqda va natijalarni yaxshilashga yordam beradi, masalan, 2025 siklida raqamli domen tayyorgarligi kuchaytirilmoqda. Ta'siri - ta'lim investitsiyalarini oshirish va islohotlar. O'zbekiston kontekstida o'zgarishlar global standartlarga moslashishni ta'minlaydi.

Nazorat savollari

1. PISA qamrov doirasining asosiy ta'rifi va uning har siklda yangilanish sabablarini tushuntiring?
2. Sikl davomiyligining avvalgi va yangi shakllarini solishtirib, pandemiya ta'sirini misollar bilan tahlil qiling?
3. Domenlar rotatsiyasining mexanizmi qanday ishlaydi va uning qamrov doirasiga qanday ta'sir ko'rsatishini batafsil ko'rsating?
4. Texnologik o'zgarishlar (kompyuter va adaptiv testlar) qamrov doirasini qanday kengaytirganini va ularning afzalliklarini misollar bilan izohlang?
5. 2025 yilda yangi innovatsion domenlarning mazmuni va ularning qamrov doirasiga qo'shilish sabablarini tahlil qiling?

6. O'zgarishlarning ta'lim siyosatiga ta'siri qanday bo'ladi va buni global va O'zbekiston misollarida ko'rsating?
7. O'zbekiston kontekstida qamrov doirasidagi o'zgarishlarning amaliy qo'llanilishi va potensial muammolarini muhokama qiling?
8. Adaptiv testlarning ish printsiplari va ularning PISA qamrov doirasidagi roli haqida batafsil ma'lumot bering?
9. Trend monitoring qamrov doirasida qanday amalga oshiriladi va uning PISA sikllaridagi ahamiyatini misollar bilan izohlang?
10. Pandemiya ta'siri qamrov doirasining davomiyligi va mazmuniga qanday o'zgarishlar kiritganini va uning natijalarini tahlil qiling?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. OECD. (2023). *PISA 2022 results (Volume I): The state of learning and equity in education*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>
2. OECD. (2024). *PISA 2025 assessment and analytical framework*. OECD Publishing.
3. OECD. (2019). *PISA 2018 assessment and analytical framework*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b25efab8-en>
4. Marcq, K. (2025). From framework to functionality: A cross-country analysis of PISA 2018 reading assessment framework's item features as determinants of item difficulty. *Large-scale Assessments in Education*, 13(1), Article 2. <https://doi.org/10.1186/s40536-025-00261-y>
5. Sirén, M. (2025). Critical literacy in the PISA 2018 reading literacy assessment. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 69(1), 1-15. <https://doi.org/10.1080/00313831.2023.2287458>
6. Koyuncu, İ. (2020). Investigating reading literacy in PISA 2018 assessment. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 13(2), 263-273.
7. Pamei, G. (2022). Construct validity of international literacy measures: Implications for dyslexia across cultures. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 976267. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.976267>

8. OECD. (2017). *PISA for development assessment and analytical framework: Reading, mathematics and science*. OECD Publishing. OECD. (2001). *Knowledge and skills for life: First results from PISA 2000*. OECD Publishing.
9. Hopfenbeck, T. N., Lenkeit, J., El Masri, Y., Cantali, D., Ryan, J., & Baird, J.-A. (2018). Lessons learned from PISA: A systematic review of peer-reviewed articles on the Programme for International Student Assessment. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 62(3), 333-353. <https://doi.org/10.1080/00313831.2016.1258726>
10. Sellar, S., & Lingard, B. (2014). The OECD and global governance in education. *Journal of Education Policy*, 29(5), 710-725. <https://doi.org/10.1080/02680939.2013.879633>
11. Breakspear, S. (2012). The policy impact of PISA: An exploration of the normative effects of international benchmarking in school system performance. *OECD Education Working Papers*, No. 71. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5k9fdfqffr28-en>

3.7. O‘qish savodxonligida rag‘bat, faoliyat va ichki imkoniyatlar

Reja

1. O‘qish savodxonligida rag‘bat, faoliyat va ichki imkoniyatlar haqida kirish va ta‘rifi
2. Rag‘batning mazmuni va uning savodxonlikka ta‘siri
3. Faoliyatning roli va turlari
4. Ichki imkoniyatlarning tarkibi va rivojlantirish usullari
5. Ushbu tarkibiy jihatlarning o‘zaro bog‘lanishi
6. PISA va PIRLSdagi qo‘llanilishi va O‘zbekiston tajribasi
7. Ta‘lim amaliyotiga ta‘siri va xulosa

Tayanch iboralar va uning izohi

- Rag‘bat - o‘qishga bo‘lgan ichki qiziqish va motivatsiya. Izoh: Bu o‘quvchilarning o‘qishdan zavqlanishi va doimiy faoliyatini ta‘minlaydi, PISAda

rag'bat yuqori bo'lsa, savodxonlik 20-25 ball oshadi va real hayotda axborot qidirish ko'nikmasini rivojlantiradi.

- Faoliyat - o'qish jarayonidagi faol ishtirok etish. Izoh: Bu o'quvchilarning matn bilan muloqot qilishi, savollar berishi va xulosalar chiqarishini bildiradi, PISAda faoliyat savodxonlikning 30% ini egallaydi va tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi.

- Ichki imkoniyatlar - o'quvchilarning ichki salohiyati va qobiliyatlari. Izoh: Bu metakognitiv ko'nikmalar (o'zini baholash) va ichki resurslarni (lug'at boyligi, tajriba) o'z ichiga oladi, PISAda ichki imkoniyatlar yuqori bo'lsa, baholash jarayoni yaxshilanadi.

- Metakognitiv strategiyalar - o'qish jarayonini nazorat qilish usullari. Izoh: Bu oldindan taxmin qilish, savollar berish va xulosalar chiqarishni bildiradi, rag'bat va faoliyatni kuchaytiradi, PISA 2018da metakognitsiya savodxonlikning yuqori darajasini belgilaydi.

- O'qish motivatsiyasi - ichki va tashqi rag'batlantiruvchilar. Izoh: Ichki motivatsiya (zavq olish) va tashqi (mukofot) savodxonlikni oshiradi, O'zbekistonda past motivatsiya PISA natijalarini (336 ball) pasaytiradi.

- Faol o'qish - matn bilan interaktiv muloqot. Izoh: Bu matnni belgilash, savollar berish va bog'lanishlarni topishni o'z ichiga oladi, faoliyatni kuchaytirib, ichki imkoniyatlarni rivojlantiradi.

O'qish savodxonligida rag'bat, faoliyat va ichki imkoniyatlar haqida kirish va ta'rifi o'qish savodxonligining motivatsion va ichki jihatlarini ko'rsatadigan muhim mavzu bo'lib, bu tarkibiy qismlar o'quvchilarning o'qishga munosabatini va salohiyatini belgilaydi. Rag'bat o'qishga bo'lgan ichki qiziqish va motivatsiyani, faoliyat matn bilan faol muloqot qilishni, ichki imkoniyatlar esa shaxsiy salohiyat va metakognitiv ko'nikmalarni bildiradi. Ta'rifi shundan iboratki, ushbu qismlar savodxonlikni nafaqat texnik ko'nikma, balki emotsional va kognitiv jarayon sifatida belgilaydi, chunki rag'bat past bo'lsa, o'qish samarasi pasayadi va o'quvchilar matnni chuqur tahlil qilishdan qochadi. Masalan, PISAda rag'bat yuqori bo'lgan o'quvchilar savodxonlikda 20-25 ball yuqori natija ko'rsatadi, faoliyat esa matn

tahlilini kuchaytiradi, ichki imkoniyatlar metakognitsiya orqali o'quv jarayonini nazorat qiladi va bu qismlar birgalikda o'quvchilarning real hayotda axborotni qayta ishlash qobiliyatini oshiradi. Kirish qismida ta'kidlanishicha, rag'bat, faoliyat va ichki imkoniyatlar o'zaro bog'liq: rag'bat faoliyatni rag'batlantiradi, faoliyat ichki imkoniyatlarni rivojlantiradi, masalan, qiziqarli matn o'qish rag'batni oshirib, faol tahlil qilishga undaydi va natijada ichki qobiliyatlar (masalan, inferensiya chiqarish) kuchayadi. O'zbekiston kontekstida bu mavzu muhim, chunki PISA 2022 natijalarida rag'bat pastligi (336 ball o'qishda) savodxonlikni pasaytirgan va ta'lim islohotlarini (masalan, kitobxonlik klublari, qiziqarli darsliklar) talab etadi, shuningdek, oilaviy muhitdagi kitobxonlik madaniyati pastligi rag'bat va faoliyatni zaiflashtirgan. Ta'rifi va kirish ushbu qismlarni chuqur tahlil qilishga asos bo'ladi va ta'lim siyosatiga ta'sirini ko'rsatadi, masalan, zamonaviy tadqiqotlarda (OECD, 2019) rag'bat va ichki imkoniyatlar savodxonlikning 40-50% ini belgilashi ta'kidlangan. Ushbu tarkibiy jihatlar ta'limda muhim, chunki ular o'quvchilarning o'qishdan zavqlanishini oshiradi va motivatsiyani kuchaytiradi, natijada savodxonlik darajasi yuksaladi. Masalan, Singapurda rag'bat va faoliyatga e'tibor qaratilgan ta'lim tizimi PISAda yuqori natijalarga (543 ball o'qishda) erishgan, O'zbekistonda esa past rag'bat oilaviy va maktab muhitidan kelib chiqadi va islohotlarni talab etadi. Kirish qismi shuni ta'kidlaydiki, rag'bat, faoliyat va ichki imkoniyatlar savodxonlikni rivojlantirishning kaliti bo'lib, ularni oshirish ta'lim sifatini global standartlarga yaqinlashtiradi. O'zbekiston uchun bu qismlar strategik ahamiyatga ega, chunki PISA natijalari rag'bat pastligini ko'rsatgan va ta'lim vazirligi ushbu jihatlarni rivojlantirish dasturlarini ishga tushirmoqda.

Rag'batning mazmuni va uning savodxonlikka ta'siri rag'bat ichki (zavqlanish) va tashqi (mukofot) motivatsiyadan iborat bo'lib, o'qishga munosabatni belgilaydi va savodxonlikning emotsional asosini tashkil qiladi. Ichki rag'bat o'qishdan zavq olishni, tashqi rag'bat esa natijaga erishishni ta'minlaydi, masalan, ichki rag'bat o'quvchilarni doimiy kitob o'qishga undaydi, tashqi rag'bat esa maktab mukofotlari orqali motivatsiyani oshiradi. Ta'siri - rag'bat yuqori bo'lsa, savodxonlik oshadi, masalan, PISAda rag'bat past bo'lgan o'quvchilar 15-20 ball past natija ko'rsatadi va

tushunish jarayoni zaiflashadi. O'zbekistonda rag'bat past, chunki kitobxonlik madaniyati zaif va bu natijalarni pasaytiradi, masalan, PISA so'rovnomalarida o'quvchilarning 60% o'qishdan zavq olmasligi aniqlangan. Rag'batni rivojlantirish - qiziqarli matnlar va kitobxonlik klublari orqali amalga oshiriladi, bu savodxonlikni 10-15% oshirishi mumkin. Masalan, Singapurda rag'batga e'tibor qaratilgan dasturlar savodxonlikni yuksaltirgan. O'zbekistonda rag'batni oshirish uchun ta'lim vazirligi "O'qish haftaligi" dasturini joriy etgan va natijalar yaxshilanishini kutmoqda. Rag'batning mazmuni emotsional va ijtimoiy jihatlarni o'z ichiga oladi, masalan, oilaviy kitobxonlik rag'batni kuchaytiradi va savodxonlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki past rag'bat o'qishni mexanik jarayonga aylantiradi va chuqur tushunishni pasaytiradi.

Faoliyatning roli va turlari faoliyat matn bilan interaktiv muloqotni bildiradi va savodxonlikning 30% ini egallaydi, chunki faol o'quvchilar matnni chuqurroq tahlil qiladi. Turlari - faol o'qish (belgilash, savollar berish) va turli matnlar bilan ishlash (adabiy, axborotiy), masalan, faol o'qish matn orasidagi bog'lanishlarni topishni ta'minlaydi. Roli - faoliyat tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi va ichki imkoniyatlarni kuchaytiradi, PISAda faoliyat chastotasi o'lchanadi va yuqori faoliyat baholash jarayonini yaxshilaydi. O'zbekistonda past faoliyat natijalarni pasaytiradi, chunki o'quvchilar mexanik o'qish bilan cheklanadi. Faoliyatni oshirish - guruh muhokamalari va interaktiv darslar orqali amalga oshiriladi, bu savodxonlikni 15-20% oshirishi mumkin. Masalan, Finlyandiyada faoliyatga e'tibor qaratilgan ta'lim PISAda yuqori natijalarga (490 ball o'qishda) erishgan. O'zbekistonda faoliyatni rivojlantirish uchun ta'lim vazirligi master-klasslar o'tkazmoqda va natijalar yaxshilanishini kutmoqda. Faoliyatning roli emotsional va kognitiv jihatlarni bog'laydi, masalan, faol o'qish rag'batni oshirib, savodxonlikni kuchaytiradi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki past faoliyat chuqur tushunishni pasaytiradi va tanqidiy fikrlashni zaiflashtiradi.

Ichki imkoniyatlarning tarkibi va rivojlantirish usullari ichki imkoniyatlar metakognitiv ko'nikmalar va shaxsiy resurslarni o'z ichiga oladi, chunki ular o'quvchilarning ichki salohiyatini belgilaydi. Tarkibi - lug'at boyligi, tajriba va o'zini

baholash, masalan, lug'at boyligi matn tushunishni oshiradi. Rivojlantirish usullari - strategiyalar (taxmin qilish, xulosalar chiqarish) va mini-tadqiqotlar, PISAda ichki imkoniyatlar yuqori darajani belgilaydi va baholash jarayonini yaxshilaydi. O'zbekistonda past imkoniyatlar islohotlarni talab etadi, chunki PISA natijalarida tahlil darajasi zaif. Ichki imkoniyatlarni rivojlantirish - o'qituvchi rahbarligida strategiyalar orqali amalga oshiriladi, bu savodxonlikni 10-15% oshirishi mumkin. Masalan, Rossiyada ichki imkoniyatlarga e'tibor qaratilgan ta'lim PIRLSda yuqori natijalarga (570 ball) erishgan. O'zbekistonda ichki imkoniyatlarni oshirish uchun ta'lim vazirligi treninglar o'tkazmoqda va natijalar yaxshilanishini kutmoqda. Ichki imkoniyatlarning tarkibi rag'bat va faoliyat bilan bog'liq, masalan, yuqori lug'at boyligi faol o'qishni kuchaytiradi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki past imkoniyatlar chuqur savodxonlikni pasaytiradi va tanqidiy fikrlashni zaiflashtiradi.

Ushbu tarkibiy jihatlarining o'zaro bog'lanishi rag'bat faoliyatni rag'batlantiradi, faoliyat ichki imkoniyatlarni rivojlantiradi, chunki rag'bat past bo'lsa, faoliyat va imkoniyatlar pasayadi. Bog'lanish - rag'bat faoliyatni undaydi, faoliyat metakognitsiya orqali ichki imkoniyatlarni kuchaytiradi, PISAda bog'lanish korrelatsiya orqali o'lchanadi va yuqori bog'lanish savodxonlikni oshiradi. O'zbekistonda past bog'lanish natijalarni pasaytiradi va islohotlarni talab etadi. Bog'lanishni oshirish - integratsion darslar orqali.

PISA va PIRLSdagi qo'llanilishi va O'zbekiston tajribasi PISAda ushbu qismlar so'rovnomalar orqali baholanadi va rag'bat pastligi O'zbekiston natijalarini pasaytirgan, PIRLSda esa faoliyat oilaviy muhit bilan bog'liq. O'zbekiston tajribasi rag'batni oshirish dasturlarini talab etadi.

Ta'lim amaliyotiga ta'siri va xulosa ushbu qismlar ta'limni yaxshilaydi va O'zbekiston uchun muhim, chunki ular savodxonlikni rivojlantiradi. Xulosa - rag'bat, faoliyat va ichki imkoniyatlar savodxonlikning kaliti.

Quyidagi jadvalda rag'bat, faoliyat va ichki imkoniyatlarning o'zaro bog'lanishi ko'rsatilgan:

3.7.1-jadval

O‘qish savodxonligidagi tarkibiy jihatlar (motivatsion va kognitiv o‘zaro bog‘lanish)

Tarkibiy jihat	Mazmuni	Savodxonlikka ta’siri	O‘zaro bog‘lanish misoli
Rag‘bat	Ichki qiziqish	Motivatsiyani oshiradi, savodxonlik +20 ball	Rag‘bat faoliyatni undaydi, faoliyat ichki imkoniyatlarni kuchaytiradi
Faoliyat	Matn muloqoti	Tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi	Faoliyat rag‘batdan kelib chiqadi va imkoniyatlarni oshiradi
Ichki imkoniyatlar	Metakognitsiya	Chuqur tushunishni ta’minlaydi	Imkoniyatlar faoliyat orqali rivojlanadi va rag‘batni saqlaydi

Nazorat savollari

1. O‘qish savodxonligida rag‘bat, faoliyat va ichki imkoniyatlarning o‘zaro bog‘lanishini global va mahalliy (O‘zbekiston) misollar bilan tahlil qiling?
2. Rag‘batning ichki va tashqi turlarini solishtirib, ularning savodxonlikka salbiy va ijobiy ta’sirini PISA tadqiqotlari asosida batafsil izohlang?
3. Faoliyatning roli qanday va uning PISA baholashida qanday o‘lchanishini, shuningdek, O‘zbekiston natijalaridagi zaifliklarni muhokama qiling?
4. Ichki imkoniyatlarning tarkibiy unsurlari nima va ularni rivojlantirish strategiyalarini global ta’lim tajribalari (masalan, Singapur) bilan solishtirib tahlil qiling?
5. Rag‘bat pastligining savodxonlikka salbiy ta’sirini O‘zbekiston PISA natijalari misolida muhokama qilib, yechim takliflarini batafsil ko‘rsating?
6. Faol o‘qish turlarini va ularning ichki imkoniyatlarga bog‘lanishini, shuningdek, PISA so‘rovnomalaridagi o‘lchov usullarini izohlang?

7. Metakognitiv strategiyalarning rag'bat va faoliyatga ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida tahlil qilib, O'zbekiston ta'lim tizimidagi qo'llanish imkoniyatlarini muhokama qiling?

8. O'qishdan zavqlanish rag'batning qaysi jihati va uning savodxonlik rivojiga qanday hissa qo'shishini, shuningdek, O'zbekiston oilaviy muhitidagi ta'sirini misollar bilan ko'rsating?

9. Ichki resurslarning (lug'at boyligi, tajriba) faoliyat va rag'bat bilan bog'lanishini batafsil tushuntirib, PIRLS natijalaridagi misollar bilan asoslang?

10. Ushbu tarkibiy jihatlarning PISA va PIRLSdagi farqiy qo'llanilishini va O'zbekiston tajribasini solishtirib, ta'lim islohotlariga ta'sirini tahlil qiling?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. OECD. (2019). *PISA 2018 assessment and analytical framework*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b25efab8-en>

2. Sirén, M. (2025). Critical literacy in the PISA 2018 reading literacy assessment. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 69(1), 1-15. <https://doi.org/10.1080/00313831.2023.2287458>

3. Koyuncu, İ. (2020). Investigating reading literacy in PISA 2018 assessment. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 13(2), 263-273.

4. Breakspear, S. (2012). The policy impact of PISA: An exploration of the normative effects of international benchmarking in school system performance. *OECD Education Working Papers*, No. 71. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5k9fdfqffr28-en>

5. Grek, S. (2009). Governing by numbers: The PISA 'effect' in Europe. *Journal of Education Policy*, 24(1), 23-37. <https://doi.org/10.1080/02680930802412669> Adams, R. J., & Wu, M. L. (Eds.). (2002). *PISA 2000 technical report*. OECD Publishing.

3.8. Pisa o‘qish savodxonligi qamrov doirasida berilgan matnlarning tasniflanishi

Reja

1. PISA o‘qish savodxonligi qamrov doirasida berilgan matnlarning tasniflanishi haqida kirish va ta’rifi
2. Matn formatlarining tasnifi va ularning mazmuni
3. Matn turlarining tasnifi va xususiyatlari
4. Matn mazmunining tasnifi va kontekstlar
5. Tasnifning o‘zaro bog‘lanishi va jarayonlarga ta’siri
6. Tasnifning PISA va boshqa dasturlardagi qo‘llanilishi va O‘zbekiston tajribasi
7. Ta’lim amaliyotiga ta’siri va xulosa

Tayanch iboralar va uning izohi

- Matn formatlari - uzluksiz va uzliksiz matnlar. Izoh: Uzluksiz matnlar (hikoya, maqola) uzliksiz oqimda bo‘lib, tushunish jarayonini baholaydi, uzliksiz matnlar (jadval, grafik) parcha-parcha bo‘lib, ma’lumot topishni o‘lchaydi, PISAda bu tasnif savodxonlikning 40% ini egallaydi.

- Matn turlari - tavsif, rivoyat, tushuntirish, dalil keltirish, ko‘rsatma va muloqot. Izoh: Har bir tur o‘ziga xos xususiyatlarga ega, masalan, tavsif ob’ektlarni tasvirlaydi, dalil keltirish fikrlarni isbotlaydi, PISAda matn turlari real hayotiy vaziyatlarga moslashtirilgan va baholash jarayonini kengaytiradi.

- Matn mazmuni - mazmunning kontekstga asoslangan tasnifi. Izoh: Mazmun shaxsiy, jamoaviy, ta’limiy va kasbiy kontekstlarga bo‘linadi, bu tasnif matnni real hayotda qo‘llash qobiliyatini baholaydi va PISA 2018da mazmun tasnifi savodxonlikning chuqurligini oshirgan.

- Kontekstlar - shaxsiy, jamoaviy, ta’limiy va kasbiy vaziyatlar. Izoh: Shaxsiy kontekst kundalik o‘qishni (xatlar), jamoaviy jamiyat axborotini (gazeta), ta’limiy darsliklarni, kasbiy ish hujjatlarini bildiradi, PISAda kontekstlar tasnifi savodxonlikni vaziyatlarga moslashishini o‘lchaydi.

- Tasnif bog'lanishi - format, tur va mazmunning o'zaro ta'siri. Izoh: Tasnif bog'lanishi jarayonlarni (tushunish, baholash) kuchaytiradi, masalan, uzluksiz matn tavsif turida shaxsiy kontekstda tushunishni baholaydi, PISAda bu bog'lanish savodxonlikning integratsiyasini ta'minlaydi.

PISA o'qish savodxonligi qamrov doirasida berilgan matnlarning tasniflanishi haqida kirish va ta'rifi PISA dasturining o'qish savodxonligi baholashining asosiy xususiyatlarini ko'rsatadigan muhim mavzu bo'lib, bu tasnif matnlarning formatlari, turlari va mazmunini tizimli ravishda belgilaydi. Tasnif - PISA qamrov doirasidagi matnlarning bo'linishi bo'lib, u savodxonlikni real hayotiy vaziyatlarda baholashga imkon beradi va matnni tushunish, tahlil qilish va qo'llash jarayonlarini o'lchaydi. Ta'rifi shundan iboratki, tasnif matnlarning formatlariga (uzluksiz/uzliksiz), turlariga (tavsif, rivoyat va boshqalar) va mazmuniga (kontekstlar) asoslangan bo'lib, bu PISA savodxonligini funktsional jihatdan (jamiyatdagi ishtirok etish) belgilaydi. Masalan, PISA 2018 qamrov doirasida tasnif matnlarning turli shakllarini (bosma, raqamli) hisobga olib, o'quvchilarning axborotni qayta ishlash qobiliyatini baholaydi va bu tasnif har siklda yangilanadi. Kirish qismida ta'kidlanishicha, tasnif matnlarning xilma-xilligini ta'minlaydi va savodxonlikni chuqurlashtiradi: masalan, uzluksiz matnlar tushunish jarayonini, uzliksiz matnlar ma'lumot topishni baholaydi. O'zbekiston kontekstida bu mavzu muhim, chunki PISA 2022 natijalarida matn tasnifi tushunishi pastligi (336 ball o'qishda) savodxonlikni pasaytirgan va ta'lim islohotlarini (masalan, darsliklarni turli matn turlari bilan boyitish) talab etadi, shuningdek, raqamli matn tasnifi zaifligi pandemiya ta'sirida ko'rinib qolgan. Ta'rifi va kirish tasnifni chuqur tahlil qilishga asos bo'ladi va ta'lim siyosatiga ta'sirini ko'rsatadi, masalan, OECD (2019) tadqiqotlarida tasnif savodxonlikning 50% ini belgilashi ta'kidlangan. Ushbu tasnif ta'limda muhim, chunki matnlarning turli tasnifi o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini oshiradi va motivatsiyani kuchaytiradi, natijada savodxonlik darajasi yuksaladi. Masalan, Singapurda matn tasnifiga e'tibor qaratilgan ta'lim tizimi PISAda yuqori natijalarga (543 ball o'qishda) erishgan, O'zbekistonda esa past tasnif tushunishi oilaviy va maktab muhitidan kelib chiqadi va islohotlarni talab etadi. Kirish qismi shuni ta'kidlaydiki, PISA tasnifi matnlarning global xilma-

xilligini (masalan, internet saytlari, grafiklar) hisobga oladi va o'quvchilarning raqamli dunyoda savodxonligini baholaydi. O'zbekiston uchun bu tasnif strategik ahamiyatga ega, chunki PISA natijalari matn tasnifidagi zaiflikni ko'rsatgan va ta'lim vazirligi ushbu jihatlarni rivojlantirish dasturlarini ishga tushirmoqda, masalan, 2025 siklida raqamli matn tasnifiga tayyorgarlik ko'rmoqda.

Matn formatlarining tasnifi va ularning mazmuni PISA qamrov doirasidagi asosiy tasnif bo'lib, matnlar uzluksiz (continuous) va uzliksiz (non-continuous) ga bo'linadi. Uzluksiz matnlar uzliksiz oqimda bo'lib (hikoya, maqola), ular tushunish va integratsion jarayonlarini baholaydi, masalan, uzun matn orasidagi bog'lanishlarni chiqarishni talab qiladi. Uzliksiz matnlar parcha-parcha bo'lib (jadval, grafik, diagrammalar), ular ma'lumot topish va tahlil qilishni o'lchaydi, masalan, grafikdan xulosalar chiqarish. Tasnif mazmuni - uzluksiz matnlar hikoyaviy mazmunni, uzliksiz matnlar statistik ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. PISAda uzluksiz matnlar savodxonlikning 60% ini, uzliksiz matnlar 40% ini egallaydi. O'zbekistonda uzliksiz matn tasnifi zaif, chunki PISA natijalarida grafik tahlili past (336 ball). Mazmunni rivojlantirish - interaktiv darslar orqali. Quyidagi jadvalda format tasnifi ko'rsatilgan:

3.8.1-jadval

PISA baholashidagi format turlari (matn turlari bo'yicha)

Format turi	Mazmuni va xususiyatlari	PISA baholashidagi roli	O'zbekiston natijalaridagi zaiflik
Uzluksiz	Uzliksiz oqim (maqola, hikoya)	Tushunish jarayonini baholaydi	Chuqur tushunish zaif (PISA 2022: 336 ball)
Uzliksiz	Parcha-parcha (jadval, grafik)	Ma'lumot topishni o'lchaydi	Tahlil darajasi past, grafik tushunishi zaif

Matn formatlari tasnifi savodxonlikni kengaytiradi va o'quvchilarning turli axborot manbalarini qayta ishlash ko'nikmasini oshiradi. Masalan, uzliksiz matnlar raqamli formatda (saytlar) baholanadi va tasnif qamrov doirasini zamonaviy qiladi. O'zbekistonda format tasnifini rivojlantirish uchun ta'lim vazirligi raqamli darsliklarni joriy etmoqda. Ushbu tasnif ta'limda muhim, chunki u matnlarning xilma-xilligini hisobga oladi va savodxonlikni real hayotga yaqinlashtiradi.

Matn turlarining tasnifi va xususiyatlari PISA qamrov doirasida matnlar tavsif, rivoyat, tushuntirish, dalil keltirish, ko‘rsatma va muloqot ga bo‘linadi. Tavsif ob’ektlarni tasvirlaydi va vizual tushunishni talab qiladi, rivoyat voqealarni hikoya qiladi va integratsion tushunishni baholaydi. Tushuntirish ma’lumotlarni izohlaydi va sabab-natija bog‘lanishlarini o‘lchaydi, dalil keltirish fikrlarni isbotlaydi va tanqidiy baholashni kuchaytiradi. Ko‘rsatma amallar ketma-ketligini, muloqot suhbatlarni bildiradi. PISAda tur tasnifi savodxonlikning 30% ini egallaydi. O‘zbekistonda tur tasnifi zaif, chunki dalil keltirish turlari tahlili past. Xususiyatlar - har tur jarayonlarga mos: masalan, dalil keltirish baholashni talab qiladi. Quyidagi jadvalda tur tasnifi ko‘rsatilgan:

3.8.2-jadval

PISA o‘qish savodxonligidagi matn turlari

Tur tipi	Xususiyatlari	PISA topshiriq misoli	Savodxonlik jarayoniga ta’siri
Tavsif	Tasvirlash	Tabiat hodisasi tasviri	Ma’lumot topishni rivojlantiradi
Rivoyat	Voqealar ketma-ketligi	Qisqa hikoya	Integratsion tushunishni kuchaytiradi
Tushuntirish	Izohlash	Ilmiy maqola	Sabab-natija bog‘lanishini baholaydi
Dalil keltirish	Isbotlash	Debat maqola	Tanqidiy baholashni oshiradi
Ko‘rsatma	Amallar	Retsept	Amaliy qo‘llashni ta’minlaydi
Muloqot	Suhbatlar	Elektron xat	Vaziyatlarga moslashishni rivojlantiradi

Matn turlari tasnifi savodxonlikni kengaytiradi va o‘quvchilarning turli matnlar bilan ishlashini oshiradi. O‘zbekistonda tur tasnifini rivojlantirish uchun darsliklarni boyitish kerak.

Matn mazmunining tasnifi va kontekstlar PISAda mazmun shaxsiy, jamoaviy, ta'limiy va kasbiy kontekstlarga bo'linadi. Shaxsiy mazmun kundalik o'qishni, jamoaviy jamiyat axborotini, ta'limiy darsliklarni, kasbiy ish hujjatlarini bildiradi. Tasnif mazmunni vaziyatlarga moslashtiradi va savodxonlikni real hayotga bog'laydi. PISAda kontekst tasnifi 20% ni egallaydi. O'zbekistonda kasbiy mazmun zaif. Quyidagi jadvalda mazmun tasnifi ko'rsatilgan:

3.8.3-jadval

PISA o'qish savodxonligidagi mazmun kontekstlari

Mazmun konteksti	Xususiyatlari	PISA misoli	Ta'siri
Shaxsiy	Kundalik	Shaxsiy xat	Zavqlanishni oshiradi
Jamoaviy	Jamiyat	Gazeta	Ijtimoiy ishtirokni baholaydi
Ta'limiy	Darsliklar	Ilmiy matn	Bilim rivojini ta'minlaydi
Kasbiy	Ish hujjatlar	Ko'rsatma	Kasbiy qo'llashni o'lchaydi

Matn mazmuni tasnifi savodxonlikni kontekstga moslashtiradi va ta'limda muhim.

Tasnifning o'zaro bog'lanishi va jarayonlarga ta'siri format, tur va mazmunning bog'lanishini bildiradi, masalan, uzluksiz matn tavsif turida shaxsiy kontekstda tushunishni baholaydi. Bog'lanish jarayonlarni kuchaytiradi. O'zbekistonda past bog'lanish natijalarni pasaytiradi.

Nazorat savollari

1. PISA o'qish savodxonligi qamrov doirasida matn tasnifining o'zaro bog'lanishini global va mahalliy (O'zbekiston) misollar bilan tahlil qiling?
2. Matn formatlarining (uzluksiz va uzliksiz) tasnifini solishtirib, ularning savodxonlik jarayonlariga salbiy va ijobiy ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida batafsil izohlang?
3. Matn turlarining tasnifi qanday va uning PISA baholashida qanday o'lchanishini, shuningdek, O'zbekiston natijalaridagi zaifliklarni muhokama qiling?
4. Matn mazmunining kontekstga asoslangan tasnifining tarkibiy unsurlari nima va ularni rivojlantirish strategiyalarini global ta'lim tajribalari (masalan, Singapur) bilan solishtirib tahlil qiling?

5. Matn tasnifi pastligining savodxonlikka salbiy ta'sirini O'zbekiston PISA natijalari misolida muhokama qilib, yechim takliflarini batafsil ko'rsating?

6. Matn formatlari va turlarining o'zaro bog'lanishini va ularning matn mazmuniga ta'sirini, shuningdek, PISA qamrov doirasidagi o'lchov usullarini izohlang?

7. Kontekstlar tasnifining (shaxsiy, jamoaviy va boshqalar) rag'bat va faoliyatga ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida tahlil qilib, O'zbekiston ta'lim tizimidagi qo'llanish imkoniyatlarini muhokama qiling?

8. Matn turlari tasnifining qaysi jihati real hayotiy qo'llashga qaratilgan va uning savodxonlik rivojiga qanday hissa qo'shishini, shuningdek, O'zbekiston oilaviy muhitidagi ta'sirini misollar bilan ko'rsating?

9. Tasnif bog'lanishining (format, tur, mazmun) ichki imkoniyatlarga bog'lanishini batafsil tushuntirib, PIRLS natijalaridagi misollar bilan asoslang?

10. Tasnifning PISA va PIRLSdagi farqiy qo'llanilishini va O'zbekiston tajribasini solishtirib, ta'lim islohotlariga ta'sirini tahlil qiling?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar oecd. (2019).

1. *PISA 2018 assessment and analytical framework*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b25efab8-en> Sirén, M. (2025).

2. Critical literacy in the PISA 2018 reading literacy assessment. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 69(1), 1-15. <https://doi.org/10.1080/00313831.2023.2287458>

3. Koyuncu, İ. (2020). Investigating reading literacy in PISA 2018 assessment. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 13(2), 263-273.

4. Marcq, K. (2025). From framework to functionality: A cross-country analysis of PISA 2018 reading assessment framework's item features as determinants of item difficulty. *Large-scale Assessments in Education*, 13(1), Article 2. <https://doi.org/10.1186/s40536-025-00261-y>

5. Pamei, G. (2022). Construct validity of international literacy measures: Implications for dyslexia across cultures. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 976267. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.976267>

3.9. Pisa tadqiqotida matn turlari. Pisa o‘qish savodxonligini baholash dasturi doirasida topshiriqlari ustida ishlash

Reja

1. PISA tadqiqotida matn turlari va topshiriqlar ustida ishlash haqida kirish va ta’rifi
2. Matn turlarining tasnifi va ularning mazmuni
3. Topshiriqlarning turlari va ularning matn turlariga bog’lanishi
4. Topshiriqlar ustida ishlash jarayoni va strategiyalari
5. Matn turlari va topshiriqlarning o‘zaro bog’lanishi
6. Ushbu jihatlarining PISA va boshqa dasturlardagi qo‘llanilishi va O‘zbekiston tajribasi
7. Ta’lim amaliyotiga ta’siri va xulosa

Tayanch iboralar va uning izohi

- Matn turlari - tavsif, rivoyat, tushuntirish, dalil keltirish, ko‘rsatma va muloqot. Izoh: PISA tadqiqotida matn turlari tasnifi savodxonlikni real hayotiy vaziyatlarda baholashga asos bo‘lib, har bir tur o‘ziga xos jarayonlarni (masalan, dalil keltirish tanqidiy baholashni) talab qiladi va topshiriqlar orqali o‘lchanadi.

- Topshiriqlar turlari - ma’lumot topish, tushunish, baholash va fikrlash topshiriqlari. Izoh: Bu turlar matn turlariga moslashtirilgan bo‘lib, PISAda topshiriqlar o‘quvchilarning funktsional savodxonligini baholaydi, masalan, tushunish topshiriqlari rivoyat matnida inferensiya chiqarishni talab qiladi.

- Topshiriqlar ustida ishlash - strategiyalar va jarayon. Izoh: Bu o‘quvchilarning matn bilan muloqot qilish usullari bo‘lib, oldindan taxmin qilish, savollar berish va xulosalar chiqarishni o‘z ichiga oladi, PISAda ishlash topshiriqlar savodxonlikni rivojlantirishga yordam beradi.

- O‘zaro bog‘lanish - matn turlari va topshiriqlarning integratsiyasi. Izoh: Matn turlari topshiriqlar orqali jarayonlarga bog‘lanadi, masalan, tushuntirish matni tushunish topshiriqlarida sabab-natija bog‘lanishlarini baholaydi, bu PISA qamrov doirasida savodxonlikni chuqurlashtiradi.

- Real hayotiy qo‘llash - topshiriqlarning funktsional jihatini. Izoh: PISA topshiriqlari matn turlarini real vaziyatlarda (masalan, gazeta maqolasi tahlili) qo‘llaydi, O‘zbekistonda past qo‘llash darajasi PISA natijalarini (336 ball) pasaytiradi va islohotlarni talab etadi.

- Strategiyalar - topshiriqlar ustida ishlash usullari. Izoh: Bu metakognitiv usullar (taxmin qilish, tahlil qilish) bo‘lib, matn turlariga moslashtirilgan va PISAda strategiyalar savodxonlikning yuqori darajasini belgilaydi, O‘zbekistonda strategiyalarni rivojlantirish treninglar orqali olib borilmoqda.

PISA tadqiqotida matn turlari va topshiriqlar ustida ishlash haqida kirish va ta’rifi PISA dasturining o‘qish savodxonligi baholashining asosiy xususiyatlarini ko‘rsatadigan muhim mavzu bo‘lib, bu tasnif matnlarning turli shakllarini va topshiriqlar orqali o‘quvchilarning savodxonligini baholashga imkon beradi. Matn turlari - PISA qamrov doirasidagi tasnif bo‘lib, ular savodxonlikni real hayotiy vaziyatlarda o‘lchashga asoslanadi va topshiriqlar orqali o‘quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish va qo‘llash qobiliyatini baholaydi. Ta’rifi shundan iboratki, matn turlari tavsif, rivoyat, tushuntirish, dalil keltirish, ko‘rsatma va muloqot ga bo‘linadi, bu tasnif PISA savodxonligini funktsional jihatdan (jamiyatdagi ishtirok etish, kasbiy qo‘llash) belgilaydi va topshiriqlar orqali amalga oshiriladi. Masalan, PISA 2018 qamrov doirasida matn turlari tasnifi topshiriqlar bilan bog‘lanib, o‘quvchilarning axborotni qayta ishlash qobiliyatini baholaydi va bu tasnif har siklda yangilanadi, masalan, 2025 yilda raqamli matn turlari qo‘shiladi. Kirish qismida ta’kidlanishicha, matn turlari tasnifi topshiriqlar ustida ishlash jarayonini ta’minlaydi va savodxonlikni chuqurlashtiradi: masalan, rivoyat matni tushunish topshiriqlarida inferensiya chiqarishni talab qiladi, dalil keltirish matni baholash topshiriqlarida tanqidiy tahlilni kuchaytiradi. O‘zbekiston kontekstida bu mavzu muhim, chunki PISA 2022 natijalarida matn turlari tasnifi tushunishi pastligi (336 ball o‘qishda)

savodxonlikni pasaytirgan va ta'lim islohotlarini (masalan, darsliklarni turli matn turlari bilan boyitish, topshiriqlar ustida ishlash strategiyalarini o'rgatish) talab etadi, shuningdek, raqamli matn turlari tasnifi zaifligi pandemiya ta'sirida ko'rinib qolgan va raqamli ta'limni kuchaytirish zaruriyatini ko'rsatgan. Ta'rifi va kirish tasnifni chuqur tahlil qilishga asos bo'ladi va ta'lim siyosatiga ta'sirini ko'rsatadi, masalan, OECD (2019) tadqiqotlarida matn turlari tasnifi savodxonlikning 50% ini belgilashi ta'kidlangan va topshiriqlar orqali amalga oshirilishi zarurligi ko'rsatilgan. Ushbu tasnif ta'limda muhim, chunki matnlarning turli tasnifi o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini oshiradi va motivatsiyani kuchaytiradi, natijada savodxonlik darajasi yuksaladi va real hayotiy vaziyatlarda (masalan, internet saytlarini tahlil qilish, gazeta maqolalarini baholash) qo'llash qobiliyati oshadi. Masalan, Singapurda matn turlari tasnifiga e'tibor qaratilgan ta'lim tizimi PISAda yuqori natijalarga (543 ball o'qishda) erishgan, O'zbekistonda esa past tasnif tushunishi oilaviy va maktab muhitidan kelib chiqadi va islohotlarni talab etadi, masalan, ta'lim vazirligi topshiriqlar ustida ishlash dasturlarini ishga tushirib, matn turlarini o'rgatmoqda. Kirish qismi shuni ta'kidlaydiki, PISA tasnifi matnlarning global xilma-xilligini (masalan, bosma maqolalar, raqamli saytlar, grafiklar) hisobga oladi va o'quvchilarning raqamli dunyoda savodxonligini baholaydi, topshiriqlar orqali esa ushbu tasnifni amaliy qiladi. O'zbekiston uchun bu tasnif strategik ahamiyatga ega, chunki PISA natijalari matn tasnifidagi zaiflikni ko'rsatgan va ta'lim vazirligi ushbu jihatlarni rivojlantirish dasturlarini ishga tushirmoqda, masalan, 2025 siklida raqamli matn turlari tasnifiga tayyorgarlik ko'rmoqda va topshiriqlar ustida ishlashni kuchaytirmoqda. Ushbu mavzu PISA tadqiqotining matn turlari va topshiriqlar orqali savodxonlikni baholashining chuqur tahliliga asos bo'ladi va ta'lim amaliyotida qo'llash zarurligini ko'rsatadi, chunki matn turlari tasnifi o'quvchilarning turli axborot manbalarini qayta ishlash ko'nikmasini oshiradi va global raqobatbardoshlikni ta'minlaydi. Masalan, PISA qamrov doirasida matn turlari tasnifi topshiriqlar orqali o'quvchilarning vaziyatlarga moslashishini baholaydi va O'zbekistonda ushbu tasnifni rivojlantirish ta'lim vazirligining milliy dasturlarida aks etmoqda. Kirish va ta'rif shuni ko'rsatadiki, matn turlari tasnifi va topshiriqlar ustida ishlash savodxonlikni

rivojlantirishning kaliti bo'lib, ularni oshirish ta'lim sifatini global standartlarga yaqinlashtiradi va o'quvchilarning intellektual salohiyatini yuksaltiradi.

Matn turlarining tasnifi va ularning mazmuni PISA tadqiqotida matnlar tavsif, rivoyat, tushuntirish, dalil keltirish, ko'rsatma va muloqot ga bo'linadi va bu tasnif savodxonlikni turli jihatlarida baholashga asos bo'ladi. Tavsif matni ob'ektlar yoki hodisalarni tasvirlashga asoslangan bo'lib, vizual elementlarni talab qiladi va ma'lumot topish jarayonini kuchaytiradi, masalan, PISA topshiriqlarida tabiat hodisasini tasvirlovchi matnni o'qib, asosiy xususiyatlarni aniqlash beriladi. Rivoyat matni voqealar ketma-ketligini hikoya qiladi va integratsion tushunishni baholaydi, masalan, qisqa hikoya yoki xotirada inferensiya chiqarishni talab qiladi. Tushuntirish matni ma'lumotlarni izohlash va sabab-natija bog'lanishlarini ko'rsatadi, bu jarayon tushunishni chuqurlashtiradi va ilmiy maqolalarda qo'llaniladi. Dalil keltirish matni fikrlarni dalillar bilan isbotlaydi va tanqidiy baholashni talab qiladi, masalan, debat yoki maqolada muallif fikrini baholash. Ko'rsatma matni amallar ketma-ketligini bildiradi va amaliy qo'llashni baholaydi, masalan, retsept yoki qo'llanmada ketma-ketlikni tushunish. Muloqot matni suhbatlar yoki xatlarni o'z ichiga oladi va vaziyatlarga moslashishni rivojlantiradi, masalan, elektron xat yoki forumda munosabat bildirish. PISAda tur tasnifi savodxonlikning 30% ini egallaydi va topshiriqlar orqali amalga oshiriladi. O'zbekistonda tur tasnifi zaif, chunki dalil keltirish turlari tahlili past va bu PISA natijalarida (336 ball) aks etadi, shuningdek, topshiriqlar ustida ishlashda tur tasnifini tushunish o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini pasaytirgan. Mazmunni rivojlantirish - turli matn turlarini darsliklarga kiritish orqali amalga oshiriladi, bu savodxonlikni 10-15% oshirishi mumkin. Masalan, Singapurda matn turlari tasnifiga e'tibor qaratilgan ta'lim tizimi PISAda yuqori natijalarga erishgan, O'zbekistonda esa tur tasnifini rivojlantirish uchun ta'lim vazirligi master-klasslar o'tkazmoqda. Matn turlarining xususiyatlari jarayonlarga mos: masalan, dalil keltirish baholashni talab qiladi va topshiriqlar orqali tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi. Ushbu tasnif ta'limda muhim, chunki turli turlar o'quvchilarning turli ko'nikmalarini (masalan, rivoyatda hikoya tushunish, ko'rsatmada amaliy qo'llash) rivojlantiradi. O'zbekistonda matn turlari tasnifini

oshirish uchun ta'lim vazirligi darsliklarni yangilamoqda va topshiriqlar ustida ishlashni kuchaytirmoqda. Matn turlari tasnifi PISA qamrov doirasini boyitadi va savodxonlikni real hayotga yaqinlashtiradi, masalan, muloqot matni internet forumlarida qo'llaniladi. Quyidagi jadvalda matn turlari tasnifi ko'rsatilgan:

3.9.1-jadval

PISA o'qish savodxonligidagi matn turlari va O'zbekiston natijalaridagi zaifliklar (PISA 2022 asosida)

Matn turi	Mazmuni va xususiyatlari	PISA topshiriq misoli	Savodxonlik jarayoniga ta'siri	O'zbekiston natijalaridagi zaiflik
Tavsif	Ob'ekt tasviri, vizual elementlar	Tabiat hodisasini tasvirlovchi matn	Ma'lumot topishni rivojlantiradi	Vizual tushunish zaif (PISA 2022: past daraja)
Rivoyat	Voqealar ketma-ketligi	Qisqa hikoya	Integratsion tushunishni kuchaytiradi	Inferensiya chiqarish past
Tushuntirish	Izohlash, sabab-natija	Ilmiy maqola	Sabab-natija bog'lanishini baholaydi	Tushunish jarayoni zaif
Dalil keltirish	Isbotlash, tanqidiy yondashuv	Debat maqola	Tanqidiy baholashni oshiradi	Baholash darajasi past (336 ball)
Ko'rsatma	Amallar ketma-ketligi	Retsept	Amaliy qo'llashni ta'minlaydi	Ketma-ketlik tushunishi zaif
Muloqot	Suhbatlar, interaktiv	Elektron xat	Vaziyatlarga moslashishni rivojlantiradi	Muloqot tahlili past

Matn turlari tasnifi savodxonlikni kengaytiradi va topshiriqlar orqali o'quvchilarning turli axborot manbalarini qayta ishlash ko'nikmasini oshiradi. Masalan, dalil keltirish matni yolg'on ma'lumotlarni aniqlashni o'rgatadi va PISA topshiriqlarida qo'llaniladi. O'zbekistonda tur tasnifini rivojlantirish uchun ta'lim vazirligi raqamli darsliklarni joriy etmoqda va topshiriqlar ustida ishlashni kuchaytirmoqda. Ushbu tasnif ta'limda muhim, chunki u matnlarning xilma-xilligini

hisobga oladi va savodxonlikni real hayotga yaqinlashtiradi, masalan, rivoyat matni emotsional tushunishni, tushuntirish matni ilmiy savodxonlikni rivojlantiradi. O‘zbekistonda matn turlari tasnifidagi zaiflik oilaviy kitobxonlik pastligidan kelib chiqadi va ta’lim vazirligi ushbu muammoni hal qilish uchun “Kitobxonlik madaniyati” dasturini ishga tushirgan. Matn turlari tasnifi PISA tadqiqotining matnlar bilan ishlashni baholashining asosiy qismi bo‘lib, topshiriqlar orqali savodxonlikni chuqurlashtiradi va global raqobatbardoshlikni ta’minlaydi.

Topshiriqlarning turlari va ularning matn turlariga bog‘lanishi PISA tadqiqotida topshiriqlar ma’lumot topish, tushunish, baholash va fikrlash turlariga bo‘linadi va ular matn turlariga moslashtirilgan bo‘lib, savodxonlikni baholaydi. Ma’lumot topish topshiriqlari matnda fakt aniqlashni talab qiladi va uzliksiz matnlar (jadval) da qo‘llaniladi, tushunish topshiriqlari literal va integratsion ma’noni baholaydi va rivoyat matnida inferensiya chiqarishni o‘z ichiga oladi. Baholash topshiriqlari matn sifatini tekshiradi va dalil keltirish matnida tanqidiy tahlilni talab qiladi, fikrlash topshiriqlari xulosalar chiqarishni baholaydi va tushuntirish matnida sabab-natija bog‘lanishlarini o‘lchaydi. PISAda topshiriqlar turlari savodxonlikning 70% ini egallaydi. O‘zbekistonda topshiriqlar bog‘lanishi zaif, chunki baholash topshiriqlari dalil keltirish matnida past natija ko‘rsatgan (PISA 2022: 336 ball). Bog‘lanishni oshirish - strategiyalar orqali. Quyidagi jadvalda topshiriq turlari va matn turlariga bog‘lanish ko‘rsatilgan:

3.9.2-jadval

PISA o‘qish savodxonligidagi topshiriq turlari

Topshiriq turi	Mazmuni va xususiyatlari	Matn turiga bog‘lanish misoli	Savodxonlik ta’siri	O‘zbekiston zaifligi
Ma’lumot topish	Matnda fakt aniqlash	Jadval (uzliksiz matn) da ma’lumot izlash	Topish jarayonini kuchaytiradi	Ma’lumot aniqlash past
Tushunish	Literal va integratsion	Rivoyat matnida inferensiya	Chuqur tushunishni	Inferensiya zaif (336 ball)

	ma'no		ta'minlaydi	
Baholash	Matn sifatini tekshirish	Dalil keltirish matnida tanqid	Tanqidiy baholashni oshiradi	Tanqidiy tahlil past
Fikrlash	Xulosalar chiqarish	Tushuntirish matnida sabab-natija	Fikrlash jarayonini rivojlantiradi	Xulosalar chiqarish zaif

Topshiriq turlari tasnifi matn turlariga bog'lanib, savodxonlikni baholaydi va ta'limda muhim. O'zbekistonda bog'lanishni oshirish uchun ta'lim vazirligi treninglar o'tkazmoqda.

Topshiriqlar ustida ishlash jarayoni va strategiyalari topshiriqlar ustida ishlash oldindan taxmin qilish, savollar berish va xulosalar chiqarish strategiyalaridan iborat bo'lib, matn turlariga moslashtirilgan. Jarayon - matnni o'qib, topshiriqni tahlil qilish va javob berish, strategiyalar metakognitiv bo'lib, savodxonlikni oshiradi. PISAda ishlash topshiriqlar savodxonlikni rivojlantiradi. O'zbekistonda strategiyalar zaif va islohotlarni talab etadi. Quyidagi jadvalda strategiyalar ko'rsatilgan:

3.9.3-jadval

O'qish savodxonligini rivojlantirish strategiyalari (PISA va PIRLS asosida)

Strategiya	Jarayoni	Matn turiga moslashish	Ta'siri
Oldindan taxmin	Matn sarlavhasini taxmin qilish	Rivoyat matni	Tushunishni kuchaytiradi
Savollar berish	Matn o'qishda savollar berish	Dalil keltirish matni	Baholashni oshiradi
Xulosalar chiqarish	Matn oxirida xulosa	Tushuntirish matni	Fikrlashni rivojlantiradi

Nazorat savollari

1. PISA o'qish savodxonligi qamrov doirasida matn tasnifining o'zaro bog'lanishini global va mahalliy (O'zbekiston) misollar bilan tahlil qiling?

2. Matn turlarining (tavsif, dalil keltirish va boshqalar) tasnifini solishtirib, ularning topshiriqlar ustida ishlashga salbiy va ijobiy ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida batafsil izohlang?

3. Topshiriqlar turlarining tasnifi qanday va uning matn turlariga bog'lanishini, shuningdek, O'zbekiston natijalaridagi zaifliklarni muhokama qiling?

4. Topshiriqlar ustida ishlash jarayonining strategiyalari nima va ularni matn turlariga moslashtirish usullarini global ta'lim tajribalari (masalan, Singapur) bilan solishtirib tahlil qiling?

5. Matn tasnifi pastligining savodxonlikka salbiy ta'sirini O'zbekiston PISA natijalari misolida muhokama qilib, yechim takliflarini batafsil ko'rsating?

6. Matn turlari va topshiriq turlarining o'zaro bog'lanishini va ularning savodxonlik jarayonlariga ta'sirini, shuningdek, PISA qamrov doirasidagi o'lchov usullarini izohlang?

7. Matn mazmuni tasnifining (kontekstlar) rag'bat va faoliyatga ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida tahlil qilib, O'zbekiston ta'lim tizimidagi qo'llanish imkoniyatlarini muhokama qiling?

8. Matn turlari tasnifining qaysi jihati real hayotiy qo'llashga qaratilgan va uning savodxonlik rivojiga qanday hissa qo'shishini, shuningdek, O'zbekiston oilaviy muhitidagi ta'sirini misollar bilan ko'rsating?

9. Tasnif bog'lanishining (tur, topshiriq, mazmun) ichki imkoniyatlarga bog'lanishini batafsil tushuntirib, PIRLS natijalaridagi misollar bilan asoslang?

10. Tasnifning PISA va PIRLSdagi farqiy qo'llanilishini va O'zbekiston tajribasini solishtirib, ta'lim islohotlariga ta'sirini tahlil qiling?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar oecd. (2019).

1. *PISA 2018 assessment and analytical framework*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b25efab8-en> Sirén, M. (2025).

2. Critical literacy in the PISA 2018 reading literacy assessment. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 69(1), 1-15. <https://doi.org/10.1080/00313831.2023.2287458> Koyuncu, İ. (2020).

3. Investigating reading literacy in PISA 2018 assessment. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 13(2), 263-273.
4. Marcq, K. (2025). From framework to functionality: A cross-country analysis of PISA 2018 reading assessment framework's item features as determinants of item difficulty.
5. *Large-scale Assessments in Education*, 13(1), Article 2. <https://doi.org/10.1186/s40536-025-00261-y>
6. Pamei, G. (2022). Construct validity of international literacy measures: Implications for dyslexia across cultures. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 976267. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.976267>
7. Sellar, S., & Lingard, B. (2014). The OECD and global governance in education. *Journal of Education Policy*, 29(5), 710-725. <https://doi.org/10.1080/02680939.2013.879633>
8. Breakspear, S. (2012). The policy impact of PISA: An exploration of the normative effects of international benchmarking in school system performance. *OECD Education Working Papers*, No. 71. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5k9fdfqffr28-en>

3.10. Tanqidiy fikrlash

Reja

1. Tanqidiy fikrlash haqida kirish va ta'rifi
2. Tanqidiy fikrlashning mazmuni va asosiy unsurlari
3. Tanqidiy fikrlashning savodxonlikdagi roli
4. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari va strategiyalari
5. Tanqidiy fikrlashning o'zaro bog'lanishlari (rag'bat, faoliyat bilan)
6. Tanqidiy fikrlashning PISA va PIRLSdagi qo'llanilishi va O'zbekiston tajribasi
7. Ta'lim amaliyotiga ta'siri va xulosa

Tayanch iboralar va uning izohi

- Tanqidiy fikrlash - ma'lumotni baholash va tahlil qilish ko'nikmasi. Izoh: Bu fikrlarni dalillar bilan isbotlash, yolg'on ma'lumotlarni aniqlashni o'z ichiga oladi,

PISAda tanqidiy fikrlash savodxonlikning 30% ini egallaydi va real hayotda qaror qabul qilishda muhim.

- Asosiy unsurlar - dalillarni baholash, muallif fikrini tahlil qilish. Izoh: Unsurlar ma'lumot ishonchliligini tekshirish va konfliktlarni aniqlashni bildiradi, PISA topshiriqlarida dalillarni baholash tanqidiy fikrlashni o'lchaydi.

- Rol - savodxonlikdagi tanqidiy fikrlashning o'rni. Izoh: Tanqidiy fikrlash matnni chuqur tushunishni ta'minlaydi, PISAda baholash jarayonida rol o'ynaydi va O'zbekistonda past tanqidiy fikrlash PISA natijalarini (336 ball) pasaytiradi.

- Rivojlantirish usullari - strategiyalar va treninglar. Izoh: Usullar savollar berish, dalillarni solishtirishni o'z ichiga oladi, ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish savodxonlikni 15-20% oshiradi.

- O'zaro bog'lanish - rag'bat va faoliyat bilan bog'lanish. Izoh: Tanqidiy fikrlash rag'batni oshiradi va faoliyatni chuqurlashtiradi, PISAda bog'lanish korrelatsiya orqali o'lchanadi.

Tanqidiy fikrlash haqida kirish va ta'rifi tanqidiy fikrlash o'qish savodxonligining muhim tarkibiy qismi bo'lib, bu ko'nikma ma'lumotlarni baholash, tahlil qilish va asosli xulosalar chiqarish qobiliyatini belgilaydi. Ta'rifi shundan iboratki, tanqidiy fikrlash matnning ishonchliligini tekshirish, muallif fikrini baholash va dalillarni solishtirishni o'z ichiga oladi, bu savodxonlikni mexanik o'qishdan chuqur tahlilga aylantiradi. Masalan, PISAda tanqidiy fikrlash baholash jarayonida rol o'ynaydi va o'quvchilarning yolg'on ma'lumotlarni aniqlash qobiliyatini baholaydi. Kirish qismida ta'kidlanishicha, tanqidiy fikrlash savodxonlikning 30% ini egallaydi va real hayotda qaror qabul qilishda muhim, chunki zamonaviy jamiyatda axborot oqimi katta va tanqidiy yondashuv zarur. O'zbekiston kontekstida bu mavzu muhim, chunki PISA 2022 natijalarida tanqidiy fikrlash pastligi (336 ball o'qishda) savodxonlikni pasaytirgan va ta'lim islohotlarini talab etadi. Ta'rifi va kirish tanqidiy fikrlashni chuqur tahlil qilishga asos bo'ladi va ta'lim siyosatiga ta'sirini ko'rsatadi.

Tanqidiy fikrlashning mazmuni va asosiy unsurlari tanqidiy fikrlash dalillarni baholash, muallif fikrini tahlil qilish va konfliktlarni aniqlashdan iborat bo'lib, bu unsurlar ma'lumot ishonchliligini tekshirishni o'z ichiga oladi. Mazmun - tanqidiy

fikrlash matnini objektiv baholashga asoslangan va PISA topshiriqlarida dalillarni baholash orqali o'lganadi. Asosiy unsurlar - ma'lumot manbasini tekshirish, fikrlarni dalillar bilan bog'lash va alternativ ko'rinishlarni solishtirish. Masalan, PISAda unsurlar baholash topshiriqlarida qo'llaniladi va tanqidiy fikrlash savodxonlikni chuqurlashtiradi. O'zbekistonda mazmun zaif, chunki PISA natijalarida tanqidiy tahlil past (336 ball) va bu ta'lim dasturlarini qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Unsurlarni rivojlantirish - debatlar orqali amalga oshiriladi. Masalan, Singapurda unsurlarga e'tibor qaratilgan ta'lim PISAda yuqori natijalarga erishgan. O'zbekistonda unsurlarni oshirish uchun ta'lim vazirligi treninglar o'tkazmoqda. Mazmun va unsurlar tanqidiy fikrlashni ta'limda muhim qiladi, chunki ular yolg'on ma'lumotlarni aniqlashni o'rgatadi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki past unsurlar savodxonlikni pasaytiradi.

Tanqidiy fikrlashning savodxonlikdagi roli tanqidiy fikrlash matnini chuqur tushunishni ta'minlaydi va savodxonlikning baholash jarayonida rol o'ynaydi. Rol - matn sifatini baholash va fikrlashni rivojlantirish. PISAda rol katta, masalan, baholash topshiriqlarida tanqidiy fikrlash 30% ni egallaydi. O'zbekistonda past rol natijalarni pasaytiradi, chunki PISA 2022da tanqidiy tahlil zaif. Rolni oshirish - strategiyalar orqali. Masalan, Finlyandiyada rol yuqori natijalarga hissa qo'shgan. O'zbekistonda rolni rivojlantirish uchun ta'lim vazirligi dasturlar ishga tushirmoqda. Rol savodxonlikni global raqobatbardosh qiladi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki rol past bo'lsa, savodxonlik mexanik bo'ladi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari va strategiyalari usullar savollar berish, dalillarni solishtirish va debatlar orqali amalga oshiriladi. Strategiyalar metakognitiv bo'lib, tanqidiy fikrlashni oshiradi. PISAda rivojlantirish savodxonlikni 15-20% oshiradi. O'zbekistonda usullar islohotlarni talab etadi, chunki past tanqidiy fikrlash natijalarni pasaytiradi. Strategiyalarni qo'llash - guruh ishlar orqali. Masalan, Rossiyada strategiyalar PIRLSda yuqori natijalarga hissa qo'shgan. O'zbekistonda usullarni rivojlantirish uchun ta'lim vazirligi master-klasslar o'tkazmoqda. Usullar va strategiyalar tanqidiy fikrlashni ta'limda muhim qiladi, chunki ular savodxonlikni

yuksaltiradi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki past strategiyalar tanqidiy fikrlashni zaiflashtiradi.

Tanqidiy fikrlashning o'zaro bog'lanishlari (rag'bat, faoliyat bilan) tanqidiy fikrlash rag'batni oshiradi va faoliyatni chuqurlashtiradi, chunki rag'bat past bo'lsa, tanqidiy fikrlash pasayadi. Bog'lanish PISAda o'lchanadi va korrelatsiya orqali aniqlanadi. O'zbekistonda past bog'lanish natijalarni pasaytiradi va islohotlarni talab etadi. Bog'lanishni oshirish - integratsion strategiyalar orqali. Masalan, rag'bat yuqori bo'lsa, faoliyat tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi. O'zbekistonda bog'lanishni rivojlantirish uchun ta'lim vazirligi dasturlar ishga tushirmoqda. Bog'lanish tanqidiy fikrlashni savodxonlikda muhim qiladi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki past bog'lanish savodxonlikni pasaytiradi.

Tanqidiy fikrlashning PISA va PIRLSdagi qo'llanilishi va O'zbekiston tajribasi PISAda tanqidiy fikrlash baholash topshiriqlarida qo'llaniladi va matn ishonchliligini tekshiradi, PIRLSda adabiy matnlarda rol o'ynaydi. O'zbekiston tajribasi tanqidiy fikrlash zaifligini ko'rsatadi, chunki PISA 2022da baholash darajasi past va islohotlarni talab etadi. Tajriba ta'lim vazirligiga tavsiyalar beradi. Masalan, O'zbekistonda tanqidiy fikrlashni oshirish uchun treninglar o'tkazilmoqda. Qo'llanilishi PISA va PIRLSda savodxonlikni baholaydi. O'zbekiston tajribasi global solishtirmalarda past natijalarni ko'rsatadi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki qo'llanilish zaif bo'lsa, savodxonlik pasayadi.

Ta'lim amaliyotiga ta'siri va xulosa tanqidiy fikrlash ta'limni yaxshilaydi va o'quvchilarning fikrlashini rivojlantiradi, O'zbekiston uchun muhim, chunki past tanqidiy fikrlash islohotlarni talab etadi. Xulosa - tanqidiy fikrlash savodxonlikning kaliti bo'lib, uni rivojlantirish ta'lim sifatini oshiradi.

Quyidagi jadvalda tanqidiy fikrlash unsurlari ko'rsatilgan:

3.10.1-jadval**O‘qish savodxonligidagi baholash va tanqidiy jarayon unsurlari (PISA asosida)**

Unsurlar	Mazmuni	Savodxonlik ta’siri	O‘zbekiston zaifligi
Dalillarni baholash	Ishonchlilik tekshirish	Baholash jarayonini kuchaytiradi	Dalil tahlili past (336 ball)
Muallif fikri tahlili	Fikrni baholash	Tanqidiy tushunishni oshiradi	Muallif bahosi zaif
Konfliktlarni aniqlash	Muammo topish	Fikrlashni rivojlantiradi	Konflikt tahlili past

Quyidagi jadvalda rivojlantirish strategiyalari ko‘rsatilgan:

3.10.2-jadval**O‘qish savodxonligini rivojlantirish strategiyalari (tanqidiy va chuqur tushunish uchun)**

Strategiya	Usuli	Ta’siri
Savollar berish	Matn o‘qishda savol berish	Tushunishni kuchaytiradi
Dalillarni solishtirish	Ma’lumotlarni taqqoslash	Baholashni oshiradi
Debatlar	Guruh muhokamasi	Fikrlashni rivojlantiradi

Nazorat savollari

1. Tanqidiy fikrlashning o‘zaro bog‘lanishini (rag‘bat, faoliyat bilan) global va mahalliy (O‘zbekiston) misollar bilan tahlil qiling?
2. Asosiy unsurlarning (dalillarni baholash va boshqalar) mazmunini solishtirib, ularning savodxonlikka salbiy va ijobiy ta’sirini PISA tadqiqotlari asosida batafsil izohlang?
3. Tanqidiy fikrlashning savodxonlikdagi rolini qanday va uning PISA baholashida qanday o‘lchanishini, shuningdek, O‘zbekiston natijalaridagi zaifliklarni muhokama qiling?
4. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari va strategiyalarini global ta’lim tajribalari (masalan, Singapur) bilan solishtirib tahlil qiling?

5. Tanqidiy fikrlash pastligining savodxonlikka salbiy ta'sirini O'zbekiston PISA natijalari misolida muhokama qilib, yechim takliflarini batafsil ko'rsating?

6. Tanqidiy fikrlash unsurlarining o'zaro bog'lanishini va ularning savodxonlik jarayonlariga ta'sirini, shuningdek, PISA qamrov doirasidagi o'lchov usullarini izohlang?

7. Tanqidiy fikrlashning rag'bat va faoliyatga ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida tahlil qilib, O'zbekiston ta'lim tizimidagi qo'llanish imkoniyatlarini muhokama qiling?

8. Tanqidiy fikrlashning qaysi unsuri real hayotiy qo'llashga qaratilgan va uning savodxonlik rivojiga qanday hissa qo'shishini, shuningdek, O'zbekiston oilaviy muhitidagi ta'sirini misollar bilan ko'rsating?

9. Tanqidiy fikrlashning ichki imkoniyatlarga bog'lanishini batafsil tushuntirib, PIRLS natijalaridagi misollar bilan asoslang?

10. Tanqidiy fikrlashning PISA va PIRLSdagi farqiy qo'llanilishini va O'zbekiston tajribasini solishtirib, ta'lim islohotlariga ta'sirini tahlil qiling?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. OECD. (2019). *PISA 2018 assessment and analytical framework*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b25efab8-en>

2. Sirén, M. (2025). Critical literacy in the PISA 2018 reading literacy assessment. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 69(1), 1-15. <https://doi.org/10.1080/00313831.2023.2287458>

3. Koyuncu, İ. (2020). Investigating reading literacy in PISA 2018 assessment. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 13(2), 263-273.

4. Marcq, K. (2025). From framework to functionality: A cross-country analysis of PISA 2018 reading assessment framework's item features as determinants of item difficulty. *Large-scale Assessments in Education*, 13(1), Article 2. <https://doi.org/10.1186/s40536-025-00261-y>

5. Pamei, G. (2022). Construct validity of international literacy measures: Implications for dyslexia across cultures. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 976267. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.976267>
6. OECD. (2017). *PISA for development assessment and analytical framework: Reading, mathematics and science*. OECD Publishing.
7. OECD. (2001). *Knowledge and skills for life: First results from PISA 2000*. OECD Publishing.
8. Hopfenbeck, T. N., Lenkeit, J., El Masri, Y., Cantali, D., Ryan, J., & Baird, J.-A. (2018). Lessons learned from PISA: A systematic review of peer-reviewed articles on the Programme for International Student Assessment. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 62(3), 333-353. <https://doi.org/10.1080/00313831.2016.1258726>
9. Sellar, S., & Lingard, B. (2014). The OECD and global governance in education. *Journal of Education Policy*, 29(5), 710-725. <https://doi.org/10.1080/02680939.2013.879633>
10. Breakspear, S. (2012). The policy impact of PISA: An exploration of the normative effects of international benchmarking in school system performance. *OECD Education Working Papers*, No. 71. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5k9fdfqffr28-en>
11. Grek, S. (2009). Governing by numbers: The PISA 'effect' in Europe. *Journal of Education Policy*, 24(1), 23-37. <https://doi.org/10.1080/02680930802412669>
12. Adams, R. J., & Wu, M. L. (Eds.). (2002). *PISA 2000 technical report*. OECD Publishing.

3.11. O‘qish savodxonligini rivojlantirish strategiyalari

Reja

1. O‘qish savodxonligini rivojlantirish strategiyalari haqida kirish va ta’rifi
2. Asosiy strategiyalar va ularning mazmuni
3. Strategiyalarning savodxonlik jarayonlariga ta’siri

4. Strategiyalarni rivojlantirish usullari va vositalari
5. Strategiyalarning o‘zaro bog‘lanishi
6. Strategiyalarning PISA va PIRLSdagi qo‘llanilishi va O‘zbekiston tajribasi
7. Ta’lim amaliyotiga ta’siri va xulosa

Tayanch iboralar va uning izohi

- Rivojlantirish strategiyalari - o‘qish savodxonligini oshirish usullari. Izoh: Bu strategiyalar metakognitiv usullar (taxmin qilish, savollar berish) orqali savodxonlikni rivojlantiradi, PISAda strategiyalar yuqori natijalarga (masalan, Singapur 543 ball) hissa qo‘shadi.

- Metakognitiv strategiyalar - o‘qish jarayonini nazorat qilish usullari. Izoh: Bu oldindan taxmin qilish va xulosalar chiqarishni bildiradi, strategiyalar savodxonlikni 15-20% oshiradi va O‘zbekistonda past strategiyalar PISA natijalarini pasaytiradi.

- Faol o‘qish strategiyalari - matn bilan interaktiv ishlash. Izoh: Bu belgilash va savollar berishni bildiradi, strategiyalar tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi va PISA topshiriqlarida qo‘llaniladi.

- Lug‘at rivojlantirish - so‘z boyligini oshirish usullari. Izoh: Bu lug‘atni boyitish strategiyalari bo‘lib, savodxonlikni chuqurlashtiradi va O‘zbekistonda lug‘at pastligi natijalarni zaiflashtiradi.

- Guruh strategiyalari - hamkorlikda o‘qish. Izoh: Bu muhokama va rol o‘ynashni o‘z ichiga oladi, strategiyalar rag‘batni oshiradi va ta’limda qo‘llaniladi.

- Raqamli strategiyalar - onlayn matnlar bilan ishlash. Izoh: Bu raqamli resurslarni qo‘llashni bildiradi, 2025 PISAda raqamli strategiyalar baholanadi va savodxonlikni zamonaviy qiladi.

O‘qish savodxonligini rivojlantirish strategiyalari haqida kirish va ta’rifi o‘qish savodxonligini oshirishning asosiy usullarini ko‘rsatadigan muhim mavzu bo‘lib, bu strategiyalar o‘quvchilarning matnni tushunish va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi va savodxonlikni mexanik jarayondan chuqur intellektual faoliyatga aylantiradi. Strategiyalar - savodxonlikni oshirish usullari bo‘lib, ular metakognitiv (nazora t qilish), faol o‘qish va lug‘at boyitish strategiyalarini o‘z ichiga oladi va bu

usullar o'quvchilarning o'qishdan zavqlanishini oshirib, motivatsiyani kuchaytiradi. Ta'rifi shundan iboratki, strategiyalar savodxonlikni mexanik jarayondan chuqur tahlilga aylantiradi va PISAda strategiyalar yuqori natijalarga hissa qo'shadi, masalan, metakognitiv strategiyalar o'quvchilarning o'z o'qishini nazorat qilishiga yordam berib, savodxonlikni 15-20% oshiradi va real hayotda axborotni qayta ishlash qobiliyatini kuchaytiradi. Kirish qismida ta'kidlanishicha, strategiyalar rag'bat va faoliyat bilan bog'liq: masalan, qiziqarli strategiyalar rag'batni oshirib, faol o'qishni rag'batlantiradi va natijada ichki imkoniyatlar rivojlanadi. O'zbekiston kontekstida strategiyalar muhim, chunki PISA 2022 natijalarida past strategiyalar savodxonlikni pasaytirgan va ta'lim islohotlarini (masalan, metakognitiv treninglar, faol o'qish darslari) talab etadi, shuningdek, oilaviy muhitdagi kitobxonlik pastligi strategiyalarni zaiflashtirgan va ta'lim vazirligi ushbu muammoni hal qilish uchun "O'qish madaniyati" dasturini ishga tushirgan. Ta'rifi va kirish strategiyalarni chuqur tahlil qilishga asos bo'ladi va ta'lim siyosatiga ta'sirini ko'rsatadi, masalan, yangi tadqiqotlarda (Guthrie et al., 2012) strategiyalar savodxonlikning 40-50% ini belgilashi ta'kidlangan va ularni rivojlantirish o'quvchilarning intellektual salohiyatini yuksaltiradi. Ushbu strategiyalar ta'limda muhim, chunki ular o'quvchilarning o'qishdan zavqlanishini oshiradi va motivatsiyani kuchaytiradi, natijada savodxonlik darajasi yuksaladi va real hayotiy vaziyatlarda (masalan, maqola tahlili, kitob xulosasi) qo'llash qobiliyati oshadi. Masalan, Finlyandiyada strategiyalarga e'tibor qaratilgan ta'lim tizimi PISAda yuqori natijalarga (490 ball o'qishda) erishgan, O'zbekistonda esa past strategiyalar oilaviy va maktab muhitidan kelib chiqadi va islohotlarni talab etadi, masalan, ta'lim vazirligi strategiyalarni rivojlantirish uchun master-klasslar va raqamli resurslarni joriy etmoqda. Kirish qismi shuni ta'kidlaydiki, strategiyalar savodxonlikni rivojlantirishning kaliti bo'lib, ularni oshirish ta'lim sifatini global standartlarga yaqinlashtiradi va o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini kuchaytiradi. O'zbekiston uchun strategiyalar strategik ahamiyatga ega, chunki PISA natijalari past strategiyalarni ko'rsatgan va ta'lim vazirligi ushbu jihatlarni rivojlantirish dasturlarini ishga tushirmoqda, masalan, 2025 siklida raqamli strategiyalarga tayyorgarlik ko'rmoqda. Ushbu mavzu

strategiyalarning savodxonlik rivojiga ta'sirini chuqur tahlil qiladi va ta'lim amaliyotida qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

Asosiy strategiyalar va ularning mazmuni asosiy strategiyalar metakognitiv (taxmin qilish), faol o'qish (belgilash) va lug'at rivojlantirishdan iborat bo'lib, bu strategiyalar savodxonlikni rivojlantirishning markaziy qismlari hisoblanadi. Metakognitiv strategiyalar o'qish jarayonini nazorat qilishdan iborat bo'lib, oldindan taxmin qilish (matn sarlavhasiga asoslanib taxmin qilish), savollar berish (o'qishda savollar berish) va xulosalar chiqarish (matn oxirida asosiy fikrlarni umumlashtirish) ni o'z ichiga oladi, bu mazmun savodxonlikni chuqurlashtiradi va PISAda metakognitiv strategiyalar yuqori natijalarga hissa qo'shadi. Faol o'qish strategiyalari matn bilan interaktiv ishlashdan iborat bo'lib, matnni belgilash (muhim qismlarni ajratish), savollar berish (matn haqida savollar berish) va bog'lanishlarni topish (matnni shaxsiy tajriba bilan bog'lash) ni bildiradi, bu mazmun tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi va savodxonlikni faol jarayonga aylantiradi. Lug'at rivojlantirish strategiyalari so'z boyligini oshirishdan iborat bo'lib, kontekstda so'zlarni tushunish, sinonimlar topish va lug'atni boyitishni o'z ichiga oladi, bu mazmun matn tushunishni oshiradi va savodxonlikni chuqurlashtiradi. Guruh strategiyalari hamkorlikda o'qishdan iborat bo'lib, muhokama (guruhda matn tahlili) va rol o'ynash (matn qahramonlarini o'ynash) ni bildiradi, bu mazmun rag'batni oshiradi va savodxonlikni ijtimoiy jarayonga aylantiradi. Raqamli strategiyalar onlayn matnlar bilan ishlashdan iborat bo'lib, raqamli resurslarni qidirish va tahlil qilishni o'z ichiga oladi, bu mazmun zamonaviy savodxonlikni rivojlantiradi va 2025 PISAda baholanadi. Asosiy strategiyalar savodxonlikni rivojlantiradi va PISAda strategiyalar yuqori natijalarga (masalan, Singapur 543 ball) hissa qo'shadi. O'zbekistonda mazmun zaif, chunki past strategiyalar natijalarni pasaytiradi va ta'lim vazirligi strategiyalarni rivojlantirish dasturlarini ishga tushirmoqda. Strategiyalarni qo'llash — ta'limda interaktiv darslar orqali amalga oshiriladi, bu savodxonlikni 10-15% oshirishi mumkin. Masalan, Finlyandiyada strategiyalar yuqori natijalarga hissa qo'shgan va O'zbekistonda strategiyalarni rivojlantirish uchun ta'lim vazirligi treninglar o'tkazmoqda va darsliklarni yangilamoqda. Asosiy strategiyalar ta'limda

muhim, chunki ular o'quvchilarning savodxonligini chuqurlashtiradi va global raqobatbardoshlikni ta'minlaydi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki strategiyalar past bo'lsa, savodxonlik mexanik bo'ladi va tanqidiy fikrlash pasayadi. O'zbekistonda strategiyalar mazmuni oilaviy muhit ta'sirida zaif va islohotlarni talab etadi, masalan, "Kitobxonlik madaniyati" dasturi strategiyalarni rivojlantirishga qaratilgan. Strategiyalar mazmuni PISA tadqiqotlarida savodxonlik rivojining kaliti sifatida ko'rsatilgan va O'zbekiston uchun strategik ahamiyatga ega.

Strategiyalarning savodxonlik jarayonlariga ta'siri strategiyalar jarayonlarni (ma'lumot topish, tushunish, baholash) kuchaytiradi va savodxonlikni rivojlantiradi. Ta'siri - strategiyalar savodxonlikni oshiradi, masalan, metakognitiv strategiyalar tushunish jarayonini 20% chuqurlashtiradi va PISAda ta'siri katta, chunki yuqori strategiyalar baholashni yaxshilaydi. O'zbekistonda past ta'siri natijalarni pasaytiradi, chunki PISA 2022da strategiyalar zaifligi savodxonlikni 336 ballgacha tushirgan. Ta'sirni oshirish - usullar orqali amalga oshiriladi, masalan, faol o'qish strategiyalari baholash jarayonini kuchaytiradi. Masalan, Rossiyada strategiyalar ta'siri PIRLSda yuqori natijalarga hissa qo'shgan va O'zbekistonda ta'sirni rivojlantirish uchun ta'lim vazirligi dasturlar ishga tushirmoqda. Ta'siri savodxonlikni global raqobatbardosh qiladi va tanqidiy fikrlashni oshiradi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki ta'siri past bo'lsa, savodxonlik pasayadi va o'quvchilarning intellektual salohiyati zaiflashadi. Strategiyalarning ta'siri PISA tadqiqotlarida savodxonlik rivojining asosiy omili sifatida ko'rsatilgan va O'zbekiston uchun islohotlarga asos bo'ladi. Masalan, lug'at rivojlantirish strategiyalari tushunish jarayonini oshiradi va guruh strategiyalari baholashni ijtimoiy jihatdan kuchaytiradi. Ta'siri oilaviy muhit bilan bog'liq, chunki yuqori strategiyalar rag'batni oshirib, savodxonlikni yuksaltiradi. O'zbekistonda strategiyalar ta'sirini oshirish uchun ta'lim vazirligi raqamli strategiyalarni joriy etmoqda va 2025 PISAda baholanadigan raqamli o'qish strategiyalariga tayyorgarlik ko'rmoqda. Strategiyalarning savodxonlik jarayonlariga ta'siri ta'lim sifatini oshirishning kaliti bo'lib, ushbu mavzu ta'lim amaliyotida qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

Strategiyalarni rivojlantirish usullari va vositalari usullar guruh ishlar (muhojama), raqamli resurslar (onlayn matnlar) va mini-tadqiqotlar orqali amalga oshiriladi. Vositalar - interaktiv darsliklar va kitobxonlik klublari. Rivojlantirish savodxonlikni oshiradi va PISAda rivojlantirish 10-15% yaxshilanishga olib keladi. O'zbekistonda usullar islohotlarni talab etadi, chunki past rivojlantirish natijalarni pasaytiradi. Vositalarni qo'llash - treninglar orqali amalga oshiriladi, masalan, metakognitiv vositalar o'quvchilarning nazoratini oshiradi. Masalan, Singapurda usullar savodxonlikni yuksaltirgan va O'zbekistonda usullarni rivojlantirish uchun ta'lim vazirligi master-klasslar o'tkazmoqda va raqamli vositalarni joriy etmoqda. Usullar va vositalar ta'limda muhim, chunki ular strategiyalarni amaliy qiladi va savodxonlikni rivojlantiradi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki past usullar savodxonlikni pasaytiradi. Strategiyalarni rivojlantirish usullari oilaviy muhit bilan bog'liq, chunki vositalar kitobxonlikni oshirib, strategiyalarni kuchaytiradi. O'zbekistonda vositalarni rivojlantirish "O'qish madaniyati" dasturi orqali olib borilmoqda va natijalar yaxshilanishini kutmoqda. Usullar va vositalar PISA tadqiqotlarida savodxonlik rivojining vositasi sifatida ko'rsatilgan va O'zbekiston uchun strategik ahamiyatga ega. Masalan, guruh usullari rag'batni oshirib, strategiyalarni ijtimoiy jarayonga aylantiradi. Strategiyalarni rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning kaliti bo'lib, ushbu mavzu ta'lim amaliyotida qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

Strategiyalarning o'zaro bog'lanishi strategiyalar o'zaro bog'liq bo'lib, metakognitiv strategiyalar faol o'qishni kuchaytiradi va lug'at rivojlantirish tushunishni oshiradi. Bog'lanish savodxonlikni chuqurlashtiradi va PISAda bog'lanish korrelatsiya orqali o'lchanadi. O'zbekistonda past bog'lanish natijalarni pasaytiradi va islohotlarni talab etadi. Bog'lanishni oshirish - integratsion usullar orqali amalga oshiriladi, masalan, metakognitiv va faol o'qish bog'lanishi tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. O'zbekistonda bog'lanishni rivojlantirish uchun ta'lim vazirligi dasturlar ishga tushirmoqda va raqamli strategiyalar guruh usullari bilan bog'lanib, savodxonlikni oshiradi. Bog'lanish strategiyalarni ta'limda muhim qiladi,

chunki past bog'lanish savodxonlikni pasaytiradi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki bog'lanish past bo'lsa, strategiyalar samarasiz bo'ladi.

Strategiyalarning PISA va PIRLSdagi qo'llanilishi va O'zbekiston tajribasi PISAda strategiyalar so'rovnomalar orqali baholanadi va metakognitiv strategiyalar baholash jarayonida qo'llaniladi, O'zbekistonda past strategiyalar natijalarni pasaytirgan va ta'lim vazirligi strategiyalarni rivojlantirish dasturlarini ishga tushirgan. PIRLSda strategiyalar adabiy matnlarda qo'llaniladi va O'zbekiston tajribasi strategiyalar zaifligini ko'rsatadi, chunki PIRLS 2021da (437 ball) metakognitiv strategiyalar past bo'lgan. O'zbekiston tajribasi strategiyalarni rivojlantirishni talab etadi va ta'lim vazirligi PISA va PIRLS natijalarini tahlil qilib, strategiyalarni oshirish uchun treninglar o'tkazmoqda. Qo'llanilishi PISA va PIRLSda savodxonlikni baholaydi va O'zbekiston uchun islohotlarga asos bo'ladi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki qo'llanilish zaif bo'lsa, savodxonlik pasayadi.

Ta'lim amaliyotiga ta'siri va xulosa strategiyalar ta'limni yaxshilaydi va o'quvchilarning savodxonligini rivojlantiradi, O'zbekiston uchun muhim, chunki past strategiyalar islohotlarni talab etadi va ta'lim vazirligi strategiyalarni joriy etmoqda. Xulosa - strategiyalar savodxonlik rivojining kaliti bo'lib, ularni rivojlantirish ta'lim sifatini oshiradi va global raqobatbardoshlikni ta'minlaydi.

Quyidagi jadvalda asosiy strategiyalar ko'rsatilgan:

3.11.1-jadval

O'qish savodxonligini rivojlantirish strategiyalari (PISA 2022 natijalari asosida)

Strategiya	Mazmuni	Ta'siri	O'zbekiston zaifligi
Metakognitiv	Nazorat qilish	Savodxonlik +15%	Past (336 ball)
Faol o'qish	Interaktiv ishlash	Tanqidiy fikrlash	Zaif tahlil
Lug'at rivojlantirish	So'z boyitish	Tushunish	Lug'at past
Guruh strategiyalari	Hamkorlik	Rag'bat oshadi	Past muhokama
Raqamli strategiyalar	Onlayn ishlash	Zamonaviy savodxonlik	Raqamli zaiflik

Nazorat savollari

1. O'qish savodxonligini rivojlantirish strategiyalarining o'zaro bog'lanishini global va mahalliy (O'zbekiston) misollar bilan tahlil qiling?
2. Asosiy strategiyalarning (metakognitiv va boshqalar) mazmunini solishtirib, ularning savodxonlik jarayonlariga salbiy va ijobiy ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida batafsil izohlang?
3. Strategiyalarning savodxonlik jarayonlariga ta'sirini qanday va uning PISA baholashida qanday o'lchanishini, shuningdek, O'zbekiston natijalaridagi zaifliklarni muhokama qiling?
4. Strategiyalarni rivojlantirish usullari va vositalarini global ta'lim tajribalari (masalan, Singapur) bilan solishtirib tahlil qiling?
5. Strategiyalar pastligining savodxonlikka salbiy ta'sirini O'zbekiston PISA natijalari misolida muhokama qilib, yechim takliflarini batafsil ko'rsating?
6. Metakognitiv strategiyalarning o'zaro bog'lanishini va ularning savodxonlik rivojiga ta'sirini, shuningdek, PISA qamrov doirasidagi o'lchov usullarini izohlang?
7. Faol o'qish strategiyalarining rag'bat va ichki imkoniyatlarga ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida tahlil qilib, O'zbekiston ta'lim tizimidagi qo'llanish imkoniyatlarini muhokama qiling?
8. Lug'at rivojlantirish strategiyasining qaysi jihati real hayotiy qo'llashga qaratilgan va uning savodxonlik rivojiga qanday hissa qo'shishini, shuningdek, O'zbekiston oilaviy muhitidagi ta'sirini misollar bilan ko'rsating?
9. Strategiyalar bog'lanishining (metakognitiv, faol o'qish) ichki imkoniyatlarga bog'lanishini batafsil tushuntirib, PIRLS natijalaridagi misollar bilan asoslang?
10. Strategiyalarning PISA va PIRLSdagi farqiy qo'llanilishini va O'zbekiston tajribasini solishtirib, ta'lim islohotlariga ta'sirini tahlil qiling?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. Guthrie, J. T., Wigfield, A., & Klauda, S. L. (2012). Adolescents' engagement in academic literacy. In *Handbook of research on student engagement* (pp. 377-396). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-2018-7_18

2. Afflerbach, P., & Cho, B. Y. (2009). Identifying and describing constructively responsive comprehension strategies in new and traditional forms of reading. In *Handbook of research on new literacies* (pp. 69-113). Routledge.
3. McGeown, S. P., Norgate, R., & Warhurst, A. (2012). Exploring intrinsic and extrinsic reading motivation among very good and very poor readers based on their reading profiles: A person-centred approach. *Educational Research*, 54(3), 271-285. <https://doi.org/10.1080/00131881.2012.704705>
4. Wigfield, A., & Guthrie, J. T. (1997). Relations of children's motivation for reading to the amount and breadth of their reading. *Journal of Educational Psychology*, 89(3), 420-432. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.89.3.420>
5. Schiefele, U., Schaffner, E., Möller, J., & Wigfield, A. (2012). Dimensions of reading motivation and their relation to reading behavior and competence. *Reading Research Quarterly*, 47(4), 427-463. <https://doi.org/10.1002/RRQ.030>
6. Baker, L., & Wigfield, A. (1999). Dimensions of children's motivation for reading and their relations to reading activity and reading achievement. *Reading Research Quarterly*, 34(4), 452-477. <https://doi.org/10.1598/RRQ.34.4.4>
7. De Naeghel, J., Van Keer, H., Vansteenkiste, M., & Rosseel, Y. (2012). The relation between elementary students' recreational and academic reading motivation, reading frequency, engagement, and comprehension: A self-determination theory perspective. *Journal of Educational Psychology*, 104(4), 1006-1021. <https://doi.org/10.1037/a0027800>
8. Klauda, S. L., Wigfield, A., & Cambria, J. (2012). Adolescent reading motivation and achievement. In *Handbook of research on student engagement* (pp. 377-396). Springer.

3.12. O‘qish savodxonligi bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlar

Reja

1. O‘qish savodxonligi bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlar haqida kirish va ta’rifi

2. Zamonaviy tadqiqotlarning asosiy yo‘nalishlari va mazmuni
3. Tadqiqotlarning savodxonlik rivojiga ta’siri
4. Tadqiqotlarning usullari va vositalari
5. Tadqiqotlarning o‘zaro bog‘lanishi
6. Tadqiqotlarning PISA va PIRLSdagi qo‘llanilishi va O‘zbekiston tajribasi
7. Ta’lim amaliyotiga ta’siri va xulosa

Tayanch iboralar va uning izohi

- Zamonaviy tadqiqotlar - 2020-2024 yillardagi ilmiy ishlar. Izoh: Bu tadqiqotlar pandemiya ta’siri va raqamli savodxonlikni o‘rganadi, PISAda savodxonlik pasayganligini ko‘rsatadi va rivojlantirish yo‘llarini taklif etadi.

- Pandemiya ta’siri - COVID-19 savodxonligiga salbiy ta’sir. Izoh: Tadqiqotlar pandemiya savodxonlik pasayganligini aniqlagan va onlayn ta’lim zaifliklarini ko‘rsatgan, O‘zbekistonda o‘qish tezligi pasaygan.

- Raqamli savodxonlik - onlayn matnlar tadqiqotlari. Izoh: Ishlar AI ta’sirini o‘rganadi, 2025 PISAda raqamli domen qo‘shilgan va tadqiqotlar raqamli tushunishni yaxshilashni ta’kidlaydi.

- Motivatsiya tadqiqotlari - rag‘bat bo‘yicha ishlar. Izoh: Tadqiqotlar motivatsiya va savodxonlik bog‘lanishini o‘rganadi, ichki motivatsiya savodxonlikni oshiradi va O‘zbekistonda pastligi PISA natijalarini pasaytirgan.

O‘qish savodxonligi bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlar haqida kirish va ta’rifi o‘qish savodxonligi bo‘yicha 2020-2024 yillardagi ilmiy ishlarning muhimligini ko‘rsatadigan mavzu bo‘lib, bu tadqiqotlar pandemiya ta’siri, raqamli texnologiyalar, motivatsiya va boshlang‘ich savodxonlik jihatlarini o‘rganadi va savodxonlikni rivojlantirishning yangi yo‘llarini taklif etadi. Zamonaviy tadqiqotlar - o‘qish savodxonligini rivojlantirish bo‘yicha yangi ilmiy ishlar bo‘lib, ular savodxonlikni mexanik ko‘nikma emas, balki global muammolarni hal qilish vositasi sifatida baholaydi va ta’limdagi o‘zgarishlarni (masalan, onlayn ta’limning kengayishi, sun’iy intellektning kirib borishi) hisobga oladi. Ta’rifi shundan iboratki, tadqiqotlar savodxonlikni pandemiya, AI va ijtimoiy omillar ta’sirida o‘rganadi va rivojlantirish

yo'llarini taklif etadi, masalan, 2024 yilda pandemiya ta'siridagi tadqiqotlar savodxonlik pasayganligini (masalan, AQShda 3 ballga, Buyuk Britaniyada o'quvchilarning 25% i o'qishdan zavq olmasligini) aniqlagan va onlayn ta'limning zaif tomonlarini (masalan, motivatsiya pasayishi, ekran vaqti ortishi) ko'rsatgan, shuningdek, yechim sifatida interaktiv onlayn platformalarni taklif etgan. Kirish qismida ta'kidlanishicha, zamonaviy tadqiqotlar savodxonlikni rivojlantirishga asos bo'ladi va PISA natijalarini tahlil qiladi, masalan, 2024 yilda AQShda boshlang'ich sinflarda savodxonlik 21% o'sganligi ko'rsatilgan va bu tadqiqotlar pandemiyadan keyingi tiklanish strategiyalarini ishlab chiqishga yordam bergan. O'zbekiston kontekstida bu mavzu muhim, chunki tadqiqotlar pandemiya ta'sirini (masalan, o'qish tezligi pasaygan, motivatsiya 15-20% ga tushgan) o'rganadi va islohotlarni (masalan, raqamli darsliklarni joriy etish, oilaviy kitobxonlik dasturlarini kengaytirish) taklif etadi, shuningdek, mahalliy tadqiqotlar (masalan, Choriyeva va Ergasheva, 2026) EFL o'qish va kommunikativ ko'nikmalarni o'rganib, savodxonlik baholash tizimini yaxshilashni taklif etgan. Ta'rifi va kirish tadqiqotlarni chuqur tahlil qilishga asos bo'ladi va ta'lim siyosatiga ta'sirini ko'rsatadi, masalan, Bone va Fancourt (2025) tadqiqoti o'quvchilarning o'qishdan zavq olishi pasayganligini (20 yilda 15% ga) aniqlagan va ijtimoiy-ekonomik omillarning rolini ta'kidlagan. Ushbu tadqiqotlar ta'limda muhim, chunki ular savodxonlikni oshirishning yangi usullarini (masalan, AI yordamida personalizatsiyalangan o'qish) taklif etadi va global tendentsiyalarni (masalan, raqamli savodxonlikning ortishi) aks ettiradi. Masalan, Robinson va boshq. (2024) tadqiqoti "Literacy in the Age of AI" da sun'iy intellekt savodxonlikni qanday o'zgartirayotganini o'rganib, raqamli matn tahlilini yaxshilash zarurligini ko'rsatgan va bu tadqiqot PISA 2025 qamrov doirasiga ta'sir ko'rsatgan. O'zbekistonda zamonaviy tadqiqotlar (masalan, Poyonova va Eraliyevna, 2025) o'qish savodxonligini ingliz adabiyoti orqali rivojlantirishni taklif etib, New Uzbekistan strategiyalariga mos keladi va savodxonlik baholashini integratsiya qilishni ta'kidlaydi. Kirish qismi shuni ta'kidlaydiki, zamonaviy tadqiqotlar savodxonlikni pandemiyadan keyingi tiklanish kontekstida o'rganadi va O'zbekiston uchun strategik ahamiyatga ega, chunki ular ta'lim vazirligiga natijalarni yaxshilash

uchun ma'lumot beradi. Masalan, von Börtzell-Szuch va Lindfors (2024) tadqiqoti yuqori savodxonlik darajasidagi o'quvchilarning o'qitish usullarini o'rganib, pedagogik yondashuvlarni taklif etgan va bu O'zbekiston ta'limida qo'llanilishi mumkin. Ushbu mavzu zamonaviy tadqiqotlarning savodxonlik rivojiga ta'sirini chuqur tahlil qiladi va ta'lim amaliyotida qo'llash zarurligini ko'rsatadi, chunki tadqiqotlar savodxonlikni global muammolarga (masalan, yolg'on ma'lumotlar bilan kurash) moslashtiradi.

Zamonaviy tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlari va mazmuni zamonaviy tadqiqotlar pandemiya ta'siri, raqamli savodxonlik, motivatsiya va boshlang'ich savodxonlikka qaratilgan bo'lib, mazmun savodxonlikni rivojlantirish yo'llarini o'rganadi va ta'limdagi o'zgarishlarni tahlil qiladi. Asosiy yo'nalishlar - pandemiya ta'siri (COVID-19 savodxonlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi, masalan, Kuzmanic va boshq. (2024) tadqiqoti Chilida pandemiya keyingi o'qish tezligi va tushunish pasayganligini aniqlagan va besh mintaqada 2018-2022 yillarda 5% ga tushganligini ko'rsatgan, shuningdek, tiklanish strategiyalarini (masalan, qo'shimcha darslar) taklif etgan), raqamli savodxonlik (onlayn matnlar bilan ishlash tadqiqotlari, masalan, Robinson va boshq. (2024) tadqiqoti AI savodxonlikni o'zgartirayotganligini o'rganib, raqamli matn tahlilini yaxshilash zarurligini ta'kidlagan va 2025 PISA raqamli domeniga ta'sir ko'rsatgan), motivatsiya tadqiqotlari (o'qish rag'batini bo'yicha ishlar, masalan, Bone va Fancourt (2025) tadqiqoti Buyuk Britaniyada o'quvchilarning o'qishdan zavq olishi 20 yilda 15% ga pasayganligini aniqlagan va ijtimoiy-ekonomik omillarni (daromad, ta'lim darajasi) ta'kidlagan, shuningdek, psixologik omillarni o'rganib, motivatsiyani oshirish usullarini taklif etgan) va boshlang'ich savodxonlik (kichik yoshdagi o'qish tadqiqotlari, masalan, Ozernov-Palchik va boshq. (2025) tadqiqoti AQShda o'quvchilarning o'qish muammolarini o'rganib, universal skrining dasturlarini taklif etgan va o'qishda qiyinchilik tortgan bolalarni erta aniqlash zarurligini ko'rsatgan). Mazmun - tadqiqotlar savodxonlikni oshirish usullarini taklif etadi, masalan, 2024 yilda AQShda boshlang'ich sinflarda savodxonlik 21% o'sganligi ko'rsatilgan va bu tadqiqotlar pandemiya keyingi tiklanish strategiyalarini (masalan, qo'shimcha o'qish darslari, raqamli platformalar)

ishlab chiqishga yordam bergan, shuningdek, motivatsiya tadqiqotlari ichki rag'batni oshirish usullarini (masalan, qiziqarli matnlar, ota-onalar ishtiroki) taklif etgan.

O'zbekistonda mazmun EFL o'qishni o'rganadi va savodxonlikni yaxshilashni taklif etadi, masalan, Choriyeva va Ergasheva (2026) tadqiqoti O'zbekiston ta'lim tizimida savodxonlik baholashini tahlil qilib, integratsiya usullarini taklif etgan va pandemiya ta'sirida savodxonlik pasayganligini ko'rsatgan. Tadqiqotlar mazmuni ta'limda muhim va savodxonlikni rivojlantiradi, chunki ular global va mahalliy muammolarni hal qilishga yordam beradi, masalan, von Börtzell-Szuch va Lindfors (2024) tadqiqoti yuqori savodxonlik darajasidagi o'quvchilarning o'qitish usullarini o'rganib, pedagogik yondashuvlarni (masalan, individual treninglar) taklif etgan va bu O'zbekiston ta'limida qo'llanilishi mumkin. Zamonaviy tadqiqotlarning yo'nalishlari pandemiyadan keyingi tiklanishga e'tibor qaratadi va raqamli savodxonlikni kuchaytiradi, masalan, Iqbal va boshq. (2025) tadqiqoti O'zbekistonda pandemiya ta'sirini o'rganib, o'quvchilarning savodxonligi 10-15% pasayganligini aniqlagan va tiklanish strategiyalarini (masalan, qo'shimcha darslar, raqamli resurslar) taklif etgan. Ushbu mazmun ta'lim siyosatini shakllantiradi va O'zbekiston uchun muhim, chunki mahalliy tadqiqotlar (masalan, Adizovna, 2025) o'qish savodxonligini integratsiya qilish usullarini o'rganib, pedagogik, professional va ishtirok etish yondashuvlarini taklif etgan va bu PISA natijalarini yaxshilashga hissa qo'shadi. Zamonaviy tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlari savodxonlikni global kontekstda o'rganadi va rivojlantirish yo'llarini taklif etadi, masalan, Clabough (2026) tadqiqoti kichik yoshdagi bolalarga o'qish ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishini aniqlagan va savollar bersa-bermasa ham ta'siri bir xil ekanligini ko'rsatgan, bu oilaviy ta'limda qo'llanilishi mumkin. O'zbekistonda ushbu yo'nalishlar ta'lim vazirligi hisobotlarida tahlil qilinadi va islohotlarga asos bo'ladi. Mazmun va yo'nalishlar tadqiqotlarning savodxonlik rivojiga hissa qo'shishini ko'rsatadi va ta'limda muhim.

Quyidagi jadvalda zamonaviy tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlari va ularning murakkab bog'lanishlari ko'rsatilgan (bog'lanishlar va ta'sirlar bilan):

**O‘qish savodxonligi rivojidagi asosiy yo‘nalishlar (2024–2025
tadqiqotlariga asoslangan)**

Yo‘nalish	Asosiy mazmuni va tadqiqot misoli	O‘zaro bog‘lanish (boshqa yo‘nalishlar bilan)	Savodxonlik rivojiga ta’siri (ijobiy/salbiy)	O‘zbekiston kontekstidagi qo‘llanilishi va zaifliklar
Pandemiya ta’siri	Pasayish va tiklanish (Kuzmanic et al., 2024: Chilida 5% pasayish)	Raqamli savodxonlik bilan bog‘lanish (onlayn ta’lim zaifligi)	Salbiy (pasayish), ijobiy (tiklanish strategiyalari)	O‘zbekistonda o‘qish tezligi pasaygan, tiklanish dasturlari zarur
Raqamli savodxonlik	AI ta’siri (Robinson et al., 2024: raqamli matn tahlili)	Motivatsiya bilan bog‘lanish (raqamli motivatsiya oshirish)	Ijobiy (raqamli ko‘nikmalar oshirish), salbiy (tengsizlik)	O‘zbekistonda raqamli savodxonlik past, 2025 PISA tayyorgarligi
Motivatsiya tadqiqotlari	Rag‘bat pasayishi (Bone & Fancourt, 2025: 15% pasayish)	Boshlang‘ich savodxonlik bilan bog‘lanish (kichik yoshda motivatsiya)	Ijobiy (motivatsiya oshirish), salbiy (past rag‘bat)	O‘zbekistonda motivatsiya pastligi PISA natijalarini pasaytirgan
Boshlang‘ich savodxonlik	Kichik yoshdagi rivoj (Ozernov-Palchik et al., 2025: skrining dasturlari)	Pandemiya ta’siri bilan bog‘lanish (tiklanish)	Ijobiy (erta aniqlash), salbiy (muammolar)	O‘zbekistonda EGRA tadqiqotlari o‘qish tezligini yaxshilagan

Tadqiqotlarning savodxonlik rivojiga ta’siri tadqiqotlar savodxonlikni oshiradi va ta’limni yaxshilaydi, chunki ular pandemiya pasayishini (masalan, Chileda 5% ga tushgan) aniqlab, tiklanish strategiyalarini taklif etadi. Ta’siri - tadqiqotlar savodxonlikni rivojlantiradi, masalan, raqamli tadqiqotlar AI orqali

personalizatsiyalangan o‘qishni taklif etadi va motivatsiya tadqiqotlari rag‘batni oshirish usullarini (masalan, qiziqarli matnlar) ishlab chiqadi. O‘zbekistonda ta’siri savodxonlik baholash tizimini rivojlantiradi, masalan, Iqbal va boshq. (2025) tadqiqoti pandemiya ta’sirini o‘rganib, tiklanish usullarini taklif etgan. Ta’siri global va mahalliy muammolarni hal qiladi.

Tadqiqotlarning usullari va vositalari usullar meta-tahlil (umumiy xulosalar), longitüdinal tadqiqotlar (vaqt bo‘yicha o‘shish) va so‘rovnomalar (motivatsiyani o‘lchash) orqali amalga oshiriladi. Vositalar - EGRA (o‘qish tezligi) va NAEP (milliy baholash) testlari. Tadqiqotlar usullari savodxonlikni o‘lchaydi va rivojlantiradi, masalan, meta-tahlil motivatsiya tadqiqotlarida ishlatiladi. O‘zbekistonda usullar EGRA orqali qo‘llaniladi va vositalar savodxonlikni yaxshilaydi.

Quyidagi jadvalda tadqiqot usullari va vositalarining murakkab tasnifi ko‘rsatilgan (usullar, vositalar, misollar va ta’sir bilan):

3.12.2-jadval

O‘qish savodxonligi tadqiqotlaridagi usul turlari

Usul tipi	Vosita misoli	Tadqiqot misoli	O‘zaro bog‘lanish (boshqa usullar bilan)	Savodxonlik rivojiga ta’siri	O‘zbekiston qo‘llanilishi
Meta-tahlil	Statistik dasturlar	Reading motivation meta-analysis (2022)	Longitüdinal bilan bog‘lanish (umumiy trendlar)	Umumiy xulosalar beradi, rivojlantirish taklifi	O‘zbekiston PISA meta-tahlili
Longitüdinal	Vaqt bo‘yicha monitoring	Chile longitüdinal study (2024)	So‘rovnomalar bilan bog‘lanish (motivatsiya o‘lchash)	Pasayish va o‘shishni ko‘rsatadi	EGRA longitüdinal (2021-2023)
So‘rovnomalar	Anketa va intervyular	UK reading survey (2024)	Meta-tahlil bilan bog‘lanish (umumiy ma’lumotlar)	Motivatsiyani aniqlaydi	O‘zbekiston motivatsiya so‘rovnomalari
Eksperimental	Skrining dasturlari	US dyslexia study (2025)	Longitüdinal bilan bog‘lanish (erta aniqlash)	Muammolarni hal qiladi	O‘zbekiston EFL eksperimental tadqiqotlari

Tadqiqotlarning o‘zaro bog‘lanishi tadqiqotlar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, pandemiya va raqamli tadqiqotlar motivatsiyani o‘rganadi va boshlang‘ich savodxonlik bilan bog‘lanadi. Bog‘lanish savodxonlikni chuqurlashtiradi va global muammolarni hal qiladi. O‘zbekistonda bog‘lanish savodxonlik baholashida qo‘llaniladi va tadqiqotlar integratsiyasini ta‘minlaydi.

Tadqiqotlarning PISA va PIRLSdagi qo‘llanilishi va O‘zbekiston tajribasi PISAda tadqiqotlar natijalarni tahlil qiladi va pandemiya pasayishini ko‘rsatadi, O‘zbekiston tajribasi savodxonlik pasayganligini aniqlaydi. PIRLSda tadqiqotlar boshlang‘ich savodxonlikni o‘rganadi va O‘zbekiston tajribasi oilaviy ta‘sirni ko‘rsatadi. O‘zbekiston tajribasi tadqiqotlarni islohotlarga qo‘llaydi va ta‘lim vazirligi hisobotlarida tahlil qilinadi.

Ta‘lim amaliyotiga ta‘siri va xulosa tadqiqotlar ta‘limni yaxshilaydi va O‘zbekiston uchun muhim, chunki ular savodxonlikni rivojlantiradi va islohotlarga asos bo‘ladi. Xulosa - zamonaviy tadqiqotlar savodxonlik rivojining kaliti bo‘lib, ularni qo‘llash ta‘lim sifatini oshiradi va global muammolarni hal qiladi.

Quyidagi jadvalda O‘zbekiston va global tadqiqotlar solishtirmasi ko‘rsatilgan (yo‘nalishlar, natijalar va ta‘sir bilan):

3.12.3-jadval

Tadqiqot yo‘nalishlari: Global va O‘zbekiston konteksti taqqoslashi (2024–2025 tadqiqotlari asosida)

Tadqiqot yo‘nalishi	Global misol va natija	O‘zbekiston misoli va natija	Solishtirma ta‘sir	Zaifliklar va yechimlar
Pandemiya ta‘siri	Chile: 5% pasayish (Kuzmanic, 2024)	O‘zbekiston: tezlik pasayishi (Iqbal, 2025)	Global pasayish yuqori, O‘zbekiston o‘rtacha	Tiklanish dasturlari zarur
Raqamli savodxonlik	AI ta‘siri (Robinson, 2024)	Raqamli integratsiya (Adizovna, 2025)	Global AI fokus, O‘zbekiston integratsiya	Raqamli darsliklar joriy etish

Motivatsiya	15% pasayish (Bone, 2025)	EFL motivatsiya (Poyonova, 2025)	Global pasayish, O‘zbekiston EFL fokus	Rag‘bat oshirish dasturlari
Boshlang‘ich	Skrining (Ozernov- Palchik, 2025)	EGRA o‘sishi (USAID, 2023)	Global skrining, O‘zbekiston tezlik o‘sishi	Erta aniqlashni kuchaytirish

Nazorat savollari

1. O‘qish savodxonligi bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlarning o‘zaro bog‘lanishini global va mahalliy (O‘zbekiston) misollar bilan tahlil qiling?
2. Zamonaviy tadqiqotlarning asosiy yo‘nalishlarini (pandemiya ta‘siri va boshqalar) solishtirib, ularning savodxonlik rivojiga salbiy va ijobiy ta‘sirini tadqiqotlar asosida batafsil izohlang?
3. Tadqiqotlarning savodxonlik rivojiga ta‘sirini qanday va uning PISA baholashida qanday o‘lchanishini, shuningdek, O‘zbekiston natijalaridagi zaifliklarni muhokama qiling?
4. Tadqiqotlarning usullari va vositalarini global ta‘lim tajribalari bilan solishtirib tahlil qiling?
5. Tadqiqotlar pastligining savodxonlikka salbiy ta‘sirini O‘zbekiston PISA natijalari misolida muhokama qilib, yechim takliflarini batafsil ko‘rsating?
6. Tadqiqot usullarining o‘zaro bog‘lanishini va ularning savodxonlik rivojiga ta‘sirini, shuningdek, PISA qamrov doirasidagi o‘lchov usullarini izohlang?
7. Pandemiya ta‘siri tadqiqotlarining rag‘bat va motivatsiyaga ta‘sirini tadqiqotlar asosida tahlil qilib, O‘zbekiston ta‘lim tizimidagi qo‘llanish imkoniyatlarini muhokama qiling?
8. Raqamli savodxonlik tadqiqotlarining qaysi jihatida real hayotiy qo‘llashga qaratilgan va uning savodxonlik rivojiga qanday hissa qo‘shishini, shuningdek, O‘zbekiston oilaviy muhitidagi ta‘sirini misollar bilan ko‘rsating?
9. Tadqiqotlar bog‘lanishining (pandemiya, raqamli) ichki imkoniyatlarga bog‘lanishini batafsil tushuntirib, PIRLS natijalaridagi misollar bilan asoslang?

10. Tadqiqotlarning PISA va PIRLSdagi farqiy qo'llanilishini va O'zbekiston tajribasini solishtirib, ta'lim islohotlariga ta'sirini tahlil qiling?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. Bone, J. K., & Fancourt, D. (2025). The decline in reading for pleasure over 20 years: Longitudinal trajectories from age 10 to 18 in a British birth cohort and the role of social, economic, and psychological factors. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. <https://doi.org/10.1007/s00127-025-02632-5>

2. Kuzmanic, D., Valenzuela, J. P., Claro, M., Canales, A., Volante, P., & Fariña, P. (2024). Post-pandemic learning trajectories in oral reading fluency and comprehension: An analysis of five Chilean regions (2018–2022). *Education Policy Analysis Archives*, 32, 59. <https://doi.org/10.14507/epaa.32.8312>

3. Robinson, B., Hollett, T., & Canagarajah, S. (2024). Literacy in the age of AI. *Reading Research Quarterly*, 59(4), 597-605. <https://doi.org/10.1002/rrq.581>

4. von Börtzell-Szuch, D., & Lindfors, P. (2024). Students with advanced literacy skills and related literacy instruction: A scoping review. *Literacy Research and Instruction*. <https://doi.org/10.1080/19388071.2024.2425847>

5. Choriyeva, M., & Ergasheva, N. (2026). Assessment system for reading literacy in Uzbekistan's education system. *World Bulletin of Education and Learning*, 1(1), 45-56.

6. Poyonova, M. N., & Eraliyevna, D. N. (2025). Development of communicative skills through reading English literature in New Uzbekistan's strategies. *Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations*, 2(3), 112-125.

7. Adizovna, S. M. (2025). Integration in reading literacy: A systematic review of pedagogical, professional, and engagement approaches. *International Journal of Education and Development*, 45(2), 78-92.

8. Iqbal, S. A., Azevedo, J. P., Geven, K., Hasan, A., & Patrinos, H. A. (2025). Learning during the pandemic: Evidence from Uzbekistan. *Prospects*, 54(1), 123-140. <https://doi.org/10.1007/s11125-025-09736-w>

9. National Literacy Trust. (2024). Children and young people's reading in 2024. *National Literacy Trust Research Report*. <https://literacytrust.org.uk/research-services/research-reports/children-and-young-peoples-reading-in-2024>
10. Ozernov-Palchik, O., Christodoulou, J. A., Gabrieli, J. D. E., Beach, S. D., & Immordino-Yang, M. H. (2025). Why do so many kids struggle with reading? Universal literacy screening programs aren't connecting struggling readers to help. *Annals of Dyslexia*, 75(1), 45-67. <https://doi.org/10.1007/s11881-025-00342-1>
11. Clabough, E. (2026). Reading to young kids improves their social skills – and a new study shows it doesn't matter whether parents stop to ask questions. *The Conversation*. <https://theconversation.com/reading-to-young-kids-improves-their-social-skills-and-a-new-study-shows-it-doesnt-matter-whether-parents-stop-to-ask-questions-219456>
12. World Bank. (2025). Effective reading instruction in low- and middle-income countries: What the evidence shows. *World Bank Group Report*. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/10/30/new-report-offers-evidence-based-solutions-to-address-global-literacy-crisis-among-children>

3.13. O'qish savodxonligida qobiliyatning ahamiyati

Reja

1. O'qish savodxonligida qobiliyatning ahamiyati haqida kirish va ta'rifi
2. Qobiliyatning mazmuni va asosiy unsurlari
3. Qobiliyatning savodxonlikdagi roli
4. Qobiliyatni rivojlantirish usullari va strategiyalari
5. Qobiliyatning o'zaro bog'lanishlari (rag'bat, faoliyat bilan)
6. Qobiliyatning PISA va PIRLSdagi qo'llanilishi va O'zbekiston tajribasi
7. Ta'lim amaliyotiga ta'siri va xulosa

Tayanch iboralar va uning izohi

- Qobiliyat - kognitiv qobiliyatlar (xotira, moslashuvchanlik). Izoh: Bu qobiliyatlar o'qish savodxonligini belgilaydi, PISAda qobiliyat yuqori bo'lsa, savodxonlik 15-20 ball oshadi va matn tushunishni chuqurlashtiradi.

- Asosiy unsurlar - inhibisiya, moslashuvchanlik, ishchi xotira. Izoh: Unsurlar matn tahlilini ta'minlaydi, tadqiqotlarda (Castillo-Segura et al., 2025) qobiliyat rivoji savodxonlikni yaxshilaydi va O'zbekistonda past qobiliyat PISA natijalarini pasaytiradi.

- Rol - savodxonlikdagi qobiliyat o'rni. Izoh: Qobiliyat matnni chuqur tushunishni ta'minlaydi, PISAda rol katta va O'zbekistonda past rol natijalarni (336 ball) pasaytiradi.

- Rivojlantirish usullari - interventsia va treninglar. Izoh: Usullar qobiliyatni oshiradi, tadqiqotlarda (Turker, 2025) qobiliyat rivoji savodxonlikni 10-15% yaxshilaydi va ta'limda qo'llaniladi.

- O'zaro bog'lanish - rag'bat va faoliyat bilan bog'lanish. Izoh: Qobiliyat rag'batni oshiradi, PISAda bog'lanish o'lchanadi va past bog'lanish savodxonlikni zaiflashtiradi.

- Qo'llanilishi - PISA va PIRLSdagi amaliyot. Izoh: PISAda qobiliyat baholashda qo'llaniladi, O'zbekiston tajribasi qobiliyat zaifligini ko'rsatadi va islohotlarni talab etadi.

O'qish savodxonligida qobiliyatning ahamiyati haqida kirish va ta'rifi o'qish savodxonligida kognitiv qobiliyatlarning muhim rolini ko'rsatadigan mavzu bo'lib, bu qobiliyatlarda o'quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish va qo'llash qobiliyatini belgilaydi. Qobiliyat - kognitiv qobiliyatlarda (xotira, moslashuvchanlik, inhibisiya) majmuasi bo'lib, ular savodxonlikni mexanik jarayondan chuqur intellektual faoliyatga aylantiradi va o'quvchilarning real hayotda axborotni qayta ishlash qobiliyatini kuchaytiradi. Ta'rifi shundan iboratki, qobiliyat savodxonlikni kognitiv jihatdan belgilaydi va PISAda qobiliyat yuqori bo'lgan o'quvchilar savodxonlikda 15-20 ball yuqori natija ko'rsatadi, masalan, Turker (2025) tadqiqoti kattalar o'qishida kognitiv faollikni meta-tahlil qilib, chap yarimshar va serebellumning rolini ko'rsatgan va savodxonlikni kognitiv rivoj bilan bog'lagan. Kirish qismida ta'kidlanishicha, qobiliyat savodxonlikning 40-50% ini belgilaydi va real hayotda qaror qabul qilishda muhim, chunki zamonaviy jamiyatda axborot oqimi katta va kognitiv qobiliyat zarur. O'zbekiston kontekstida bu mavzu muhim, chunki PISA

2022 natijalarida qobiliyat pastligi (336 ball o'qishda) savodxonlikni pasaytirgan va ta'lim islohotlarini talab etadi. Ta'rifi va kirish qobiliyatni chuqur tahlil qilishga asos bo'ladi va ta'lim siyosatiga ta'sirini ko'rsatadi.

Qobiliyatning mazmuni va asosiy unsurlari qobiliyat inhibisiya (to'xtatish), moslashuvchanlik (cognitive flexibility) va ishchi xotira (working memory) dan iborat bo'lib, bu unsurlar matn tahlilini ta'minlaydi. Mazmun - qobiliyat matnini chuqur tushunishga asoslangan va PISA topshiriqlarida o'lchanadi. Asosiy unsurlar - dalillarni baholash va muammo hal qilish. Masalan, Arastaman (2024) tadqiqoti kognitiv konstruktsiyalarni o'rganib, matematika va fan natijalariga ta'sirini ko'rsatgan. O'zbekistonda mazmun zaif, chunki PISA natijalarida qobiliyat past (336 ball) va bu ta'lim dasturlarini qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Unsurlarni rivojlantirish - interventsia orqali. Masalan, Castillo-Segura (2025) tadqiqoti qobiliyat rivojini o'rganib, savodxonlikni yaxshilagan. O'zbekistonda unsurlarni oshirish uchun ta'lim vazirligi treninglar o'tkazmoqda. Mazmun va unsurlar qobiliyatni ta'limda muhim qiladi, chunki ular savodxonlikni yuksaltiradi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki past unsurlar savodxonlikni pasaytiradi.

Qobiliyatning savodxonlikdagi roli qobiliyat matnini chuqur tushunishni ta'minlaydi va savodxonlikning baholash jarayonida rol o'ynaydi. Rol - matn sifatini baholash va fikrlashni rivojlantirish. PISAda rol katta, masalan, baholash topshiriqlarida qobiliyat 30% ni egallaydi. O'zbekistonda past rol natijalarni pasaytiradi, chunki PISA 2022da qobiliyat zaif. Rolni oshirish - strategiyalar orqali. Masalan, Psyridou (2025) tadqiqoti qobiliyat va motivatsiyani o'rganib, savodxonlikni yaxshilagan. O'zbekistonda rolni rivojlantirish uchun ta'lim vazirligi dasturlar ishga tushirmoqda. Rol savodxonlikni global raqobatbardosh qiladi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki rol past bo'lsa, savodxonlik pasayadi.

Qobiliyatni rivojlantirish usullari va strategiyalari usullar interventsia (Castillo-Segura, 2025) va treninglar orqali amalga oshiriladi. Strategiyalar - taxmin qilish va dalillarni solishtirish. Rivojlantirish savodxonlikni oshiradi va PISAda rivojlantirish 10-15% yaxshilanishga olib keladi. O'zbekistonda usullar islohotlarni talab etadi, chunki past rivojlantirish natijalarni pasaytiradi. Strategiyalarni qo'llash -

guruh ishlar orqali. Masalan, Turker (2025) tadqiqoti qobiliyat rivojini meta-tahlil qilib, savodxonlikni yaxshilagan. O'zbekistonda usullarni rivojlantirish uchun ta'lim vazirligi master-klasslar o'tkazmoqda. Usullar va strategiyalar qobiliyatni ta'limda muhim qiladi, chunki ular savodxonlikni yuksaltiradi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki past strategiyalar qobiliyatni zaiflashtiradi.

Qobiliyatning o'zaro bog'lanishlari (rag'bat, faoliyat bilan) qobiliyat rag'batni oshiradi va faoliyatni chuqurlashtiradi, chunki rag'bat past bo'lsa, qobiliyat pasayadi. Bog'lanish PISAda o'lchanadi va korrelatsiya orqali aniqlanadi. O'zbekistonda past bog'lanish natijalarni pasaytiradi va islohotlarni talab etadi. Bog'lanishni oshirish - integratsion strategiyalar orqali. Masalan, rag'bat yuqori bo'lsa, faoliyat qobiliyatni kuchaytiradi. O'zbekistonda bog'lanishni rivojlantirish uchun ta'lim vazirligi dasturlar ishga tushirmoqda. Bog'lanish qobiliyatni savodxonlikda muhim qiladi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki past bog'lanish savodxonlikni pasaytiradi.

Qobiliyatning PISA va PIRLSdagi qo'llanilishi va O'zbekiston tajribasi PISAda qobiliyat baholash topshiriqlarida qo'llaniladi va matn ishonchliligini tekshiradi, PIRLSda adabiy matnlarda rol o'ynaydi. O'zbekiston tajribasi qobiliyat zaifligini ko'rsatadi, chunki PISA 2022da baholash darajasi past va islohotlarni talab etadi. Tajriba ta'lim vazirligiga tavsiyalar beradi. Masalan, O'zbekistonda qobiliyatni oshirish uchun treninglar o'tkazilmoqda. Qo'llanilishi PISA va PIRLSda savodxonlikni baholaydi. O'zbekiston tajribasi global solishtirmalarda past natijalarni ko'rsatadi. Ushbu tarkibiy qism ta'limda muhim, chunki qo'llanilish zaif bo'lsa, savodxonlik pasayadi.

Ta'lim amaliyotiga ta'siri va xulosa qobiliyat ta'limni yaxshilaydi va o'quvchilarning fikrlashini rivojlantiradi, O'zbekiston uchun muhim, chunki past qobiliyat islohotlarni talab etadi. Xulosa - qobiliyat savodxonlikning kaliti bo'lib, uni rivojlantirish ta'lim sifatini oshiradi.

Nazorat savollari

1. O'qish savodxonligida qobiliyatning o'zaro bog'lanishini (rag'bat, faoliyat bilan) global va mahalliy (O'zbekiston) misollar bilan tahlil qiling?

2. Qobiliyatning asosiy unsurlarini (inhibisiya va boshqalar) solishtirib, ularning savodxonlikka salbiy va ijobiy ta'sirini tadqiqotlar asosida batafsil izohlang?
3. Qobiliyatning savodxonlikdagi rolini qanday va uning PISA baholashida qanday o'lchanishini, shuningdek, O'zbekiston natijalaridagi zaifliklarni muhokama qiling?
4. Qobiliyatni rivojlantirish usullari va strategiyalarini global ta'lim tajribalari (masalan, Singapur) bilan solishtirib tahlil qiling?
5. Qobiliyat pastligining savodxonlikka salbiy ta'sirini O'zbekiston PISA natijalari misolida muhokama qilib, yechim takliflarini batafsil ko'rsating?
6. Qobiliyat unsurlarining o'zaro bog'lanishini va ularning savodxonlik jarayonlariga ta'sirini, shuningdek, PISA qamrov doirasidagi o'lchov usullarini izohlang?
7. Qobiliyatning rag'bat va faoliyatga ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida tahlil qilib, O'zbekiston ta'lim tizimidagi qo'llanish imkoniyatlarini muhokama qiling?
8. Qobiliyatning qaysi unsuri real hayotiy qo'llashga qaratilgan va uning savodxonlik rivojiga qanday hissa qo'shishini, shuningdek, O'zbekiston oilaviy muhitidagi ta'sirini misollar bilan ko'rsating?
9. Qobiliyatning ichki imkoniyatlarga bog'lanishini batafsil tushuntirib, PIRLS natijalaridagi misollar bilan asoslang?
10. Qobiliyatning PISA va PIRLSdagi farqiy qo'llanilishini va O'zbekiston tajribasini solishtirib, ta'lim islohotlariga ta'sirini tahlil qiling?

Tavsiya etiladigan adabiyotlar

1. Turker, S. (2025). The 'reading' brain: Meta-analytic insight into functional activation during reading in adults. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 167, Article 105875. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2025.105875>
2. Psyridou, M. (2025). Promotive and protective effects of cognitive, motivational, and parental factors on reading fluency and reading comprehension in grade 9. *Scientific Studies of Reading*, 29(1), 45-67. <https://doi.org/10.1080/10888438.2025.2544010>

3. Silverman, R. D. (2026). How the 'science of reading' is reshaping literacy education. *Stanford Graduate School of Education Report*. <https://ed.stanford.edu/news/science-reading-literacy-education-legislation-research>
4. Khoiri, M. (2025). Unlocking minds: The nexus of reading literacy and cognitive strategies in educational advancement. *College & Research Libraries News*, 86(2), 78-92. <https://doi.org/10.5860/crln.86.2.78>
5. Arastaman, G. (2024). Understanding the role of cognitive constructs employed in reading in global math and science achievement. *Frontiers in Psychology*, 15, Article 1470977. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1470977>
6. Mol, S. E. (2023). Reading for pleasure early in childhood linked to better cognitive performance and mental wellbeing in adolescence. *University of Cambridge Research Report*. <https://www.cam.ac.uk/research/news/reading-for-pleasure-early-in-childhood-linked-to-better-cognitive-performance-and-mental-wellbeing>
7. Castillo-Segura, M. (2025). Preliminary study on enhancing literacy skills through intervention targeting inhibitory control, cognitive flexibility, working memory, and attentional control. *Education Sciences*, 15(2), Article 243. <https://doi.org/10.3390/educsci15020243>

AMALIY MASHG'ULOTLAR

1-MAVZU: XALQARO DASTURLAR ASOSIDA O'QISH SAVODXONLIGINI BAHOLASHNING MAQSADI, VAZIFALARI VA AMALIY AHAMIYATI

Reja

1. Xalqaro baholash dasturlari haqida umumiy tushuncha.
2. O'qish savodxonligini baholashning maqsadi va asosiy vazifalari.
3. PIRLS va PISA xalqaro tadqiqotlarida o'qish savodxonligining baholanishi.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda 997-son qarorining mazmun-mohiyati.
5. Xalqaro baholash natijalarining ta'lim sifatini oshirishdagi amaliy ahamiyati.

O'quv mashg'ulotining maqsadi

Talabalarga xalqaro baholash dasturlari asosida o'qish savodxonligini baholashning mazmuni, maqsadi, vazifalari va amaliy ahamiyatini tushuntirish, PIRLS va PISA kabi xalqaro tadqiqotlarning ta'lim sifatini aniqlashdagi o'rnini yoritish, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda 997-son qarori mazmun-mohiyatini tahlil qilish orqali talabalarda xalqaro baholash talablariga mos pedagogik yondashuvlarni qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish. Mazkur qaror xalq ta'limi tizimida xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni rivojlantirish va yosh avlodning ijodkorligini qo'llab-quvvatlash maqsadida qabul qilingan.

O'quv faoliyatining natijalari

Mashg'ulot yakunida talabalar:

- xalqaro baholash dasturlarining mohiyatini izohlay oladilar;
- o'qish savodxonligi tushunchasining mazmunini tushuntira oladilar;
- PIRLS va PISA tadqiqotlarining o'ziga xos jihatlarini farqlay oladilar;
- o'qish savodxonligini baholashning ta'lim jarayonidagi amaliy ahamiyatini tahlil qila oladilar;
- 997-son qarorning asosiy maqsadi va vazifalarini izohlab bera oladilar;

- boshlang'ich ta'limda matn bilan ishlash, tushunish, tahlil qilish va xulosa chiqarishga yo'naltirilgan topshiriqlarni ishlab chiqish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Mavzuning qisqacha mazmuni. Xalqaro baholash dasturlari ta'lim tizimining real holatini aniqlash, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini xalqaro mezonlar asosida baholash, ta'lim sifatiga ta'sir qiluvchi omillarni o'rganish hamda milliy ta'lim tizimini takomillashtirishga xizmat qiluvchi muhim mexanizmlardan biridir. Bugungi kunda ta'lim sifatini baholashda PIRLS, PISA, TIMSS va TALIS kabi xalqaro dasturlar keng qo'llaniladi.

O'qish savodxonligi shunchaki matnni ovoz chiqarib o'qish yoki undagi so'zlarni tanish bilan cheklanmaydi. U matn mazmunini tushunish, asosiy g'oyani aniqlash, axborotni tahlil qilish, turli manbalardagi ma'lumotlarni solishtirish, xulosa chiqarish va o'qilgan ma'lumotdan real hayotda foydalana olish qobiliyatini o'z ichiga oladi. PISA o'qish savodxonligini o'quvchining matnni tushunish, undan foydalanish, baholash, mulohaza yuritish va jamiyat hayotida ishtirok etish uchun matn bilan ishlay olish qobiliyati sifatida izohlaydi.

PIRLS xalqaro tadqiqoti esa boshlang'ich sinf o'quvchilarining, ayniqsa, 4-sinf darajasidagi o'qish yutuqlarini baholashga qaratilgan. Ushbu tadqiqot har besh yilda bir marta o'tkaziladi va mamlakatlarda o'qish savodxonligi bo'yicha o'zgarishlar dinamikasini kuzatish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi **997-son qarori** mamlakatimizda xalqaro baholash tadqiqotlarida ishtirok etish uchun tashkiliy, metodik va amaliy asos yaratdi. Qaror bilan xalqaro baholash dasturlarida O'zbekiston Respublikasining ishtirok etishiga tayyorgarlik ko'rish bo'yicha "Yo'l xaritasi" tasdiqlangan.

Mavzu yuzasidan savollar va topshiriqlar

1. Xalqaro baholash dasturlari deganda nimani tushunasiz?
2. O'qish savodxonligi tushunchasining asosiy mazmuni nimadan iborat?
3. PIRLS xalqaro tadqiqoti qaysi yoshdagi o'quvchilar o'qish savodxonligini baholashga qaratilgan?

4. PISA dasturida o'qish savodxonligi qanday baholanadi?
5. O'qish savodxonligini baholashning boshlang'ich ta'limdagi amaliy ahamiyatini tushuntiring.
6. 997-son qarorning qabul qilinishiga qanday zarurat sabab bo'lgan?
7. Xalqaro baholash natijalari o'qituvchi faoliyatini takomillashtirishda qanday ahamiyatga ega?
8. O'quvchilarda o'qilgan matnni tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirish uchun qanday metodlardan foydalanish mumkin?

Talabalar tomonidan bajariladigan topshiriqlar

1-topshiriq. "Aqliy hujum" metodi

Quyidagi savollarga ketma-ket va tezkor javob bering.

1. O'qish savodxonligi nima?
2. Matnni tushunish bilan matnni tahlil qilish o'rtasida qanday farq bor?
3. O'quvchi matn mazmunini tushunganini qanday aniqlash mumkin?
4. PIRLS va PISA dasturlarining umumiy jihatlari nimalardan iborat?
5. O'qish savodxonligi past bo'lgan o'quvchida qanday muammolar kuzatiladi?
6. Xalqaro baholash natijalari ta'lim tizimiga qanday foyda beradi?
7. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga qanday matnlar tanlash maqsadga muvofiq?

2-topshiriq. Jadvalni to'ldiring

Xalqaro baholash dasturlarining o'qish savodxonligi bilan bog'liq jihatlari quyidagi jadval asosida izohlang.

N	Xalqaro dastur	Baholash obyekti	Asosiy vazifasi	Amaliy ahamiyati
1	PIRLS			
2	PISA			
3	TIMSS			
4	TALIS			

Jadvalni to'ldirish uchun namuna

N	Xalqaro dastur	Baholash obyekti	Asosiy vazifasi	Amaliy ahamiyati
1	PIRLS	4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi	Matnni tushunish, izohlash va xulosa chiqarish darajasini aniqlash	Boshlang'ich ta'limda o'qish metodikasini takomillashtirish
2	PISA	15 yoshli o'quvchilarning funksional savodxonligi	Bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo'llash darajasini baholash	Ta'lim sifatini xalqaro mezonlar asosida tahlil qilish
3	TIMSS	Matematika va tabiiy fanlar bo'yicha o'quv yutuqlari	Fanlar bo'yicha bilim va amaliy ko'nikmalarni baholash	Fanlarni o'qitish sifatini oshirish
4	TALIS	O'qituvchilar faoliyati va ta'lim muhiti	Pedagogik faoliyat sharoitlarini o'rganish	O'qituvchi kasbiy rivojlanishini qo'llab- quvvatlash

3-topshiriq. "Fishbowl" interaktiv metodi

Talabalar ikki guruhga bo'linadi.

Muhokama mavzusi:

"Xalqaro baholash dasturlari boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini oshirishga qanday ta'sir ko'rsatadi?"

Ichki doira vazifasi

Ichki doiradagi talabalar mavzu yuzasidan asosiy fikrlarni bildiradilar. Har bir ishtirokchi kamida bitta dalilli fikr aytishi lozim. Fikrlar quyidagi yo'nalishlarda bo'lishi mumkin:

- o'qish savodxonligini baholash mezonlari;
- PIRLS topshiriqlarining boshlang'ich ta'limdagi o'rni;
- matn bilan ishlash metodlari;
- xalqaro baholash natijalaridan ta'lim sifatini oshirishda foydalanish;

- 997-son qarorning ta'lim tizimidagi ahamiyati.

Tashqi doira vazifasi

Tashqi doiradagi talabalar ichki doira muhokamasini kuzatadi, asosiy fikrlarni yozib boradi va muhokama yakunida savollar beradi.

Muhokama qoidalari

1. Har bir fikr asosli bo'lishi kerak.
2. Real ta'lim jarayonidan misollar keltiriladi.
3. Fikrlar takrorlanmasligi lozim.
4. Tashqi doira vakillari kamida 2 ta savol beradi.
5. Yakunda umumiy xulosa chiqariladi.

4-topshiriq. Matn bilan ishlash

Quyidagi kichik matnni o'qing va savollarga javob bering.

Matn: O'qish savodxonligi o'quvchining matnni o'qishi, tushunishi, undan kerakli ma'lumotni ajratib olishi va o'z fikrini asoslab bera olishi bilan belgilanadi. Xalqaro baholash dasturlarida o'quvchining faqat matnni to'g'ri o'qishi emas, balki uni tahlil qilishi, yashirin ma'noni anglashi va xulosa chiqarishi ham baholanadi. Shu sababli boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni matn ustida mustaqil ishlashga o'rgatish muhimdir.

Savollar:

1. Matnda o'qish savodxonligining qaysi jihatlari ko'rsatilgan?
2. Xalqaro baholashda faqat matnni o'qish yetarlimi? Nima uchun?
3. "Yashirin ma'noni anglash" deganda nimani tushunasiz?
4. Matn asosida bitta xulosa yozing.

5-topshiriq. Test savollariga javob bering

1. O'qish savodxonligi deganda nima tushuniladi?
 - A) Faqat tez o'qish
 - B) Matnni tushunish, tahlil qilish va undan foydalanish qobiliyati
 - C) Faqat she'r yodlash
 - D) Faqat harflarni tanish

2. PIRLS xalqaro tadqiqoti asosan qaysi yo‘nalishni baholaydi?
 - A) Matematik savodxonlik
 - B) O‘qish savodxonligi
 - C) Jismoniy tayyorgarlik
 - D) Kasbiy malaka
3. PIRLS odatda qaysi sinf o‘quvchilari o‘qish savodxonligini baholaydi?
 - A) 1-sinf
 - B) 4-sinf
 - C) 9-sinf
 - D) 11-sinf
4. PISA dasturida asosan qaysi yoshdagi o‘quvchilar baholanadi?
 - A) 7 yoshli o‘quvchilar
 - B) 10 yoshli o‘quvchilar
 - C) 15 yoshli o‘quvchilar
 - D) 18 yoshli talabalar
5. O‘qish savodxonligini baholashda qaysi ko‘nikma muhim hisoblanadi?
 - A) Matndan kerakli ma’lumotni topish
 - B) Faqat husnixat yozish
 - C) Faqat rasm chizish
 - D) Faqat yodlash
6. 997-son qaror qachon qabul qilingan?
 - A) 2015-yil 10-mart
 - B) 2018-yil 8-dekabr
 - C) 2020-yil 23-sentabr
 - D) 2022-yil 28-yanvar
7. 997-son qarorning asosiy maqsadlaridan biri nima?
 - A) Xalqaro baholash tadqiqotlarini tashkil etish
 - B) Faqat sport musobaqalarini o‘tkazish
 - C) Oliy ta’limga kirish imtihonlarini bekor qilish
 - D) Faqat darsliklarni almashtirish

8. PISA dasturida o'qish savodxonligi qanday yondashuv asosida baholanadi?
- A) Faqat matnni yod olish orqali
 - B) Bilimni real hayotiy vaziyatlarda qo'llash orqali
 - C) Faqat yozma imlo orqali
 - D) Faqat og'zaki savol-javob orqali
9. O'qish savodxonligini rivojlantirishda eng samarali metodlardan biri qaysi?
- A) Matn yuzasidan savol-javob va tahlil qilish
 - B) Faqat ko'chirib yozish
 - C) Faqat jim o'tirish
 - D) Faqat diktant yozish
10. Xalqaro baholash natijalari nima uchun kerak?
- A) Ta'lim sifatini tahlil qilish va takomillashtirish uchun
 - B) Faqat reyting tuzish uchun
 - C) Faqat dars soatini kamaytirish uchun
 - D) Faqat o'quvchilarni tanqid qilish uchun

Javoblar

- 1 — B
- 2 — B
- 3 — B
- 4 — C
- 5 — A
- 6 — B
- 7 — A
- 8 — B
- 9 — A
- 10 — A

Mustaqil ta'lim uchun topshiriqlar

1. PIRLS va PISA dasturlarining o'xshash va farqli jihatlarini Venn diagrammasi asosida taqqoslang.

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'qish savodxonligini baholashga oid 5 ta topshiriq tuzing.
3. 997-son qarorning mazmun-mohiyati bo'yicha qisqa konspekt tayyorlang.
4. O'qish savodxonligini rivojlantirishda matn tanlash mezonlari haqida 1 sahifalik esse yozing.
5. Xalqaro baholash dasturlari asosida ta'lim sifatini oshirish bo'yicha 3 ta amaliy taklif ishlab chiqing.

Foydalanilgan adabiyotlar

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi 997-son qarori. Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida.
2. Mullis I.V.S., Martin M.O. PIRLS 2021 Assessment Frameworks. - Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2019.
3. OECD. PISA 2018 Reading Literacy Framework. - Paris: OECD Publishing, 2019.
4. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. - Paris: OECD Publishing, 2023.
5. Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash metodikasi. - Toshkent: Ta'lim sifatini baholash bo'yicha metodik materiallar, 2021.
6. Qodirov A., Karimov N. Boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
7. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent: SANO-STANDART, 2017.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. - Toshkent, 2020.
2. Mirziyoyev Sh.M. **Yangi O'zbekiston strategiyasi**. - Toshkent: O'zbekiston, 2021.

3. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. **Ta'limda innovatsion texnologiyalar.** - Toshkent: Iste'dod, 2008.
4. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. **Pedagogik texnologiya asoslari.** - Toshkent: O'qituvchi, 2004.
5. Jalolov J.J. **Chet til o'qitish metodikasi.** - Toshkent: O'qituvchi, 2012.

Axborot manbalari

1. Lex.uz - O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
2. OECD rasmiy sayti - PISA xalqaro baholash dasturi materiallari.
3. IEA rasmiy sayti - PIRLS xalqaro tadqiqoti materiallari.
4. Timssandpirs.bc.edu - TIMSS va PIRLS xalqaro markazi materiallari.
5. Edu.uz - O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi sayti.

2-MAVZU: O‘QISH SAVODXONLIGINING MAZMUN-MOHIYATI

Reja

1. O‘qish savodxonligi tushunchasi va uning pedagogik mazmuni.
2. O‘qish savodxonligining asosiy tarkibiy qismlari.
3. Boshlang‘ich ta’limda o‘qish savodxonligini shakllantirish omillari.
4. Xalqaro baholash dasturlarida o‘qish savodxonligiga qo‘yiladigan talablar.
5. O‘qish savodxonligini rivojlantirish metodlari va amaliy ahamiyati.

O‘quv mashg‘ulotining maqsadi

Talabalarga o‘qish savodxonligining mazmun-mohiyati, tarkibiy qismlari, pedagogik ahamiyati va boshlang‘ich ta’lim jarayonidagi o‘rni chuqur tushuntirish, o‘quvchilarda matnni o‘qish, tushunish, tahlil qilish, xulosa chiqarish va o‘qilgan axborotdan amaliy vaziyatlarda foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish metodlarini o‘rgatishdan iborat.

O‘quv faoliyatining natijalari

Mashg‘ulot yakunida talabalar:

- o‘qish savodxonligi tushunchasining mazmunini izohlay oladilar;
- o‘qish savodxonligining tarkibiy qismlarini ajrata oladilar;
- matnni tushunish, tahlil qilish va baholash bosqichlarini tavsiflay oladilar;
- boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish savodxonligini shakllantirish metodlarini tushuntira oladilar;
- xalqaro baholash dasturlarida o‘qish savodxonligiga qo‘yiladigan talablarni farqlay oladilar;
- o‘qish savodxonligini rivojlantirishga oid amaliy topshiriqlar tuza oladilar.

Mavzuning qisqacha mazmuni

O‘qish savodxonligi zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchining asosiy tayanch kompetensiyalaridan biri hisoblanadi. U faqat matnni tez va to‘g‘ri o‘qish bilan cheklanmaydi. O‘qish savodxonligi matn mazmunini tushunish, asosiy fikrni aniqlash, ma’lumotlarni tahlil qilish, matndagi ochiq va yashirin ma’nolarni anglash,

xulosa chiqarish hamda o‘qilgan axborotdan hayotiy vaziyatlarda foydalana olish qobiliyatini o‘z ichiga oladi.

Boshlang‘ich ta‘lim bosqichida o‘qish savodxonligini shakllantirish alohida ahamiyatga ega. Chunki aynan shu davrda bolaning o‘qishga bo‘lgan munosabati, matn bilan ishlash ko‘nikmasi, og‘zaki va yozma nutqi, tafakkuri hamda mustaqil fikrlash malakasi rivojlanadi. O‘qish savodxonligi yaxshi shakllangan o‘quvchi boshqa fanlarni ham muvaffaqiyatli o‘zlashtira oladi, chunki har qanday bilim matn, axborot va tushunish jarayoni orqali egallanadi.

O‘qish savodxonligi quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat:

1. **Texnik o‘qish ko‘nikmasi** - harflar, bo‘g‘inlar, so‘zlar va gaplarni to‘g‘ri, ravon o‘qish.
2. **Mazmunni tushunish** - matnda berilgan asosiy fikr, voqea, qahramon va ma‘lumotlarni anglash.
3. **Tahlil qilish** - matndagi sabab-oqibat, muammo, g‘oya va muallif munosabatini aniqlash.
4. **Xulosa chiqarish** - matn asosida mustaqil fikr bildirish va umumlashtirish.
5. **Baholash** - matndagi fikr, qahramon harakati yoki muallif g‘oyasiga munosabat bildirish.
6. **Amaliy qo‘llash** - o‘qilgan axborotdan hayotiy vaziyatlarda foydalanish.

Shu jihatdan o‘qish savodxonligi o‘quvchining nafaqat til va adabiyotga oid bilimlarini, balki tafakkuri, dunyoqarashi, axborot bilan ishlash madaniyati va ijtimoiy faolligini ham rivojlantiradi.

Mavzu yuzasidan savollar va topshiriqlar

1. O‘qish savodxonligi deganda nimani tushunasiz?
2. O‘qish savodxonligi oddiy o‘qish ko‘nikmasidan nimasi bilan farq qiladi?
3. O‘qish savodxonligining asosiy tarkibiy qismlari qaysilar?
4. Boshlang‘ich ta‘limda o‘qish savodxonligini shakllantirish nima uchun muhim?
5. Matnni tushunish va matnni tahlil qilish o‘rtasida qanday farq bor?
6. O‘quvchining matnni tushunganini qanday aniqlash mumkin?

7. Xalqaro baholash dasturlarida o‘qish savodxonligi qanday yondashuv asosida baholanadi?
8. O‘qish savodxonligini rivojlantirishda o‘qituvchining vazifalari nimalardan iborat?

Talabalar tomonidan bajariladigan topshiriqlar

1-topshiriq. “Aqliy hujum” metodi

Quyidagi savollarga ketma-ket va tezkor javob bering.

1. O‘qish nima?
2. Savodxonlik nima?
3. O‘qish savodxonligi nima uchun zarur?
4. Matnni tushunmagan o‘quvchida qanday qiyinchiliklar yuzaga keladi?
5. O‘qish savodxonligini rivojlantirishda qanday matnlar samarali hisoblanadi?
6. O‘quvchi matndan asosiy fikrni qanday ajratadi?
7. Matn asosida savol tuzish o‘qish savodxonligini rivojlantiradimi? Nima uchun?

2-topshiriq. Jadvalni to‘ldiring

O‘qish savodxonligining tarkibiy qismlarini quyidagi jadval asosida izohlang.

N	O‘qish savodxonligi tarkibiy qismi	Mazmuni	O‘quvchida shakllanadigan ko‘nikma	Amaliy ahamiyati
1	Texnik o‘qish			
2	Matnni tushunish			
3	Tahlil qilish			
4	Xulosa chiqarish			
5	Baholash			
6	Amaliy qo‘llash			

3-topshiriq. “Fishbowl” interaktiv metodi

Talabalar ikki guruhga bo‘linadi.

Muhokama mavzusi:

“O‘qish savodxonligi faqat tez o‘qishmi yoki matnni tushunish va hayotda qo‘llay olish kompetensiyasimi?”

Ichki doira vazifasi

Ichki doiradagi talabalar mavzu yuzasidan fikr bildiradilar. Har bir ishtirokchi kamida bitta asosli fikr aytadi. Fikrlar quyidagi yo‘nalishlarda bo‘lishi mumkin:

- tez o‘qish va tushunib o‘qish farqi;
- o‘qish savodxonligining hayotiy ahamiyati;
- boshlang‘ich sinflarda matn bilan ishlash metodlari;
- o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish;
- matn asosida savol tuzish, izohlash va xulosa chiqarish.

Tashqi doira vazifasi

Tashqi doiradagi talabalar muhokamani kuzatadi, muhim fikrlarni yozib boradi va muhokama oxirida ichki doira ishtirokchilariga savollar beradi.

Muhokama qoidalari

1. Har bir fikr aniq va asosli bo‘lishi kerak.
2. Fikrlar real ta‘lim jarayonidan misollar bilan izohlanadi.
3. Takroriy fikrlar aytilmaydi.
4. Tashqi doira vakillari kamida 2 ta savol beradi.
5. Yakunda umumiy xulosa chiqariladi.

4-topshiriq. Matn bilan ishlash

Quyidagi matnni o‘qing va savollarga javob bering.

Matn: Kitob o‘qish inson tafakkurini rivojlantiradi. Kitob orqali bola yangi so‘zlarni o‘rganadi, voqealarni tasavvur qiladi, qahramonlarning harakatiga baho beradi va o‘z fikrini shakllantiradi. O‘qilgan matn yuzasidan savol berish, asosiy fikrni topish va xulosa chiqarish bolaning o‘qish savodxonligini oshiradi. Shuning uchun boshlang‘ich sinflarda har bir matn ustida izchil ishlash muhimdir.

Savollar

1. Matnning asosiy g‘oyasi nimadan iborat?
2. Kitob o‘qish bolaning qaysi ko‘nikmalarini rivojlantiradi?

3. O‘qish savodxonligini oshirish uchun matn ustida qanday ishlar bajarilishi kerak?
4. Matnga mos sarlavha qo‘ying.
5. Matn asosida bitta xulosa yozing.

5-topshiriq. Klaster tuzing

“O‘qish savodxonligi” tushunchasiga oid klaster tuzing.

Klaster uchun tayanch so‘zlar:

- matn;
- tushunish;
- tahlil;
- savol;
- xulosa;
- baholash;
- ijodiy fikr;
- axborot;
- hayotiy vaziyat;
- nutq.

6-topshiriq. Test savollariga javob bering

1. O‘qish savodxonligi deganda nima tushuniladi?
 - A) Faqat harflarni tanish
 - B) Matnni o‘qish, tushunish, tahlil qilish va undan foydalanish qobiliyati
 - C) Faqat tez o‘qish
 - D) Faqat diktant yozish
2. O‘qish savodxonligining birinchi bosqichi qaysi?
 - A) Matnni baholash
 - B) Texnik o‘qish
 - C) Ilmiy maqola yozish
 - D) Tarjima qilish

3. Matnni tushunish nimani anglatadi?
 - A) Matndagi asosiy mazmunni anglash
 - B) Faqat soʻzlarni koʻchirish
 - C) Faqat yod olish
 - D) Faqat rasm chizish
4. Oʻqish savodxonligida tahlil qilish koʻnikmasi nima uchun kerak?
 - A) Matndagi sabab-oqibat va gʻoyani aniqlash uchun
 - B) Faqat yozuvni chiroyli qilish uchun
 - C) Faqat tez aytish uchun
 - D) Faqat baho olish uchun
5. Xulosa chiqarish deganda nima tushuniladi?
 - A) Matn asosida umumiy fikr bildirish
 - B) Matnni koʻchirib yozish
 - C) Faqat sarlavhani oʻqish
 - D) Soʻzlarni boʻgʻinga ajratish
6. Oʻqish savodxonligi qaysi fanlarni oʻzlashtirishga yordam beradi?
 - A) Faqat ona tili faniga
 - B) Barcha fanlarni oʻzlashtirishga
 - C) Faqat tasviriy sanʼatga
 - D) Faqat jismoniy tarbiyaga
7. Boshlangʻich sinflarda oʻqish savodxonligini rivojlantirishda qaysi metod samarali?
 - A) Matn yuzasidan savol-javob, tahlil va xulosa chiqarish
 - B) Faqat jim oʻtirish
 - C) Faqat koʻchirib yozish
 - D) Faqat yodlash
8. Oʻqish savodxonligi yuqori boʻlgan oʻquvchi qanday xususiyatga ega boʻladi?
 - A) Matn mazmunini tushunadi va fikrini asoslay oladi
 - B) Faqat harflarni taniydi

- C) Faqat rasmga qaraydi
D) Faqat o‘qituvchi javobini takrorlaydi
9. Matnni baholash ko‘nikmasi nimani bildiradi?
A) Matndagi fikr, qahramon yoki voqeaga munosabat bildirish
B) Faqat matnni o‘chirish
C) Faqat yozuvni bezash
D) Faqat so‘z sanash
10. O‘qish savodxonligining amaliy ahamiyati nimada?
A) O‘quvchi o‘qilgan axborotdan hayotiy vaziyatlarda foydalanadi
B) O‘quvchi faqat tez yozadi
C) O‘quvchi faqat matnni yodlaydi
D) O‘quvchi faqat daftar tutadi

Javoblar

- 1 — B
2 — B
3 — A
4 — A
5 — A
6 — B
7 — A
8 — A
9 — A
10 — A

Mustaqil ta’lim uchun topshiriqlar

1. “O‘qish savodxonligi - muvaffaqiyatli ta’lim asosi” mavzusida 1 sahifalik esse yozing.
2. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun qisqa matn tanlang va unga 5 ta savol tuzing.
3. O‘qish savodxonligining tarkibiy qismlarini sxema shaklida ifodalang.

4. PIRLS topshiriqlariga o'xshash 3 ta matnli savol tayyorlang.
5. "Tez o'qish" va "tushunib o'qish" tushunchalarini taqqoslang.

Foydalanilgan adabiyotlar

Asosiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. - Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi 997-son qarori. Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida.
3. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent: SANO-STANDART, 2017.
4. Qodirov A., Karimov N. Boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
5. Mullis I.V.S., Martin M.O. PIRLS 2021 Assessment Frameworks. - Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2019.
6. OECD. PISA 2018 Reading Literacy Framework. - Paris: OECD Publishing, 2019.

3-AMALIY MASHG‘ULOT

Xalqaro dasturlar doirasida matn ustida ishlash jarayoni

Mashg‘ulot maqsadi

Talabalarda xalqaro baholash dasturlari doirasida matn ustida ishlash jarayoni haqida tushuncha hosil qilish, matnni o‘qish, tushunish, tahlil qilish, asosiy g‘oyani aniqlash va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Kutilayotgan natijalar

Mashg‘ulot yakunida talabalar:

xalqaro dasturlarda matn bilan ishlashning mazmunini tushuntira oladi;

matn mavzusi va asosiy g‘oyasini aniqlay oladi;

matndan kalit so‘zlarni ajrata oladi;

ochiq va yashirin axborotni farqlay oladi;

matn asosida savol tuzish va xulosa chiqarish ko‘nikmasiga ega bo‘ladi.

Asosiy tushunchalar

Xalqaro baholash dasturlari, PIRLS, PISA, matn, o‘qish savodxonligi, ochiq axborot, yashirin ma’no, tahlil, xulosa, baholash.

Mashg‘ulot rejasi

1. Xalqaro dasturlarda matn ustida ishlash mazmuni.
2. Matnni tushunish va tahlil qilish bosqichlari.
3. Ochiq va yashirin axborotni aniqlash.
4. Matn asosida amaliy topshiriqlar bajarish.

Mashg‘ulot metodlari

Aqliy hujum, klaster, matn bilan ishlash, savol-javob, guruhda ishlash, amaliy tahlil.

Amaliy mashg‘ulotning borishi

1-bosqich. Kirish

O‘qituvchi mashg‘ulot mavzusi va maqsadini tushuntiradi. Talabalarga xalqaro baholash dasturlarida matn ustida ishlash faqat matnni o‘qish bilan cheklanmasligi, balki uni tushunish, tahlil qilish, baholash va hayotiy vaziyatlarda qo‘llashni ham o‘z ichiga olishi izohlanadi.

Xalqaro dasturlarda o‘quvchining matndan kerakli ma’lumotni topishi, asosiy fikrni aniqlashi, yashirin ma’noni tushunishi va o‘z fikrini asoslab bera olishi muhim hisoblanadi.

2-bosqich. Asosiy qism

1-topshiriq. “Aqliy hujum”

Savol:

Xalqaro dasturlar doirasida matn ustida ishlash deganda nimani tushunasiz?

Talabalar o‘z fikrlarini bildiradilar. O‘qituvchi javoblarni umumlashtiradi.

Kutiladigan javoblar:

matnni tushunish;

asosiy fikrni aniqlash;

kalit so‘zlarni topish;

savollarga javob berish;

xulosa chiqarish;

matndagi fikrga munosabat bildirish.

2-topshiriq. Klaster tuzish

Topshiriq:

“O‘qish savodxonligi” mavzusida klaster tuzing.

Klasterga quyidagi tushunchalarni kiritish mumkin:

matnni o‘qish;

matnni tushunish;

axborotni ajratish;

tahlil qilish;

savol tuzish;

xulosa chiqarish;

fikrni asoslash;

hayotda qo‘llash.

3-topshiriq. Matn bilan ishlash

Matn:

Kitob o'qish bolaning tafakkurini boyitadi. Kitob orqali o'quvchi yangi so'zlarni o'rganadi, voqealarni tasavvur qiladi, qahramonlarning harakatiga baho beradi va o'z fikrini shakllantiradi. Matn yuzasidan savol berish, asosiy fikrni topish va xulosa chiqarish o'qish savodxonligini rivojlantiradi. Shu sababli xalqaro baholash dasturlarida o'quvchining matnni tushunishi va tahlil qilishi muhim hisoblanadi.

Topshiriqlar:

1. Matnning mavzusini aniqlang.
2. Matnning asosiy g'oyasini yozing.
3. Matndan 5 ta kalit so'z ajrating.
4. Matnda bevosita berilgan 2 ta axborotni toping.
5. Matnda yashirin ifodalangan fikrni aniqlang.
6. Matn asosida 2 ta savol tuzing.
7. Matn yuzasidan qisqa xulosa yozing.

4-topshiriq. Guruhda ishlash

Talabalar 3 guruhga bo'linadi.

1-guruh: matn asosida ochiq axborotga oid savollar tuzadi.

2-guruh: yashirin ma'noni aniqlashga oid savollar tuzadi.

3-guruh: xulosa chiqarish va baholashga oid savollar tuzadi.

Har bir guruh o'z savollarini o'qib beradi va javoblarni izohlaydi.

5-topshiriq. To'g'ri yoki noto'g'ri

Quyidagi fikrlarni to'g'ri yoki noto'g'ri deb belgilang.

1. Xalqaro dasturlarda faqat tez o'qish baholanadi.
2. Matn ustida ishlashda asosiy g'oyani aniqlash muhim.
3. Yashirin ma'noni anglash o'qish savodxonligiga kiradi.
4. PIRLS o'qish savodxonligini baholaydi.
5. Matn asosida xulosa chiqarish tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.
6. O'qish savodxonligi faqat ona tili fanida kerak bo'ladi.

Javoblar:

1 — noto'g'ri

2 — to'g'ri

3 — to‘g‘ri

4 — to‘g‘ri

5 — to‘g‘ri

6 — noto‘g‘ri

6-topshiriq. Amaliy fikrlash

Quyidagi savolga 4–5 gap bilan javob yozing:

Xalqaro dasturlar asosida matn ustida ishlash o‘quvchilarning qaysi ko‘nikmalarini rivojlantiradi?

Javobda quyidagilarga e‘tibor bering:

matnni tushunish;

axborotni ajratish;

mustaqil fikrlash;

xulosa chiqarish;

fikrni asoslash;

hayotiy vaziyatda qo‘llash.

Uyga vazifa

Xalqaro dasturlar doirasida matn ustida ishlash mavzusida 1 betlik yozma ish tayyorlang.

Yoki qisqa badiiy yoki ilmiy matn tanlab, quyidagi topshiriqlarni bajaring:

matn mavzusini aniqlang;

asosiy g‘oyani yozing;

5 ta kalit so‘z ajrating;

matn asosida 5 ta savol tuzing;

matn yuzasidan qisqa xulosa yozing.

4-AMALIY MASHG‘ULOT

PIRLS (ingl. “Progress in International Reading Literacy Study”) xalqaro tadqiqotida matndan foydalanishning o‘ziga xos jihatlari.

Mashg‘ulot maqsadi

Talabalarda PIRLS, ePIRLS va PISA xalqaro baholash dasturlarida matn bilan ishlashning mazmuni, qamrov doirasi, matn turlari, o‘qish strategiyalari va o‘qish savodxonligini baholash usullari haqida amaliy bilim hosil qilish. Shuningdek, talabalarni matn tanlash, savol tuzish, o‘quvchilarning o‘qib tushunish ko‘nikmasini aniqlash va baholashga o‘rgatish.

Kutilayotgan natijalar

Mashg‘ulot yakunida talabalar PIRLS va PISA dasturlarining o‘qish savodxonligini baholashdagi farqini tushuntira oladi, PIRLS matnlari va ePIRLS onlayn matnlarining xususiyatlarini izohlaydi, matn turlarini aniqlaydi va farqlaydi, o‘quvchilarning o‘qish strategiyalarini tahlil qiladi, matn asosida savol va topshiriqlar ishlab chiqadi hamda o‘qish savodxonligiga ta’sir qiluvchi omillarni aniqlay oladi.

Asosiy tushunchalar

PIRLS, ePIRLS, PISA, o‘qish savodxonligi, matn turlari, onlayn matn, raqamli savodxonlik, o‘qib tushunish, o‘qish strategiyasi, uy muhiti, differensial yondashuv, baholash qamrov doirasi.

Mashg‘ulot rejasi

1. PIRLS xalqaro tadqiqotida matndan foydalanishning o‘ziga xos jihatlari.
2. PIRLS va ePIRLS baholash qamrov doirasi.
3. PISA o‘qish savodxonligi testlarida matn turlari va topshiriqlar.
4. O‘quvchilarning o‘qish strategiyalarini aniqlash.
5. O‘qish savodxonligini baholashda differensial yondashuv.

Qisqacha nazariy ma’lumot

PIRLS boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini xalqaro mezonlar asosida baholashga qaratilgan tadqiqotdir. Ushbu dasturda asosan 4-sinf

o'quvchilarining matnni o'qish, tushunish, asosiy fikrni aniqlash, matndan kerakli axborotni topish va xulosa chiqarish ko'nikmalari baholanadi.

ePIRLS esa o'quvchilarning onlayn matnlar bilan ishlash ko'nikmasini aniqlashga xizmat qiladi. Bunda o'quvchi internet sahifasidagi axborotni o'qiydi, kerakli ma'lumotni ajratadi, matn mazmunini tushunadi va uni hayotiy vaziyat bilan bog'laydi. Shu sababli ePIRLS raqamli savodxonlik bilan bevosita bog'liqdir.

PISA dasturida esa 15 yoshli o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish darajasi baholanadi. PISA o'qish savodxonligida matnni tushunish, talqin qilish, baholash, muallif fikrini anglash va o'qilgan axborotdan amaliy faoliyatda foydalanish muhim hisoblanadi.

Mashg'ulot metodlari

Aqliy hujum, savol-javob, matn bilan ishlash, guruhda ishlash, mini-tadqiqot, tahliliy suhbat.

Amaliy mashg'ulotning borishi

1-bosqich. Kirish

O'qituvchi mashg'ulot mavzusi va maqsadini tushuntiradi. Talabalarga PIRLS, ePIRLS va PISA dasturlarida matn ustida ishlash oddiy o'qish jarayoni emasligi, balki matnni tushunish, izohlash, baholash, xulosa chiqarish va axborotni amaliy vaziyatda qo'llashga qaratilganligi izohlanadi.

Mashg'ulot boshida o'qituvchi quyidagi savollar orqali talabalarning dastlabki bilimlarini faollashtiradi: PIRLS va PISA dasturlari nima uchun kerak? O'quvchining o'qish savodxonligini qanday aniqlash mumkin? Matnni tushunish bilan matnni baholash o'rtasida qanday farq bor? Raqamli matn bilan bosma matn o'rtasida qanday farqlar mavjud?

Talabalar o'z fikrlarini bildiradilar, o'qituvchi esa javoblarni umumlashtirib, xalqaro dasturlarda matn bilan ishlash o'quvchining mantiqiy, tanqidiy va amaliy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qilishini tushuntiradi.

2-bosqich. Asosiy qism

1-topshiriq. PIRLS va PISA dasturlarida matn bilan ishlashni tahlil qilish

Talabalar PIRLS va PISA dasturlarida matn bilan ishlashda nimalar baholanishi haqida fikr yuritadilar. Ular matnni tushunish, asosiy g'oyani aniqlash, matndan kerakli axborotni topish, yashirin ma'noni anglash, muallif fikrini baholash, dalillar asosida javob berish, matnni hayotiy vaziyat bilan bog'lash va raqamli matndan foydalanish kabi jihatlarni izohlaydilar.

So'ng talabalar turli matn turlarini farqlashga oid amaliy ish bajaradilar. Badiiy matn, ilmiy-ommabop matn, axborot matni, reklama matni, internet sahifasi matni hamda jadval yoki diagramma asosidagi matnlarning o'ziga xos belgilarini aniqlaydilar. Har bir matnning maqsadi, kimga mo'ljallangani, asosiy axboroti va xalqaro baholash topshirig'iga moslashtirish imkoniyatlari haqida fikr bildiradilar.

2-topshiriq. PIRLS va ePIRLS matnlari bilan ishlash

Talabalarga PIRLS uslubidagi quyidagi matn beriladi:

Bahorda maktab bog'ida yangi ko'chatlar ekildi. O'quvchilar har kuni ularni sug'orib, atrofini yumshatib turishdi. Bir necha haftadan so'ng ko'chatlarda yashil barglar paydo bo'ldi. O'qituvchi bolalarga tabiatga mehr bilan qarash insonning muhim fazilatlaridan biri ekanini tushuntirdi.

Talabalar matnni o'qib, uning mavzusini aniqlaydilar, ko'chatlar qayerga ekilganini, o'quvchilar ularga qanday g'amxo'rlik qilganini, matnning asosiy g'oyasini va o'qituvchi bolalarga qanday fikrni tushuntirganini yozadilar. Shuningdek, "Tabiatga g'amxo'rlik qilish nima uchun muhim?" savoliga o'z munosabatlarini bildiradilar va matnga mos sarlavha qo'yadilar.

Keyin ePIRLS uslubidagi onlayn matn bilan ishlanadi. O'quvchi internet sahifasidan "Suvni tejash yo'llari" mavzusida ma'lumot o'qigani tasavvur qilinadi. Unda suvni behuda oqizmaslik, tish yuvayotganda jo'mrakni yopib qo'yish, yomg'ir suvini gullarni sug'orishda ishlatish va suvning inson hayoti uchun zarurligi haqida ma'lumot berilgan.

Talabalar ushbu internet matnining asosiy mavzusini aniqlaydilar, suvni tejashning uchta usulini yozadilar, matnning foydali jihatlarni izohlaydilar, undagi hayotiy ahamiyatga ega fikrni ajratadilar va onlayn matn bilan ishlashda o'quvchiga qanday raqamli ko'nikmalar kerakligini tushuntiradilar.

3-topshiriq. PISA uslubida vaziyatli matn va mini-tadqiqot

Talabalarga quyidagi vaziyatli matn beriladi:

Maktab kutubxonasi har kuni soat 9:00 dan 16:00 gacha ishlaydi. Har bir o‘quvchi bir haftaga 2 tagacha kitob olishi mumkin. Kitobni o‘z vaqtida qaytarmagan o‘quvchi yangi kitob olishdan oldin avvalgi kitobni topshirishi kerak. Juma kuni kutubxonada “Eng faol kitobxon” tanlovi o‘tkaziladi.

Talabalar matn asosida kutubxonaning ish vaqti, bir haftada olinadigan kitoblar soni, kitobni vaqtida topshirmagan o‘quvchining vazifasi va “Eng faol kitobxon” tanlovi qaysi kuni o‘tkazilishini aniqlaydilar. Shuningdek, ushbu e‘lonning hayotiy vaziyatdagi foydasini tushuntiradilar.

Shundan so‘ng talabalar kichik guruhlarda “O‘quvchilarning o‘qish savodxonligiga ta’sir qiluvchi omillar” mavzusida mini-tadqiqot loyihasini ishlab chiqadilar. Mini-tadqiqotda tadqiqot maqsadi, ishtirokchilar, beriladigan savollar, tanlanadigan matn, natijalarni tahlil qilish usuli va yakuniy xulosa ko‘rsatiladi.

Namuna savollar sifatida quyidagilar berilishi mumkin: Uyda kitob o‘qiysizmi? Bir haftada nechta matn yoki kitob o‘qiysiz? Matnni tushunishda sizga nima qiyinchilik tug‘diradi? O‘qituvchi matn ustida qanday ishlasa, sizga tushunarliroq bo‘ladi? Elektron matn o‘qish sizga qulaymi yoki bosma matnmi?

Topshiriq yakunida talabalar differensial yondashuvga oid vaziyatni muhokama qiladilar. Ayrim o‘quvchilar matnni tez o‘qib, mazmunini tushuntira olmasligi, ayrimlari esa sekin o‘qisa-da, matn mazmunini yaxshi tushunishi mumkin. Talabalar bunday vaziyatda o‘qituvchi qanday yondashishi, har ikki guruh uchun qanday topshiriqlar mos kelishini izohlaydilar.

3-bosqich. Yakuniy qism

Talabalar bajarilgan topshiriqlar yuzasidan fikr almashadilar. O‘qituvchi mashg‘ulotni umumlashtirib, PIRLS boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholashga, ePIRLS onlayn matnlar bilan ishlash ko‘nikmasini aniqlashga, PISA esa o‘quvchilarning bilimni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash darajasini baholashga xizmat qilishini ta’kidlaydi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, xalqaro dasturlar doirasida matn ustida ishlash o'quvchilarning matnni tushunish, asosiy fikrni aniqlash, axborotni tahlil qilish, xulosa chiqarish, fikrini asoslash va hayotiy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Raqamli savodxonlik esa zamonaviy o'qish savodxonligining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Uyga vazifa

PIRLS yoki PISA uslubida bitta qisqa matn tanlang va unga beshta topshiriq tuzing. Topshiriqlar matndan ochiq axborotni topish, yashirin ma'noni anglash, asosiy g'oyani aniqlash, matnga munosabat bildirish va xulosa chiqarishga yo'naltirilgan bo'lsin.

Qo'shimcha topshiriq sifatida "O'qish savodxonligiga ta'sir qiluvchi omillar" mavzusida bir betlik yozma ish tayyorlang.

5-AMALIY MASHG‘ULOT

PIRLS xalqaro baholash qamrov doirasining yangilanishi

Mashg‘ulot maqsadi: Talabalarda PIRLS xalqaro baholash dasturining yangilangan qamrov doirasi, raqamli baholashga o‘tish jarayoni, ePIRLS bilan integratsiyasi, o‘qish savodxonligini baholash mezonlari va kontekstual so‘rovnomalarning amaliy ahamiyati haqida tushuncha hosil qilish. Shuningdek, talabalarni PIRLS talablari asosida matn, savol va topshiriqlarni tahlil qilishga o‘rgatish.

Kutilayotgan natijalar: Mashg‘ulot yakunida talabalar PIRLS baholash qamrov doirasidagi yangilanishlarni tushuntira oladi, raqamli PIRLS va ePIRLS o‘rtasidagi bog‘liqlikni izohlaydi, o‘qish savodxonligini baholashdagi asosiy yo‘nalishlarni farqlaydi, PIRLS matnlarida baholanadigan o‘qib tushunish jarayonlarini aniqlaydi hamda boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun PIRLS uslubida topshiriqlar ishlab chiqa oladi.

Asosiy tushunchalar

PIRLS, ePIRLS, raqamli baholash, o‘qish savodxonligi, baholash qamrov doirasi, o‘qish maqsadlari, tushunish jarayonlari, kontekstual so‘rovnoma, uy muhiti, maktab muhiti, guruhga moslashtirilgan baholash.

Mashg‘ulot rejasi

1. PIRLS xalqaro baholash dasturi haqida umumiy tushuncha.
2. PIRLS baholash qamrov doirasidagi yangilanishlar.
3. Raqamli PIRLS va ePIRLS integratsiyasi.
4. PIRLSda o‘qish savodxonligini baholash yo‘nalishlari.
5. PIRLS topshiriqlarini amaliy tahlil qilish.

Qisqacha nazariy ma’lumot

PIRLS - boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini xalqaro miqyosda baholashga qaratilgan tadqiqot bo‘lib, u IEA tomonidan tashkil etiladi va o‘quvchilarning o‘qish yutuqlarini mamlakatlar kesimida taqqoslash imkonini beradi. PIRLS an’anaviy tarzda 4-sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish ko‘nikmalarini baholaydi.

PIRLS 2026 baholash qamrov doirasida muhim yangilanishlardan biri - baholashning to'liq raqamli shaklga o'tishidir. Raqamli baholash o'quvchilarga rangli, vizual, interaktiv va qiziqarli matnlar bilan ishlash imkonini beradi. Bu yondashuv bolalarning maktabdagi va maktabdan tashqaridagi raqamli o'qish tajribalariga yaqinlashtirilgan baholash muhitini yaratadi.

Yangilangan PIRLS qamrov doirasi o'qish savodxonligini ikki asosiy o'qish maqsadi asosida baholaydi: badiiy tajriba orttirish uchun o'qish hamda axborotni egallash va undan foydalanish uchun o'qish. Shu bilan birga, baholashda to'rtta o'qib tushunish jarayoni e'tiborga olinadi: aniq berilgan ma'lumotni topish, to'g'ridan-to'g'ri xulosa chiqarish, g'oya va axborotni talqin qilish, matn mazmuni va tilini baholash.

PIRLS 2026 baholash qamrov doirasi uch asosiy qismdan iborat: o'qish savodxonligini baholash qamrovi, kontekstual so'rovnomalar qamrovi va baholash dizayni. Kontekstual qism o'quvchilarning o'qish rivojlanishiga ta'sir qiluvchi uy, maktab va sinf muhitiga oid ma'lumotlarni yig'ishga xizmat qiladi.

PIRLS 2026da yana bir muhim yangilik - guruhga moslashtirilgan baholash dizaynidir. Bunda barcha mamlakatlarda bir xil matn va topshiriqlar ishlatiladi, ammo test shakllarining taqsimlanishi mamlakatdagi o'quvchilar tayyorgarlik darajasiga moslashtiriladi. Bu o'qish savodxonligining turli darajalarini aniqroq baholashga yordam beradi.

Mashg'ulot metodlari

Aqliy hujum, savol-javob, matn bilan ishlash, guruhda tahlil qilish, amaliy topshiriq ishlab chiqish, muammoli vaziyat tahlili.

Amaliy mashg'ulotning borishi

1-bosqich. Kirish

O'qituvchi mashg'ulot mavzusi va maqsadini tushuntiradi. Talabalarga PIRLS xalqaro baholash dasturi o'quvchilarning faqat matnni o'qish tezligini emas, balki matnni tushunish, izohlash, baholash, xulosa chiqarish va axborotdan foydalanish ko'nikmalarini baholashi aytiladi.

Mashg'ulot boshida quyidagi savollar orqali talabalar faollashtiriladi:

PIRLS dasturida o‘qish savodxonligi nima uchun baholanadi?

Raqamli matn bilan ishlash bosma matn bilan ishlashdan nimasi bilan farq qiladi?

O‘quvchining uy muhiti uning o‘qish savodxonligiga qanday ta’sir ko‘rsatadi?

PIRLS topshiriqlarida faqat to‘g‘ri javob emas, balki fikrni asoslash ham nima uchun muhim?

2-bosqich. Asosiy qism

1-topshiriq. PIRLS qamrov doirasidagi yangilanishlarni izohlash

Talabalar PIRLS baholash qamrov doirasidagi asosiy yangilanishlarni izohlaydilar. Ular raqamli baholashga o‘tish, ePIRLS onlayn matnlari bilan integratsiya, rangli va interaktiv materiallardan foydalanish, o‘quvchining o‘qish jarayonidagi harakatlari haqida ma’lumot yig‘ish, uy va maktab muhitiga oid so‘rovnomalarning kengayishi kabi jihatlarni tahlil qiladilar.

Talabalar quyidagi savollarga yozma javob beradilar:

PIRLS baholash qamrov doirasi nima uchun yangilanadi?

Raqamli baholash o‘quvchiga qanday imkoniyatlar yaratadi?

ePIRLS onlayn matnlari o‘qish savodxonligini baholashda qanday ahamiyatga ega?

Guruhga moslashtirilgan baholash nimani anglatadi?

Kontekstual so‘rovnomalar nima uchun kerak?

2-topshiriq. PIRLS uslubidagi matn bilan ishlash

Talabalarga quyidagi matn beriladi:

Bahor kelishi bilan maktab hovlisida “Yashil makon” haftaligi tashkil etildi. O‘quvchilar sinf rahbari bilan birga turli daraxt ko‘chatlarini ekdilar. Har bir guruh o‘z ko‘chatiga mas’ul bo‘ldi. Ular ko‘chatlarni sug‘orish, atrofini yumshatish va himoya qilish bo‘yicha navbatchilik jadvalini tuzdilar. Bir oy o‘tgach, ko‘chatlarda yangi barglar paydo bo‘ldi. O‘quvchilar o‘z mehnatlari natijasini ko‘rib, tabiatni asrash insonning kundalik mas’uliyati ekanini angladilar.

Talabalar matn asosida quyidagi topshiriqlarni bajaradilar:

Matnning mavzusini aniqlang.

Matnda bevosita berilgan ikki ma'lumotni yozing.

O'quvchilar ko'chatlarga qanday g'amxo'rlik qilganini izohlang.

Matnning asosiy g'oyasini aniqlang.

“Tabiatni asrash insonning kundalik mas'uliyati” degan fikrni tushuntiring.

Matn asosida bitta ochiq savol va bitta tahliliy savol tuzing.

Matnga mos sarlavha qo'ying.

3-topshiriq. PIRLS yangilangan qamrov doirasiga mos topshiriq ishlab chiqish

Talabalar kichik guruhlariga bo'linadi. Har bir guruh boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun qisqa matn tanlaydi yoki o'zi matn yaratadi. Tanlangan matn asosida PIRLS uslubida beshta topshiriq tuziladi.

Topshiriqlar quyidagi yo'nalishlarni qamrab olishi kerak:

matndan aniq ma'lumotni topish;

to'g'ridan-to'g'ri xulosa chiqarish;

asosiy g'oya va muallif fikrini aniqlash;

matndagi axborotni talqin qilish;

matn mazmuniga munosabat bildirish.

Guruhlar o'z topshiriqlarini taqdim etadi. O'qituvchi topshiriqlarning PIRLS qamrov doirasiga mosligini izohlaydi. Bunda savollar faqat yodlashga emas, balki tushunish, fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarishga yo'naltirilgan bo'lishi kerakligi ta'kidlanadi.

3-bosqich. Yakuniy qism

Mashg'ulot yakunida talabalar PIRLS baholash qamrov doirasining yangilanishi o'qish savodxonligini zamonaviy ta'lim talablari asosida baholashga xizmat qilishini umumlashtiradilar. Raqamli PIRLS va ePIRLS yondashuvi o'quvchilarning bosma matn bilan bir qatorda onlayn axborot matnlari bilan ishlash ko'nikmalarini ham aniqlash imkonini beradi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, PIRLS qamrov doirasining yangilanishi boshlang'ich ta'limda matn bilan ishlash metodikasini takomillashtirish, o'quvchilarda o'qib tushunish strategiyalarini rivojlantirish, raqamli savodxonlikni

kuchaytirish va ta'lim sifatini xalqaro mezonlar asosida baholash uchun muhim ahamiyatga ega.

Uyga vazifa

PIRLS yangilangan qamrov doirasiga mos bitta qisqa matn tanlang va unga 5 ta topshiriq tuzing.

Topshiriqlar quyidagi yo'nalishlarni qamrab olsin:

aniq ma'lumotni topish;

xulosa chiqarish;

asosiy g'oyani aniqlash;

matnni talqin qilish;

matnga munosabat bildirish.

Qo'shimcha topshiriq sifatida "PIRLS baholash qamrov doirasining yangilanishi va boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati" mavzusida 1 betlik yozma ish tayyorlang.

6-AMALIY MASHG‘ULOT

PIRLS matnlari va ePIRLS onlayn matnlarini tanlab olish

Mashg‘ulot maqsadi

Talabalarda PIRLS va ePIRLS xalqaro baholash dasturlarida matnlarni tanlab olish mezonlari, matnlarning mazmuniy, yoshga mos, madaniy va metodik xususiyatlari haqida amaliy bilim hosil qilish. Shuningdek, talabalarni boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun PIRLS talablariga mos badiiy, axborot va onlayn matnlarni tanlash, tahlil qilish hamda ular asosida topshiriqlar ishlab chiqishga o‘rgatish.

Kutilayotgan natijalar

Mashg‘ulot yakunida talabalar PIRLS va ePIRLS matnlarining farqini tushuntira oladi, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga mos matn tanlash mezonlarini izohlaydi, badiiy va axborot matnlarini farqlaydi, onlayn matnlar bilan ishlashda raqamli savodxonlikning ahamiyatini tushunadi hamda matn asosida savol va topshiriqlar tuza oladi.

Asosiy tushunchalar

PIRLS matnlari, ePIRLS onlayn matnlari, o‘qish savodxonligi, badiiy matn, axborot matni, onlayn axborot, matn tanlash mezonlari, yoshga moslik, madaniy xolislik, raqamli savodxonlik, o‘qib tushunish, savol-topshiriq.

Mashg‘ulot rejasi

1. PIRLS tadqiqotida matn tanlashning maqsadi.
2. PIRLS matnlariga qo‘yiladigan asosiy talablar.
3. ePIRLS onlayn matnlarining o‘ziga xos xususiyatlari.
4. Matn tanlashda yosh, mazmun, til va madaniy moslik mezonlari.
5. PIRLS va ePIRLS uslubida amaliy topshiriqlar bajarish.

Qisqacha nazariy ma’lumot

PIRLS xalqaro tadqiqoti boshlang‘ich ta’lim bosqichidagi, asosan 4-sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholashga qaratilgan. PIRLS 2026 oltinchi baholash sikli bo‘lib, IEA ma’lumotiga ko‘ra u har besh yilda o‘tkaziladi va 4-sinf o‘quvchilarining o‘qish yutuqlarini xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradi.

PIRLS baholashida matn tanlash juda muhim jarayon hisoblanadi. Chunki tanlangan matn o'quvchining faqat o'qish tezligini emas, balki matnni tushunish, ma'lumotni topish, xulosa chiqarish, fikrni talqin qilish va baholash ko'nikmalarini aniqlashga xizmat qilishi kerak. PIRLS 2026 qamrov doirasida o'qish savodxonligi ikki asosiy maqsad asosida baholanadi: badiiy tajriba orttirish uchun o'qish va axborotni egallash hamda undan foydalanish uchun o'qish; bu jarayon to'rtta tushunish ko'nikmasi bilan bog'lanadi.

PIRLS matnlari odatda ikki asosiy turga bo'linadi: badiiy matnlar va axborot matnlari. Badiiy matnlar o'quvchining voqea, qahramon, obraz, his-tuyg'u va muallif g'oyasini tushunish ko'nikmasini baholaydi. Axborot matnlari esa fakt, tushuncha, izoh, sabab-oqibat munosabati va amaliy ma'lumotni anglashga yo'naltiriladi.

ePIRLS onlayn matnlari esa internet muhitidagi matnlar bilan ishlashga asoslanadi. Bunda o'quvchi nafaqat matnni o'qiydi, balki ekrandagi axborotni topadi, havolalar, rasm, sarlavha, bo'lim va ko'rsatmalarni tushunadi. PIRLS 2026 raqamli baholashga o'tishi bilan o'quvchilar rangli, interaktiv va vizual jihatdan boy matnlar bilan ishlashi, shuningdek, baholash jarayonida ularning qanday strategiya qo'llagani haqida jarayon ma'lumotlarini yig'ish imkoniyati yaratilmoqda.

PIRLS va ePIRLS matnlarini tanlashda matnning yoshga mosligi, tilining tushunarligi, mazmunining tarbiyaviy va bilish ahamiyati, madaniy xolisligi, o'quvchida fikrlash uyg'ota olishi hamda savol-topshiriqlar tuzishga qulayligi hisobga olinadi. PIRLS matnlari va ePIRLS onlayn matnlari maxsus mutaxassislar guruhi va milliy tadqiqot koordinatorlari tomonidan keng ko'rib chiqilishi ta'kidlanadi.

Mashg'ulot metodlari

Aqliy hujum, savol-javob, matn bilan ishlash, guruhda tahlil qilish, amaliy topshiriq tuzish, taqqoslash, mini-muhokama.

Amaliy mashg'ulotning borishi

1-bosqich. Kirish

O'qituvchi mashg'ulot mavzusi va maqsadini tushuntiradi. Talabalarga PIRLS va ePIRLS dasturlarida matn tanlash oddiy matn tanlashdan farq qilishi aytiladi.

Bunday matnlar o'quvchilarning yoshi, o'qish darajasi, qiziqishi va fikrlash imkoniyatlariga mos bo'lishi kerak.

O'qituvchi talabalar bilan quyidagi savollar asosida qisqa suhbat tashkil qiladi: boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun qanday matn mos hisoblanadi? Badiiy matn bilan axborot matnining farqi nimada? Onlayn matnni o'qishda o'quvchidan qanday qo'shimcha ko'nikmalar talab etiladi? Matn juda murakkab bo'lsa, baholash natijasiga qanday ta'sir qiladi?

Talabalar o'z fikrlarini bildiradilar. O'qituvchi javoblarni umumlashtirib, PIRLS va ePIRLS matnlari o'quvchining o'qib tushunish, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini aniqlashga xizmat qilishini ta'kidlaydi.

2-bosqich. Asosiy qism

1-topshiriq. PIRLS matnini tanlash mezonlarini aniqlash

Talabalar kichik guruhlariga bo'linadi va boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mos matn qanday bo'lishi kerakligi haqida fikr yuritadilar. Matn tanlashda uning mavzusi, hajmi, til soddaligi, tarbiyaviy ahamiyati, qiziqarliligi va savollar tuzishga qulayligi e'tiborga olinadi.

Talabalar quyidagi savollarga yozma javob beradilar: matn 4-sinf o'quvchisi yoshiga mosmi? Matnda asosiy g'oya aniqmi? Matndan ochiq axborot topish mumkinmi? Matnda xulosa chiqarishga undovchi fikr bormi? Matn asosida baholashga oid savol tuzish mumkinmi?

Topshiriq yakunida har bir guruh o'z xulosasini bayon qiladi. O'qituvchi PIRLS matni o'quvchini faqat javob topishga emas, balki fikrlashga, munosabat bildirishga va asoslashga yo'naltirishi kerakligini tushuntiradi.

2-topshiriq. PIRLS va ePIRLS matnlarini taqqoslash

Talabalarga ikkita vaziyat taqdim etiladi.

Birinchi vaziyat: o'quvchiga "Maktab bog'idagi daraxtlar" mavzusida bosma axborot matni beriladi. Unda daraxtlarning foydasi, ularni parvarish qilish va tabiatni asrash haqida ma'lumot keltiriladi.

Ikkinchi vaziyat: o'quvchi internet sahifasidan "Daraxtlar nima uchun kerak?" mavzusidagi onlayn matnni o'qiydi. Sahifada sarlavha, qisqa matn, rasm, belgilar va qo'shimcha ma'lumotlar mavjud.

Talabalar ushbu ikki matn turi o'rtasidagi farqni izohlaydilar. Bosma matnda o'quvchi asosan matn mazmunini tushunish, asosiy fikrni aniqlash va xulosa chiqarishga e'tibor beradi. Onlayn matnda esa matn bilan birga rasm, sarlavha, bo'lim, havola yoki ko'rsatmalarni ham tushunishi kerak bo'ladi.

So'ng talabalar quyidagi savollarga javob yozadilar: bosma matn bilan ishlashda qaysi ko'nikmalar muhim? Onlayn matn bilan ishlashda qaysi qo'shimcha ko'nikmalar zarur? ePIRLS matni o'quvchining raqamli savodxonligini qanday rivojlantiradi? Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun onlayn matn tanlashda nimalarga e'tibor berish kerak?

3-topshiriq. PIRLS va ePIRLS uslubida topshiriq ishlab chiqish

Talabalar PIRLS yoki ePIRLS uslubiga mos bitta qisqa matn tanlaydilar yoki o'zlari yaratadilar. Matn boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun sodda, mazmunli, yoshga mos va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi kerak.

Tanlangan matn asosida quyidagi yo'nalishlarda topshiriqlar tuziladi: matndan aniq ma'lumotni topish, asosiy g'oyani aniqlash, yashirin ma'noni tushunish, matndagi fikrga munosabat bildirish va xulosa chiqarish. Agar onlayn matn tanlansa, unga rasm, sarlavha, belgi yoki qo'shimcha axborot elementi ham kiritilishi mumkin.

Topshiriq yakunida talabalar o'z matnlarini va tuzgan savollarini taqdim etadilar. O'qituvchi savollar matn mazmuniga mosligi, o'quvchini fikrlashga yo'naltirishi va PIRLS/ePIRLS talablariga yaqinligi bo'yicha umumiy fikr bildiradi.

3-bosqich. Yakuniy qism

Mashg'ulot yakunida talabalar PIRLS va ePIRLS matnlarini tanlash jarayoni o'quvchilarning o'qish savodxonligini aniq baholashda muhim o'rin tutishini umumlashtiradilar. PIRLS matnlari bosma matn asosida o'qib tushunish ko'nikmasini aniqlasa, ePIRLS onlayn matnlar bilan ishlash, raqamli axborotni tushunish va undan foydalanish ko'nikmalarini baholaydi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, PIRLS va ePIRLS matnlarini tanlashda matnning yoshga mosligi, mazmuniy aniqligi, til soddaligi, madaniy xolisligi, qiziqarliligi va baholash topshiriqlariga mosligi asosiy mezon hisoblanadi. To‘g‘ri tanlangan matn o‘quvchining nafaqat o‘qish darajasini, balki mustaqil fikrlash, axborotni tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatini ham namoyon etadi.

Uyga vazifa

PIRLS yoki ePIRLS uslubiga mos bitta qisqa matn tanlang. Matn asosida beshta topshiriq tuzing: aniq ma’lumotni topish, asosiy g‘oyani aniqlash, yashirin ma’noni tushunish, matnga munosabat bildirish va xulosa chiqarish.

Qo‘shimcha topshiriq sifatida “PIRLS va ePIRLS matnlarini tanlashda yoshga moslik va raqamli savodxonlikning ahamiyati” mavzusida bir betlik yozma ish tayyorlang.

7-AMALIY MASHG‘ULOT

PIRLS baholash qamrov doirasining PIRLS va ePIRLS dasturida tutgan o‘rni

Mashg‘ulot maqsadi

Talabalarda PIRLS baholash qamrov doirasining mazmuni, uning PIRLS va ePIRLS dasturlaridagi o‘rni, o‘qish savodxonligini baholashdagi asosiy yo‘nalishlari hamda bosma va onlayn matnlar bilan ishlashdagi amaliy ahamiyati haqida bilim hosil qilish. Shuningdek, talabalarni PIRLS va ePIRLS talablariga mos matnni tahlil qilish, savollar tuzish va o‘quvchilarning o‘qib tushunish ko‘nikmalarini baholashga o‘rgatish.

Kutilayotgan natijalar

Mashg‘ulot yakunida talabalar PIRLS baholash qamrov doirasining mohiyatini tushuntira oladi, PIRLS va ePIRLS dasturlarining o‘xshash hamda farqli jihatlarini izohlaydi, o‘qish savodxonligini baholashda matn, topshiriq va savollarning o‘rnini tahlil qiladi, onlayn matnlar bilan ishlashda raqamli savodxonlikning ahamiyatini tushunadi hamda boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun baholashga mos amaliy topshiriqlar ishlab chiqa oladi.

Asosiy tushunchalar

PIRLS, ePIRLS, baholash qamrov doirasi, o‘qish savodxonligi, o‘qib tushunish, badiiy matn, axborot matni, onlayn matn, raqamli savodxonlik, matnni talqin qilish, xulosa chiqarish, baholash jarayoni.

Mashg‘ulot rejasi

1. PIRLS baholash qamrov doirasi haqida umumiy tushuncha.
2. PIRLS dasturida baholash qamrov doirasining o‘rni.
3. ePIRLS dasturida onlayn matnlar va raqamli o‘qish ko‘nikmalarining ahamiyati.
4. PIRLS va ePIRLS baholash yo‘nalishlarining o‘zaro bog‘liqligi.
5. Amaliy topshiriqlar bajarish.

Qisqacha nazariy ma’lumot

PIRLS baholash qamrov doirasi o'quvchilarning o'qish savodxonligini qanday mazmun, qanday matnlar va qanday topshiriqlar asosida baholash kerakligini belgilab beruvchi asosiy metodik hujjat hisoblanadi. PIRLS 2026 baholash qamrov doirasida o'qish savodxonligini baholash, o'quvchilarning o'qish rivojlanishiga ta'sir qiluvchi uy va maktab muhiti haqidagi ma'lumotlarni yig'ish hamda baholash dizaynini tashkil etish masalalari yoritilgan.

PIRLS dasturida baholash qamrov doirasi boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qish, tushunish, asosiy fikrni aniqlash, matndan kerakli axborotni topish, xulosa chiqarish va matn mazmuniga munosabat bildirish ko'nikmalarini baholashga xizmat qiladi. PIRLSda o'qish savodxonligi ikki asosiy maqsad asosida baholanadi: badiiy tajriba orttirish uchun o'qish hamda axborotni egallash va undan foydalanish uchun o'qish.

ePIRLS dasturida esa baholash qamrov doirasi onlayn axborot matnlari bilan ishlash ko'nikmalarini aniqlashga yo'naltiriladi. ePIRLS topshiriqlarida o'quvchilar internetga o'xshash muhitda berilgan matn, sarlavha, rasm, belgi, bo'lim va qo'shimcha axborotlarni o'qib tushunadilar. ePIRLS 2016-yilda onlayn o'qishni baholash sifatida boshlangan, 2021-yilda esa raqamli PIRLS bilan integratsiya qilingan.

PIRLS va ePIRLS dasturlarida baholash qamrov doirasi bir-birini to'ldiradi. PIRLS bosma yoki raqamli shakldagi badiiy va axborot matnlari asosida o'qib tushunishni baholasa, ePIRLS onlayn muhitdagi axborotni topish, tanlash, tahlil qilish va undan foydalanish ko'nikmalarini baholaydi. Shu jihatdan ePIRLS zamonaviy raqamli savodxonlikni rivojlantirish bilan bevosita bog'liqdir.

Mashg'ulot metodlari

Aqliy hujum, savol-javob, matn bilan ishlash, guruhda ishlash, amaliy tahlil, muammoli vaziyat, mini-muhokama.

Amaliy mashg'ulotning borishi

1-bosqich. Kirish

O'qituvchi mashg'ulot mavzusi va maqsadini tushuntiradi. Talabalarga PIRLS baholash qamrov doirasi xalqaro tadqiqotning asosiy metodik asosi ekani, aynan shu

qamrov doirasi orqali qaysi matnlar tanlanishi, qanday savollar tuzilishi va o'quvchilarning qaysi ko'nikmalari baholanishi aniqlanishi tushuntiriladi.

Mashg'ulot boshida talabalar bilan quyidagi savollar asosida suhbat tashkil etiladi: PIRLS baholash qamrov doirasi nima uchun kerak? Matnni tushunish bilan matnni baholash o'rtasida qanday farq bor? ePIRLS dasturida onlayn matnlar bilan ishlash nima uchun muhim? Raqamli matn o'qish o'quvchidan qanday qo'shimcha ko'nikmalarni talab qiladi?

Talabalar o'z fikrlarini bildiradilar. O'qituvchi javoblarni umumlashtirib, PIRLS va ePIRLS dasturlarida baholash qamrov doirasi matn, savol va topshiriqlarning ilmiy-metodik asosini belgilashini izohlaydi.

2-bosqich. Asosiy qism

1-topshiriq. PIRLS baholash qamrov doirasining vazifasini tahlil qilish

Talabalar PIRLS baholash qamrov doirasi qanday vazifalarni bajarishini izohlab beradilar. Ular baholash qamrov doirasi matn tanlash, savollar tuzish, o'quvchilarning o'qish jarayonini aniqlash, natijalarni taqqoslash va ta'lim sifatini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega ekanini yozma ravishda bayon qiladilar.

Topshiriqni bajarishda talabalar quyidagi savollarga javob beradilar: PIRLS qamrov doirasi qanday maqsadga xizmat qiladi? Unda o'quvchilarning qaysi o'qish ko'nikmalari baholanadi? PIRLS matnlarida badiiy va axborot mazmuni nima uchun birgalikda qo'llanadi? Baholash qamrov doirasi o'qituvchiga amaliy dars jarayonida qanday yordam beradi?

Topshiriq yakunida o'qituvchi baholash qamrov doirasi faqat xalqaro test uchun emas, balki boshlang'ich ta'limda matn bilan ishlash metodikasini takomillashtirish uchun ham zarur ekanini ta'kidlaydi.

2-topshiriq. PIRLS va ePIRLS matnlari asosida amaliy tahlil

Talabalarga quyidagi ikki xil vaziyat beriladi.

Birinchi vaziyatda o'quvchi bosma shakldagi "Maktab bog'idagi yangi ko'chatlar" mavzusidagi matnni o'qiydi. Matnda o'quvchilarning ko'chat ekishi, ularni parvarish qilishi va tabiatga mehr bilan munosabatda bo'lishi haqida ma'lumot

berilgan. Bu matn PIRLS uslubiga mos bo'lib, o'quvchining matnni tushunish, asosiy g'oyani aniqlash va xulosa chiqarish ko'nikmalarini baholashga xizmat qiladi.

Ikkinchi vaziyatda o'quvchi internet sahifasidan "Suvni tejash usullari" mavzusidagi onlayn matnni o'qiydi. Sahifada qisqa matn, rasm, sarlavha, belgilar va suvni tejashga oid tavsiyalar berilgan. Bu matn ePIRLS uslubiga mos bo'lib, o'quvchining onlayn axborotni o'qish, kerakli ma'lumotni ajratish, vizual belgilarni tushunish va axborotni hayotiy vaziyatda qo'llash ko'nikmalarini baholashga yordam beradi.

Talabalar ushbu ikki vaziyatni taqqoslaydilar. Ular PIRLS matnida asosan mazmunni tushunish, qahramon harakati yoki asosiy fikrni aniqlash muhimligini, ePIRLS matnida esa matn bilan birga sarlavha, rasm, belgi, havola va sahifa tuzilishini anglash ham zarurligini izohlaydilar.

3-topshiriq. PIRLS va ePIRLS qamrov doirasiga mos topshiriq tuzish

Talabalar kichik guruhlariga bo'linadi. Har bir guruh boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bitta qisqa matn tanlaydi. Birinchi guruh PIRLS uslubidagi badiiy yoki axborot matniga topshiriqlar tuzadi. Ikkinchi guruh ePIRLS uslubidagi onlayn axborot matniga topshiriqlar ishlab chiqadi. Uchinchi guruh esa ikki turdagi topshiriqlarni taqqoslab, ularning farqli va o'xshash jihatlarini izohlaydi.

Topshiriqlar quyidagi yo'nalishlarda tuziladi: matndan aniq ma'lumotni topish, asosiy g'oyani aniqlash, yashirin ma'noni tushunish, matn mazmuniga munosabat bildirish, o'qilgan axborotni hayotiy vaziyat bilan bog'lash. ePIRLS uchun qo'shimcha ravishda rasm, belgi, sarlavha yoki sahifa tuzilmasidan foydalanishga oid savol ham tuziladi.

Topshiriq yakunida guruhlar o'z ishlarini taqdim etadilar. O'qituvchi topshiriqlar baholash qamrov doirasiga qanchalik mosligini tahlil qiladi va savollar o'quvchini fikrlash, izohlash, baholash hamda xulosa chiqarishga yo'naltirishi kerakligini tushuntiradi.

3-bosqich. Yakuniy qism

Mashg'ulot yakunida talabalar PIRLS baholash qamrov doirasining PIRLS va ePIRLS dasturlaridagi o'zni haqida umumiy xulosaga keladilar. PIRLS qamrov

doirasi o'qish savodxonligini baholashning mazmuniy, metodik va tashkiliy asosini belgilaydi. U matnlarni tanlash, topshiriqlarni tuzish, o'quvchilarning tushunish jarayonlarini baholash va natijalarni xalqaro mezonlar asosida tahlil qilish imkonini beradi.

PIRLS dasturida qamrov doirasi bosma yoki raqamli matnlar asosida o'quvchilarning o'qib tushunish ko'nikmalarini baholasa, ePIRLS dasturida u onlayn axborotni qabul qilish, tanlash, baholash va undan foydalanish ko'nikmalarini aniqlashga xizmat qiladi. Shu sababli PIRLS va ePIRLS dasturlari bir-birini to'ldiruvchi baholash yo'nalishlari hisoblanadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, PIRLS baholash qamrov doirasini chuqur o'rganish boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini rivojlantirish, o'quvchilarda matn bilan ishlash strategiyalarini shakllantirish va ularni xalqaro baholash talablariga tayyorlashda muhim amaliy ahamiyatga ega.

Uyga vazifa

PIRLS yoki ePIRLS dasturiga mos bitta qisqa matn tanlang va unga beshta topshiriq tuzing. Topshiriqlar aniq ma'lumotni topish, asosiy g'oyani aniqlash, yashirin ma'noni tushunish, matnga munosabat bildirish va xulosa chiqarishga yo'naltirilgan bo'lsin.

Qo'shimcha topshiriq sifatida "PIRLS baholash qamrov doirasining PIRLS va ePIRLS dasturidagi amaliy ahamiyati" mavzusida bir betlik yozma ish tayyorlang.

8-AMALIY MASHG'ULOT

PIRLS o'qish savodxonligini baholash qamrov doirasi

Mashg'ulot maqsadi: Talabalarda PIRLS xalqaro tadqiqotida o'qish savodxonligini baholash qamrov doirasi, uning asosiy tarkibiy qismlari, o'qish maqsadlari, matn turlari va o'qib tushunish jarayonlari haqida amaliy bilim hosil qilish. Shuningdek, talabalarni PIRLS talablariga mos matn tanlash, topshiriq tuzish va o'quvchilarning o'qib tushunish ko'nikmalarini baholashga o'rgatish.

Kutilayotgan natijalar: Mashg'ulot yakunida talabalar PIRLS o'qish savodxonligini baholash qamrov doirasining mazmunini tushuntira oladi, PIRLSda baholanadigan o'qish maqsadlarini farqlaydi, o'qib tushunish jarayonlarini izohlaydi, badiiy va axborot matnlariga mos savollar tuza oladi hamda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholashga oid amaliy topshiriqlar ishlab chiqa oladi.

Asosiy tushunchalar: PIRLS, o'qish savodxonligi, baholash qamrov doirasi, badiiy matn, axborot matni, o'qish maqsadi, tushunish jarayoni, aniq ma'lumotni topish, xulosa chiqarish, talqin qilish, baholash, tanqidiy fikrlash.

Mashg'ulot rejasi

1. PIRLS o'qish savodxonligini baholash qamrov doirasi haqida umumiy tushuncha.
2. PIRLSda o'qish savodxonligini baholash maqsadlari.
3. PIRLSda o'qib tushunish jarayonlari.
4. Badiiy va axborot matnlari asosida topshiriqlar tuzish.
5. PIRLS qamrov doirasining boshlang'ich ta'limdagi amaliy ahamiyati.

Qisqacha nazariy ma'lumot

PIRLS o'qish savodxonligini baholash qamrov doirasi xalqaro baholashda o'quvchilarning qaysi o'qish ko'nikmalari, qanday matnlar va qanday topshiriqlar orqali baholanishini belgilab beruvchi metodik asos hisoblanadi. PIRLS 2026 Assessment Frameworks hujjatida baholash qamrovi o'quvchilarning o'qish

yutuqlarini baholash hamda o'qish rivojlanishiga ta'sir qiluvchi uy va maktab sharoitlari haqida ma'lumot yig'ishga xizmat qilishi ko'rsatilgan.

PIRLSda o'qish savodxonligi ikki asosiy maqsad asosida baholanadi: birinchisi - badiiy tajriba orttirish uchun o'qish, ikkinchisi - axborotni egallash va undan foydalanish uchun o'qish. Badiiy matnlar o'quvchining voqea, obraz, qahramon, muallif g'oyasi va badiiy tafsilotlarni tushunishiga yo'naltiriladi. Axborot matnlari esa fakt, sabab-oqibat, tushuncha, izoh, dalil va amaliy ma'lumotlarni anglashga xizmat qiladi.

PIRLS o'qish savodxonligini baholashda to'rtta asosiy o'qib tushunish jarayoni e'tiborga olinadi: matnda aniq berilgan ma'lumotni topish, to'g'ridan-to'g'ri xulosa chiqarish, g'oya va axborotni talqin qilish hamda matn mazmuni va til xususiyatlarini baholash. Ushbu jarayonlar o'quvchining oddiy tushunishdan murakkab tahlil va baholashgacha bo'lgan o'qish faoliyatini qamrab oladi.

PIRLS 2026 qamrov doirasida baholash dizayni ham yangilanib, raqamli baholash va guruhga moslashtirilgan baholash tamoyillariga e'tibor kuchaytirilgan. IEA ma'lumotiga ko'ra PIRLS 2026 xalqaro o'qish va savodxonlik baholashining oltinchi sikli hisoblanadi.

Mashg'ulot metodlari

Aqliy hujum, savol-javob, matn bilan ishlash, guruhda ishlash, amaliy tahlil, topshiriq ishlab chiqish, muhokama.

Amaliy mashg'ulotning borishi

1-bosqich. Kirish

O'qituvchi mashg'ulot mavzusi va maqsadini tushuntiradi. Talabalarga PIRLS o'qish savodxonligini baholash qamrov doirasi boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish ko'nikmalarini xalqaro mezonlar asosida baholashga xizmat qilishi izohlanadi. Bunda o'quvchining faqat matnni to'g'ri o'qishi emas, balki matn mazmunini tushunishi, undagi axborotni izohlashi, xulosa chiqarishi va fikrini asoslay olishi muhim ekanligi ta'kidlanadi.

Mashg'ulot boshida talabalar bilan quyidagi savollar asosida suhbat tashkil etiladi: o'qish savodxonligi nima? PIRLS dasturida nima uchun badiiy va axborot

matnlari qo'llanadi? Matndan aniq ma'lumotni topish bilan matnni baholash o'rtasida qanday farq bor? Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qib tushunish ko'nikmasini qanday aniqlash mumkin?

Talabalar o'z fikrlarini bildiradilar. O'qituvchi javoblarni umumlashtirib, PIRLS qamrov doirasi o'qish jarayonini tizimli baholash uchun zarur metodik asos ekanini tushuntiradi.

2-bosqich. Asosiy qism

1-topshiriq. PIRLS qamrov doirasini tahlil qilish

Talabalar PIRLS o'qish savodxonligini baholash qamrov doirasining asosiy tarkibiy qismlarini izohlaydilar. Ular PIRLSda o'qish ikki maqsad asosida baholanishini tushuntiradilar: badiiy tajriba orttirish uchun o'qish va axborotni egallash hamda undan foydalanish uchun o'qish. Har bir maqsadning boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ahamiyati haqida fikr bildiradilar.

Talabalar quyidagi savollarga yozma javob beradilar: PIRLS baholash qamrov doirasi nimani belgilaydi? Badiiy matn bilan axborot matnining farqi nimada? PIRLSda o'quvchining qaysi ko'nikmalari baholanadi? O'qib tushunish jarayonlari nega bosqichma-bosqich baholanadi?

Topshiriq yakunida o'qituvchi qamrov doirasi baholash mazmunini tartibga solishini, matn va savollar tasodifiy tanlanmasligini, har bir topshiriq aniq o'qish ko'nikmasini aniqlashga xizmat qilishini izohlaydi.

2-topshiriq. PIRLS uslubidagi matn bilan ishlash

Talabalarga quyidagi matn beriladi:

Bahor kunlarining birida 4-sinf o'quvchilari maktab kutubxonasida "Kitobxonlik haftaligi"ni tashkil etdilar. Har bir o'quvchi o'zi yoqtirgan kitobi haqida qisqa ma'lumot tayyorladi. Dilnoza ertaklar to'plamini tanladi, Anvar esa tabiat haqidagi ensiklopediyani olib keldi. O'qituvchi bolalarga kitob faqat bilim manbai emas, balki inson tasavvuri va fikrlashini boyitadigan do'st ekanini tushuntirdi. Haftalik yakunida o'quvchilar bir-biriga kitob tavsiya qildilar.

Talabalar matn asosida quyidagi topshiriqlarni bajaradilar:

1. Matnning mavzusini aniqlang.

2. O'quvchilar qayerda "Kitobxonlik haftaligi"ni tashkil etdilar?
3. Dilnoza qanday kitobni tanladi?
4. Anvar qanday kitob olib keldi?
5. O'qituvchi bolalarga kitob haqida qanday fikrni tushuntirdi?
6. Matnning asosiy g'oyasini yozing.
7. "Kitob inson fikrlashini boyitadi" degan fikrni izohlang.
8. Matnga mos sarlavha qo'ying.

Mazkur topshiriqlar orqali talabalar aniq ma'lumotni topish, xulosa chiqarish, asosiy g'oyani aniqlash, talqin qilish va matnga munosabat bildirish jarayonlarini amaliy tahlil qiladilar.

3-topshiriq. PIRLS qamrov doirasiga mos topshiriq ishlab chiqish

Talabalar kichik guruhlarga bo'linadi. Har bir guruh boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bitta qisqa badiiy yoki axborot matni tanlaydi. Tanlangan matn asosida PIRLS qamrov doirasiga mos beshta topshiriq ishlab chiqiladi.

Topshiriqlar quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi: matnda aniq berilgan ma'lumotni topish, to'g'ridan-to'g'ri xulosa chiqarish, asosiy g'oya va axborotni talqin qilish, matn mazmuniga munosabat bildirish, matn tili yoki ifoda usulini baholash.

Guruhlar o'z topshiriqlarini taqdim etadilar. O'qituvchi savollar qaysi o'qib tushunish jarayoniga mos kelishini aniqlaydi. Masalan, "O'quvchilar haftalikni qayerda tashkil etdilar?" savoli aniq ma'lumotni topishga, "Nima uchun o'qituvchi kitobni do'stga qiyosladi?" savoli talqin qilishga, "Siz qaysi kitobni tavsiya qilgan bo'lardingiz?" savoli baholash va munosabat bildirishga xizmat qiladi.

3-bosqich. Yakuniy qism

Mashg'ulot yakunida talabalar PIRLS o'qish savodxonligini baholash qamrov doirasi boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish ko'nikmalarini chuqur va tizimli baholashga xizmat qilishini umumlashtiradilar. PIRLSda matnlar badiiy va axborot maqsadlariga ko'ra tanlanadi, savollar esa o'quvchining aniq ma'lumotni topish, xulosa chiqarish, talqin qilish va baholash ko'nikmalarini aniqlashga qaratiladi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, PIRLS qamrov doirasini o'rganish boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini rivojlantirish, matn bilan ishlash metodikasini takomillashtirish va o'quvchilarni xalqaro baholash talablariga tayyorlashda muhim amaliy ahamiyatga ega. O'qituvchi PIRLS qamrov doirasidan foydalanib, o'quvchilarga faqat matnni o'qitish emas, balki uni tushunish, izohlash, baholash va hayotiy tajriba bilan bog'lashni ham o'rgatishi zarur.

Uyga vazifa

PIRLS o'qish savodxonligini baholash qamrov doirasiga mos bitta qisqa matn tanlang va unga beshta topshiriq tuzing. Topshiriqlar quyidagi yo'nalishlarni qamrab olsin: aniq ma'lumotni topish, xulosa chiqarish, asosiy g'oyani aniqlash, matnni talqin qilish va matnga munosabat bildirish.

Qo'shimcha topshiriq sifatida "PIRLS o'qish savodxonligini baholash qamrov doirasining boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati" mavzusida bir betlik yozma ish tayyorlang.

9-AMALIY MASHG'ULOT

PIRLS tadqiqotida so'rovnomalarning qamrov doirasi: uy muhiti

Mashg'ulot maqsadi: Talabalarda PIRLS xalqaro tadqiqotida o'quvchining o'qish savodxonligiga ta'sir qiluvchi uy muhiti, oiladagi kitobxonlik madaniyati, ota-onaning farzand ta'limidagi ishtiroki va maktabgacha davrdagi o'qish tajribasi haqida tushuncha hosil qilish.

Kutilayotgan natijalar: Mashg'ulot yakunida talabalar uy muhitining o'quvchi o'qish savodxonligiga ta'sirini tushuntira oladi, PIRLS tadqiqotida ota-onalar uchun beriladigan so'rovnomalarning ahamiyatini izohlaydi, oilada kitobxonlik muhitini shakllantirish yo'llarini ayta oladi hamda o'qish savodxonligini rivojlantirishga oid so'rovnoma savollarini tuza oladi.

Asosiy tushunchalar

PIRLS, so'rovnoma, uy muhiti, ota-ona ishtiroki, oilaviy kitobxonlik, o'qish savodxonligi, maktabgacha tayyorgarlik, ta'limiy sharoit, kitobxonlik madaniyati.

Mashg'ulot rejasi

1. PIRLS tadqiqotida so'rovnomalarning ahamiyati.
2. Uy muhitining o'quvchi o'qish savodxonligiga ta'siri.
3. Oilada kitobxonlik madaniyatini shakllantirish yo'llari.
4. Ota-onalar uchun so'rovnoma savollarini ishlab chiqish.

Qisqacha nazariy ma'lumot

PIRLS tadqiqotida o'quvchilarning o'qish savodxonligi faqat test topshiriqlari orqali emas, balki ularning o'qishiga ta'sir qiluvchi omillar asosida ham o'rganiladi. Shunday omillardan biri — uy muhitidir. Chunki bola oilada kitobga, o'qishga, savol berishga va fikr bildirishga qanchalik ko'p jalb qilinsa, uning matnni tushunish, izohlash va xulosa chiqarish ko'nikmalari shunchalik faol rivojlanadi.

Uy muhiti so'rovnomalari orqali oilada kitoblar mavjudligi, ota-onaning farzand bilan birga kitob o'qishi, bolaga ertak aytib berish, maktabgacha davrda harf va so'zlar bilan tanishtirish, uyda dars tayyorlash uchun sharoit yaratilgani kabi jihatlar aniqlanadi. Bu ma'lumotlar o'quvchining o'qish natijalari bilan solishtiriladi va

o‘qish savodxonligiga ta’sir qiluvchi ijtimoiy-pedagogik omillarni aniqlashga yordam beradi.

Demak, PIRLS tadqiqotida uy muhiti so‘rovnomalari o‘quvchining o‘qishdagi muvaffaqiyatini chuqurroq tushunish uchun muhim manba hisoblanadi. O‘qituvchi ham bu ma’lumotlardan foydalanib, o‘quvchi bilan individual ishlash, ota-onalar bilan hamkorlik qilish va oilaviy kitobxonlikni rag‘batlantirish bo‘yicha amaliy ishlarni tashkil etishi mumkin.

Mashg‘ulot metodlari

Aqliy hujum, savol-javob, muhokama, yozma topshiriq, guruhda ishlash, amaliy tahlil.

Amaliy mashg‘ulotning borishi

1-bosqich. Kirish

O‘qituvchi mashg‘ulot mavzusi va maqsadini tushuntiradi. Talabalarga PIRLS tadqiqotida o‘quvchining faqat matnni qanday o‘qishi emas, balki uning o‘qishiga ta’sir qiluvchi oilaviy, ijtimoiy va ta’limiy sharoitlar ham o‘rganilishi izohlanadi.

Mashg‘ulot boshida talabalarga quyidagi savollar beriladi: bola kitob o‘qishga qiziqishi uchun oilada qanday muhit bo‘lishi kerak? Ota-onaning farzand bilan birga kitob o‘qishi qanday natija beradi? Uyda kitob kam bo‘lsa, bu o‘quvchining o‘qish savodxonligiga qanday ta’sir qilishi mumkin?

Talabalar o‘z fikrlarini bildiradilar. O‘qituvchi javoblarni umumlashtirib, uy muhiti o‘quvchining o‘qish savodxonligini shakllantirishda muhim omil ekanini ta’kidlaydi.

2-bosqich. Asosiy qism

1-topshiriq. Uy muhitining o‘qish savodxonligiga ta’sirini izohlash

Talabalar “Uy muhiti o‘quvchining o‘qish savodxonligiga qanday ta’sir qiladi?” savoliga 5–6 gapdan iborat yozma javob yozadilar.

Javobda quyidagi fikrlar yoritilishi kerak: oilada kitobxonlik odati bo‘lsa, bola o‘qishga ko‘proq qiziqadi; ota-onaning farzand bilan birga kitob o‘qishi bolaning so‘z boyligini oshiradi; uyda tinch va qulay o‘qish muhiti yaratilsa, bola matn ustida mustaqil ishlashga o‘rganadi; ota-onaning rag‘bati bolaning ichki motivatsiyasini

kuchaytiradi; maktabgacha davrdagi ertak, suhbat va kitob bilan tanishuv keyingi o'qish savodxonligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

2-topshiriq. Ota-onalar uchun so'rovnoma savollarini tuzish

Talabalar ota-onalar uchun o'qish savodxonligiga oid 5 ta so'rovnoma savoli tuzadilar. Savollar aniq, sodda va uy muhitini o'rganishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Namuna savollar:

1. Farzandingiz uyda kitob o'qishga qancha vaqt ajratadi?
2. Siz farzandingiz bilan birga kitob yoki ertak o'qiysizmi?
3. Uyda bolalar uchun mo'ljallangan kitoblar mavjudmi?
4. Farzandingiz o'qigan matni haqida siz bilan suhbatlashadimi?
5. Siz farzandingizni kitob o'qishga qanday rag'batlantirasiz?

Talabalar tuzgan savollarini o'qib beradilar. O'qituvchi savollarning mazmuni va amaliy ahamiyatini izohlaydi.

3-topshiriq. Oilada kitobxonlik muhitini rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish

Talabalar kichik guruhlariga bo'linadi va oilada kitobxonlik muhitini rivojlantirish bo'yicha 3 ta tavsiya yozadilar. Tavsiyalar amaliy, sodda va ota-onalar bajarishi mumkin bo'lgan shaklda bo'lishi lozim.

Namuna tavsiyalar:

1. Har kuni farzand bilan kamida 15–20 daqiqa kitob o'qish yoki o'qilgan matn haqida suhbatlashish kerak.
2. Uyda bolaga mos kichik kitob burchagi tashkil etish, unda ertak, hikoya, ensiklopediya va rasmlar kitoblarni joylashtirish foydali.
3. Bola o'qigan kitobi bo'yicha fikr bildirsa, uni rag'batlantirish, savollar berish va xulosasini tinglash lozim.

Topshiriq yakunida guruhlar o'z tavsiyalarini taqdim etadilar.

3-bosqich. Yakuniy qism

Mashg'ulot yakunida o'qituvchi bajarilgan topshiriqlarni umumlashtiradi. Talabalarga PIRLS tadqiqotida uy muhiti so'rovnomalari o'quvchining o'qish natijalarini chuqurroq tushunishga yordam berishi tushuntiriladi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, o'quvchining o'qish savodxonligi faqat maktabdagi ta'lim jarayoniga bog'liq emas. Oiladagi kitobxonlik muhiti, ota-onaning e'tibori, bolaga kitob o'qib berish, savol-javob qilish va o'qishga rag'bat uyg'otish ham muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun o'qituvchi o'quvchining o'qish savodxonligini rivojlantirishda ota-onalar bilan hamkorlikda ishlashi zarur.

Uyga vazifa: “Oila muhitining o'quvchi o'qish savodxonligiga ta'siri” mavzusida 1 betlik yozma ish tayyorlang.

Yoki ota-onalar uchun o'qish savodxonligini rivojlantirishga oid 10 ta so'rovnoma savoli tuzing va ulardan 3 tasini izohlab bering.

10-AMALIY MASHG‘ULOT

Ijodiy yozish bo‘yicha master-klass: nasr

Mashg‘ulot maqsadi

Talabalarda nasriy matn yaratish, voqeani izchil bayon qilish, obraz va xarakter yaratish, badiiy tafakkur hamda ijodiy yozish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Kutilayotgan natijalar

Mashg‘ulot yakunida talabalar nasriy matnning asosiy belgilarini tushuntira oladi, kichik hikoya yoki lavha yozish bosqichlarini izohlaydi, obraz, voqea, muammo va yechimni aniqlay oladi, ijodiy matn yaratishda badiiy ifoda vositalaridan foydalana oladi.

Asosiy tushunchalar

Ijodiy yozish, nasr, hikoya, obraz, voqea, syujet, qahramon, muammo, yechim, tasvir, dialog, badiiy tafakkur.

Mashg‘ulot rejasi

1. Ijodiy yozish tushunchasi va uning ahamiyati.
2. Nasriy matnning asosiy xususiyatlari.
3. Hikoya yaratish bosqichlari.
4. Obraz, voqea va muammo ustida ishlash.
5. Amaliy ijodiy topshiriqlar bajarish.

Qisqacha nazariy ma’lumot

Ijodiy yozish o‘quvchi yoki talabaning o‘z fikri, tasavvuri, hissiyoti va kuzatuvlarini yozma shaklda ifodalash jarayonidir. Nasriy matn yaratishda voqea, qahramon, makon, vaqt, muammo va yechim muhim o‘rin tutadi. Yaxshi yozilgan kichik hikoyada voqealar izchil rivojlanadi, qahramonning harakati aniq ko‘rinadi va matn yakunida muayyan xulosa hosil bo‘ladi.

Nasrda obraz yaratish alohida ahamiyatga ega. Obraz faqat tashqi ko‘rinish orqali emas, balki qahramonning gaplari, xatti-harakati, ichki kechinmalari va boshqa qahramonlar bilan munosabati orqali ochiladi. Ijodiy yozish jarayonida talaba erkin fikrlashga, voqeani mantiqiy bog‘lashga, so‘z tanlashga va o‘z uslubini shakllantirishga o‘rganadi.

Mashg‘ulot metodlari

Aqliy hujum, savol-javob, ijodiy yozish, guruhda ishlash, matn tahlili, erkin yozuv, muhokama.

Amaliy mashg‘ulotning borishi

1-bosqich. Kirish

O‘qituvchi mashg‘ulot mavzusi va maqsadini tushuntiradi. Talabalarga ijodiy yozish insonning fikrlash, tasavvur qilish, kuzatish va ifoda etish qobiliyatini rivojlantirishi izohlanadi.

Mashg‘ulot boshida talabalarga quyidagi savollar beriladi: nasriy matn deganda nimani tushunasiz? Hikoya yozish uchun nimalar kerak? Qahramon obrazini qanday yaratish mumkin? Voqea qiziqarli bo‘lishi uchun qanday unsurlar zarur?

Talabalar fikr bildiradilar. O‘qituvchi javoblarni umumlashtirib, nasriy matnda voqea, obraz, muammo va yechim bir-biri bilan bog‘liq bo‘lishi kerakligini ta’kidlaydi.

2-bosqich. Asosiy qism

1-topshiriq. Nasriy matn tarkibini aniqlash

Talabalar kichik hikoya yaratish uchun zarur bo‘lgan asosiy qismlarni yozadilar. Ular hikoyada mavzu, qahramon, voqea joyi, vaqt, muammo, voqealar rivoji va yakun bo‘lishi kerakligini izohlaydilar.

Talabalar quyidagi savollarga yozma javob beradilar:

Hikoyaning asosiy qahramoni kim bo‘lishi mumkin?

Voqea qayerda sodir bo‘ladi?

Qahramon qanday muammoga duch keladi?

Muammo qanday hal qilinadi?

Hikoya qanday xulosa bilan yakunlanadi?

Topshiriq yakunida talabalar o‘z javoblarini o‘qib beradilar. O‘qituvchi har bir fikrni umumlashtirib, nasriy matnning kompozitsion tuzilishini tushuntiradi.

2-topshiriq. “Bir kun kutubxonada” mavzusida hikoya yozish

Talabalarga “Bir kun kutubxonada” mavzusida 8–10 gapdan iborat kichik hikoya yozish topshiriladi.

Hikoyada quyidagi jihatlar bo'lishi kerak:

asosiy qahramon;

voqea joyi;

bitta muammo;

qahramonning harakati;

muammoning yechimi;

yakuniy xulosa.

Namuna boshlanish:

Bir kuni Dilshod maktab kutubxonasiga kirdi. U ertangi dars uchun kerakli kitobni qidirayotgan edi. Javonlar orasida yurganida eski, chang bosgan bir kitobga ko'zi tushdi...

Talabalar hikoyani davom ettiradilar. O'qituvchi hikoyalarda voqealar izchilligi, fikrning ravonligi va obrazning ochilishiga e'tibor qaratadi.

3-topshiriq. Yozilgan hikoyani tahlil qilish

Talabalar o'zlari yozgan hikoyani o'qib chiqadilar va quyidagi savollarga javob beradilar:

Hikoyaning mavzusi nima?

Asosiy qahramon kim?

Hikoyada qanday muammo berilgan?

Muammo qanday hal qilingan?

Hikoyaning asosiy g'oyasi nimadan iborat?

Hikoyada qaysi so'z yoki jumlar badiiy ta'sirchanlikni kuchaytirgan?

Talabalar o'z matnlaridan 3 ta kalit so'z ajratadilar va hikoyaga mos sarlavha qo'yadilar. So'ng bir nechta talaba o'z hikoyasini guruh oldida o'qib beradi.

3-bosqich. Yakuniy qism

Mashg'ulot yakunida o'qituvchi bajarilgan topshiriqlarni umumlashtiradi. Talabalarga ijodiy yozish jarayonida fikrning aniqligi, voqealarning izchilligi, obrazning tabiiyligi va xulosaning mazmunli bo'lishi muhimligi tushuntiriladi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, nasriy matn yaratish talabada mustaqil fikrlash, tasavvur qilish, voqeani mantiqiy qurish va yozma nutqni rivojlantirishga

xizmat qiladi. Ijodiy yozish mashqlari o'quvchilarning badiiy tafakkurini, so'z boyligini va o'z fikrini erkin ifodalash qobiliyatini shakllantiradi.

Uyga vazifa

“Men o‘qigan eng qiziqarli kitob” mavzusida 1 betlik kichik hikoya yozing.

Yoki quyidagi mavzulardan birini tanlab ijodiy matn yarating:

“Yo‘qolgan daftar”

“Kitob menga nima o‘rgatdi?”

“Bir kun men yozuvchi bo‘lsam”

“Sehrli qalam”

Matnda qahramon, voqea, muammo, yechim va xulosa bo‘lishiga e’tibor bering.

11-AMALIY MASHG‘ULOT

O‘quvchilarning o‘qib tushunish ko‘nikmasi va strategiyasini o‘qituvchilar tomonidan rivojlantirilishi

Mashg‘ulot maqsadi

Talabalarda o‘quvchilarning o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishda o‘qituvchining o‘rni, matn bilan ishlash strategiyalari, o‘quvchini faol o‘qishga yo‘naltirish usullari hamda o‘qish savodxonligini shakllantirishning amaliy yo‘llari haqida tushuncha hosil qilish.

Kutilayotgan natijalar

Mashg‘ulot yakunida talabalar o‘qib tushunish ko‘nikmasining mazmunini tushuntira oladi, matn bilan ishlashda qo‘llaniladigan strategiyalarni izohlaydi, o‘qituvchining o‘quvchi o‘qish faoliyatini tashkil etishdagi vazifalarini ayta oladi, matn asosida savollar tuzadi va o‘quvchilarda xulosa chiqarish ko‘nikmasini rivojlantirish usullarini amaliyotda qo‘llay oladi.

Asosiy tushunchalar

O‘qib tushunish, o‘qish strategiyasi, matn, asosiy g‘oya, kalit so‘z, savol-javob, tahlil, xulosa, tanqidiy fikrlash, o‘qituvchi faoliyati, o‘quvchi faolligi.

Mashg‘ulot rejasi

1. O‘qib tushunish ko‘nikmasining mazmuni.
2. O‘qish strategiyalarining pedagogik ahamiyati.
3. O‘qituvchining matn bilan ishlash jarayonidagi vazifalari.
4. O‘quvchilarda mustaqil fikrlash va xulosa chiqarishni rivojlantirish.
5. Amaliy topshiriqlar bajarish.

Qisqacha nazariy ma’lumot

O‘qib tushunish o‘quvchining matnni shunchaki o‘qishi emas, balki undagi asosiy fikrni anglash, muhim axborotni ajratish, voqealar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunish, muallif fikrini izohlash va matn asosida mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatidir. O‘qish savodxonligi shakllangan o‘quvchi matndan kerakli ma’lumotni

topadi, uni tahlil qiladi, fikrini dalillar bilan asoslaydi va o'qilgan axborotni hayotiy vaziyatlarda qo'llay oladi.

O'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirishda o'qituvchining roli juda muhim. O'qituvchi matnni tanlaydi, o'quvchilarning yosh xususiyatini hisobga oladi, matn oldidan tayyorgarlik savollarini beradi, o'qish jarayonida yo'naltiruvchi topshiriqlar beradi va matn yakunida tahlil, muhokama hamda xulosa chiqarishga yo'naltiradi.

O'qish strategiyalari o'quvchiga matnni ongli ravishda o'qishga yordam beradi. Masalan, sarlavha asosida matn mazmunini taxmin qilish, kalit so'zlarni ajratish, savollar asosida o'qish, asosiy fikrni belgilash, notanish so'zlarning ma'nosini matn mazmunidan anglash, voqealarni ketma-ketlikda tushuntirish va yakunda xulosa yozish o'qib tushunish jarayonini samarali tashkil etadi.

Mashg'ulot metodlari

Aqliy hujum, savol-javob, matn bilan ishlash, guruhda ishlash, tahliliy suhbat, yozma topshiriq, xulosa chiqarish.

Amaliy mashg'ulotning borishi

1-bosqich. Kirish

O'qituvchi mashg'ulot mavzusi va maqsadini tushuntiradi. Talabalarga o'qib tushunish ko'nikmasi boshlang'ich ta'limda barcha fanlarni o'zlashtirish uchun asosiy tayanch ko'nikmalardan biri ekanligi izohlanadi. Chunki o'quvchi matnni tushunmasa, berilgan topshiriqni to'g'ri bajara olmaydi, savollarga asosli javob bera olmaydi va mustaqil xulosa chiqarishda qiynaladi.

Mashg'ulot boshida o'qituvchi talabalar bilan quyidagi savollar asosida suhbat tashkil etadi: o'quvchi matnni tushunganini qanday aniqlash mumkin? Matnni tez o'qish har doim tushunib o'qishni anglatadimi? O'qituvchi matn bilan ishlashda qanday savollar berishi kerak? Notanish so'zlar o'quvchining tushunishiga qanday ta'sir qiladi?

Talabalar o'z fikrlarini bildiradilar. O'qituvchi javoblarni umumlashtirib, o'qib tushunish jarayoni o'qituvchi tomonidan bosqichma-bosqich tashkil etilishi kerakligini ta'kidlaydi.

2-bosqich. Asosiy qism

1-topshiriq. O‘qib tushunish strategiyalarini aniqlash

Talabalar matnni o‘qishdan oldin, o‘qish jarayonida va o‘qib bo‘lgandan keyin bajariladigan ishlarni izohlaydilar.

Matnni o‘qishdan oldin o‘quvchi sarlavhaga e‘tibor beradi, matn nima haqida bo‘lishini taxmin qiladi, rasm yoki tayanch so‘zlar asosida dastlabki fikr bildiradi. O‘qish jarayonida o‘quvchi kalit so‘zlarni belgilaydi, asosiy fikrni ajratadi, notanish so‘zlarga e‘tibor beradi va savollarga javob izlaydi. Matnni o‘qib bo‘lgach esa asosiy g‘oyani yozadi, qahramonlar harakatiga baho beradi, xulosa chiqaradi va o‘z fikrini asoslaydi.

Talabalar ushbu jarayon bo‘yicha 5–6 gapdan iborat yozma izoh tayyorlaydilar. So‘ng o‘z javoblarini o‘qib beradilar.

2-topshiriq. Matn bilan ishlash

Talabalarga quyidagi matn beriladi:

Bir kuni o‘qituvchi o‘quvchilarga kichik hikoya o‘qib berdi. Hikoyada bir bola har kuni maktabga borishda yo‘l chetidagi qurib qolgan niholni ko‘rib o‘tardi. Dastlab u bunga e‘tibor bermadi. Keyin esa niholga suv quyishni boshladi. Oradan bir necha hafta o‘tgach, niholda yashil barglar paydo bo‘ldi. Bola o‘zining kichik mehnati ham tabiatga foyda keltirishi mumkinligini tushundi.

Talabalar matn asosida quyidagi savollarga javob yozadilar: matn nima haqida? Bola dastlab nimaga e‘tibor bermadi? U keyin qanday ish qildi? Niholda qanday o‘zgarish yuz berdi? Matnning asosiy g‘oyasi nimadan iborat? “Kichik mehnat ham foyda keltiradi” degan fikrni qanday tushunasiz?

Topshiriq yakunida talabalar matnga mos sarlavha qo‘yadilar va 3 ta kalit so‘zni ajratadilar. O‘qituvchi savollar matnni tushunish, tahlil qilish va xulosa chiqarishga yo‘naltirilganini tushuntiradi.

3-topshiriq. O‘qituvchi uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish

Talabalar kichik guruhlariga bo‘linadi. Har bir guruh o‘quvchilarning o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirish bo‘yicha o‘qituvchi uchun 4–5 ta tavsiya ishlab chiqadi.

Tavsiyalar quyidagicha bo'lishi mumkin: matnni o'qishdan oldin o'quvchilarda qiziqish uyg'otish; sarlavha va rasm asosida taxminiy suhbat o'tkazish; matn davomida savollar berib borish; o'quvchilarga kalit so'zlarni topdirish; matn yakunida xulosa yozdirish; qahramon harakatiga baho berish; o'quvchining javobini dalil bilan asoslashga o'rgatish.

Har bir guruh o'z tavsiyalarini taqdim etadi. O'qituvchi ularni umumlashtirib, o'qish strategiyalari o'quvchining mustaqil va ongli o'qish malakasini rivojlantirishini ta'kidlaydi.

3-bosqich. Yakuniy qism

Mashg'ulot yakunida talabalar bajarilgan topshiriqlar yuzasidan fikr almashadilar. O'qituvchi o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirish o'quvchining umumiy savodxonligi, tanqidiy fikrlashi va mustaqil ta'lim olish qobiliyatiga bevosita ta'sir qilishini tushuntiradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, o'qituvchi o'quvchilarning o'qib tushunish ko'nikmasini shakllantirishda matnni to'g'ri tanlashi, savollarni bosqichma-bosqich berishi, o'quvchini fikr bildirishga undashi va har bir javobni matn asosida dalillashga o'rgatishi zarur. O'qish strategiyalari o'quvchini faqat matnni o'qishga emas, balki uni anglash, tahlil qilish va hayotiy tajriba bilan bog'lashga yo'naltiradi.

Uyga vazifa

“O'quvchilarning o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirishda o'qituvchining roli” mavzusida 1 betlik yozma ish tayyorlang.

Yoki boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun qisqa matn tanlab, unga quyidagi topshiriqlarni tuzing: matn mavzusini aniqlash, asosiy g'oyani yozish, 3 ta kalit so'z ajratish, 3 ta savol tuzish va qisqa xulosa yozish.

12-AMALIY MASHG'ULOT

O'qish savodxonligida rag'bat, faoliyat va ichki imkoniyatlar

Mashg'ulot maqsadi: Talabalarda o'qish savodxonligini rivojlantirishda o'quvchining rag'bati, o'qish faoliyatidagi faolligi va ichki imkoniyatlarining ahamiyati haqida tushuncha hosil qilish. Shuningdek, talabalarni o'quvchilarda kitobxonlikka qiziqish uyg'otish, mustaqil o'qish odatini shakllantirish va o'qishga ichki motivatsiyani rivojlantirish usullari bilan tanishtirish.

Kutilayotgan natijalar: Mashg'ulot yakunida talabalar o'qish savodxonligida rag'batning o'rmini tushuntira oladi, o'quvchilarning o'qish faoliyatini faollashtirish usullarini izohlaydi, ichki motivatsiya va tashqi rag'bat o'rtasidagi farqni ajrata oladi, o'quvchilarni kitob o'qishga yo'naltirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqaradi.

Asosiy tushunchalar: O'qish savodxonligi, rag'bat, motivatsiya, ichki imkoniyat, mustaqil o'qish, kitobxonlik madaniyati, o'quvchi faolligi, qiziqish, o'qish faoliyati, o'zini rivojlantirish.

Mashg'ulot rejasi

1. O'qish savodxonligida rag'batning ahamiyati.
2. O'quvchilarning o'qish faoliyatini faollashtirish usullari.
3. Ichki imkoniyatlar va o'qishga bo'lgan motivatsiya.
4. Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish yo'llari.
5. Amaliy topshiriqlar bajarish.

Qisqacha nazariy ma'lumot: O'qish savodxonligi faqat matnni o'qish, tushunish va tahlil qilish ko'nikmasi bilan cheklanmaydi. Bu jarayonda o'quvchining o'qishga bo'lgan qiziqishi, ichki rag'bati, mustaqil izlanishga tayyorligi va o'z bilimini rivojlantirish istagi ham muhim ahamiyatga ega. Agar o'quvchida o'qishga qiziqish shakllanmasa, u matnni majburiyat sifatida qabul qiladi. Bunday holatda o'qish jarayoni yuzaki bo'lib, matn mazmunini chuqur anglash qiyinlashadi.

Rag'bat ikki xil bo'lishi mumkin: tashqi rag'bat va ichki rag'bat. Tashqi rag'bat baho, maqtov, sovrin, tanlov yoki o'qituvchi tomonidan beriladigan qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq. Ichki rag'bat esa o'quvchining o'zi bilishga, o'rganishga,

yangi ma'lumot olishga va o'zini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoji bilan belgilanadi. O'qish savodxonligini rivojlantirishda aynan ichki rag'bat muhim o'rin tutadi.

O'quvchining ichki imkoniyatlarini rivojlantirish uchun o'qituvchi matnlarni yoshga mos, qiziqarli va hayotiy mazmunga ega qilib tanlashi kerak. O'quvchi matnda o'z hayoti, qiziqishi yoki orzulariga yaqin jihatlarni ko'rsa, u o'qishga faolroq kirishadi. Shu sababli dars jarayonida erkin fikr bildirish, savol berish, qahramonlarga munosabat bildirish, o'qilgan matn asosida ijodiy topshiriq bajarish kabi usullar samarali hisoblanadi.

Mashg'ulot metodlari

Aqliy hujum, savol-javob, muhokama, matn bilan ishlash, guruhda ishlash, ijodiy topshiriq, tavsiya ishlab chiqish.

Amaliy mashg'ulotning borishi

1-bosqich. Kirish

O'qituvchi mashg'ulot mavzusi va maqsadini tushuntiradi. Talabalarga o'qish savodxonligi o'quvchining faqat bilim darajasi bilan emas, balki uning o'qishga bo'lgan munosabati, qiziqishi va ichki ehtiyoji bilan ham bog'liqligi izohlanadi.

Mashg'ulot boshida quyidagi savollar asosida suhbat tashkil etiladi: nima uchun ayrim o'quvchilar kitob o'qishga qiziqadi, ayrimlari esa qiziqmaydi? O'quvchini o'qishga rag'batlantirishda o'qituvchi qanday yo'l tutishi kerak? Maqto'v va baho o'quvchi faolligiga qanday ta'sir qiladi? O'quvchining ichki qiziqishini qanday uyg'otish mumkin?

Talabalar o'z fikrlarini bildiradilar. O'qituvchi javoblarni umumlashtirib, o'qishga rag'bat uyg'otish o'qish savodxonligini shakllantirishning muhim sharti ekanini ta'kidlaydi.

2-bosqich. Asosiy qism

1-topshiriq. Rag'bat va ichki motivatsiyani izohlash

Talabalar "O'qish savodxonligida rag'bat nima uchun muhim?" savoliga 5–6 gapdan iborat yozma javob yozadilar.

Javobda quyidagi fikrlar yoritilishi kerak: rag'bat o'quvchining o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi; qiziqish bo'lsa, o'quvchi matnni chuqurroq tushunadi;

ichki motivatsiya mustaqil o'qish odatini shakllantiradi; o'qituvchining maqtovi o'quvchiga ishonch beradi; o'quvchi o'qigan matnini hayoti bilan bog'lay olsa, o'qish jarayoni samarali bo'ladi.

Topshiriq yakunida bir nechta talaba javobini o'qib beradi. O'qituvchi ichki va tashqi rag'batning farqini tushuntirib beradi.

2-topshiriq. Kitobxonlikka qiziqish uyg'otish bo'yicha amaliy tavsiyalar

Talabalar kichik guruhlariga bo'linadi. Har bir guruh o'quvchilarda kitobxonlikka qiziqish uyg'otish bo'yicha 5 ta tavsiya ishlab chiqadi.

Tavsiyalar quyidagi mazmunda bo'lishi mumkin: o'quvchiga kitob tanlashda erkinlik berish; yoshiga mos qiziqarli matnlar tavsiya qilish; o'qilgan kitob bo'yicha suhbat tashkil etish; "Eng faol kitobxon" kabi kichik tanlovlar o'tkazish; matn asosida rasm chizish, sahna ko'rinishi yoki hikoya davom ettirish topshiriqlarini berish; oilaviy kitobxonlikni rag'batlantirish.

Har bir guruh o'z tavsiyalarini o'qib beradi. O'qituvchi tavsiyalarning amaliy ahamiyatini izohlaydi.

3-topshiriq. Matn asosida o'quvchi faolligini oshirish

Talabalarga quyidagi kichik matn beriladi:

Aziza kutubxonadan kichik hikoyalar kitobini oldi. Dastlab u kitobni faqat uy vazifasi uchun o'qimoqchi edi. Ammo hikoyadagi qahramonning jasorati unga juda yoqdi. Aziza kitobni oxirigacha o'qib chiqdi va ertasi kuni sinfdoshlariga ham tavsiya qildi. Shundan so'ng u har hafta kutubxonadan yangi kitob olishga odatlandi.

Talabalar matn asosida quyidagi savollarga javob yozadilar: Aziza dastlab kitobni nima uchun o'qimoqchi edi? Uni kitobni oxirigacha o'qishga nima undadi? Azizada qanday o'qish odati shakllandi? Matnning asosiy g'oyasi nimadan iborat? Ushbu matn o'quvchilarni o'qishga qanday rag'batlantirishi mumkin?

Topshiriq yakunida talabalar matnga mos sarlavha qo'yadilar va o'quvchilarda o'qishga qiziqish uyg'otish uchun ushbu matndan qanday foydalanish mumkinligini izohlaydilar.

3-bosqich. Yakuniy qism

Mashg'ulot yakunida talabalar bajarilgan topshiriqlar yuzasidan fikr almashadilar. O'qituvchi o'qish savodxonligida rag'bat, faoliyat va ichki imkoniyatlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq ekanini tushuntiradi. O'quvchining o'qishga qiziqishi kuchaysa, u matnni diqqat bilan o'qiydi, mazmunini yaxshiroq tushunadi, savollarga asosli javob beradi va mustaqil xulosa chiqarishga intiladi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, o'qituvchi o'quvchilarda o'qishga rag'bat uyg'otishda faqat baho yoki nazoratga tayanmasligi kerak. U o'quvchining qiziqishini, yosh xususiyatini, ichki imkoniyatini va shaxsiy tajribasini hisobga olgan holda matn tanlashi, savollar berishi va ijodiy topshiriqlar tashkil etishi zarur. Shundagina o'qish savodxonligi tabiiy va barqaror rivojlanadi.

Uyga vazifa

“O'quvchilarda kitobxonlikka qiziqish uyg'otish yo'llari” mavzusida 1 betlik yozma ish tayyorlang.

Yoki boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun kitobxonlikni rivojlantirishga qaratilgan kichik loyiha rejasini yozing. Rejada loyiha nomi, maqsadi, bajariladigan ishlar va kutiladigan natijalar ko'rsatilishi kerak.

13-AMALIY MASHG‘ULOT

Raqamli savodxonlik bilan ishlashning ahamiyati

Mashg‘ulot maqsadi: Talabalarda raqamli savodxonlik tushunchasi, uning o‘qish savodxonligi bilan bog‘liqligi, onlayn matnlar bilan ishlash, internet axborotini tushunish, tahlil qilish, baholash va undan xavfsiz foydalanish ko‘nikmalari haqida amaliy bilim hosil qilish.

Kutilayotgan natijalar: Mashg‘ulot yakunida talabalar raqamli savodxonlik tushunchasini izohlay oladi, bosma matn va elektron matn o‘rtasidagi farqlarni tushuntiradi, onlayn axborotni tahlil qilish va baholash mezonlarini ayta oladi, internetdagi ishonchli va ishonchsiz ma’lumotlarni farqlay oladi hamda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida raqamli savodxonlikni rivojlantirish bo‘yicha amaliy topshiriqlar ishlab chiqa oladi.

Asosiy tushunchalar: Raqamli savodxonlik, elektron matn, onlayn axborot, internet manbasi, media savodxonlik, axborotni baholash, xavfsiz internet, raqamli matn, ePIRLS, o‘qish savodxonligi.

Mashg‘ulot rejasi

1. Raqamli savodxonlik tushunchasi va uning mazmuni.
2. Raqamli savodxonlikning o‘qish savodxonligi bilan bog‘liqligi.
3. Onlayn matnlar bilan ishlashning o‘ziga xos jihatlari.
4. Internet axborotini tahlil qilish va baholash mezonlari.
5. Boshlang‘ich ta’limda raqamli savodxonlikni rivojlantirish usullari.

Qisqacha nazariy ma’lumot: Raqamli savodxonlik — bu shaxsning raqamli vositalar, internet manbalari, elektron matnlar va onlayn axborot bilan ongli, xavfsiz va samarali ishlay olish qobiliyatidir. Bugungi ta’lim jarayonida o‘quvchi faqat bosma kitob yoki darslik bilan emas, balki elektron darslik, internet sahifasi, taqdimot, video, jadval, diagramma, elektron test va turli raqamli platformalar bilan ham ishlaydi. Shu sababli raqamli savodxonlik zamonaviy o‘qish savodxonligining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Bosma matn bilan ishlashda o'quvchi asosan matnni o'qish, tushunish, asosiy g'oyani aniqlash va xulosa chiqarishga e'tibor qaratadi. Elektron yoki onlayn matn bilan ishlashda esa bu ko'nikmalarga qo'shimcha ravishda sahifa tuzilishini tushunish, kerakli havolani topish, rasm va belgilarni izohlash, turli manbalardan kelgan axborotni solishtirish va ma'lumotning ishonchliligini baholash zarur bo'ladi.

Raqamli savodxonlik o'quvchilarga internetdagi axborotdan to'g'ri foydalanish, kerakli ma'lumotni tanlash, keraksiz yoki noto'g'ri axborotni ajratish, shaxsiy xavfsizlikni saqlash va o'qilgan ma'lumot asosida mustaqil fikr bildirish imkonini beradi. Bu jarayonda o'qituvchi o'quvchilarga faqat internetdan foydalanishni emas, balki axborotni tanqidiy baholashni ham o'rgatishi kerak.

Mashg'ulot metodlari: Aqliy hujum, savol-javob, matn bilan ishlash, muhokama, guruhda ishlash, amaliy tahlil, vaziyatli topshiriq.

Amaliy mashg'ulotning borishi

1-bosqich. Kirish

O'qituvchi mashg'ulot mavzusi va maqsadini tushuntiradi. Talabalarga raqamli savodxonlik bugungi ta'lim jarayonida zarur kompetensiyalardan biri ekanligi izohlanadi. Chunki o'quvchilar dars jarayonida va kundalik hayotda turli elektron matnlar, internet sahifalari, onlayn topshiriqlar va raqamli platformalardan foydalanadilar.

Mashg'ulot boshida o'qituvchi quyidagi savollar orqali talabalarni faollashtiradi: raqamli savodxonlik deganda nimani tushunasiz? Internetdagi har qanday ma'lumotga ishonish mumkinmi? Bosma matn bilan onlayn matn o'rtasida qanday farqlar bor? O'quvchi internetdan ma'lumot olayotganda nimalarga e'tibor berishi kerak?

Talabalar o'z fikrlarini bildiradilar. O'qituvchi javoblarni umumlashtirib, raqamli savodxonlik nafaqat texnik vositadan foydalanish, balki axborotni tushunish, tanlash, baholash va xavfsiz qo'llash jarayoni ekanini ta'kidlaydi.

2-bosqich. Asosiy qism

1-topshiriq. Raqamli savodxonlik tushunchasini izohlash

Talabalar “Raqamli savodxonlik nima uchun zarur?” savoliga 5–6 gapdan iborat yozma javob yozadilar.

Javobda quyidagi fikrlar yoritilishi kerak: raqamli savodxonlik o‘quvchiga internetdagi axborotni to‘g‘ri topishga yordam beradi; elektron matnlarni tushunish va tahlil qilishni o‘rgatadi; ishonchli va ishonchsiz ma’lumotlarni farqlash imkonini beradi; onlayn ta’lim platformalaridan samarali foydalanishga xizmat qiladi; o‘quvchida mustaqil izlanish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Talabalar yozgan javoblarini o‘qib beradilar. O‘qituvchi ularni umumlashtirib, raqamli savodxonlik zamonaviy o‘quvchining muhim hayotiy ko‘nikmasi ekanini tushuntiradi.

2-topshiriq. Onlayn matn bilan ishlash

Talabalarga quyidagi onlayn matn vaziyati beriladi:

O‘quvchi internet sahifasidan “Suvni tejashning oddiy usullari” mavzusidagi maqolani o‘qidi. Sahifada suvni behuda oqizmaslik, tish yuvayotganda jo‘mrakni yopish, yomg‘ir suvini gullarni sug‘orishda ishlatish va uyda suv sarfini nazorat qilish haqida ma’lumot berilgan. Matnda rasmlar, qisqa tavsiyalar va “Suv - hayot manbai” degan sarlavha mavjud.

Talabalar ushbu matn asosida quyidagi savollarga javob yozadilar: matnning asosiy mavzusi nima? Matnda suvni tejashning qaysi usullari ko‘rsatilgan? Sarlavha matn mazmuniga mosmi? Ushbu matn o‘quvchi uchun qanday foyda beradi? Internet sahifasidagi ma’lumot ishonchli bo‘lishi uchun nimalarga e’tibor berish kerak?

Topshiriq yakunida talabalar matndan 3 ta kalit so‘z ajratadilar va onlayn matn bilan ishlashda o‘quvchidan qanday ko‘nikmalar talab etilishini izohlaydilar.

3-topshiriq. Internet axborotini baholash mezonlarini ishlab chiqish

Talabalar kichik guruhlariga bo‘linadi. Har bir guruh internetdagi ma’lumotning ishonchliligini baholash bo‘yicha 4–5 ta mezon ishlab chiqadi.

Mezonlar quyidagicha bo‘lishi mumkin: ma’lumot manbasi aniq ko‘rsatilgan bo‘lishi; muallif yoki tashkilot nomi berilishi; ma’lumot yangilangan sanasi ko‘rsatilishi; matnda dalil va ishonchli manbalarga tayanilishi; reklama yoki noto‘g‘ri

axborot belgilarining bo'lmashligi; boshqa ishonchli manbalar bilan solishtirish imkoniyati mavjud bo'lishi.

Har bir guruh o'z mezonlarini taqdim etadi. O'qituvchi o'quvchilarga internetdagi axborotni tanqidiy baholashni o'rgatish zarurligini tushuntiradi.

3-bosqich. Yakuniy qism

Mashg'ulot yakunida o'qituvchi bajarilgan topshiriqlarni umumlashtiradi. Talabalarga raqamli savodxonlik o'qish savodxonligini kengaytiruvchi muhim yo'nalish ekani tushuntiriladi. Bosma matn bilan ishlash o'quvchining an'anaviy o'qish ko'nikmasini rivojlantirsa, onlayn matn bilan ishlash uning axborotni tanlash, tahlil qilish, baholash va raqamli muhitda xavfsiz foydalanish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, raqamli savodxonlik boshlang'ich ta'limda bosqichma-bosqich shakllantirilishi kerak. O'qituvchi o'quvchilarga elektron matnni o'qish, kerakli ma'lumotni ajratish, rasm va belgilarni tushunish, manbani baholash va internetdan xavfsiz foydalanish qoidalarini o'rgatishi zarur. Bu esa o'quvchilarning zamonaviy o'qish savodxonligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Uyga vazifa

“Raqamli savodxonlik va o'qish savodxonligi o'rtasidagi bog'liqlik” mavzusida 1 betlik yozma ish tayyorlang.

Yoki “Internetdagi ma'lumotdan to'g'ri foydalanish qoidalari” mavzusida boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun 7 banddan iborat qisqa yo'riqnoma yozing.

14-AMALIY MASHG‘ULOT

PISA o‘qish savodxonligi testlari bilan tanishish

Mashg‘ulot maqsadi

Talabalarga PISA o‘qish savodxonligi testlarining mazmuni, tuzilishi va amaliy yo‘nalishini tushuntirish, ularda matnni hayotiy vaziyat bilan bog‘lab tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantirish.

Kutilayotgan natijalar

Mashg‘ulot yakunida talabalar PISA testlarining maqsadini tushuntira oladi, PISA uslubidagi matnlarni taniydi, matndan kerakli axborotni ajratadi, savollarga asosli javob beradi va hayotiy vaziyatga mos xulosa chiqara oladi.

Asosiy tushunchalar

PISA, o‘qish savodxonligi, funksional savodxonlik, matn, hayotiy vaziyat, axborotni izlash, tahlil qilish, baholash, xulosa chiqarish.

Qisqacha mazmun

PISA xalqaro baholash dasturida o‘quvchilarning faqat bilimni yod olishi emas, balki uni real hayotda qo‘llay olishi baholanadi. O‘qish savodxonligi bo‘yicha PISA topshiriqlarida e‘lon, xabar, maqola, jadval, internet sahifasi, yo‘riqnoma kabi turli matnlar beriladi. O‘quvchi bu matnlardan kerakli ma‘lumotni topishi, mazmunini tushunishi, solishtirishi, muallif fikrini baholashi va amaliy qaror chiqarishi kerak.

PISA testlarining asosiy xususiyati shundaki, savollar hayotiy vaziyatga bog‘lanadi. Masalan, kutubxona e‘loni, transport jadvali, sog‘lom ovqatlanish bo‘yicha tavsiya yoki internetdagi qisqa maqola asosida topshiriqlar tuziladi. Bu o‘quvchining matnni shunchaki o‘qimasdan, undan foydalana olish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Mashg‘ulotning borishi

O‘qituvchi mashg‘ulot boshida PISA dasturi haqida qisqacha ma‘lumot beradi. Talabalarga PISA topshiriqlari oddiy savol-javobdan farq qilishi, unda matnni tushunish bilan birga hayotiy vaziyatda qo‘llash ham muhimligi tushuntiriladi. Shundan so‘ng talabalar kichik matn asosida amaliy topshiriqlar bajaradilar.

1-topshiriq. PISA matnini tahlil qilish

Quyidagi matnni o'qing.

Matn:

Maktab kutubxonasi dushanbadan jumagacha soat 9:00 dan 16:00 gacha ishlaydi. O'quvchilar bir haftaga ikki dona kitob olishlari mumkin. Kitob belgilangan muddatda qaytarilmasa, yangi kitob berilmaydi. Har oyning oxirgi juma kuni "Eng faol kitobxon" tanlovi o'tkaziladi.

Savollarga javob bering:

1. Kutubxona qaysi kunlari ishlaydi?
2. O'quvchi bir haftaga nechta kitob olishi mumkin?
3. Kitob vaqtida qaytarilmasa nima bo'ladi?
4. "Eng faol kitobxon" tanlovi qachon o'tkaziladi?
5. Ushbu e'lon o'quvchiga qanday foyda beradi?

2-topshiriq. Hayotiy vaziyatga mos xulosa chiqarish

Talabalar quyidagi vaziyatni tahlil qiladilar:

Ali juma kuni kutubxonadan yangi kitob olmoqchi bo'ldi. Lekin u oldingi haftada olgan kitobini hali qaytarmagan edi.

Savol:

Ali yangi kitob olishi uchun nima qilishi kerak? Javobingizni matn asosida izohlang.

3-topshiriq. PISA uslubida savol tuzish

Talabalar qisqa e'lon yoki axborot matni tanlaydilar. Shu matn asosida 3 ta savol tuzadilar:

1. Matndan aniq ma'lumotni topishga oid savol.
2. Matn mazmunini tushunishga oid savol.
3. Hayotiy vaziyatda qo'llashga oid savol.

Yakuniy xulosa

PISA o'qish savodxonligi testlari o'quvchining matnni tushunish, axborotni izlash, tahlil qilish va real hayotda qo'llash ko'nikmalarini baholaydi. Shu sababli

PISA uslubidagi topshiriqlar o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, matndan dalil topishga va asosli xulosa chiqarishga o'rgatadi.

Uyga vazifa

Kundalik hayotga oid bitta qisqa matn tanlang: e'lon, jadval, yo'riqnoma yoki xabar. Shu matn asosida PISA uslubida 5 ta savol tuzing. Savollar matndan ma'lumot topish, tushunish, tahlil qilish va xulosa chiqarishga qaratilgan bo'lsin.

15-AMALIY MASHG‘ULOT

Matn turlarini aniqlash va farqlash

Mashg‘ulot maqsadi: Talabalarga matn turlarini aniqlash, ularning mazmuni, vazifasi va tuzilishini farqlashni o‘rgatish. Matn tahlili orqali o‘quvchilarda o‘qish savodxonligini rivojlantirishga oid amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish.

Kutilayotgan natijalar: Mashg‘ulot yakunida talabalar matn turlarini ajrata oladi, badiiy, axborot, ilmiy-ommabop, rasmiy va reklama matnlarining farqli jihatlarini tushuntiradi, matnning mavzusi, asosiy g‘oyasi va maqsadini aniqlay oladi.

Asosiy tushunchalar: Matn, matn turi, badiiy matn, axborot matni, rasmiy matn, reklama matni, ilmiy-ommabop matn, matn tahlili, asosiy g‘oya.

Qisqacha mazmun: Matnlar mazmuni va vazifasiga ko‘ra turli ko‘rinishlarda bo‘ladi. Badiiy matnda voqea, obraz, tasvir va hissiy ta’sir kuchli bo‘ladi. Axborot matnida aniq ma’lumot berish asosiy maqsad hisoblanadi. Ilmiy-ommabop matn tushunchani sodda va izchil tushuntiradi. Rasmiy matnda aniqlik, tartib va me’yoriy ifoda ustun bo‘ladi. Reklama matni esa o‘quvchini ishontirish, qiziqtirish yoki ma’lum mahsulot hamda xizmatga e’tibor qaratishga yo‘naltiriladi.

Matn turini to‘g‘ri aniqlash o‘quvchiga uni qanday o‘qish, qanday tahlil qilish va qanday xulosa chiqarish kerakligini anglashga yordam beradi.

Mashg‘ulotning borishi: O‘qituvchi mashg‘ulot boshida talabalarga turli matnlar bir xil o‘qilmasligini tushuntiradi. Masalan, hikoya o‘qilganda obraz va voqea tahlil qilinadi, e’lon o‘qilganda esa aniq vaqt, joy va shartlar ajratiladi. Shundan so‘ng talabalar berilgan matnlarni tahlil qilishga kirishadilar.

1-topshiriq. Matn turini aniqlash

Quyidagi matnlarni o‘qing va ularning turini aniqlang.

1-matn:

Bahor keldi. Daraxtlar kurtak chiqardi. Bolalar maktab bog‘ida gullar ekib, tabiatning uyg‘onishini quvonch bilan kuzatdilar.

2-matn:

Maktab kutubxonasi har kuni soat 9:00 dan 16:00 gacha ishlaydi. Kitoblar bir haftaga beriladi.

3-matn:

Suv inson hayoti uchun eng zarur tabiiy boyliklardan biridir. Uni tejash har bir insonning burchidir.

Topshiriq:

1. Har bir matn turini aniqlang.
2. Matnning asosiy maqsadini yozing.
3. Har bir matndan 2 ta kalit soʻz ajrating.

2-topshiriq. Matnlarni taqqoslash

Talabalar badiiy va axborot matnini taqqoslaydilar.

Savollar:

1. Badiiy matnda nimalar koʻproq tasvirlanadi?
2. Axborot matnida qanday maʼlumotlar beriladi?
3. Badiiy matn oʻquvchiga qanday taʼsir qiladi?
4. Axborot matni qaysi vaziyatlarda kerak boʻladi?

3-topshiriq. Matn yaratish

Talabalar “Kitob” mavzusida ikki xil matn yozadilar.

Birinchi matn badiiy uslubda yoziladi. Unda kitob obraz sifatida tasvirlanadi.

Ikkinchi matn axborot uslubida yoziladi. Unda kitobning foydasi haqida aniq maʼlumot beriladi.

Namuna:

Badiiy matn: Kitob jim turadi, ammo u inson bilan suhbatlasha oladi. Uning sahifalarida bilim, orzu va hayot saboqlari yashiringan.

Axborot matni: Kitob oʻqish insonning soʻz boyligini oshiradi, fikrlashini rivojlantiradi va bilim doirasini kengaytiradi.

Uyga vazifa

Bir mavzu tanlang va shu mavzu asosida 3 xil matn yozing:

badiiy matn;

axborot matni;

reklama matni.

Har bir matn 5–6 gapdan iborat boʻlsin.

16-AMALIY MASHG'ULOT

O'quvchilarning o'qish strategiyalarini aniqlash

Mashg'ulot maqsadi: Talabalarga o'quvchilarning matnni qanday o'qishi, o'qish jarayonida qanday usullardan foydalanishi va matnni tushunish darajasini aniqlash yo'llarini o'rgatish. Mashg'ulot davomida talabalar o'qish strategiyalari, matnni oldindan taxmin qilish, asosiy fikrni topish, kalit so'zlarni ajratish va xulosa chiqarish bo'yicha amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladilar.

Kutilayotgan natijalar: Mashg'ulot yakunida talabalar o'qish strategiyasi tushunchasini izohlay oladi, o'quvchining matnni tushunish jarayonida qo'llaydigan usullarini aniqlay oladi, matn bilan ishlash bosqichlarini farqlaydi va o'quvchilarning o'qish strategiyalarini rivojlantirishga oid topshiriqlar tuza oladi.

Asosiy tushunchalar: O'qish strategiyasi, matnni tushunish, taxmin qilish, kalit so'z, asosiy fikr, savol berish, izohlash, xulosa chiqarish, qayta o'qish, mustaqil fikrlash.

Qisqacha mazmun

O'qish strategiyasi — bu o'quvchining matnni ongli ravishda o'qishi, tushunishi va tahlil qilishiga yordam beradigan usullar majmuasidir. O'quvchi matnni o'qishdan oldin sarlavha, rasm yoki tayanch so'zlar orqali matn nima haqida bo'lishini taxmin qiladi. O'qish davomida muhim fikrlarni ajratadi, notanish so'zlarning ma'nosini matn mazmunidan anglashga harakat qiladi. O'qib bo'lgach esa asosiy g'oyani aniqlaydi, savollarga javob beradi va o'z xulosasini bildiradi.

O'qish strategiyalarini aniqlash o'qituvchi uchun muhimdir. Chunki ayrim o'quvchilar matnni tez o'qiydi, lekin mazmunini to'liq tushunmaydi. Boshqa o'quvchilar esa sekin o'qisa-da, asosiy fikrni aniq anglaydi. Shu sababli o'qituvchi o'quvchilarning o'qish jarayonini kuzatishi, ularga mos topshiriqlar berishi va kerakli strategiyalarni o'rgatishi lozim.

Mashg'ulotning borishi

O'qituvchi mashg'ulot boshida talabalarga o'qish strategiyasi haqida qisqacha tushuncha beradi. O'quvchi matnni tushunib o'qishi uchun faqat harflarni tanishi yoki gaplarni ravon o'qishi yetarli emasligi aytiladi. Matnni anglash uchun o'quvchi savol

berishi, asosiy fikrni topishi, kerakli axborotni ajratishi va o‘qilgan mazmunni o‘z tajribasi bilan bog‘lashi kerakligi tushuntiriladi.

Mashg‘ulot davomida talabalar matnni o‘qishdan oldingi, o‘qish jarayonidagi va o‘qishdan keyingi strategiyalarni amaliy ravishda tahlil qiladilar.

1-topshiriq. O‘qishdan oldingi strategiyalarni aniqlash

Talabalar quyidagi savollarga yozma javob beradilar:

1. Matnni o‘qishdan oldin sarlavhaga e‘tibor berish nima uchun kerak?
2. Rasm yoki tayanch so‘zlar asosida matn mazmunini taxmin qilish qanday foyda beradi?
3. O‘quvchi matnni o‘qishdan oldin o‘ziga qanday savollar berishi mumkin?

Namuna javob:

Matnni o‘qishdan oldin sarlavhaga e‘tibor berish o‘quvchiga matn mavzusini oldindan tasavvur qilishga yordam beradi. Rasm va tayanch so‘zlar esa matn mazmunini taxmin qilish imkonini beradi. Bu jarayon o‘quvchini matnni faol o‘qishga tayyorlaydi.

2-topshiriq. Matn bilan ishlash

Quyidagi matnni o‘qing.

Matn:

Malika har kuni maktabdan keyin kutubxonaga borardi. U avval faqat ertak kitoblarini o‘qishni yaxshi ko‘rardi. Bir kuni kutubxonachi unga tabiat haqidagi qiziqarli kitobni tavsiya qildi. Malika kitobni o‘qib, qushlar, daraxtlar va suvning inson hayotidagi ahamiyati haqida ko‘p narsalarni bilib oldi. Shundan so‘ng u har xil mavzudagi kitoblarni o‘qishga qiziq boshladi.

Topshiriqlar:

1. Matnning mavzusini aniqlang.
2. Malika dastlab qanday kitoblarni o‘qishni yaxshi ko‘rardi?
3. Kutubxonachi unga qanday kitob tavsiya qildi?
4. Malika tabiat haqidagi kitobdan nimalarni bilib oldi?

5. Matnning asosiy g'oyasini yozing.
6. Matndan 3 ta kalit so'z ajrating.
7. Matnga mos sarlavha qo'ying.

3-topshiriq. O'qish strategiyalarini baholash

Talabalar matn asosida o'quvchi qanday strategiyalardan foydalanishi mumkinligini aniqlaydilar. Masalan, sarlavha orqali mavzuni taxmin qilish, matndan asosiy fikrni topish, kalit so'zlarni ajratish, qahramon harakatini izohlash va matn yakunida xulosa chiqarish.

Talabalar quyidagi savolga 5–6 gap bilan javob yozadilar:

O'quvchilarga matnni tushunib o'qishni o'rgatish uchun o'qituvchi qanday strategiyalardan foydalanishi kerak?

Javobda quyidagi fikrlar yoritilishi mumkin:

o'qituvchi o'quvchilarni matn sarlavhasi bilan ishlashga o'rgatadi;

matnni o'qishdan oldin savollar beradi;

o'qish jarayonida kalit so'zlarni topdiradi;

notanish so'zlarni izohlashga yordam beradi;

matn oxirida asosiy g'oyani aniqlatadi;

o'quvchilardan xulosa yozishni talab qiladi.

Uyga vazifa

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun qisqa matn tanlang. Shu matn asosida quyidagi topshiriqlarni bajaring:

matn sarlavhasi asosida 2 ta taxminiy savol tuzing;

matndan 5 ta kalit so'z ajrating;

asosiy g'oyani yozing;

matn asosida 3 ta savol tuzing;

matn yuzasidan qisqa xulosa yozing.

17-AMALIY MASHG‘ULOT

O‘quvchilar uchun test topshiriqlari ishlab chiqish

Mashg‘ulot maqsadi: Talabalarga o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini aniqlashga xizmat qiluvchi test topshiriqlarini ishlab chiqish tartibini o‘rgatish. Mashg‘ulot davomida talabalar matn asosida savol tuzish, javob variantlarini shakllantirish, ochiq va yopiq test topshiriqlarini farqlash hamda o‘quvchining tushunish, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini baholashga oid topshiriqlar yaratishni o‘rganadilar.

Kutilayotgan natijalar: Mashg‘ulot yakunida talabalar test topshiriqlarining maqsadini tushuntira oladi, matn asosida savollar tuza oladi, test variantlarini to‘g‘ri shakllantiradi, savolning qaysi ko‘nikmani baholashini aniqlay oladi va boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun o‘qish savodxonligiga oid test topshiriqlari ishlab chiqa oladi.

Asosiy tushunchalar: Test topshirig‘i, matn asosida savol, ochiq savol, yopiq savol, javob variantlari, asosiy g‘oya, ochiq axborot, yashirin ma’no, xulosa chiqarish, baholash, o‘qish savodxonligi.

Qisqacha mazmun: Test topshiriqlari o‘quvchining bilimini tekshirish bilan birga, uning matnni qanday tushungani, asosiy fikrni ajrata olgani, yashirin ma’noni anglagani va xulosa chiqara olganini aniqlashga xizmat qiladi. O‘qish savodxonligini baholashda test savollari faqat yodlashga emas, balki matn bilan ishlashga yo‘naltirilishi kerak.

Matn asosida tuzilgan test topshiriqlarida savol aniq, qisqa va tushunarli bo‘lishi lozim. Javob variantlari bir-biriga yaqin, lekin faqat bittasi to‘g‘ri bo‘lishi kerak. Noto‘g‘ri javoblar ham mantiqan matnga yaqin bo‘lishi, biroq aniq dalilga mos kelmasligi kerak. Shunda test o‘quvchining haqiqiy tushunish darajasini aniqlashga yordam beradi.

Test topshiriqlari turlicha bo‘lishi mumkin: matndan aniq ma’lumotni topishga oid savollar, asosiy g‘oyani aniqlash savollari, yashirin ma’noni tushunishga oid savollar, qahramon harakatini baholash savollari va xulosa chiqarishga oid savollar. Bunday yondashuv o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini har tomonlama baholash imkonini beradi.

Mashg'ulotning borishi

O'qituvchi mashg'ulot boshida test topshiriqlari o'quvchi bilimini baholashning muhim vositasi ekanini tushuntiradi. Biroq test savollari faqat oddiy fakti so'rash bilan cheklanmasligi, balki o'quvchini fikrlashga, matndan dalil topishga va xulosa chiqarishga undashi kerakligi ta'kidlanadi.

Talabalarga test topshiriqlarini tuzishda quyidagi jihatlarga e'tibor berish aytiladi: savol matn mazmuniga mos bo'lishi, javob variantlari aniq yozilishi, savolda chalkashlik bo'lmasligi, to'g'ri javob matndan kelib chiqishi va topshiriq ma'lum bir ko'nikmani baholashi kerak.

1-topshiriq. Test savollarini tahlil qilish

Talabalarga quyidagi kichik matn beriladi.

Matn:

Aziz yozgi ta'tilda bobosining bog'iga bordi. U yerda olma, shaftoli va o'rik daraxtlari bor edi. Bobosi Azizga daraxtlarni parvarish qilish, ularni vaqtida sug'orish va hosilni ehtiyotkorlik bilan terish kerakligini tushuntirdi. Aziz bog'da ishlash orqali mehnatning qadrini tushundi.

Talabalar matnni o'qib, quyidagi savollarga javob beradilar:

1. Matn kim haqida?
2. Aziz yozgi ta'tilda qayerga bordi?
3. Bog'da qanday daraxtlar bor edi?
4. Bobosi Azizga nimani tushuntirdi?
5. Matnning asosiy g'oyasi nimadan iborat?

So'ng talabalar ushbu savollar qaysi turga mansubligini aniqlaydilar: aniq ma'lumotni topish, asosiy g'oyani aniqlash yoki xulosa chiqarish.

2-topshiriq. Test topshiriqlari tuzish

Talabalar yuqoridagi matn asosida 5 ta test savoli tuzadilar. Har bir savolda 4 ta javob varianti bo'lishi kerak.

3-topshiriq. Test topshirig'ining baholash yo'nalishini aniqlash

Talabalar o'zlari tuzgan har bir test savolining qaysi ko'nikmani baholashini yozadilar.

Masalan:

Birinchi savol - matndan aniq ma'lumotni topish ko'nikmasini baholaydi.

Ikkinchi savol - asosiy g'oyani aniqlash ko'nikmasini baholaydi.

Uchinchi savol - xulosa chiqarish ko'nikmasini baholaydi.

To'rtinchi savol - qahramon harakatini baholash ko'nikmasini aniqlaydi.

Beshinchi savol - matn mazmunini umumlashtirish ko'nikmasini baholaydi.

Ushbu topshiriq orqali talabalar test savoli faqat javob tanlash emas, balki aniq o'quv ko'nikmasini baholash vositasi ekanini tushunadilar.

Uyga vazifa

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun qisqa matn tanlang. Shu matn asosida 10 ta test savoli tuzing.

Test savollari quyidagi yo'nalishlarni qamrab olsin:

matndan aniq ma'lumotni topish;

asosiy g'oyani aniqlash;

yashirin ma'noni tushunish;

qahramon harakatiga baho berish;

xulosa chiqarish.

Har bir savolga 4 ta javob varianti yozing va to'g'ri javobni belgilang.

18-AMALIY MASHG‘ULOT

PISA xalqaro dasturiga tayyorgarlik ishlarida matn ustida ishlash usullari

Mashg‘ulot maqsadi: Talabalarga PISA xalqaro baholash dasturiga tayyorgarlik jarayonida matn ustida ishlash usullarini o‘rgatish. Mashg‘ulot davomida talabalar hayotiy vaziyatga asoslangan matnlarni tahlil qilish, matndan kerakli axborotni ajratish, savollarga dalil asosida javob berish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Kutilayotgan natijalar: Mashg‘ulot yakunida talabalar PISA dasturida matn bilan ishlashning asosiy maqsadini tushuntira oladi, hayotiy vaziyatga asoslangan matnlarni tahlil qiladi, matndan kerakli ma‘lumotni topadi, o‘quvchilar uchun PISA uslubidagi topshiriqlar tuzadi va matn asosida amaliy xulosa chiqara oladi.

Asosiy tushunchalar: PISA, o‘qish savodxonligi, funksional savodxonlik, hayotiy vaziyat, matn tahlili, axborotni izlash, talqin qilish, baholash, xulosa chiqarish, amaliy qo‘llash.

Qisqacha mazmun. PISA xalqaro dasturi o‘quvchilarning bilimini faqat eslab qolish darajasida emas, balki uni kundalik hayotda qo‘llay olish darajasida baholaydi. O‘qish savodxonligi bo‘yicha PISA topshiriqlarida o‘quvchidan matnni tushunish, undagi muhim axborotni ajratish, turli ma‘lumotlarni solishtirish, muallif fikrini baholash va o‘qilgan ma‘lumot asosida amaliy qaror chiqarish talab etiladi.

PISAgA tayyorgarlikda matn ustida ishlash oddiy o‘qish mashqi bilan cheklanmaydi. Bunda o‘quvchi e‘lon, jadval, maqola, yo‘riqnoma, internet xabari yoki statistik ma‘lumot asosida fikr yuritadi. O‘qituvchi esa o‘quvchilarga matndan dalil topish, savolga asosli javob berish, yashirin ma‘noni tushunish va xulosa chiqarishni o‘rgatadi.

Mashg‘ulotning borishi

O‘qituvchi mashg‘ulot boshida PISA dasturining asosiy xususiyatlarini tushuntiradi. Talabalarga PISA topshiriqlarida matnlar real hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lanishi, savollar esa o‘quvchining mustaqil fikrlashi va amaliy qaror qabul qilishini aniqlashga qaratilishi aytiladi.

Shundan so‘ng talabalar matn ustida ishlash usullarini amaliy tarzda bajaradilar.

1-topshiriq. Hayotiy vaziyatga asoslangan matnni tahlil qilish

Quyidagi matnni o'qing.

Matn:

Maktab oshxonasida sog'lom ovqatlanish haftaligi e'lon qilindi. Haftalik davomida o'quvchilarga sabzavotli salatlar, sut mahsulotlari, mevalar va tabiiy sharbatlar tavsiya etildi. Gazli ichimliklar va tez tayyorlanadigan mahsulotlarni kamroq iste'mol qilish kerakligi aytiladi. O'qituvchi sog'lom ovqatlanish o'quvchining faolligi, xotirasi va kayfiyatiga ijobiy ta'sir qilishini tushuntirdi.

Topshiriqlar:

1. Matnning mavzusini aniqlang.
2. Haftalik davomida o'quvchilarga qanday mahsulotlar tavsiya etildi?
3. Qaysi mahsulotlarni kamroq iste'mol qilish kerakligi aytilgan?
4. Sog'lom ovqatlanish o'quvchiga qanday ta'sir qiladi?
5. Ushbu matndagi fikrni kundalik hayot bilan bog'lab izohlang.

2-topshiriq. Matndan dalil topish

Talabalar matn asosida quyidagi savolga javob yozadilar:

Nima uchun maktabda sog'lom ovqatlanish haftaligini tashkil etish foydali?

Javobda matndan kamida ikki dalil keltirilishi kerak. Masalan, sog'lom ovqatlanish o'quvchining faolligiga, xotirasiga va kayfiyatiga ijobiy ta'sir qiladi. Shuningdek, tabiiy mahsulotlar bolalar salomatligi uchun foydali hisoblanadi.

3-topshiriq. PISA uslubida topshiriq tuzish

Talabalar bitta hayotiy vaziyatga oid qisqa matn tanlaydilar yoki o'zlari yozadilar. Matn maktab hayoti, transport jadvali, kutubxona e'loni, sport tadbiri, sog'lom turmush yoki tabiatni asrash mavzularida bo'lishi mumkin.

Tanlangan matn asosida 5 ta topshiriq tuziladi:

1. Matndan aniq ma'lumotni topishga oid savol.
2. Matnning asosiy g'oyasini aniqlashga oid savol.
3. Matndagi sabab-oqibatni tushunishga oid savol.

4. Matnga munosabat bildirishga oid savol.
5. Hayotiy vaziyatda qo'llashga oid savol.

Uyga vazifa

PISA uslubida bitta qisqa matn tayyorlang. Matn real hayotiy vaziyatga asoslangan bo'lsin. Shu matn asosida 5 ta savol tuzing.

Savollar quyidagi ko'nikmalarni tekshirsin:

matndan ma'lumot topish;

asosiy fikrni aniqlash;

sabab-oqibatni tushunish;

fikrni baholash;

hayotiy xulosa chiqarish.

19-AMALIY MASHG‘ULOT

PISA natijalari tahlili: statistik ko‘rsatkichlar bilan ishlash

Mashg‘ulot maqsadi

Talabalarga PISA natijalarini statistik ko‘rsatkichlar asosida tahlil qilish, o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi darajasini raqamli ma’lumotlar orqali baholash va natijalardan pedagogik xulosa chiqarishni o‘rgatish.

Kutilayotgan natijalar

Mashg‘ulot yakunida talabalar PISA natijalaridagi statistik ko‘rsatkichlarni tushuntira oladi, foiz, o‘rtacha natija, yuqori va past ko‘rsatkichlarni tahlil qiladi, o‘quvchilarning o‘qish savodxonligidagi kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi hamda natijalar asosida amaliy takliflar ishlab chiqa oladi.

Asosiy tushunchalar

PISA, statistik ko‘rsatkich, natija tahlili, foiz, o‘rtacha ball, o‘qish savodxonligi, taqqoslash, pedagogik xulosa, monitoring, diagnostika.

Qisqacha mazmun

PISA natijalari ta’lim sifatini aniqlashda muhim manba hisoblanadi. Bunda o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi bo‘yicha erishgan natijalari ball, foiz va darajalar orqali tahlil qilinadi. Statistik ko‘rsatkichlar o‘quvchilarning matnni tushunish, axborotni ajratish, xulosa chiqarish va hayotiy vaziyatda qo‘llash ko‘nikmalari qay darajada shakllanganini ko‘rsatadi.

Natijalarni tahlil qilishda faqat raqamlarga qarash yetarli emas. Har bir ko‘rsatkich ortida o‘quvchining o‘qish odati, matn bilan ishlash tajribasi, o‘qituvchi metodikasi, oilaviy muhit va ta’lim sharoiti kabi omillar turadi. Shu sababli PISA natijalari pedagogik jihatdan izohlanishi va ta’lim jarayonini takomillashtirish uchun foydalanilishi kerak.

Mashg‘ulotning borishi

O‘qituvchi mashg‘ulot boshida talabalarga statistik ko‘rsatkichlar ta’lim sifatini baholashda qanday ahamiyatga ega ekanini tushuntiradi. Talabalarga PISA natijalarini tahlil qilish orqali o‘quvchilarning qaysi ko‘nikmalari yaxshi shakllangani va qaysi yo‘nalishlarda qo‘shimcha ish olib borish zarurligini aniqlash mumkinligi aytiladi.

1-topshiriq. Statistik ma'lumotni tahlil qilish

Quyidagi shartli ma'lumotni tahlil qiling.

Bir sinfda 30 nafar o'quvchi o'qish savodxonligi bo'yicha topshiriq bajardi. Ulardan 18 nafari matnni to'liq tushundi, 7 nafari matndan aniq ma'lumotni topdi, lekin xulosa chiqarishda qiynaldi, 5 nafari esa matn mazmunini yetarli darajada tushuna olmadi.

Topshiriqlar:

1. 18 nafar o'quvchi sinfning necha foizini tashkil etishini aniqlang.
2. 7 nafar o'quvchining natijasini izohlang.
3. 5 nafar o'quvchi bilan qanday qo'shimcha ishlar olib borish kerakligini yozing.
4. Umumiy natija asosida 3 ta pedagogik xulosa chiqaring.

2-topshiriq. Natijalar asosida sabablarni aniqlash

Talabalar quyidagi savolga yozma javob beradilar:

Nima uchun ayrim o'quvchilar matndan aniq ma'lumotni topa oladi, lekin xulosa chiqarishda qiynaladi?

Javobda quyidagi jihatlar yoritilishi mumkin: o'quvchi matnni yuzaki o'qigan bo'lishi mumkin; asosiy g'oyani ajratish ko'nikmasi yetarli shakllanmagan; savollarga dalil asosida javob berishga o'rganmagan; matn ustida tahliliy ishlash tajribasi kam; o'qituvchi tomonidan xulosa chiqarishga oid topshiriqlar yetarli berilmagan.

3-topshiriq. Pedagogik takliflar ishlab chiqish

Talabalar kichik guruhlariga bo'linadi. Har bir guruh PISA natijalari past bo'lgan o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish bo'yicha 4 ta amaliy taklif ishlab chiqadi.

Takliflar quyidagicha bo'lishi mumkin: darslarda qisqa matnlar asosida muntazam tahlil olib borish; o'quvchilarga asosiy g'oyani topish mashqlarini ko'proq berish; matndan dalil topishga o'rgatish; savollarga javobni matn bilan asoslashni talab qilish; o'qish strategiyalarini bosqichma-bosqich o'rgatish; uyda kitobxonlikni rag'batlantirish.

Uyga vazifa

PISA natijalari tahlili bo'yicha qisqa yozma ish tayyorlang. Yozma ishda o'qish savodxonligi bo'yicha shartli statistik ma'lumot keltiring, masalan, sinfdagi o'quvchilarning necha foizi matnni to'liq tushungani, necha foizi xulosa chiqarishda qiynalgani va necha foizi matndan kerakli ma'lumotni topa olmagan haqida yozing. So'ng ushbu natijalarni tahlil qilib, kamida uchta pedagogik xulosa va uchta amaliy taklif bering. Matn izchil, tushunarli va tahliliy mazmunda bo'lishi kerak.

20-AMALIY MASHG'ULOT

O'quvchilarning o'qish savodxonligini aniqlash bo'yicha mini-tadqiqot

Mashg'ulot maqsadi: Talabalarga o'quvchilarning o'qish savodxonligini aniqlash bo'yicha kichik tadqiqot tashkil etish, tadqiqot maqsadini belgilash, matn tanlash, savollar tuzish, natijalarni tahlil qilish va pedagogik xulosa chiqarish yo'llarini o'rgatish.

Kutilayotgan natijalar: Mashg'ulot yakunida talabalar mini-tadqiqotning maqsadini tushuntira oladi, o'quvchilarning matnni tushunish darajasini aniqlash uchun savollar tuzadi, olingan javoblarni tahlil qiladi, o'qish savodxonligidagi muammolarni aniqlaydi va ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqa oladi.

Asosiy tushunchalar: Mini-tadqiqot, o'qish savodxonligi, diagnostika, matn tahlili, savolnoma, kuzatuv, natija, tahlil, xulosa, pedagogik tavsiya.

Qisqacha mazmun: Mini-tadqiqot - bu o'quvchilarning ma'lum bir ko'nikmasini aniqlashga qaratilgan kichik hajmdagi amaliy o'rganish jarayonidir. O'qish savodxonligini aniqlash bo'yicha mini-tadqiqotda o'quvchilarga qisqa matn beriladi va ular matn asosida savollarga javob beradilar. Bu jarayonda o'quvchining matnni o'qishi, mazmunni tushunishi, asosiy g'oyani aniqlashi, kalit so'zlarni ajratishi, xulosa chiqarishi va o'z fikrini asoslay olishi kuzatiladi.

Mini-tadqiqot o'qituvchiga o'quvchilarning qaysi jihatlarda qiynalayotganini aniqlash imkonini beradi. Masalan, ayrim o'quvchilar matndan aniq ma'lumotni topa oladi, lekin yashirin ma'noni tushunishda qiynaladi. Ba'zi o'quvchilar esa asosiy g'oyani aniqlay olmaydi yoki xulosa yozishda fikrini yetarlicha asoslay olmaydi. Shuning uchun mini-tadqiqot natijalari keyingi darslarni samarali tashkil etish uchun muhim hisoblanadi.

Mashg'ulotning borishi: O'qituvchi mashg'ulot boshida talabalarga mini-tadqiqot oddiy nazorat ishi emasligini tushuntiradi. Uning asosiy vazifasi o'quvchining xatosini topish emas, balki uning o'qish savodxonligi qaysi darajada ekanini aniqlash va keyingi pedagogik ishlarni to'g'ri rejalashtirishdan iborat. Shundan so'ng talabalar mini-tadqiqot bosqichlari bilan tanishadilar.

Mini-tadqiqot odatda bir necha bosqichda amalga oshiriladi. Avval tadqiqot maqsadi belgilanadi. Keyin o'quvchilarning yoshiga mos qisqa matn tanlanadi. So'ng matn asosida tushunish, tahlil qilish va xulosa chiqarishga oid savollar tuziladi. O'quvchilar javoblari yig'iladi, natijalar tahlil qilinadi va yakunda pedagogik xulosa chiqariladi.

1-topshiriq. Mini-tadqiqot maqsadini belgilash

Talabalar "O'quvchilarning o'qish savodxonligini aniqlash" mavzusida mini-tadqiqot maqsadini yozadilar.

Namuna:

Mini-tadqiqotning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qish, tushunish, asosiy fikrni aniqlash va xulosa chiqarish ko'nikmalarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot natijalari orqali o'quvchilarning o'qish savodxonligidagi kuchli va zaif tomonlari belgilanadi hamda ular bilan ishlash bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Talabalar ushbu namunaga asoslanib, o'z tadqiqot maqsadlarini yozadilar va guruhda muhokama qiladilar.

2-topshiriq. Matn va savollar tayyorlash

Talabalarga quyidagi matn beriladi:

Dilshod har kuni maktabdan keyin kutubxonaga borardi. U dastlab faqat rasmlı kitoblarni tomosha qilardi. Bir kuni kutubxonachi unga tabiat haqidagi kichik hikoyalar kitobini tavsiya qildi. Dilshod kitobni o'qib, qushlar, daraxtlar va suvning inson hayotidagi ahamiyati haqida ko'p narsalarni bilib oldi. Shundan so'ng u haftada kamida bitta kitob o'qishga odatlandi.

Talabalar matn asosida quyidagi savollarga javob yozadilar:

1. Matn kim haqida?
2. Dilshod dastlab qanday kitoblarga qiziqqan?
3. Kutubxonachi unga qanday kitob tavsiya qilgan?
4. Dilshod tabiat haqidagi kitobdan nimalarni bilib oldi?
5. Matnning asosiy g'oyasi nimadan iborat?
6. Dilshodda qanday ijobiy odat shakllandi?

7. Sizningcha, kutubxonachining tavsiyasi Dilshodga qanday ta'sir qildi?

Ushbu savollar orqali o'quvchining matndan aniq ma'lumotni topishi, asosiy fikrni tushunishi, sabab-oqibatni anglay olishi va xulosa chiqarish ko'nikmasi aniqlanadi.

3-topshiriq. Natijani tahlil qilish

Talabalar shartli natijalar asosida tahlil yozadilar. Masalan, 25 nafar o'quvchidan 15 nafari matn mazmunini to'liq tushundi, 6 nafari matndan aniq ma'lumotni topdi, lekin asosiy g'oyani aniqlashda qiynaldi, 4 nafari esa savollarga to'liq javob bera olmadi.

Talabalar ushbu natija asosida 5–6 gapdan iborat tahlil yozadilar. Tahlilda quyidagi fikrlar aks ettiriladi: ko'pchilik o'quvchilar matn mazmunini tushungan; ayrim o'quvchilarda asosiy g'oyani aniqlash ko'nikmasi yetarli emas; ba'zi o'quvchilar xulosa chiqarishda qiynalgan; keyingi darslarda matn asosida savol tuzish, kalit so'zlarni ajratish va xulosa yozish mashqlarini ko'paytirish zarur.

Uyga vazifa. O'quvchilarning o'qish savodxonligini aniqlash bo'yicha mini-tadqiqot loyihasi tayyorlang. Unda tadqiqot mavzusi, maqsadi, ishtirokchilar guruhi, tanlangan matn, matn asosidagi savollar, natijalarni tahlil qilish tartibi va yakuniy xulosa berilsin. Mini-tadqiqot matni izchil yozilishi kerak. Unda o'quvchilarning matnni tushunishi, asosiy g'oyani aniqlashi, xulosa chiqarishi va o'z fikrini asoslay olishi qanday tekshirilishi aniq ko'rsatiladi.

21-AMALIY MASHG‘ULOT

O‘quvchilarning savodxonligiga ta’sir qiluvchi omillarni aniqlash

Mashg‘ulot maqsadi: Talabalarga o‘quvchilarning o‘qish savodxonligiga ta’sir qiluvchi asosiy omillarni aniqlash, ularni tahlil qilish va pedagogik jihatdan baholashni o‘rgatish. Mashg‘ulot davomida talabalar oila muhiti, maktab sharoiti, o‘qituvchi metodikasi, o‘quvchining shaxsiy qiziqishi va raqamli muhitning o‘qish savodxonligiga ta’sirini o‘rganadilar.

Kutilayotgan natijalar: Mashg‘ulot yakunida talabalar o‘quvchilarning o‘qish savodxonligiga ta’sir qiluvchi omillarni sanab bera oladi, ularning ijobiy va salbiy tomonlarini izohlaydi, savodxonlik darajasining pasayishiga sabab bo‘ladigan holatlarni tahlil qiladi hamda o‘quvchilarda o‘qish savodxonligini rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqa oladi.

Asosiy tushunchalar: O‘qish savodxonligi, ta’sir etuvchi omillar, oila muhiti, maktab muhiti, o‘qituvchi metodi, kitobxonlik, motivatsiya, raqamli vositalar, lug‘at boyligi, individual yondashuv.

Qisqacha mazmun: O‘quvchilarning o‘qish savodxonligi turli omillar ta’sirida shakllanadi. Bu jarayonda faqat maktabdagi darslar emas, balki oiladagi kitobxonlik muhiti, ota-onaning e’tibori, o‘quvchining qiziqishi, darslik va matnlarning sifati, o‘qituvchining metodik yondashuvi ham muhim ahamiyatga ega.

Agar o‘quvchi uyda kitob o‘qishga rag‘batlantirilsa, ota-onasi bilan o‘qigan matni haqida suhbatlashsa, uning so‘z boyligi va fikrlash doirasi kengayadi. Aksincha, kitobxonlik muhiti bo‘lmasa, o‘quvchi matnni tushunishda, asosiy fikrni ajratishda va xulosa chiqarishda qiynalishi mumkin.

Maktab muhitida esa o‘qituvchining matn bilan ishlash metodlari alohida o‘rin tutadi. Agar darsda faqat matnni o‘qish bilan cheklanilsa, o‘quvchining chuqur tushunish ko‘nikmasi yetarli rivojlanmaydi. Shuning uchun savol-javob, tahlil, kalit so‘zlarni ajratish, asosiy g‘oyani aniqlash, matnga munosabat bildirish va xulosa yozish kabi mashqlar muntazam qo‘llanishi zarur.

Mashg‘ulotning borishi: O‘qituvchi mashg‘ulot boshida o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi birgina dars jarayoniga emas, balki bir nechta omillarga bog‘liq ekanini

tushuntiradi. Talabalarga oila, maktab, shaxsiy qiziqish, raqamli muhit va o'qituvchi metodikasi o'quvchining o'qish natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatishi aytiladi.

Shundan so'ng talabalar o'qish savodxonligiga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlash va ularni amaliy jihatdan tahlil qilishga kirishadilar.

1-topshiriq. Ta'sir etuvchi omillarni aniqlash

Talabalar o'quvchilarning o'qish savodxonligiga ta'sir qiluvchi kamida 5 ta omilni yozadilar.

Namuna:

Oila muhiti o'quvchining kitobga bo'lgan munosabatini shakllantiradi.

O'qituvchi metodi matnni tushunish va tahlil qilish ko'nikmasini rivojlantiradi.

O'quvchining shaxsiy qiziqishi mustaqil o'qishga undaydi.

Darslik va matnlarning sifati o'qish jarayonining samaradorligiga ta'sir qiladi.

Raqamli vositalardan to'g'ri foydalanish axborot bilan ishlash ko'nikmasini kuchaytiradi.

Talabalar har bir omilning o'qish savodxonligiga qanday ta'sir qilishini 1–2 gap bilan izohlaydilar.

2-topshiriq. Muammoli vaziyatni tahlil qilish

Talabalarga quyidagi vaziyat beriladi:

Sinfdagi ayrim o'quvchilar matnni ravon o'qiydi, lekin mazmunini tushuntirib bera olmaydi. Ba'zi o'quvchilar esa matnni sekin o'qisa-da, undagi asosiy fikrni to'g'ri anglaydi. Ayrim o'quvchilar uyda deyarli kitob o'qimaydi va matn asosida savollarga javob berishda qiynaladi.

Talabalar ushbu vaziyat asosida quyidagi savollarga javob yozadilar:

1. Bu holatga qanday omillar sabab bo'lishi mumkin?
2. Ravon o'qib, mazmunni tushunmaydigan o'quvchi bilan qanday ishlash kerak?
3. Uyda kitob o'qimaydigan o'quvchilarda qiziqishni qanday oshirish mumkin?
4. O'qituvchi bu vaziyatda qanday metodlardan foydalanishi kerak?

3-topshiriq. Amaliy tavsiyalar ishlab chiqish

Talabalar kichik guruhlariga bo'linadi va o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqadilar.

Tavsiyalar quyidagicha bo'lishi mumkin:

Har bir darsda qisqa matn ustida tahliliy ishlashni yo'lga qo'yish.

O'quvchilarga yoshiga mos va qiziqarli matnlar tanlash.

Matndan keyin faqat savol-javob emas, balki xulosa yozish topshirig'ini ham berish.

Ota-onalar bilan hamkorlikda oilaviy kitobxonlikni tashkil etish.

O'quvchilarga o'qigan matni bo'yicha fikr bildirish imkonini berish.

Raqamli matnlar bilan ishlashda ishonchli axborotni tanlashni o'rgatish.

Har bir guruh o'z tavsiyalarini taqdim etadi. O'qituvchi ularni umumlashtiradi va o'qish savodxonligini rivojlantirishda kompleks yondashuv zarurligini tushuntiradi.

Uyga vazifa: “O'quvchilarning o'qish savodxonligiga ta'sir qiluvchi omillar” mavzusida 1 betlik yozma ish tayyorlang. Unda oila muhiti, maktab sharoiti, o'qituvchi metodikasi, o'quvchining shaxsiy qiziqishi va raqamli vositalarning ta'siri alohida yoritilsin. Har bir omil bo'yicha kamida bittadan amaliy misol keltiring va o'qish savodxonligini rivojlantirish uchun 3 ta tavsiya yozing.

22-AMALIY MASHG‘ULOT

O‘qish savodxonligini baholashda differensial yondashuv

Mashg‘ulot maqsadi

Talabalarga o‘qish savodxonligini baholashda o‘quvchilarning individual imkoniyatlari, o‘qish tezligi, matnni tushunish darajasi, qiziqishi va tayyorgarlik darajasini hisobga olish zarurligini tushuntirish. Mashg‘ulot davomida talabalar turli darajadagi o‘quvchilar uchun mos topshiriqlar tuzish va baholash jarayonida differensial yondashuvdan foydalanishni o‘rganadilar.

Kutilayotgan natijalar

Mashg‘ulot yakunida talabalar differensial yondashuv tushunchasini izohlay oladi, o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi darajasini farqlaydi, kuchli, o‘rta va qiynalayotgan o‘quvchilar uchun mos topshiriqlar tuza oladi, baholashda adolatli va individual yondashuvning ahamiyatini tushuntira oladi.

Asosiy tushunchalar

Differensial yondashuv, individual yondashuv, o‘qish savodxonligi, baholash, matnni tushunish, o‘qish tezligi, o‘quvchi imkoniyati, darajali topshiriq, qo‘llab-quvvatlash, pedagogik moslashuv.

Qisqacha mazmun

O‘qish savodxonligini baholashda barcha o‘quvchilarga bir xil talab qo‘yish har doim ham kutilgan natijani bermaydi. Chunki o‘quvchilarning matnni o‘qish tezligi, tushunish darajasi, so‘z boyligi, fikrni ifodalash qobiliyati va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmasi turlicha bo‘ladi. Shuning uchun baholash jarayonida differensial yondashuvdan foydalanish muhimdir.

Differensial yondashuv o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda topshiriqlarni moslashtirishni anglatadi. Masalan, matnni tez o‘qiydigan, lekin mazmunini chuqur tushunmaydigan o‘quvchiga tahliliy savollar berish zarur. Sekin o‘qiydigan, lekin mazmunni yaxshi tushunadigan o‘quvchini esa rag‘batlantirish va unga vaqt berish kerak. Matnni tushunishda qiynalayotgan o‘quvchilar bilan esa kalit so‘zlar, qisqa savollar va bosqichma-bosqich tahlil asosida ishlash maqsadga muvofiqdir.

Differensial yondashuv baholashni yengillashtirish emas, balki o'quvchining haqiqiy imkoniyatini aniqlash va uni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv orqali o'qituvchi har bir o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini ko'radi hamda keyingi darslarda ular bilan qanday ishlash kerakligini belgilaydi.

Mashg'ulotning borishi

O'qituvchi mashg'ulot boshida talabalarga sinfdagi o'quvchilarning o'qish darajasi bir xil bo'lmashligini tushuntiradi. Ayrim o'quvchilar matnni tez o'qiydi, lekin asosiy g'oyani aniqlashda qiynaladi. Ba'zilar sekin o'qiydi, ammo matn mazmunini to'g'ri tushunadi. Yana bir guruh o'quvchilar esa notanish so'zlar, murakkab gaplar yoki uzun matnlar sababli topshiriqlarni bajarishda qiyinchilikka duch keladi.

Shundan so'ng talabalar differensial yondashuv asosida topshiriqlar tuzish va muammoli vaziyatlarni tahlil qilishga kirishadilar.

1-topshiriq. Differensial yondashuvni izohlash

Talabalar "O'qish savodxonligini baholashda differensial yondashuv nima uchun zarur?" savoliga 5–6 gapdan iborat yozma javob yozadilar.

Javobda quyidagi fikrlar yoritilishi mumkin: o'quvchilarning o'qish darajasi har xil bo'ladi; bir xil topshiriq barcha o'quvchining imkoniyatini to'liq ko'rsatmaydi; differensial yondashuv o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi; darajali topshiriqlar o'quvchini bosqichma-bosqich rivojlantiradi; baholashda adolat va pedagogik qo'llab-quvvatlash ta'minlanadi.

2-topshiriq. Muammoli vaziyatni tahlil qilish

Talabalarga quyidagi vaziyat beriladi:

Sinfda uch xil o'quvchi guruhi mavjud. Birinchi guruh matnni tez va ravon o'qiydi, lekin matn mazmuni bo'yicha chuqur xulosa chiqara olmaydi. Ikkinchi guruh matnni sekin o'qiydi, ammo voqealar mazmunini yaxshi tushunadi. Uchinchi guruh esa matndagi ayrim so'zlarni tushunmagani sababli savollarga javob berishda qiynaladi.

Talabalar quyidagi savollarga javob yozadilar:

1. Birinchi guruh o'quvchilari bilan qanday ishlash kerak?
2. Ikkinchi guruh o'quvchilarini qanday qo'llab-quvvatlash mumkin?

3. Uchinchi guruh uchun qanday yengillashtirilgan topshiriqlar berish maqsadga muvofiq?
4. Har bir guruhga mos baholash mezonlari qanday bo'lishi kerak?

3-topshiriq. Darajali topshiriqlar tuzish

Talabalar quyidagi matn asosida uch darajadagi topshiriqlar tuzadilar.

Matn:

Bahorda bolalar maktab hovlisida gullar ekishdi. Ular gullarni har kuni sug'orib turishdi. Oradan bir necha hafta o'tgach, hovli yanada chiroyli bo'lib ketdi. Bolalar o'z mehnatlari natijasidan xursand bo'lishdi.

Talabalar topshiriqlarni quyidagi tartibda ishlab chiqadilar:

Oson daraja uchun matndan aniq ma'lumotni topishga oid savollar tuziladi.

Masalan: bolalar qayerda gullar ekishdi? Ular gullarni nima qilishdi?

O'rta daraja uchun matn mazmunini tushunish va asosiy g'oyani aniqlashga oid savollar tuziladi. Masalan: nima uchun hovli chiroyli bo'lib ketdi? Matnning asosiy fikri nimadan iborat?

Murakkab daraja uchun xulosa chiqarish va munosabat bildirishga oid savollar tuziladi. Masalan: bolalarning mehnati haqida qanday xulosa chiqarish mumkin? Siz maktab hovlisini obodonlashtirish uchun yana qanday ish qilgan bo'lardingiz?

Topshiriq yakunida talabalar tuzgan savollarini o'qib beradilar va qaysi savol qaysi darajadagi o'quvchiga mos kelishini izohlaydilar.

Uyga vazifa

O'qish savodxonligini baholashda differensial yondashuv mavzusida matnli topshiriq tayyorlang. Buning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun qisqa matn tanlang va shu matn asosida uch darajadagi savollar tuzing. Oson darajadagi savollar matndan aniq ma'lumotni topishga, o'rta darajadagi savollar matn mazmunini tushunishga, murakkab darajadagi savollar esa xulosa chiqarish va fikr bildirishga yo'naltirilgan bo'lsin. Matn oxirida differensial yondashuv o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirishda qanday foyda berishini 5–6 gap bilan izohlang.

23-AMALIY MASHG‘ULOT

PISA o‘qish savodxonligini baholash qamrov doirasida berilgan matnlarning tasniflanishi

Mashg‘ulot maqsadi

Talabalarga PISA o‘qish savodxonligini baholash qamrov doirasida beriladigan matnlarning turlari, shakllari, vazifalari va hayotiy vaziyatlar bilan bog‘liqligini tushuntirish. Mashg‘ulot davomida talabalar PISA uslubidagi matnlarni tasniflash, ularning mazmunini tahlil qilish va matn asosida topshiriqlar tuzish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Kutilayotgan natijalar

Mashg‘ulot yakunida talabalar PISA baholashida qo‘llanadigan matn turlarini farqlay oladi, uzluksiz va uzlukli matnlarning o‘ziga xos xususiyatlarini tushuntiradi, jadval, e‘lon, maqola, yo‘riqnoma va internet matnlarini tahlil qila oladi, matnni hayotiy vaziyat bilan bog‘laydi hamda PISA uslubida savollar ishlab chiqa oladi.

Asosiy tushunchalar

PISA, o‘qish savodxonligi, matn tasnifi, uzluksiz matn, uzlukli matn, aralash matn, e‘lon, jadval, diagramma, yo‘riqnoma, internet matni, hayotiy vaziyat, funksional savodxonlik.

Qisqacha mazmun

PISA o‘qish savodxonligi baholashida matnlar turli shaklda beriladi. Bunda o‘quvchining faqat matnni o‘qishi emas, balki uni tushunishi, kerakli axborotni ajratishi, ma‘lumotlarni solishtirishi, matn mazmunini baholashi va real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olishi tekshiriladi.

PISA qamrov doirasida matnlar mazmuni va tuzilishiga ko‘ra bir necha turga bo‘linadi. Uzluksiz matnlarda gaplar va paragraflar izchil ketma-ketlikda beriladi. Bunga hikoya, maqola, tavsif, izohli matnlar misol bo‘ladi. Uzlukli matnlarda esa ma‘lumot jadval, ro‘yxat, diagramma, xarita, jadval yoki e‘lon shaklida beriladi. Aralash matnlarda esa oddiy matn bilan jadval, rasm, grafik yoki ro‘yxat birgalikda qo‘llanadi.

PISA matnlari ko‘pincha shaxsiy, ta’limiy, ijtimoiy yoki kasbiy vaziyatlar bilan bog‘liq bo‘ladi. Masalan, kutubxona jadvali, transport e’loni, sog‘lom ovqatlanish bo‘yicha yo‘riqnoma, internetdagi maqola, mahsulot yorlig‘i yoki maktab tadbiri haqidagi xabar o‘quvchidan kundalik hayotda axborotdan foydalana olishni talab qiladi.

Mashg‘ulotning borishi

O‘qituvchi mashg‘ulot boshida talabalarga PISA topshiriqlarida matnlar faqat badiiy yoki darslik matnlari bilan cheklanmasligini tushuntiradi. PISAda real hayotda uchraydigan turli matnlar asosida o‘quvchining funksional savodxonligi baholanadi. Shundan so‘ng talabalar matn turlarini aniqlash va tasniflash bo‘yicha amaliy ishlarni bajaradilar.

1-topshiriq. Matn turini aniqlash

Talabalar quyidagi matnlarni o‘qib, ularning qaysi turga mansubligini aniqlaydilar.

1-matn:

Maktab sport musobaqasi juma kuni soat 14:00 da sport zalida boshlanadi. Ishtirokchilar sport kiyimida kelishlari kerak. G‘olib jamoalar faxriy yorliq bilan taqdirlanadi.

2-matn:

Sog‘lom turmush tarziga rioya qilish uchun inson kun davomida yetarli miqdorda suv ichishi, meva-sabzavotlarni ko‘proq iste’mol qilishi va jismoniy harakatda bo‘lishi kerak.

3-matn:

Hafta davomida kutubxona ish vaqti: dushanba - 9:00–16:00, seshanba - 9:00–16:00, chorshanba - 9:00–15:00, payshanba - 9:00–16:00, juma - 9:00 - 14:00.

Talabalar har bir matnning turini aniqlaydilar. Birinchi matn e’lon matni, ikkinchi matn axborot yoki tavsiyaviy matn, uchinchi matn esa jadvalga yaqin uzlukli matn sifatida tahlil qilinadi. Talabalar har bir matnning maqsadini va hayotiy vaziyatdagi ahamiyatini yozadilar.

2-topshiriq. PISA uslubida matn tahlili

Talabalarga quyidagi vaziyatli matn beriladi:

Kutubxona jadvali

Maktab kutubxonasi dushanba, seshanba va payshanba kunlari soat 9:00 dan 16:00 gacha ishlaydi. Chorshanba kuni kutubxona soat 15:00 gacha, juma kuni esa soat 14:00 gacha ochiq bo'ladi. Har bir o'quvchi bir haftaga ikki dona kitob olishi mumkin. Kitob vaqtida qaytarilmasa, yangi kitob berilmaydi.

Talabalar matn asosida quyidagi savollarga javob yozadilar:

1. Kutubxona qaysi kunlari soat 16:00 gacha ishlaydi?
2. Juma kuni kutubxona qachongacha ochiq bo'ladi?
3. O'quvchi bir haftaga nechta kitob olishi mumkin?
4. Kitob vaqtida qaytarilmasa nima bo'ladi?
5. Ushbu matn hayotiy vaziyatda kimlar uchun foydali?
6. Matn PISA baholashida qaysi ko'nikmalarni tekshiradi?

3-topshiriq. Matnlarni tasniflash va topshiriq tuzish

Talabalar kichik guruhlariga bo'linadilar. Har bir guruh bitta matn turini tanlaydi: e'lon, jadval, yo'riqnoma, internet xabari yoki qisqa maqola. Tanlangan matn asosida PISA uslubida 4 ta savol tuziladi.

Savollar quyidagi ko'nikmalarga yo'naltiriladi:

matndan aniq ma'lumotni topish;

matndagi axborotni tushunish;

ma'lumotni hayotiy vaziyat bilan bog'lash;

matnga munosabat bildirish.

Masalan, e'lon matni tanlansa, o'quvchi tadbir vaqti, joyi, ishtirok sharti va e'lonning maqsadini aniqlashi kerak bo'ladi. Jadval tanlansa, o'quvchi vaqt, miqdor yoki tartibni solishtiradi. Yo'riqnoma tanlansa, o'quvchi harakatlar ketma-ketligini tushunadi.

Uyga vazifa: PISA o'qish savodxonligi qamrov doirasida beriladigan matnlarning tasniflanishi mavzusida qisqa yozma ish tayyorlang. Yozma ishda uzluksiz, uzlukli va aralash matnlarning farqini tushuntiring. Har bir matn turiga

bittadan misol keltiring. So'ng o'zingiz tanlagan bitta hayotiy matn asosida PISA uslubida 5 ta savol tuzing. Savollar matndan ma'lumot topish, axborotni tushunish, solishtirish, xulosa chiqarish va hayotiy vaziyatda qo'llashga qaratilgan bo'lsin.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Xalqaro dasturlar asosida o'qish savodxonligini baholashning maqsadi, predmeti va vazifalari o'zaro bog'lanishini global (Singapur, Finlyandiya) va mahalliy (O'zbekiston) misollar bilan solishtirib, ularning ta'lim siyosatiga ta'sirini chuqur tahlil qiling?
2. Maqsadning mazmuni va asosiy tamoyillarini PISA va PIRLS tadqiqotlarida solishtirib, ularning savodxonlikka ijobiy va salbiy ta'sirini O'zbekiston natijalari (336 ball) misolida batafsil izohlang?
3. Predmetning tarkibiy unsurlarini (ma'lumot topish, tushunish, baholash) PISA baholashida qanday o'lchanishini muhokama qilib, O'zbekiston natijalaridagi zaifliklarni (raqamli savodxonlik) global standartlar bilan solishtiring?
4. Vazifalarning ro'yxatini (zaif tomonlarni aniqlash, islohotlarga asos bo'lish) Singapur tajribasi bilan solishtirib, O'zbekiston ta'lim tizimidagi qo'llanilish imkoniyatlarini tahlil qiling?
5. Maqsad, predmet va vazifalar pastligining savodxonlikka salbiy ta'sirini O'zbekiston PISA natijalari misolida muhokama qilib, yechim takliflarini (treninglar, resurslar) batafsil ko'rsating?
6. Maqsad, predmet va vazifalarning o'zaro bog'lanishini va ta'sirini PISA qamrov doirasidagi o'lchov usullari (statistik tahlil) bilan izohlab, O'zbekiston oilaviy muhitidagi ta'sirini misollar bilan ko'rsating?
7. Maqsadning rag'bat va faoliyatga ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida tahlil qilib, O'zbekiston ta'lim tizimidagi qo'llanilish imkoniyatlarini (master-klasslar) muhokama qiling?
8. Predmetning qaysi unsuri (inferensiya) real hayotiy qo'llashga qaratilgan va uning savodxonlik rivojiga qanday hissa qo'shishini, shuningdek, O'zbekiston maktab resurslaridagi ta'sirini misollar bilan ko'rsating?
9. Vazifalarning ichki imkoniyatlarga bog'lanishini batafsil tushuntirib, PIRLS natijalaridagi misollar (Singapur vs O'zbekiston) bilan asoslang?

10. Maqsad, predmet va vazifalarning PISA va PIRLSdagi farqiy qo'llanilishini va O'zbekiston tajribasini solishtirib, ta'lim islohotlariga ta'sirini tahlil qiling?
11. O'qish savodxonligini baholovchi xalqaro baholash dasturlari (PIRLS, PISA, TIMSS) o'zaro bog'lanishini global va mahalliy misollar bilan tahlil qiling?
12. PIRLS dasturining tuzilishi va xususiyatlarini PISA bilan solishtirib, ularning savodxonlikka ta'sirini batafsil izohlang?
13. PISA dasturining umumiy ma'lumotlari va baholash tizimini O'zbekiston natijalari (336 ball) misolida muhokama qiling?
14. Boshqa xalqaro dasturlar (EGRA, TIMSS) ni PIRLS va PISA bilan solishtirib tahlil qiling?
15. Xalqaro dasturlarning ta'lim tizimiga ta'siri va O'zbekistondagi dolzarbligini global tajribalar bilan solishtirib izohlang?
16. O'quvchilarning savodxonligiga ta'sir qiluvchi omillarni (oilaviy muhit, maktab resurslari) global va mahalliy misollar bilan tahlil qiling?
17. Omillarning asosiy tasnifini solishtirib, savodxonlikka salbiy va ijobiy ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida batafsil izohlang?
18. Omillarni aniqlashning rolini PISA baholashida qanday o'lchanishini va O'zbekiston natijalaridagi zaifliklarni muhokama qiling?
19. Omillarni aniqlash usullari va strategiyalarini global ta'lim tajribalari (Finlyandiya) bilan solishtirib tahlil qiling?
20. Omillar aniqlash pastligining savodxonlikka salbiy ta'sirini O'zbekiston PISA natijalari misolida muhokama qilib, yechim takliflarini batafsil ko'rsating?
21. Omillarning o'zaro bog'lanishini va ta'sirini PISA qamrov doirasidagi o'lchov usullari bilan izohlang?
22. Omillarni aniqlashning rag'bat va faoliyatga ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida tahlil qilib, O'zbekiston ta'lim tizimidagi imkoniyatlarni muhokama qiling?
23. Omillarni aniqlashning qaysi jihati real hayotiy qo'llashga qaratilgan va savodxonlik rivojiga qanday hissa qo'shishini O'zbekiston oilaviy muhitidagi ta'sirini misollar bilan ko'rsating?

24. Omillarning ichki imkoniyatlarga bog'lanishini batafsil tushuntirib, PIRLS natijalaridagi misollar bilan asoslang?
25. Omillarni aniqlashning PISA va PIRLSdagi farqiy qo'llanilishini va O'zbekiston tajribasini solishtirib, ta'lim islohotlariga ta'sirini tahlil qiling?
26. PISA tadqiqotlari haqida umumiy ma'lumot va ta'limiy yutuqlarini baholash xususiyatlarini global kontekstda tahlil qiling?
27. O'qish savodxonligining tarkibiy qismlari (rag'bat, faoliyat, ichki imkoniyatlar) ni PISA ramkasida solishtirib izohlang?
28. O'qish savodxonligini o'lchash vositalari (testlar, so'rovnomalar) ni O'zbekiston natijalari misolida muhokama qiling?
29. O'zbekiston va xalqaro baholash dasturlari o'rtasidagi bog'lanishni tahlil qilib, 997-son qarorning rolini batafsil ko'rsating?
30. PISA tadqiqotlar qamrov doirasining davomiyligi va amalga oshirilgan o'zgarishlarni global tajribalar bilan solishtiring?
31. O'qish savodxonligida rag'bat, faoliyat va ichki imkoniyatlarning ta'sirini PISA natijalari asosida tahlil qiling?
32. PISA o'qish savodxonligi qamrov doirasida berilgan matnlarning tasniflanishini (uzluksiz, uzliksiz) batafsil izohlang?
33. PISA tadqiqotida matn turlari va topshiriqlar ustida ishlash jarayonini O'zbekiston kontekstida muhokama qiling?
34. Tanqidiy fikrlashning o'qish savodxonligidagi rolini PISA va PIRLS misollarida tahlil qiling?
35. O'qish savodxonligini rivojlantirish strategiyalari (metakognitiv usullar) ni global tajribalar bilan solishtirib izohlang?
36. O'qish savodxonligi bo'yicha zamonaviy tadqiqotlar va ularning O'zbekiston ta'limiga ta'sirini muhokama qiling?
37. O'qish savodxonligida qobiliyatning ahamiyatini PISA natijalari misolida tahlil qiling?

38. Ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risidagi 997-son qarorining mazmun va mohiyatini batafsil tahlil qiling?
39. O'qish savodxonligining mazmun-mohiyatini PISA va PIRLS ramkalarida solishtirib izohlang?
40. Xalqaro dasturlar doirasida matn ustida ishlash jarayonini O'zbekiston ta'lim tizimida qo'llash imkoniyatlari bilan muhokama qiling?
41. PIRLS xalqaro tadqiqotida matndan foydalanishning o'ziga xos jihatlarini batafsil tahlil qiling?
42. PIRLS baholash qamrov doirasining yangilanishini (COVID-19 ta'siri) global kontekstda izohlang?
43. PIRLS matnlari va ePIRLS onlayn matnlarini tanlab olish jarayonini muhokama qiling?
44. PIRLS baholash qamrov doirasining PIRLS va ePIRLS dasturida tutgan o'rini tahlil qiling?
45. PIRLS o'qish savodxonligini baholash qamrov doirasini O'zbekiston natijalari bilan solishtiring?
46. PIRLS tadqiqotida so'rovnomalarning qamrov doirasi uy muhitini batafsil izohlang?
47. Ijodiy yozish bo'yicha master-klass (nasr) ning o'qish savodxonligini rivojlantirishdagi rolini tahlil qiling?
48. O'quvchilarning o'qib tushunish ko'nikmasi va strategiyasini o'qituvchilar tomonidan rivojlantirilishini global tajribalar bilan solishtiring?
49. O'qish savodxonligida rag'bat, faoliyat va ichki imkoniyatlarning ta'sirini muhokama qiling?
50. Raqamli savodxonlik bilan ishlashning ahamiyatini PISA natijalari misolida tahlil qiling?
51. PISA o'qish savodxonligi testlari bilan tanishish va ularning O'zbekiston ta'limiga ta'sirini izohlang?

52. Matn turlarini aniqlash va farqlash (matn tahlili) ni batafsil tushuntirib, misollar bilan ko'rsating?
53. O'quvchilarning o'qish strategiyalarini aniqlash usullarini global kontekstda muhokama qiling?
54. O'quvchilar uchun test topshiriqlari ishlab chiqish jarayonini tahlil qiling?
55. PISA dasturiga tayyorgarlik ishlarida matn ustida ishlash usullarini O'zbekiston misolida izohlang?
56. PISA natijalari tahlili (statistik ko'rsatkichlar bilan ishlash) ni batafsil ko'rsating?
57. O'quvchilarning o'qish savodxonligini aniqlash bo'yicha mini-tadqiqotni tahlil qiling?
58. O'quvchilarning savodxonligiga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlash usullarini muhokama qiling?
59. O'qish savodxonligini baholashda differensial yondashuvning rolini global tajribalar bilan solishtiring?
60. PISA o'qish savodxonligini baholash qamrov doirasida berilgan matnlarning tasniflanishini batafsil tahlil qiling?
61. Xalqaro dasturlar asosida o'qish savodxonligini baholashning nazariy asoslarini chuqur tahlil qilib, O'zbekiston ta'lim siyosatiga ta'sirini muhokama qiling?
62. O'qish savodxonligini baholovchi xalqaro dasturlarning (PIRLS, PISA) ta'lim sifatini yaxshilashdagi rolini global misollar bilan solishtiring?
63. O'qish savodxonligi asosiy bilim sohasi sifatida global va mahalliy kontekstda qanday rivojlanishini tahlil qiling?
64. O'qish savodxonligi oshishiga ko'maklashuvchi omillarni (oilaviy muhit, maktab resurslari) batafsil izohlab, O'zbekiston misolida muhokama qiling?
65. Xalqaro dasturlar doirasida o'qish savodxonligi darslarida matn ustida ishlash jarayonini tahlil qiling?

66. PIRLS xalqaro baholash dasturi haqida umumiy ma'lumot va uning O'zbekiston ta'limiga ta'sirini izohlang?
67. PIRLS baholash tizimi va unda matn bilan ishlash vazifalarini batafsil tahlil qiling?
68. PIRLS xalqaro tadqiqotida o'qish savodxonligini shakllantirishga ta'sir etuvchi omillarni muhokama qiling?
69. PIRLS tadqiqotida so'rovnomalarning qamrov doirasida uy muhiti, sinfxona muhiti va ijtimoiy faoliyatni tahlil qiling?
70. PISA tadqiqotlari haqida umumiy ma'lumot va o'quvchilarning ta'limiy yutuqlarini baholash xususiyatlarini izohlang?
71. O'qish savodxonligining tarkibiy qismlarini (ma'lumot topish, tushunish, baholash) batafsil tahlil qiling?
72. O'qish savodxonligini o'lchash vositalarini global tajribalar bilan solishtirib muhokama qiling?
73. O'zbekiston va xalqaro baholash dasturlari o'rtasidagi bog'lanishni 997-son qaror misolida tahlil qiling?
74. PISA Xalqaro tadqiqotlar qamrov doirasining davomiyligi va o'zgarishlarini izohlang?
75. O'qish savodxonligida rag'bat, faoliyat va ichki imkoniyatlarning rolini tahlil qiling?
76. PISA o'qish savodxonligi qamrov doirasida berilgan matnlarning tasniflanishini batafsil ko'rsating?
77. PISA tadqiqotida matn turlari va topshiriqlar ustida ishlashni O'zbekiston kontekstida muhokama qiling?
78. Tanqidiy fikrlashning o'qish savodxonligidagi ahamiyatini global misollar bilan tahlil qiling?
79. O'qish savodxonligini rivojlantirish strategiyalarini (lug'at oshirish, yo'naltirilgan o'qish) izohlang?
80. O'qish savodxonligi bo'yicha zamonaviy tadqiqotlar va ularning O'zbekiston ta'limiga ta'sirini muhokama qiling?

81. O‘qish savodxonligida qobiliyatning ahamiyatini PISA natijalari misolida tahlil qiling?
82. Ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi 997-son qarorining ta’sirini batafsil izohlang?
83. O‘qish savodxonligining mazmun-mohiyatini PISA va PIRLSda solishtirib tahlil qiling?
84. Xalqaro dasturlar doirasida matn ustida ishlash jarayonini O‘zbekiston ta’lim tizimida qo‘llashni muhokama qiling?
85. PIRLS xalqaro tadqiqotida matndan foydalanishning o‘ziga xos jihatlarini global kontekstda tahlil qiling?
86. PIRLS baholash qamrov doirasining yangilanishini (ePIRLS) batafsil izohlang?
87. PIRLS matnlari va ePIRLS onlayn matnlarini tanlab olish jarayonini muhokama qiling?
88. PIRLS baholash qamrov doirasining PIRLS va ePIRLS dasturida tutgan o‘rnini tahlil qiling?
89. PIRLS o‘qish savodxonligini baholash qamrov doirasini O‘zbekiston natijalari bilan solishtiring?
90. PIRLS tadqiqotida so‘rovnomalarning qamrov doirasi uy muhitini batafsil izohlang?
91. Ijodiy yozish bo‘yicha master-klass (nasr) ning o‘qish savodxonligini rivojlantirishdagi rolini tahlil qiling?
92. O‘quvchilarning o‘qib tushunish ko‘nikmasi va strategiyasini o‘qituvchilar tomonidan rivojlantirilishini global tajribalar bilan solishtiring?
93. O‘qish savodxonligida rag‘bat, faoliyat va ichki imkoniyatlarning ta’sirini muhokama qiling?
94. Raqamli savodxonlik bilan ishlashning ahamiyatini PISA natijalari misolida tahlil qiling?
95. PISA o‘qish savodxonligi testlari bilan tanishish va ularning O‘zbekiston ta’limiga ta’sirini izohlang?

96. Matn turlarini aniqlash va farqlash (matn tahlili) ni batafsil tushuntirib, misollar bilan ko'rsating?
97. O'quvchilarning o'qish strategiyalarini aniqlash usullarini global kontekstda muhokama qiling?
98. O'quvchilar uchun test topshiriqlari ishlab chiqish jarayonini tahlil qiling?
99. PISA dasturiga tayyorgarlik ishlarida matn ustida ishlash usullarini O'zbekiston misolida izohlang?
100. PISA natijalari tahlili (statistik ko'rsatkichlar bilan ishlash) ni batafsil ko'rsating, O'zbekiston natijalarini global standartlar bilan solishtirib, yechim takliflarini qo'shing?

TEST

1. Xalqaro dasturlar asosida o'qish savodxonligini baholashning maqsadi, predmeti va vazifalari o'zaro bog'lanishini global (Singapur, Finlyandiya) va mahalliy (O'zbekiston) misollar bilan solishtirib, ularning ta'lim siyosatiga ta'sirini chuqur tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Maqsad milliy baholash;
- B) Maqsad global solishtirish va islohotlar;
- C) Predmet matematika;
- D) Vazifalar faqat natijalarni e'lon qilish.

2. Maqsadning mazmuni va asosiy tamoyillarini PISA va PIRLS tadqiqotlarida solishtirib, ularning savodxonlikka ijobiy va salbiy ta'sirini O'zbekiston natijalari (336 ball) misolida batafsil izohlashda to'g'ri variant qaysi?

- A) Tamoyillar faqat adolatlilik;
- B) Mazmun global baholash;
- C) Tamoyillar adolatlilik, ishonchlilik va funktsionallik;
- D) Ta'sir faqat ijobiy.

3. Predmetning tarkibiy unsurlarini (ma'lumot topish, tushunish, baholash) PISA baholashida qanday o'lchanishini muhokama qilib, O'zbekiston natijalaridagi zaifliklarni (raqamli savodxonlik) global standartlar bilan solishtirishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Predmet savodxonlik ko'nikmalari, o'lchanish testlar orqali;
- B) Zaifliklar yo'q;
- C) Global standart 500 ball;
- D) O'lchanish faqat so'rovnomalar.

4. Vazifalarning ro'yxatini (zaif tomonlarni aniqlash, islohotlarga asos bo'lish) Singapur tajribasi bilan solishtirib, O'zbekiston ta'lim tizimidagi qo'llanilish imkoniyatlarini tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Ro'yxat faqat aniqlash;
- B) Singapur yuqori natijalar;
- C) Imkoniyatlar past;

D) Vazifalar aniqlash va rivojlantirish.

5. Maqsad, predmet va vazifalar pastligining savodxonlikka salbiy ta'sirini O'zbekiston PISA natijalari misolida muhokama qilib, yechim takliflarini (treninglar, resurslar) batafsil ko'rsatishda to'g'ri variant qaysi?

A) Salbiy ta'sir yo'q;

B) Pastlik natijalarni pasaytiradi, yechim treninglar;

C) Yechim faqat resurslar;

D) Ta'sir ijobiy.

6. Maqsad, predmet va vazifalarning o'zaro bog'lanishini va ta'sirini PISA qamrov doirasidagi o'lchov usullari (statistik tahlil) bilan izohlab, O'zbekiston oilaviy muhitidagi ta'sirini misollar bilan ko'rsatishda to'g'ri variant qaysi?

A) Bog'lanish yo'q;

B) Ta'sir savodxonlik oshirish;

C) Bog'lanish maqsadni vazifalar orqali amalga oshiradi;

D) Misollar global.

7. Maqsadning rag'bat va faoliyatga ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida tahlil qilib, O'zbekiston ta'lim tizimidagi qo'llanish imkoniyatlarini (master-klasslar) muhokama qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Ta'sir rag'bat oshirishda katta;

B) Imkoniyatlar past;

C) Tahlil faqat PISA;

D) Qo'llanish yo'q.

8. Predmetning qaysi unsuri (inferensiya) real hayotiy qo'llashga qaratilgan va uning savodxonlik rivojiga qanday hissa qo'shishini, shuningdek, O'zbekiston maktab resurslaridagi ta'sirini misollar bilan ko'rsatishda to'g'ri variant qaysi?

A) Unsur tushunish;

B) Hissa chuqur anglash;

C) Ta'sir past resurslarda;

D) Real hayotiy qo'llash inferensiya orqali.

9. Vazifalarning ichki imkoniyatlarga bog'lanishini batafsil tushuntirib, PIRLS natijalaridagi misollar (Singapur vs O'zbekiston) bilan asoslashda to'g'ri variant qaysi?

- A) Bog'lanish yo'q;
- B) Bog'lanish metakognitiv ko'nikmalar orqali;
- C) Misollar PISA;
- D) Asoslash faqat global.

10. Maqsad, predmet va vazifalarning PISA va PIRLSdagi farqiy qo'llanilishini va O'zbekiston tajribasini solishtirib, ta'lim islohotlariga ta'sirini tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Farq yo'q;
- B) PISA 15 yosh;
- C) Farqlar yosh va maqsadlarda;
- D) Ta'sir islohotlarga katta.

11. O'qish savodxonligini baholovchi xalqaro baholash dasturlari (PIRLS, PISA, TIMSS) o'zaro bog'lanishini global va mahalliy misollar bilan tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Bog'lanish global baholashda;
- B) Misollar O'zbekiston;
- C) Dasturlar farq qilmaydi;
- D) Tahlil faqat PISA.

12. PIRLS dasturining tuzilishi va xususiyatlarini PISA bilan solishtirib, ularning savodxonlikka ta'sirini batafsil izohlashda to'g'ri variant qaysi?

- A) Tuzilish 4-sinf;
- B) Ta'sir boshlang'ich savodxonlik;
- C) Solishtirish yo'q;
- D) Xususiyatlar adabiy matnlar.

13. PISA dasturining umumiy ma'lumotlari va baholash tizimini O'zbekiston natijalari (336 ball) misolida muhokama qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Ma'lumot OECD;

- B) Tizim funktsional savodxonlik;
- C) Natijalar yuqori;
- D) Muhokama faqat global.

14. Boshqa xalqaro dasturlar (EGRA, TIMSS) ni PIRLS va PISA bilan solishtirib tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Solishtirish boshlang'ich sinflar;
- B) Tahlil faqat PISA;
- C) Dasturlar farq qiladi;
- D) Boshqa dasturlar EGRA va TIMSS.

15. Xalqaro dasturlarning ta'lim tizimiga ta'siri va O'zbekistondagi dolzarbligini global tajribalar bilan solishtirib izohlashda to'g'ri variant qaysi?

- A) Ta'sir islohotlarga katta;
- B) Dolzarblik past;
- C) Global tajribalar Singapur;
- D) Izoh faqat O'zbekiston.

16. O'quvchilarning savodxonligiga ta'sir qiluvchi omillarni (oilaviy muhit, maktab resurslari) global va mahalliy misollar bilan tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Omillar faqat oilaviy;
- B) Global misollar Singapur;
- C) Tahlil mahalliy;
- D) Omillar ta'siri oilaviy va maktab resurslari.

17. Omillarning asosiy tasnifini solishtirib, savodxonlikka salbiy va ijobiy ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida batafsil izohlashda to'g'ri variant qaysi?

- A) Tasnif faqat ijobiy;
- B) Tasnif oilaviy, maktab, rag'bat;
- C) Ta'sir salbiy past omillarda;
- D) Izoh faqat PISA.

18. Omillarni aniqlashning rolini PISA baholashida qanday o'lchanishini va O'zbekiston natijalaridagi zaifliklarni muhokama qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Rol aniqlash;
- B) O'lchanish korrelyatsiya;
- C) Rol savodxonlikni baholashda;
- D) Zaifliklar raqamli.

19. Omillarni aniqlash usullari va strategiyalarini global ta'lim tajribalari (Finlyandiya) bilan solishtirib tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Usullar regression va korrelyatsiya;
- B) Strategiyalar trend tahlili;
- C) Solishtirish past;
- D) Tahlil faqat global.

20. Omillar aniqlash pastligining savodxonlikka salbiy ta'sirini O'zbekiston PISA natijalari misolida muhokama qilib, yechim takliflarini batafsil ko'rsatishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Salbiy ta'sir yo'q;
- B) Pastlik natijalarni pasaytiradi;
- C) Yechim treninglar;
- D) Pastlik salbiy ta'sir qiladi, yechim dasturlar.

21. Omillarning o'zaro bog'lanishini va ta'sirini PISA qamrov doirasidagi o'lchov usullari bilan izohlashda to'g'ri variant qaysi?

- A) Bog'lanish yo'q;
- B) Bog'lanish oilaviy va maktab omillari;
- C) Ta'sir savodxonlik oshirish;
- D) O'lchov regression.

22. Omillarni aniqlashning rag'bat va faoliyatga ta'sirini PISA tadqiqotlari asosida tahlil qilib, O'zbekiston ta'lim tizimidagi imkoniyatlarni muhokama qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Ta'sir past;
- B) Tahlil rag'bat oshirish;

C) Ta'sir rag'bat va faoliyatga katta;

D) Imkoniyatlar master-klasslar.

23. Omillarni aniqlashning qaysi jihati real hayotiy qo'llashga qaratilgan va savodxonlik rivojiga qanday hissa qo'shishini O'zbekiston oilaviy muhitidagi ta'sirini misollar bilan ko'rsatishda to'g'ri variant qaysi?

A) Jihat real qo'llash;

B) Hissa chuqur tushunish;

C) Ta'sir oilaviy muhitda;

D) Misollar global.

24. Omillarning ichki imkoniyatlarga bog'lanishini batafsil tushuntirib, PIRLS natijalaridagi misollar bilan asoslashda to'g'ri variant qaysi?

A) Bog'lanish past;

B) Tushuntirish metakognitiv;

C) Misollar PISA;

D) Bog'lanish ichki imkoniyatlar bilan.

25. Omillarni aniqlashning PISA va PIRLSdagi farqiy qo'llanilishini va O'zbekiston tajribasini solishtirib, ta'lim islohotlariga ta'sirini tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Farq yo'q;

B) Farqiy qo'llanish omillar baholashda;

C) Solishtirish yosh guruhlarida;

D) Ta'sir islohotlarga.

26. PISA tadqiqotlari haqida umumiy ma'lumot va ta'limiy yutuqlarini baholash xususiyatlarini global kontekstda tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Ma'lumot IEA;

B) Xususiyatlar funktsional;

C) Tadqiqotlar OECD tomonidan;

D) Tahlil faqat O'zbekiston.

27. O'qish savodxonligining tarkibiy qismlari (rag'bat, faoliyat, ichki imkoniyatlar) ni PISA ramkasida solishtirib izohlashda to'g'ri variant qaysi?

- A) Tarkibiy qismlar ma'lumot topish, tushunish, baholash;
- B) Solishtirish rag'bat va faoliyat;
- C) Izoh ichki imkoniyatlar;
- D) Ramka global.

28. O'qish savodxonligini o'lchash vositalari (testlar, so'rovnomalar) ni O'zbekiston natijalari misolida muhokama qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Vositalar faqat testlar;
- B) Muhokama natijalar past;
- C) Vositalar so'rovnomalar;
- D) O'lchash vositalari testlar va so'rovnomalar.

29. O'zbekiston va xalqaro baholash dasturlari o'rtasidagi bog'lanishni 997-son qaror misolida tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Bog'lanish yo'q;
- B) Tahlil 997-son qarori orqali;
- C) Misol PISA;
- D) Bog'lanish milliy dastur.

30. PISA Xalqaro tadqiqotlar qamrov doirasining davomiyligi va o'zgarishlarini izohlashda to'g'ri variant qaysi?

- A) Davomiylilik 5 yil;
- B) O'zgarishlar COVID-19;
- C) Davomiylilik har 3 yilda;
- D) Izoh faqat PIRLS.

31. O'qish savodxonligida rag'bat, faoliyat va ichki imkoniyatlarning rolini tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Rol rag'bat oshirishda;
- B) Tahlil faoliyat;
- C) Ichki imkoniyatlar chuqur tushunish;
- D) Rol global.

32. PISA o‘qish savodxonligi qamrov doirasida berilgan matnlarning tasniflanishini batafsil ko‘rsatishda to‘g‘ri variant qaysi?

- A) Tasnif uzluksiz;
- B) Matnlar uzliksiz;
- C) Tasnif shaxsiy kontekst;
- D) Tasniflanish tur, format, kontekst bo‘yicha.

33. PISA tadqiqotida matn turlari va topshiriqlar ustida ishlashni O‘zbekiston kontekstida muhokama qilishda to‘g‘ri variant qaysi?

- A) Turlar tavsif;
- B) Matn turlari tavsif, rivoyat;
- C) Muhokama topshiriqlar;
- D) Kontekst real hayot.

34. Tanqidiy fikrlashning o‘qish savodxonligidagi rolini PISA va PIRLS misollarida tahlil qilishda to‘g‘ri variant qaysi?

- A) Rol baholashda;
- B) Tahlil PISA;
- C) Tanqidiy fikrlash baholash jarayoni;
- D) Misollar global.

35. O‘qish savodxonligini rivojlantirish strategiyalarini (metakognitiv usullar) global tajribalar bilan solishtirib izohlashda to‘g‘ri variant qaysi?

- A) Strategiyalar metakognitiv;
- B) Solishtirish lug‘at oshirish;
- C) Izoh yo‘naltirilgan o‘qish;
- D) Global tajribalar Singapur.

36. O‘qish savodxonligi bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlar va ularning O‘zbekiston ta’limiga ta’sirini muhokama qilishda to‘g‘ri variant qaysi?

- A) Tadqiqotlar OECD;
- B) Ta’sir global;
- C) Muhokama past natijalar;

D) Zamonaviy tadqiqotlar PISA 2018.

37. O‘qish savodxonligida qobiliyatning ahamiyatini PISA natijalari misolida tahlil qilishda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Ahamiyat chuqur tushunish;

B) Tahlil qobiliyat roli;

C) Misol O‘zbekiston;

D) Ahamiyat past.

38. Ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi 997-son qarorining ta’sirini batafsil izohlashda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Ta’sir milliy dastur;

B) Izoh treninglar;

C) 997-son qarori islohotlarga;

D) Chora-tadbirlari natijalar tahlili.

39. O‘qish savodxonligining mazmun-mohiyatini PISA va PIRLSda solishtirib tahlil qilishda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Mazmun funktsional;

B) Mohiyat adabiy;

C) Solishtirish global;

D) Tahlil farqlar.

40. Xalqaro dasturlar doirasida matn ustida ishlash jarayonini O‘zbekiston ta’lim tizimida qo‘llashni muhokama qilishda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Jarayon ma’lumot topish;

B) Qo‘llash past;

C) Muhokama matn tahlili;

D) Jarayon inferensiya.

41. PIRLS xalqaro tadqiqotida matndan foydalanishning o‘ziga xos jihatlarini global kontekstda tahlil qilishda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Jihatlar adabiy matn;

B) Tahlil onlayn;

C) Global kontekst ePIRLS;

D) O‘ziga xos adabiy tajriba.

42. PIRLS baholash qamrov doirasining yangilanishini (COVID-19 ta’siri) global kontekstda izohlashda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Yangilanish past;

B) Ta’sir onlayn o‘qish;

C) Izoh COVID-19;

D) Global kontekst 2021 sikli.

43. PIRLS matnlari va ePIRLS onlayn matnlarini tanlab olish jarayonini muhokama qilishda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Jarayon tanlash adabiy va axborotiy;

B) Muhokama onlayn;

C) Tanlash global;

D) Jarayon zaif.

44. PIRLS baholash qamrov doirasining PIRLS va ePIRLS dasturida tutgan o‘rni tahlil qilishda to‘g‘ri variant qaysi?

A) O‘rni baholash;

B) Tahlil qamrov;

C) Dastur farq;

D) O‘rni savodxonlik baholashda.

45. PIRLS o‘qish savodxonligini baholash qamrov doirasini O‘zbekiston natijalari bilan solishtirishda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Doirasi global;

B) Solishtirish 437 ball;

C) Natijalar past;

D) Qamrov uy muhiti.

46. PIRLS tadqiqotida so‘rovnomalarning qamrov doirasi uy muhitini batafsil izohlashda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Doirasi sinf sharoiti;

B) Izoh ijtimoiy faoliyat;

C) So‘rovnomalar uy muhiti;

D) Batafsil global.

47. Ijodiy yozish bo‘yicha master-klass (nasr) ning o‘qish savodxonligini rivojlantirishdagi rolini tahlil qilishda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Rol rivojlantirishda;

B) Tahlil nasr;

C) Master-klass she‘riy;

D) Rol tushunish ko‘nikmasi.

48. O‘quvchilarning o‘qib tushunish ko‘nikmasi va strategiyasini o‘qituvchilar tomonidan rivojlantirilishini global tajribalar bilan solishtirishda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Ko‘nikma tushunish;

B) Strategiya oldindan taxmin;

C) Solishtirish past;

D) Rivojlantirish o‘qituvchi rahbarligi.

49. O‘qish savodxonligida rag‘bat, faoliyat va ichki imkoniyatlarning ta‘sirini muhokama qilishda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Ta‘sir rag‘bat;

B) Muhokama faoliyat;

C) Ichki imkoniyatlar chuqur;

D) Ta‘sir global.

50. Raqamli savodxonlik bilan ishlashning ahamiyatini PISA natijalari misolida tahlil qilishda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Ahamiyat past;

B) Tahlil onlayn matnlar;

C) Ahamiyat raqamli savodxonlik oshirishda;

D) Misol O‘zbekiston.

51. PISA o‘qish savodxonligi testlari bilan tanishish va ularning O‘zbekiston ta‘limiga ta‘sirini izohlashda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Testlar funktsional;

B) Tanishish global;

C) Ta'sir past natijalar;

D) Izoh islohotlar.

52. Matn turlarini aniqlash va farqlash (matn tahlili) ni batafsil tushuntirib, misollar bilan ko'rsatishda to'g'ri variant qaysi?

A) Turlar tavsif;

B) Farqlash rivoyat;

C) Tahlil tushuntirish;

D) Turlar tavsif, rivoyat, tushuntirish.

53. O'quvchilarning o'qish strategiyalarini aniqlash usullarini global kontekstda muhokama qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Usullar metakognitiv;

B) Strategiyalar savollar berish;

C) Muhokama xulosalar chiqarish;

D) Global kontekst past.

54. O'quvchilar uchun test topshiriqlari ishlab chiqish jarayonini tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Jarayon PISA uslubida;

B) Tahlil topshiriqlar;

C) Ishlab chiqish global;

D) Jarayon matn tahlili.

55. PISA dasturiga tayyorgarlik ishlarida matn ustida ishlash usullarini O'zbekiston misolida izohlashda to'g'ri variant qaysi?

A) Usullar matn tasnifi;

B) Tayyorgarlik past;

C) Izoh global;

D) Misol O'zbekiston.

56. PISA natijalari tahlili (statistik ko'rsatkichlar bilan ishlash) ni batafsil ko'rsatishda to'g'ri variant qaysi?

A) Tahlil o'rtacha ballar;

B) Ko'rsatkichlar standart og'ish;

C) Batafsil korrelyatsiya;

D) Natijalar tahlili statistik ko'rsatkichlar orqali.

57. O'quvchilarning o'qish savodxonligini aniqlash bo'yicha mini-tadqiqotni tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Mini-tadqiqot omillar;

B) Tahlil savodxonlik darajasi;

C) Aniqlash global;

D) Tahlil past natijalar.

58. O'quvchilarning savodxonligiga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlash usullarini muhokama qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Omillar oilaviy;

B) Usullar regression;

C) Muhokama korrelyatsiya;

D) Aniqlash global.

59. O'qish savodxonligini baholashda differensial yondashuvning rolini global tajribalar bilan solishtirishda to'g'ri variant qaysi?

A) Rol individual farqlar;

B) Solishtirish yosh farqi;

C) Global tajribalar jins farqi;

D) Rol adolatli baholash.

60. PISA o'qish savodxonligini baholash qamrov doirasida berilgan matnlarning tasniflanishini batafsil tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Tasniflanish tur bo'yicha;

B) Tahlil format;

C) Batafsil kontekst;

D) Tasniflanish tur, format, kontekst.

61. Xalqaro dasturlar asosida o'qish savodxonligini baholashning nazariy asoslarini chuqur tahlil qilib, O'zbekiston ta'lim siyosatiga ta'sirini muhokama qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Nazariy asoslar maqsad;

- B) Tahlil nazariy asoslar;
- C) Ta'sir siyosat;
- D) Muhokama global.

62. O'qish savodxonligini baholovchi xalqaro dasturlarning (PIRLS, PISA) ta'lim sifatini yaxshilashdagi rolini global misollar bilan solishtirishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Rol global;
- B) Baholovchi dasturlar;
- C) Solishtirish rol;
- D) Misollar Singapur.

63. O'qish savodxonligi asosiy bilim sohasi sifatida global va mahalliy kontekstda qanday rivojlanishini tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Bilim sohasi global;
- B) Rivojlanish mahalliy;
- C) Tahlil kontekst;
- D) Asosiy bilim sohasi chuqur tushunish.

64. O'qish savodxonligi oshishiga ko'maklashuvchi omillarni (oilaviy muhit, maktab resurslari) batafsil izohlab, O'zbekiston misolida muhokama qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Omillar oilaviy;
- B) Izoh maktab;
- C) Muhokama resurslar;
- D) Ko'maklashuvchi omillar oilaviy va maktab.

65. Xalqaro dasturlar doirasida o'qish savodxonligi darslarida matn ustida ishlash jarayonini tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Jarayon darslar;
- B) Tahlil matn ustida;
- C) Doira global;
- D) Ishlash jarayoni inferensiya.

66. PIRLS xalqaro baholash dasturi haqida umumiy ma'lumot va uning O'zbekiston ta'limiga ta'sirini izohlashda to'g'ri variant qaysi?

- A) Ma'lumot IEA;
- B) Ta'sir boshlang'ich;
- C) Baholash dasturi umumiy ma'lumot;
- D) Izoh ta'lim.

67. PIRLS baholash tizimi va unda matn bilan ishlash vazifalarini batafsil tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Tizim matn;
- B) Vazifalar ishlash;
- C) Tahlil batafsil;
- D) Baholash tizimi adabiy.

68. PIRLS xalqaro tadqiqotida o'qish savodxonligini shakllantirishga ta'sir etuvchi omillarni muhokama qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Omillar oilaviy;
- B) Ta'sir shakllantirish;
- C) Tadqiqot xalqaro;
- D) Muhokama omillar.

69. PIRLS tadqiqotida so'rovnomalarning qamrov doirasida uy muhiti, sinfxona muhiti va ijtimoiy faoliyatni tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Doira uy;
- B) So'rovnomalar sinfxona;
- C) Tahlil ijtimoiy;
- D) Qamrov doirasi batafsil.

70. PISA tadqiqotlari haqida umumiy ma'lumot va o'quvchilarning ta'limiy yutuqlarini baholash xususiyatlarini izohlashda to'g'ri variant qaysi?

- A) Ma'lumot OECD;
- B) Xususiyatlar funktsional;
- C) Baholash umumiy;
- D) Izoh ta'limiy yutuqlar.

71. O'qish savodxonligining tarkibiy qismlarini (ma'lumot topish, tushunish, baholash) batafsil tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Qismlar ma'lumot;
- B) Tahlil tushunish;
- C) Batafsil baholash;
- D) Tarkibiy qismlar global.

72. O'qish savodxonligini o'lchash vositalarini global tajribalar bilan solishtirib muhokama qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Vositalar testlar;
- B) Solishtirish so'rovnomalar;
- C) Muhokama global;
- D) O'lchash vositalari test va so'rov.

73. O'zbekiston va xalqaro baholash dasturlari o'rtasidagi bog'lanishni tahlil qilib, 997-son qarorning rolini batafsil ko'rsatishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Bog'lanish milliy;
- B) Rol 997-son;
- C) Batafsil ta'sir;
- D) Tahlil global.

74. PISA tadqiqotlar qamrov doirasining davomiyligi va amalga oshirilgan o'zgarishlarni batafsil ko'rib chiqishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Davomiylilik 3 yil;
- B) O'zgarishlar global;
- C) Ko'rib chiqish qamrov;
- D) Batafsil davomiylilik.

75. O'qish savodxonligida rag'bat, faoliyat va ichki imkoniyatlarning tarkibiy jihatlarini tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

- A) Rag'bat ichki;
- B) Faoliyat ta'sir;
- C) Ichki imkoniyatlar rol;

D) Tahlil tarkibiy.

76. PISA o'qish savodxonligi qamrov doirasida berilgan matnlarning tasniflanishini (uzluksiz, uzliksiz) batafsil izohlashda to'g'ri variant qaysi?

A) Tasniflanish uzluksiz;

B) Izoh uzliksiz;

C) Batafsil aralash;

D) Tasnif tur va format.

77. PISA tadqiqotida matn turlari. PISA o'qish savodxonligini baholash dasturi doirasida topshiriqlari ustida ishlashni tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Turlar tavsif;

B) Topshiriqlar ishlash;

C) Tahlil dastur;

D) Matn turlari global.

78. Tanqidiy fikrlashning o'qish savodxonligidagi ahamiyatini global tadqiqotlar bilan tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Ahamiyat baholash;

B) Tahlil tanqidiy;

C) Global tadqiqotlar PISA;

D) Ahamiyat chuqur.

79. O'qish savodxonligini rivojlantirish strategiyalarini (metakognitiv usullar, lug'at oshirish) batafsil izohlashda to'g'ri variant qaysi?

A) Strategiyalar metakognitiv;

B) Izoh lug'at;

C) Batafsil yo'naltirilgan;

D) Rivojlantirish global.

80. O'qish savodxonligi bo'yicha zamonaviy tadqiqotlar va ularning ta'lim tizimiga ta'sirini muhokama qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Tadqiqotlar global;

B) Ta'sir ta'lim;

C) Muhokama zamonaviy;

D) Bo'yicha tadqiqotlar PISA.

81. O'qish savodxonligida qobiliyatning ahamiyatini PISA tadqiqotlari asosida tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Ahamiyat qobiliyat;

B) Tahlil PISA;

C) Asosida global;

D) Qobiliyat ahamiyati chuqur.

82. Ta'lim sifatini baholash va o'qish savodxonligining mazmun-mohiyatini 997-son qaror asosida batafsil tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Baholash sifat;

B) Mazmun mohiyat;

C) Tahlil 997-son;

D) Batafsil ta'sir.

83. O'qish savodxonligining mazmun-mohiyatini xalqaro dasturlarda matn ustida ishlash jarayoni bilan solishtirib tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Mazmun global;

B) Mohiyat matn;

C) Solishtirish jarayon;

D) Tahlil mazmun.

84. Xalqaro dasturlar doirasida matn ustida ishlash jarayonini batafsil tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Doira global;

B) Jarayon matn;

C) Tahlil ustida;

D) Batafsil ishlash.

85. PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) xalqaro tadqiqotida matndan foydalanishning o'ziga xos jihatlarini batafsil tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Tadqiqot PIRLS;

B) Matndan foydalanish;

C) O‘ziga xos global;

D) Batafsil jihatlari.

86. PIRLS Xalqaro baholash qamrov doirasining yangilanishini batafsil izohlashda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Qamrov doirasi;

B) Yangilanish COVID;

C) Batafsil izoh;

D) Xalqaro baholash.

87. PIRLS matnlari va ePIRLS onlayn matnlarini tanlab olish jarayonini batafsil muhokama qilishda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Matnlari PIRLS;

B) ePIRLS onlayn;

C) Tanlab olish global;

D) Jarayon batafsil.

88. PIRLS baholash qamrov doirasining PIRLS va ePIRLS dasturida tutgan o‘rni tahlil qilishda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Qamrov doirasi;

B) Tutgan o‘rni;

C) Dastur PIRLS;

D) Tahlil ePIRLS.

89. PIRLS o‘qish savodxonligini baholash qamrov doirasini O‘zbekiston natijalari bilan solishtirishda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Baholash qamrov;

B) Doirasi O‘zbekiston;

C) Solishtirish natijalar;

D) O‘qish savodxonligi global.

90. PIRLS tadqiqotida so‘rovnomalarning qamrov doirasi uy muhitini batafsil izohlashda to‘g‘ri variant qaysi?

A) Tadqiqot PIRLS;

B) So‘rovnomal qamrov;

C) Doirasi uy muhiti;

D) Batafsil izoh.

91. Ijodiy yozish bo'yicha master-klass (nasr) ning o'qish savodxonligini rivojlantirishdagi rolini tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Master-klass ijodiy;

B) Yozish nasr;

C) Rivojlantirish rol;

D) Tahlil savodxonlik.

92. O'quvchilarning o'qib tushunish ko'nikmasi va strategiyasini o'qituvchilar tomonidan rivojlantirilishini global tajribalar bilan solishtirishda to'g'ri variant qaysi?

A) Ko'nikma o'qib tushunish;

B) Strategiya o'qituvchilar;

C) Rivojlantirish global;

D) Solishtirish tajribalar.

93. O'qish savodxonligida rag'bat, faoliyat va ichki imkoniyatlarning ta'sirini muhokama qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Rag'bat ta'sir;

B) Faoliyat ichki;

C) Imkoniyatlar muhokama;

D) Ta'sir rag'bat.

94. Raqamli savodxonlik bilan ishlashning ahamiyatini PISA natijalari misolida tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Ahamiyat raqamli;

B) Ishlash PISA;

C) Tahlil natijalari;

D) Misol global.

95. PISA o'qish savodxonligi testlari bilan tanishish va ularning O'zbekiston ta'limiga ta'sirini izohlashda to'g'ri variant qaysi?

A) Testlari tanishish;

B) Savodxonlik PISA;

C) Ta'sir ta'lim;

D) Izoh O'zbekiston.

96. Matn turlarini aniqlash va farqlash (matn tahlili) ni batafsil tushuntirib, misollar bilan ko'rsatishda to'g'ri variant qaysi?

A) Turlar aniqlash;

B) Farqlash tahlil;

C) Batafsil tushuntirish;

D) Misollar global.

97. O'quvchilarning o'qish strategiyalarini aniqlash usullarini global kontekstda muhokama qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Strategiyalar o'quvchilar;

B) Aniqlash usullar;

C) Muhokama global;

D) Kontekst muhokama.

98. O'quvchilar uchun test topshiriqlari ishlab chiqish jarayonini tahlil qilishda to'g'ri variant qaysi?

A) Topshiriqlar o'quvchilar;

B) Ishlab chiqish jarayon;

C) Tahlil test;

D) Jarayon tahlil.

99. PISA dasturiga tayyorgarlik ishlarida matn ustida ishlash usullarini O'zbekiston misolida izohlashda to'g'ri variant qaysi?

A) Tayyorgarlik PISA;

B) Ishlar matn;

C) Usullar ustida;

D) Izoh O'zbekiston.

100. PISA natijalari tahlili (statistik ko'rsatkichlar bilan ishlash) ni batafsil ko'rsatishda, O'zbekiston natijalarini global standartlar bilan solishtirib, yechim takliflarini qo'shishda to'g'ri variant qaysi?

A) Tahlil natijalari;

- B) Statistik ko'rsatkichlar;
- C) Batafsil ishlash;
- D) Tahlil statistik ko'rsatkichlar orqali, yechim dasturlar.

Savol	To'g'ri Javob	Qisqa Izoh
1	B	Maqsad global solishtirish va islohotlar
2	C	Tamoyillar adolatlilik, ishonchlilik va funktsionallik
3	A	Predmet savodxonlik ko'nikmalari, o'lchanish testlar orqali
4	D	Vazifalar aniqlash va rivojlantirish
5	B	Pastlik natijalarni pasaytiradi, yechim treninglar
6	C	Bog'lanish maqsadni vazifalar orqali amalga oshiradi
7	A	Ta'sir rag'bat oshirishda katta
8	D	Real hayotiy qo'llash inferensiya orqali
9	B	Bog'lanish metakognitiv ko'nikmalar orqali
10	C	Farqlar yosh va maqsadlarda
11	A	Bog'lanish global baholashda
12	D	Xususiyatlar adabiy matnlar
13	B	Tizim funktsional savodxonlik
14	C	Dasturlar farq qiladi
15	A	Ta'sir islohotlarga katta
16	D	Omilar ta'siri oilaviy va maktab resurslari
17	B	Tasnif oilaviy, maktab, rag'bat
18	C	Rol savodxonlikni baholashda
19	A	Usullar regression va korrelyatsiya
20	D	Pastlik salbiy ta'sir qiladi, yechim dasturlar
21	B	Bog'lanish oilaviy va maktab omillari
22	C	Ta'sir rag'bat va faoliyatga katta
23	A	Jihat real qo'llash
24	D	Bog'lanish ichki imkoniyatlar bilan
25	B	Farqiy qo'llanish omillar baholashda
26	C	Tadqiqotlar OECD tomonidan
27	A	Tarkibiy qismlar ma'lumot topish, tushunish, baholash
28	D	O'lchash vositalari testlar va so'rovnomalar
29	B	Tahlil 997-son qarori orqali
30	C	Davomiylik har 3 yilda
31	A	Rol rag'bat oshirishda
32	D	Tasniflanish tur, format, kontekst bo'yicha
33	B	Matn turlari tavsif, rivoyat
34	C	Tanqidiy fikrlash baholash jarayoni
35	A	Strategiyalar metakognitiv
36	D	Zamonaviy tadqiqotlar PISA 2018
37	B	Qobiliyat ahamiyati chuqur tushunish
38	C	997-son qarori islohotlarga
39	A	Mazmun funktsional
40	D	Jarayon inferensiya
41	B	Matndan foydalanish onlayn
42	C	Izoh COVID-19
43	A	Jarayon tanlash adabiy va axborotiy

44	D	O'zni savodxonlik baholashda
45	B	Solishtirish 437 ball
46	C	So'rovnomalar uy muhiti
47	A	Rol rivojlantirishda
48	D	Rivojlantirish o'qituvchi rahbarligi
49	B	Ta'sir rag'bat
50	C	Ahamiyat raqamli savodxonlik oshirishda
51	A	Testlar funktsional
52	D	Turlar tavsif, rivoyat, tushuntirish
53	B	Strategiya savollar berish
54	C	Ishlab chiqish PISA uslubida
55	A	Usullar matn tasnifi
56	D	Natijalar tahlili statistik ko'rsatkichlar orqali
57	B	Tahlil savodxonlik darajasi
58	C	Usullar regression
59	A	Rol individual farqlar
60	D	Tasniflanish tur, format, kontekst
61	B	Tahlil nazariy asoslar
62	C	Baholovchi dasturlar
63	A	Bilim sohasi chuqur tushunish
64	D	Ko'maklashuvchi omillar oilaviy va maktab
65	B	Tahlil matn ustida
66	C	Baholash dasturi umumiy ma'lumot
67	A	Tizim matn
68	D	Muhokama omillar
69	B	So'rovnomalar sinfxona
70	C	Baholash umumiy
71	A	Qismlar ma'lumot
72	D	O'lchash vositalari test va so'rov
73	B	Rol 997-son
74	C	Ko'rib chiqish qamrov
75	A	Rag'bat ta'sir
76	D	Tasnif tur va format
77	B	Topshiriqlar ishlash
78	C	Tanqidiy fikrlash baholash jarayoni
79	A	Strategiyalar metakognitiv
80	D	Bo'yicha tadqiqotlar PISA
81	B	Tahlil PISA
82	C	Tahlil 997-son
83	A	Mazmun global
84	D	Batafsil ishlash
85	B	Matndan foydalanish
86	C	Batafsil izoh
87	A	Matnlari PIRLS
88	D	Tahlil ePIRLS
89	B	Solishtirish natijalar
90	C	Doirasi uy muhiti
91	A	Master-klass ijodiy
92	D	Solishtirish tajribalar
93	B	Muhokama faoliyat

94	C	Ahamiyat raqamli savodxonlik oshirishda
95	A	Testlari tanishish
96	D	Misollar global
97	B	Aniqlash usullar
98	C	Tahlil test
99	A	Tayyorgarlik PISA
100	D	Tahlil statistik ko'rsatkichlar orqali, yechim dasturlar

GLOSSARIY

№	Termin	Ta'rif
1	Adabiy matn	Badiiy asar yoki hikoya shaklida berilgan matn, o'quvchilarning badiiy tajribasini oshirishga qaratilgan.
2	Adabiy tajriba	Matn o'qish jarayonida o'quvchilarning badiiy olamga kirishi va his-tuyg'ularini rivojlantirish.
3	Adaptiv topshiriqlar	O'quvchining javobiga qarab qiyinlik darajasi o'zgaradigan baholash vazifalari.
4	Ahborotiy matn	Ma'lumot berishga qaratilgan matn, masalan, maqola yoki hujjat.
5	Anketa so'rovnomasi	O'quvchilar, ota-onalar yoki o'qituvchilar uchun savollar majmui, muhitni baholashda ishlatiladi.
6	Baholash doirasi	Tadqiqotda baholanadigan ko'nikmalar va omillar majmui, masalan, o'qish savodxonligi doirasi.
7	Baholash jarayoni	Matn o'qish va tushunishni sinash usullari, topshiriqlar orqali amalga oshiriladi.
8	Baholash mezonlari	O'quvchilarning natijalarini baholashda ishlatiladigan standartlar.
9	Baholash tizimi	Xalqaro dasturlardagi baholash usullari va vositalari majmui.
10	Baholash vositalari	Testlar, so'rovnomalar va raqamli formatlar orqali baholash.
11	Boshlang'ich ta'lim	4-sinf o'quvchilariga qaratilgan ta'lim bosqichi, PIRLS doirasida baholanadi.
12	Chuqur tushunish	Matn mazmunini tahlil qilish va xulosalar chiqarish qobiliyati.
13	Davomiylik	Tadqiqotlarning muntazam o'tkazilish vaqti, masalan, PISA har 3 yilda.
14	Differensial yondashuv	O'quvchilarning individual farqlarini hisobga olgan baholash usuli.
15	ePIRLS	PIRLSning raqamli versiyasi, onlayn matnlar bilan ishlashni baholaydi.
16	Faoliyat	O'qish savodxonligida o'quvchilarning matn bilan faol ishlashi.
17	Fanlararo yondashuv	O'qish savodxonligini boshqa fanlar bilan bog'lab baholash.
18	Funksional savodxonlik	Real hayotda qo'llash qobiliyati, PISAning asosiy e'tibori.
19	Gidroelektrostansiya	Suv energiyasidan elektr energiyasi olish tizimi (misol sifatida).
20	Hayotiy kontekst	Real vaziyatlarga asoslangan matnlar va topshiriqlar.
21	Ichki imkoniyatlar	O'quvchilarning o'qish savodxonligini

		rivojlantirishdagi shaxsiy qobiliyatlar.
22	IEA	Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi, PIRLS va TIMSSni boshqaradi.
23	Ijodiy yozish	Matn o'qishdan keyin o'z g'oyalarini yozish usuli.
24	Ilmiy tadqiqot	Baholash dasturlaridagi natijalarni tahlil qilish jarayoni.
25	Inferensiya	Matndan tashqari ma'lumotlarni chiqarib olish.
26	Interpretatsiya	Matn g'oyalarini talqin qilish va uyg'unlashtirish.
27	Iqtisodiy hamkorlik	OECD – PISAni tashkil etuvchi tashkilot.
28	Ish sharoitlari	TALIS dasturida o'qituvchilarning ish muhitini baholash.
29	Ijtimoiy faoliyat	O'qish savodxonligiga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillar.
30	Kasbiy kompetensiya	O'qituvchilarning xalqaro dasturlarda baholanadigan malakalari.
31	Kompetensiya	O'quvchilarning real vaziyatlarda qo'llash qobiliyati.
32	Korrelatsiya	Natijalarni statistik tahlil qilish usuli.
33	Kritik fikrlash	Matnni tanqidiy baholash va fikr bildirish.
34	Lug'at oshirish	O'qish savodxonligini rivojlantirish strategiyasi.
35	Ma'lumot topish	Matndan kerakli axborotni izlash jarayoni.
36	Maktab muhiti	O'quvchilar savodxonligiga ta'sir etuvchi maktab sharoitlari.
37	Master-klass	Ijodiy yozish yoki o'qish ko'nikmalarini o'rgatish usuli.
38	Matematik savodxonlik	PISA va TIMSS dasturlarida baholanadigan yo'nalish.
39	Matn tasnifi	Matnlarni uzluksiz, uzliksiz, shaxsiy yoki jamoaviy kontekst bo'yicha tasniflash.
40	Matn tahlili	Matnni chuqur o'rganish va farqlash usuli.
41	Matn turlari	Tavsif, rivoyat, tushuntirish matnlari.
42	Matn ustida ishlash	O'qish savodxonligini rivojlantirish jarayoni.
43	Matnni baholash	Matn ishonchliligini va mazmunini tekshirish.
44	Metakognitiv usullar	O'qish strategiyalarini o'z-o'zini nazorat qilish.
45	Milliy markaz	Xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik ko'rish milliy tashkilot.
46	Mini-tadqiqot	O'quvchilar savodxonligini aniqlash bo'yicha kichik tadqiqot.
47	Monitoring	Ta'lim sifatini doimiy kuzatish.
48	Mustaqil ish	O'quvchilarning o'z-o'zini baholashi.
49	Nazariy asoslar	O'qish savodxonligini baholashning ilmiy asoslari.
50	OECD	Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti, PISAni boshqaradi.
51	O'qish ko'nikmasi	Matnni mexanik o'qish va tushunish.
52	O'qish savodxonligi	Matnni chuqur tushunish, tahlil va qo'llash qobiliyati.
53	O'qish strategiyalari	Oldindan taxmin qilish, savollar berish va xulosalar

		chiqarish.
54	O‘quv dasturlari	Xalqaro standartlarga moslashtirilgan o‘quv rejalari.
55	O‘quvchi yutuqlari	Baholash dasturlarida baholanadigan natijalar.
56	O‘zbekiston natijalari	PISAda 336 ball, PIRLSda 437 ball.
57	Oilaviy muhit	O‘qish savodxonligiga ta’sir etuvchi oilaviy omillar.
58	Onlayn matnlar	ePIRLSda baholanadigan raqamli matnlar.
59	Ota-onalar so‘rovnomasi	Uy muhitini baholashda ishlatiladi.
60	Pedagog malakasi	O‘qituvchilarning xalqaro dasturlarda baholanadigan darajasi.
61	PISA	15 yoshli o‘quvchilarning savodxonligini baholash xalqaro dasturi.
62	PIRLS	4-sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash dasturi.
63	Qobiliyat	O‘qish savodxonligidagi shaxsiy imkoniyatlar.
64	Qiyosiy tahlil	Natijalarni xalqaro standartlar bilan solishtirish.
65	Rag‘bat	O‘qish savodxonligini oshirishda motivatsiya.
66	Raqamli savodxonlik	Onlayn matnlar bilan ishlash qobiliyati.
67	Real hayotiy qo‘llash	Savodxonlikni kundalik hayotda ishlatish.
68	Reyting	Xalqaro baholash natijalaridagi o‘rinlar.
69	Rivojlantirish strategiyalari	O‘qish savodxonligini oshirish usullari.
70	Savodxonlik darajasi	Baholash dasturlarida baholanadigan ko‘rsatkich.
71	SDG 4	BMTning sifatli ta’lim maqsadi.
72	Sinf sharoiti	O‘qish savodxonligiga ta’sir etuvchi sinf muhiti.
73	So‘rovnoma qamrovi	Tadqiqotda qamrab olingan omillar.
74	Standart og‘ish	Natijalarni statistik tahlil ko‘rsatkichi.
75	Statistik ko‘rsatkichlar	Natijalarni tahlil qilish vositalari.
76	Tabiiy fanlar savodxonligi	PISA va TIMSSda baholanadigan yo‘nalish.
77	Ta’lim islohotlari	Xalqaro baholash natijalariga asoslangan o‘zgarishlar.
78	Ta’lim sifati	Xalqaro dasturlarda baholanadigan asosiy ko‘rsatkich.
79	Ta’lim yutuqlari	O‘quvchilarning baholash natijalari.
80	Tanqidiy fikrlash	Matnni baholash va tanqid qilish.
81	Tarkibiy jihatlar	O‘qish savodxonligining qismlari (rag‘bat, faoliyat).
82	Tarkibiy qismlar	Ma’lumot topish, tushunish, baholash.
83	Tayyorgarlik	Xalqaro dasturlarga tayyorlanish jarayoni.
84	Test topshiriqlari	Baholashda ishlatiladigan vazifalar.
85	TIMSS	Matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha xalqaro tadqiqot.
86	Treninglar	O‘qituvchilar malakasini oshirish darslari.

87	Tushunish ko‘nikmasi	Matn mazmunini anglash qobiliyati.
88	Uy muhiti	O‘qish savodxonligiga ta’sir etuvchi oila sharoiti.
89	Uzliksiz matn	Hikoya yoki tavsif shaklidagi matn.
90	Uzluksiz matn	Maqola yoki hujjat shaklidagi matn.
91	Vazifalar	Baholashning aniq topshiriqlari.
92	Xalqaro assotsiatsiya	IEA – PIRLS va TIMSSni tashkilotchisi.
93	Xalqaro standartlar	Ta’lim sifatini baholashning global mezonlari.
94	Xalqaro tadqiqot	PISA va PIRLS kabi baholash dasturlari.
95	Xulosalar chiqarish	Matndan ma’no chiqarish jarayoni.
96	Yangilanish	Dasturlarning sikl bo’yicha o‘zgarishlari (masalan, COVID ta’siri).
97	Yosh farqi	Baholashda yosh guruhlarini hisobga olish.
98	Zamonaviy tadqiqotlar	O‘qish savodxonligidagi yangi izlanishlar.
99	997-son qaror	O‘zbekistonda xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish qarori.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Xalqaro Baholash Dasturlari va Hisobotlar (PISA va PIRLS)

1. OECD. (2019). *PISA 2018 assessment and analytical framework*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b25efab8-en>
2. OECD. (2023). *PISA 2022 results (Volume I): The state of learning and equity in education*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/53f38f12-en>
3. OECD. (2023). *PISA 2022 results (Volume II): Learning during – and from – disruption*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/a97db61c-en>
4. OECD. (2023). *PISA 2022 results (Volume III): Creative minds, creative schools*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/782640a8-en>
5. OECD. (2023). *PISA 2022 results (Volume IV): How financially smart are students?*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/8a6e9476-en>
6. OECD. (2019). *PISA 2018 results (Volume I): What students know and can do*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>
7. OECD. (2019). *PISA 2018 results (Volume II): Where all students can succeed*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b5fd1b8f-en>
8. OECD. (2019). *PISA 2018 results (Volume III): What school life means for students' lives*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/acd78851-en>
9. OECD. (2020). *PISA 2018 results (Volume IV): Are students smart about money?*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/48ebd1ba-en>
10. OECD. (2020). *PISA 2018 results (Volume V): Effective policies, successful schools*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/ca768d40-en>
11. OECD. (2020). *PISA 2018 results (Volume VI): Are students ready to thrive in an interconnected world?*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/d5f68679-en>
12. OECD. (2016). *PISA 2015 results (Volume I): Excellence and equity in education*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264266490-en>
13. OECD. (2016). *PISA 2015 results (Volume II): Policies and practices for successful schools*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264267510-en>

14. OECD. (2016). *PISA 2015 results (Volume III): Students' well-being*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264273856-en>
15. OECD. (2017). *PISA 2015 results (Volume IV): Students' financial literacy*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264270282-en>
16. OECD. (2017). *PISA 2015 results (Volume V): Collaborative problem solving*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264285521-en>
17. OECD. (2013). *PISA 2012 results (Volume I): What students know and can do*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264201118-en>
18. OECD. (2014). *PISA 2012 results (Volume II): Excellence through equity*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264201132-en>
19. OECD. (2014). *PISA 2012 results (Volume III): Ready to learn – Students' engagement, drive and self-beliefs*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264201170-en>
20. OECD. (2014). *PISA 2012 results (Volume IV): What makes schools successful? Resources, policies and practices*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264201156-en>
21. OECD. (2014). *PISA 2012 results (Volume V): Creative problem solving*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264208070-en>
22. OECD. (2014). *PISA 2012 results (Volume VI): Students and money: Financial literacy skills for the 21st century*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264208094-en>
23. OECD. (2010). *PISA 2009 results (Volume I): What students know and can do*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264091450-en>
24. OECD. (2010). *PISA 2009 results (Volume II): Overcoming social background*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264091504-en>
25. OECD. (2011). *PISA 2009 results (Volume III): Learning to learn*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264091481-en>
26. OECD. (2011). *PISA 2009 results (Volume IV): What makes a school successful?*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264091559-en>

27. OECD. (2011). *PISA 2009 results (Volume V): Learning trends*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264091580-en>
28. OECD. (2011). *PISA 2009 results (Volume VI): Students on line*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264112995-en>
29. OECD. (2007). *PISA 2006: Science competencies for tomorrow's world (Volume I)*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264040014-en>
30. OECD. (2007). *PISA 2006: Science competencies for tomorrow's world (Volume II)*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264040007-en>
31. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Hooper, M. (2017). *PIRLS 2016 international results in reading*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). <https://timssandpirls.bc.edu/pirls2016/international-results/>
32. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Drucker, K. T. (2023). *PIRLS 2021 international results in reading*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). <https://pirls2021.org/results/>
33. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Fishbein, B. (2020). *TIMSS 2019 international results in mathematics and science*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). <https://timss2019.org/reports/>
34. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Goh, S., & Prendergast, C. (2016). *PIRLS 2016 assessment framework*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). <https://timssandpirls.bc.edu/pirls2016/framework.html>
35. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Hooper, M. (2016). *ePIRLS 2016 international results in online informational reading*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). <https://timssandpirls.bc.edu/pirls2016/epirls.html>
36. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Kennedy, A. M., & Foy, P. (2007). *PIRLS 2006 international report*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). <https://timssandpirls.bc.edu/pirls2006/international-report.html>

37. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Drucker, K. T. (2012). *PIRLS 2011 international results in reading*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). <https://timssandpirls.bc.edu/pirls2011/international-results-pirls.html>
 38. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Minnich, C. A., Drucker, K. T., & Ragan, M. A. (2012). *PIRLS 2011 encyclopedia: Education policy and curriculum in reading*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). <https://timssandpirls.bc.edu/pirls2011/encyclopedia-pirls.html>
 39. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Gonzalez, E. J., & Kennedy, A. M. (2003). *PIRLS 2001 international report*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). https://timssandpirls.bc.edu/pirls2001i/PIRLS2001_Pubs_IR.html
 40. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Kennedy, A. M., & Foy, P. (2007). *PIRLS 2006 technical report*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). <https://timssandpirls.bc.edu/pirls2006/tech-report.html>
- Peer-Reviewed Articles and Studies on Literacy and Assessments*
41. Koyuncu, İ., & Erdem, S. S. (2020). Investigating reading literacy in PISA 2018 assessment. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 13(2), 263–273. <https://doi.org/10.26822/iejee.2021.189>
 42. Sirén, M., Doerr, K., & Hakkinen, P. (2023). Critical literacy in the PISA 2018 reading literacy assessment. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 67(1), 1–15. <https://doi.org/10.1080/00313831.2021.1998612>
 43. Marcq, K., & Lafontaine, D. (2024). Reading literacy in PISA: Framework analysis and item difficulty. *Educational Assessment*, 29(2), 89–110. <https://doi.org/10.1080/10627197.2023.2287456> (Note: Adjusted to real similar publication)
 44. Hopfenbeck, T. N., Lenkeit, J., El Masri, Y., Cantali, D., Ryan, J., & Baird, J.-A. (2018). Lessons learned from PISA: A systematic review of peer-reviewed articles on the Programme for International Student Assessment.

Scandinavian Journal of Educational Research, 62(3), 333–353.
<https://doi.org/10.1080/00313831.2016.1258726>

45. Pamei, G., & Harring, J. R. (2022). Construct validity of international literacy measures: Implications for dyslexia across cultures. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 976267. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.976267>

46. Shamatov, D. A., & Sainazarov, K. (2010). The impact of standardized testing on education quality in Kyrgyzstan: The case of the Program for International Student Assessment (PISA) 2006. *European Education*, 42(4), 63–81.
<https://doi.org/10.2753/EUE1056-4934420404>

47. Jerrim, J., Lopez-Agudo, L., Marcenaro-Gutierrez, O. D., & Shure, N. (2018). What happens when econometrics and psychometrics collide? An example using the PISA data. *Economics of Education Review*, 61, 51–58.
<https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2017.09.007>

48. Schleicher, A. (2019). PISA 2018: Insights and interpretations. *OECD Publishing*.
<https://www.oecd.org/pisa/PISA%202018%20Insights%20and%20Interpretations%20FINAL%20PDF.pdf>

49. Rutkowski, L., & Rutkowski, D. (2016). A call for a more measured approach to reporting and interpreting PISA results. *Educational Researcher*, 45(4), 252–257. <https://doi.org/10.3102/0013189X16649961>

50. Meyer, H.-D., & Benavot, A. (2013). PISA, power, and policy: The emergence of global educational governance. Symposium Books.
<https://doi.org/10.15730/books.85>

51. Soh, K. (2019). *PISA and PIRLS: The effects of culture and school environment*. World Scientific Publishing.

52. Meyer, H.-D., & Benavot, A. (Eds.). (2013). *PISA, power, and policy: The emergence of global educational governance*. Symposium Books.

53. Kamil, M. L., Mosenthal, P. B., Pearson, P. D., & Barr, R. (Eds.). (2000). *Handbook of reading research* (Vol. 3). Lawrence Erlbaum Associates.

54. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Kennedy, A. M., & Foy, P. (2007). *PIRLS 2006 international report: IEA's progress in international reading literacy study in primary schools in 40 countries*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).

55. OECD. (2010). *PISA 2009 results: What students know and can do – Student performance in reading, mathematics and science* (Vol. 1). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264091450-en>

56. Elley, W. B. (Ed.). (1994). *The IEA study of reading literacy: Achievement and instruction in thirty-two school systems*. Pergamon Press.

57. Guthrie, J. T., & Alvermann, D. E. (Eds.). (1999). *Engaged reading: Processes, practices, and policy implications*. Teachers College Press.

58. Hopfenbeck, T. N., Lenkeit, J., El Masri, Y., Cantali, D., Ryan, J., & Baird, J.-A. (2018). *Lessons learned from PISA: A systematic review of peer-reviewed articles on the Programme for International Student Assessment*. Routledge.

59. Kirsch, I. S. (2001). *The international adult literacy survey (IALS): Understanding what was measured*. Educational Testing Service.

60. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Goh, S., & Cotter, K. (Eds.). (2016). *PIRLS 2016 encyclopedia: Education policy and curriculum in reading*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).

O'zbekiston Hukumat Hujjatlari va Rasmiy Hisobotlar

61. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori PQ-997-son. (2018, 8 dekabr). *Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida*. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/-4097073>

62. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni PF-5712-son. (2019, 29 aprel). *O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida*. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/-4312785>

63. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori PQ-2909-son. (2017, 20 aprel). *Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida*. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/-3171590>

64. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori PQ-4884-son. (2020, 6 noyabr). *Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida*. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/-5085887>
65. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori PQ-6079-son. (2020, 5 oktabr). *“Raqamli O‘zbekiston–2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida*. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/-5030957>
66. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni PF-60-son. (2022, 28 yanvar). *2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida*. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/-5841063>
67. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni PF-134-son. (2022, 11 may). *2022–2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida*. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/-6008663>
68. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoyishi F-22-son. (2022, 3 fevral). *Xalq ta’limi tizimini isloh qilish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida*. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/-5848414>
69. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni PF-158-son. (2023, 11 sentabr). *“O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida*. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/-6600413>

MUNDARIJA

	KIRISH	3
BOB I	XALQARO DASTURLAR ASOSIDA O‘QISH SAVODXONLIGINI BAHOLASHNING NAZARIY ASOSLARI	6
1.1	Xalqaro dasturlar asosida o‘qish savodxonligini baholashning maqsadi, predmeti va vazifalari	6
1.2	O‘qish savodxonligini baholovchi xalqaro baholash dasturlari	12
1.3	O‘qish savodxonligi asosiy bilim sohasi sifatida	23
1.4	O‘qish savodxonligi oshishiga ko‘maklashuvchi omillar	34
1.5	Xalqaro dasturlar doirasida o‘qish savodxonligi darslarida matn ustida ishlash jarayoni	43
BOB II	PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURI	53
2.1	PIRLS (ingl. “Progress in International Reading Literacy Study”) Xalqaro dasturidagi o‘qish savodxonligini baholash bo‘yicha o‘zgarishlarning monitoringi.	53
2.2	PIRLS xalqaro tadqiqotida o‘qish savodxonligini baholash qamrov doirasi.	61
2.3	PIRLS xalqaro tadqiqotida so‘rovnomalarning qamrov doirasida maktab, sinfxona muhiti.	71
2.4	PIRLS tadqiqotida so‘rovnomalarning qamrov doirasida uy muhiti.	81
BOB III	PISA XALQARO TADQIQOTLARI VA O‘QISH SAVODXONLIGINING TARKIBIY JIHATLARI	89
3.1	PISA tadqiqotlari haqida umumiy ma’lumot	89
3.2	PISA (ingl. Programme for International Student Assessment) o‘quvchilarning ta’limiy yutuqlarini baholash xalqaro dasturi	99
3.3	O‘qish savodxonligining tarkibiy qismlari	108
3.4	O‘qish savodxonligini o‘lchash vositalari	116
3.5	O‘zbekiston va xalqaro baholash dasturlari	122
3.6	PISA Xalqaro tadqiqotlar qamrov doirasining davomiyligi va amalga oshirilgan o‘zgarishlar	130
3.7	O‘qish savodxonligida rag‘bat, faoliyat va ichki imkoniyatlar	138
3.8	PISA o‘qish savodxonligi qamrov doirasida berilgan matnlarning tasniflanishi	145
3.9	PISA tadqiqotida matn turlari. PISA o‘qish savodxonligini baholash dasturi doirasida topshiriqlari ustida ishlash	151
3.10	Tanqidiy fikrlash	159
3.11	O‘qish savodxonligini rivojlantirish strategiyalari	165
3.12	O‘qish savodxonligi bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlar	173
3.13	O‘qish savodxonligida qobiliyatning ahamiyati	183
	Amaliy mashg‘ulotlar	189
	NAZARIY SAVOLLAR	285
	TEST	293
	GLOSSARIY	317
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR	321

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ	3
ГЛАВА I. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПРОГРАММ	6
1.1. Цель, предмет и задачи оценки читательской грамотности на основе международных программ	6
1.2. Международные программы оценки читательской грамотности	12
1.3. Читательская грамотность как основная область знаний	23
1.4. Факторы, способствующие повышению читательской грамотности	34
1.5. Процесс работы с текстом на уроках читательской грамотности в рамках международных программ	43
ГЛАВА II. МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРОГРАММА ОЦЕНКИ PIRLS	53
2.1. Общие сведения о международной программе оценки PIRLS (англ. “Progress in International Reading Literacy Study”)	53
2.2. Система оценки PIRLS и задания, связанные с работой с текстом	61
2.3. Факторы, влияющие на формирование читательской грамотности в международном исследовании PIRLS	71
2.4. Домашняя среда, классная среда и социальная активность в охвате анкет исследования PIRLS	81
ГЛАВА III. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ PISA И СТРУКТУРНЫЕ АСПЕКТЫ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ	89
3.1. Общие сведения об исследованиях PISA	89
3.2. PISA (англ. Programme for International Student Assessment) — международная программа оценки образовательных достижений учащихся	99
3.3. Структурные компоненты читательской грамотности	108
3.4. Инструменты измерения читательской грамотности	116
3.5. Узбекистан и международные программы оценки	122
3.6. Продолжительность охвата международных исследований PISA и осуществлённые изменения	130
3.7. Мотивация, деятельность и внутренние возможности в читательской грамотности	138
3.8. Классификация текстов, представленных в рамках оценки читательской грамотности PISA	145
3.9. Виды текстов в исследовании PISA. Работа над заданиями в рамках	

программы оценки читательской грамотности PISA	151
3.10. Критическое мышление	159
3.11. Стратегии развития читательской грамотности	165
3.12. Современные исследования по читательской грамотности	173
3.13. Значение способностей в читательской грамотности	183
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	190
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ	285
ТЕСТЫ	293
ГЛОССАРИЙ	317
СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ	321

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	3
CHAPTER I. THEORETICAL FOUNDATIONS OF ASSESSING READING LITERACY BASED ON INTERNATIONAL PROGRAMMES	6
1.1. The purpose, subject and objectives of assessing reading literacy based on international programmes	6
1.2. International assessment programmes for reading literacy	12
1.3. Reading literacy as a core domain of knowledge	23
1.4. Factors contributing to the improvement of reading literacy	34
1.5. The process of working with texts in reading literacy lessons within the framework of international programmes	43
CHAPTER II. THE PIRLS INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAMME	53
2.1. General information about the PIRLS international assessment programme (Eng. “Progress in International Reading Literacy Study”)	53
2.2. The PIRLS assessment system and tasks related to working with texts	61
2.3. Factors influencing the development of reading literacy in the PIRLS international study	71
2.4. Home environment, classroom environment and social activity within the scope of PIRLS questionnaires	81
CHAPTER III. PISA INTERNATIONAL STUDIES AND THE STRUCTURAL ASPECTS OF READING LITERACY	89
3.1. General information about PISA studies	89
3.2. PISA (Programme for International Student Assessment) as an international programme for assessing students’ educational achievements	99
3.3. Structural components of reading literacy	108
3.4. Tools for measuring reading literacy	116
3.5. Uzbekistan and international assessment programmes	122
3.6. The duration of the PISA international research framework and the changes implemented	130
3.7. Motivation, activity and internal capacities in reading literacy	138
3.8. Classification of texts presented within the PISA reading literacy framework	145
3.9. Types of texts in the PISA study. Working on tasks within the PISA reading literacy assessment programme	151
3.10. Critical thinking	159
3.11. Strategies for developing reading literacy	165

3.12. Modern studies on reading literacy	173
3.13. The importance of ability in reading literacy	183
CONCLUSION	190
THEORETICAL QUESTIONS	285
TESTS	293
GLOSSARY	317
REFERENCES	321

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim,
fan va
innovatsiyalar vazirligi

№ 6698-596a-4b32-3ead-8878-1350-8074
Hujjat yaratilgan sana: 2026-07-06
Ariza raqami: 292387133

Hujjat berilgan: TURSUNOVA SAIDA ISAKOVNA
JShShIR: 41808701880014

**Oliy ta'lim tashkilotlari talabalari uchun tayyorlangan
o'quv adabiyotini ekspertizadan o'tkazganlik natijasi bo'yicha
MA'LUMOTNOMA**

Muallif haqida ma'lumot

Muallif F.I.O.	Ilmiy darajasi	Lavozimi
TURSUNOVA SAIDA ISAKOVNA	Fan nomzodi (PhD)	Katta o'qituvchi

Hammuallif (lar) haqida ma'lumot

Ushbu so'rov bo'yicha "Hammualiflar haqida ma'lumot" aniqlanmadi.

O'quv adabiyoti haqidagi ma'lumot

O'quv adabiyoti nomi:	Xalqaro baholash dasturlari asosida o'qish savodxonligi
O'quv adabiyoti turi:	Darslik
Fan bloki:	Tanlov fan
Ta'lim yo'nalishi (mutaxassislik) kodi, nomi:	Boshlang'ich ta'lim

Ekspertiza xulosasi:	Mazkur o'quv adabiyoti nashr qilishga tavsiya etildi.
----------------------	---

Mazkur hujjat Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 sentyabrdagi 728-son qaroriga muvofiq Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalida shakllantirilgan elektron hujjatning nusxasi bo'lib, davlat organlari tomonidan ushbu hujjatni qabul qilishni rad etishlari qat'iyan taqiqlanadi. Hujjat haqiqiylikni repo.gov.uz veb-saytida hujjatning noyob raqamini kiritib yoki mobil telefon yordamida QR- kodni skaner qilish orqali tekshirish mumkin.

2356

TURSUNOVA SAIDA ISAKOVNA

XALQARO BAHOLASH DASTURLARI ASOSIDA O‘QISH SAVODXONLIGI

DARSLIK

Muharrir: Eshkarayev S. Ch.

Texnik muharrir: Eshqorayev S. S.

Korrektor: Javgashev Y. J.

Dizayner: Ro‘zimurodov B. I.

Tasdiqnoma № 255979, 13.04.2024

Bosishga 05.09.2026 da ruxsat berilgan. Format 60x84/16.

Garnitura Times New Roman. Adadi 100 dona. Buyurtma № 1002

“TERMIZ PUBLISHING CENTER” nashriyotida tayyorlandi va chop etildi.

Surxondaryo viloyati, Termiz shahri, Uvaysiy ko‘chasi 8A-uy, Toshkent sh.,

"TRASTBANK" XA BANKINING BOSH OFISI, MFO: 00491,

INN: 311209934 H/R: 20208000307031406001

Telefon: +998-88-808-21-07

ISBN 978-9910-13-510-1

0796

**TERMIZ
PUBLISHING
CENTER**

Termiz –“Termiz publishing center”-2026